

นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19:
กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วง อำเภอนีนมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา รัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2567
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วง
อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2567
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19:
กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วง อำเภอนีนมะปราง จังหวัดพิษณุโลก”
ของ นางกุลดา มาท่ามา
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ เครือนวน)

.....ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธิรักษา)

อนุมัติ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.กรองกาญจน์ ชูทิพย์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วง อำเภอนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
ผู้วิจัย	นาฏลดา มาท่ามา
ประธานที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ร.ม., สาขาวิชา รัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2568
คำสำคัญ	ความแปรปรวนไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน, นิเวศเกษตรกรรม, เศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร

บทคัดย่อ

งานชิ้นนี้นำเสนอข้อถกเถียงว่าด้วยการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิดขึ้นอยู่ กับปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองเป็นสำคัญ และข้อมูลจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงสด และแช่เย็นจนแข็งในช่วงโควิด เกษตรกรรายย่อยอาจไม่ได้ประโยชน์จากส่วนนี้ นำไปสู่วัตถุประสงค์ ดังนี้ เพื่อศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองอุตสาหกรรมมะม่วงไทยหลังโควิด-19 และศึกษาการ ปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง งานชิ้นนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิจัย เอกสารและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 ราย ภายใต้ 2 แนวคิดสำคัญ ดังนี้ 1) นิเวศเกษตรกรรม และ 2) แนวคิดความแปรปรวนไม่ลงรอยของกระบวนการทำงาน ผลการศึกษาพบว่า เมื่อเกิดการแพร่ ระบาดโควิดทำให้เกษตรกรเผชิญปัญหาทางอาชีพ ประกอบกับมาตรการทางกฎหมายเข้ามาเพื่อ ควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ส่งผลให้เกษตรกรได้รับผลกระทบ ดังนี้ 1) ปัจจัยการผลิต ได้แก่ สิ่งแวดล้อม ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและช่วงเวลาภายใต้มาตรการทางกฎหมายนำไปสู่ปัญหา สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม อาทิ แร่ธาตุในดินต่ำ และเศรษฐกิจการเมือง อาทิ ราคามะม่วงต่ำ ราคาต้นทุน สูง ห่วงโซ่อุปทานชะงัก รายได้ลดลง หนี้สินเพิ่มขึ้น 2) ความสัมพันธ์ทางการตลาด ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออก (ทุนไทย-ทุนต่างชาติ) เกษตรกรแต่ละ กลุ่มมีความสัมพันธ์ที่ต่างกัน ต่อมาภาครัฐได้กำหนดมาตรการเยียวยาเกษตรกร พบว่า เกษตรกรแต่ละ กลุ่มได้รับการช่วยเหลือเยียวยาที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่เกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรมัก ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง และผลการศึกษาการปรับตัว 3 ด้าน พบว่า 1) ด้านการผลิต ได้แก่ ลดต้นทุนการผลิตและใช้น้ำหมักชีวภาพ 2) ด้านการตลาด ได้แก่ ขายส่งตลาดภายในประเทศ ขายผ่านช่องทางออนไลน์ และขายปลีกด้วยตนเอง 3) ปรับตัวด้านวิถี ชีวิต ได้แก่ ลดค่าใช้จ่ายครัวเรือน วางแผน และบริหารการเงิน สรุปได้ว่า เกษตรกรปรับตัวสอดคล้อง กับสองแนวคิด ดังนี้ 1) ปรับตัวตามหลักนิเวศเกษตรกรรม ด้วยวิธีการธรรมชาติ ใช้น้ำหมักชีวภาพ และเกลือทะเล สารอาหารหมุนเวียนในพื้นที่สวน สอดคล้องกับ “แนวคิดนิเวศเกษตรกรรม” และ 2) ปรับตัวตามหลักเกษตรผสมผสาน ใช้สารเคมีสลับกับน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น ของเกษตรกรเพื่อให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของผู้ผลิตและผู้บริโภค ภายใต้ระบบทุนนิยมอย่าง อุตสาหกรรมมะม่วงไทย ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและมนุษย์อยู่ห่างจากธรรมชาติไป เรื่อยๆ สอดคล้องกับ “แนวคิดความแปรปรวนไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน”

Title	AGROECOLOGY AND ADAPTIVE CAPACITY OF FARMERS TO COVID-19: A CASE STUDY OF MANGO FARM, NOEN MAPRANG DISTRICT, PHITSANULOK PROVINCE.
Author	Natlada Matamma
Advisor	Asst. Prof. Weera Wongsatjachock, Ph.D.
Academic Paper	M.Pol.Sc. Thesis in Political Science – (Type A 2), Naresuan University, 2025
Keywords	Metabolic Rift, Agroecology, Political Economy of Agriculture

ABSTRACT

This study examines the post-COVID-19 adaptation of Thai mango farmers, highlighting how political and economic factors have shaped their responses. Despite increased exports of fresh and frozen mangoes during the pandemic, small-scale farmers often did not benefit, leading to unequal outcomes. The research aims to investigate both the political-economic impacts on Thailand's mango industry and the farmers' adaptive strategies. Using a qualitative approach, data were collected through document analysis and interviews with seven key informants, framed by the concepts of agroecology and incoherence in collaborative processes. Findings show that pandemic-related regulations disrupted production, worsened environmental conditions, and triggered falling prices, rising costs, supply chain issues, income loss, and debt. Market relationships varied across farmer groups, and state support was uneven—more accessible to those in organized groups. Farmers adapted by reducing costs, using bio-fermented inputs, shifting to domestic and online markets, and managing household expenses. These adaptations reflect two tendencies: one aligned with “agroecology” practices and the other with mixed methods that rely partly on chemicals to meet capitalist market demands. This latter strategy, embedded within the capitalist logic of industrial mango production, has contributed to environmental degradation and a growing alienation between humans and nature, exemplifying the contradictions within “Metabolic Rift”.

ประกาศคุณูปการ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และให้ความอนุเคราะห์อย่างต่อเนื่องตลอดกระบวนการศึกษาและการวิจัย ทำให้ข้าพเจ้าสามารถดำเนินงานวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย นอกจากนี้ ระหว่างการศึกษายังให้โอกาสข้าพเจ้าในการทำงาน ตำแหน่งผู้ช่วยนักวิจัย ด้านเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร และให้โอกาสข้าพเจ้าได้ทดลองทำงาน ตำแหน่งผู้ช่วยสอน ในรายวิชาต่างๆ ถือเป็นประสบการณ์ที่ดียิ่ง ทำให้ข้าพเจ้าได้ทักษะการทำงานด้านรัฐศาสตร์มากยิ่งขึ้น มากกว่านั้น ขอขอบคุณทุกคำแนะนำ ทั้งเรื่องการทำงานในปัจจุบันและการทำงานในอนาคตที่คอยส่งเสริมและสนับสนุนข้าพเจ้าเป็นอย่างดีและเสมอมา

ขณะเดียวกัน ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ เครือนวน ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธิรักษา หัวหน้าภาควิชาฯ และ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน ที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งในการปรับปรุงเนื้อหางานชิ้นนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบคุณภาคประชาสังคมและชุมชนพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก รวมถึงเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาให้สัมภาษณ์ และร่วมแบ่งปันประสบการณ์อันมีค่า ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญในการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

นอกเหนือจากนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐานิดา บุญวรรณ ที่คอยช่วยเหลือ ซัพพอร์ตข้าพเจ้าในทุกด้านเป็นอย่างดีมาโดยตลอด และขอขอบคุณที่ให้โอกาสข้าพเจ้าได้ทำงาน ตำแหน่งผู้ช่วยนักวิจัย โครงการวิจัยด้านมานุษยวิทยาร่วมกับท่านตลอดระยะเวลา 4 ปี ถือเป็นประสบการณ์อันทรงคุณค่าและทำให้ข้าพเจ้ามีทักษะด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ข้าพเจ้าจึงสามารถเก็บข้อมูลภาคสนามงานวิจัยชิ้นนี้ได้อย่างสมบูรณ์ภายในขอบเขตการทำงานที่วางแผนไว้ สุดท้ายข้าพเจ้าขอขอบคุณครอบครัว อาจารย์ทุกท่าน เพื่อน รุ่นพี่ ภาควิชารัฐศาสตร์และภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้คำแนะนำและเป็นแรงสนับสนุนให้ข้าพเจ้าสามารถดำเนินการตามกระบวนการศึกษาจนสำเร็จลุล่วงไปได้ภายในระยะเวลา 2 ปี

นาฏลดา มาท่ามา

เมษายน 2568

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฅ
ประกาศศุณูปการ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญ.....	1
คำถามการวิจัย.....	14
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	14
ประโยชน์ในการวิจัย.....	14
การนำเสนอวิทยานิพนธ์.....	15
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ.....	16
ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา.....	27
นิเวศเกษตรกรรม.....	27
ความแปรผันไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน.....	36
กรอบความคิดรวบยอดการวิจัย.....	47
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	49
แนวทางการวิจัย.....	49
เครื่องมือในการเก็บข้อมูล.....	49
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	50
การคำนวณกลุ่มตัวอย่าง.....	51
ขอบเขตการวิจัย.....	52
ขอบเขตเชิงเนื้อหา.....	52
ขอบเขตเชิงอธิบาย/พื้นที่.....	53
ขอบเขตเชิงเวลา.....	55
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	57
Contents Analysis.....	57
Case Study Methods.....	57

การตรวจสอบข้อมูล.....	57
บทที่ 4 พัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทยและเศรษฐกิจการเมืองมะม่วงหลังโควิด-19.....	58
พัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วง.....	58
การส่งออกมะม่วงตลาดภายในประเทศ.....	61
โครงสร้างการตลาด.....	62
วิธีการตลาด.....	63
การส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศ.....	64
โครงสร้างการตลาด.....	65
วิธีการตลาด.....	66
ผลการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง.....	69
มาตรการทางกฎหมาย.....	70
ปัจจัยทางการผลิตมะม่วง.....	72
สิ่งแวดล้อม.....	72
เศรษฐกิจการเมือง.....	78
ความสัมพันธ์ทางการตลาด.....	79
ความสัมพันธ์ของเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ.....	81
ความสัมพันธ์ของเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ และเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร.....	82
มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร.....	84
มาตรการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนกลาง.....	84
มาตรการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิภาค.....	87
มาตรการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนท้องถิ่น.....	90
บทที่ 5 การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19.....	93
ด้านการผลิต.....	96
ด้านการตลาด.....	101
ด้านวิถีชีวิต.....	105
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	110
สรุปผลการศึกษา.....	110
องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย.....	123
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	126
บรรณานุกรม	130

ภาคผนวก 145

    ภาคผนวก ก แผนการดำเนินงาน และแผนการสัมภาษณ์..... 146

    ภาคผนวก ข เอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เอกสารชี้แจงข้อมูลโครงการวิจัยสำหรับ
        ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย หนังสือแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย (Consent Form)
        และแบบคำถามสัมภาษณ์.....149

    ภาคผนวก ค สรุปรูปข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) สรุปรูปข้อมูลภาคสนามและ
        การสัมภาษณ์.....159

ประวัติผู้วิจัย 183

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมประเด็นสำคัญ.....	18
ตารางที่ 2 ปฏิทินการผลิตมะม่วงของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง.....	44
ตารางที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant).....	51
ตารางที่ 4 การกำหนดรหัส (Coding) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	51
ตารางที่ 5 เปรียบเทียบอุตสาหกรรมมะม่วงไทยในอดีตและปัจจุบัน.....	68
ตารางที่ 6 สถิติส่งออกมะม่วงสดและแช่เย็นจนแข็งช่วงก่อนและหลังการแพร่ระบาดโควิด.....	70
ตารางที่ 7 สรุปผลการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวน มะม่วง อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก.....	92
ตารางที่ 8 เปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรมมะม่วงไทยระหว่างก่อนและหลังโควิด.....	94
ตารางที่ 9 สรุปผลการศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก.....	109
ตารางที่ 10 สรุปผลการศึกษาและวิเคราะห์การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงภายใต้กรอบ แนวคิดการศึกษา.....	118

สารบัญภาพ

หน้า

แผนภาพที่ 1 สถิติผลกระทบครัวเรือนแต่ละด้านช่วงวิกฤตโควิด-19.....	5
แผนภาพที่ 2 สถิติจำนวนแรงงานในครัวเรือนเกษตรที่ต้องตกงานหรือลดเวลาทำงาน.....	5
แผนภาพที่ 3 ผลกระทบต่อรายได้ครัวเรือน.....	6
แผนภาพที่ 4 ผลกระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือน.....	7
แผนภาพที่ 5 สรุปแนวทางหลักในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางเกษตรนิเวศ.....	31
แผนภาพที่ 6 หลักการนิเวศเกษตรกรรมสู่การวิเคราะห์และออกแบบระบบอาหารที่ยั่งยืน.....	35
แผนภาพที่ 7 ความหลากหลายของความหมายในปัจจุบันของนิเวศเกษตรกรรม.....	36
แผนภาพที่ 8 แผนผังแนวคิดความปรักแปรไม่ลงรอยของกระบวนการร่วมกัน.....	42
แผนภาพที่ 9 กรอบความคิดรวบยอดการวิจัย.....	48
แผนภาพที่ 10 ที่ตั้งอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก.....	53
แผนภาพที่ 11 รายงานสถิติการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ระดับประเทศ.....	54
แผนภาพที่ 12 รายงานสถิติการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ระดับจังหวัด.....	54
แผนภาพที่ 13 การส่งออกมะม่วงช่วง 5 ปีหลัง (พ.ศ. 2563-2567).....	56
แผนภาพที่ 14 วิธีการตลาดของมะม่วงภายในประเทศ.....	64
แผนภาพที่ 15 ระหว่างการซื้อขายมะม่วงกับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น.....	64
แผนภาพที่ 16 วิธีการตลาดของมะม่วงส่งออกต่างประเทศ.....	67
แผนภาพที่ 17 เกษตรกรชาวสวนมะม่วงฉีดยาบำรุงมะม่วงช่วงเวลากลางวัน.....	74
แผนภาพที่ 18 วัตถุประสงค์สำหรับผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง.....	77
แผนภาพที่ 19 ตัวอย่างคุณภาพดินพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง.....	77
แผนภาพที่ 20 ตัวอย่างวัตถุประสงค์ในการผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศ.....	97
แผนภาพที่ 21 ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพของกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่มะม่วงแห่งหนึ่ง.....	99
แผนภาพที่ 22 น้ำหมักชีวภาพเพื่อผลิตมะม่วงของชาวสวนมะม่วงลักษณะครัวเรือน.....	99
แผนภาพที่ 23 เตาเผาถ่านและผลิตน้ำส้มควันไม้ วัตถุประสงค์ใส่ศัตรูพืช.....	100
แผนภาพที่ 24 ตัวอย่างนิเวศเกษตรกรรมพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง.....	101
แผนภาพที่ 25 การปรับตัวด้านวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง.....	107
แผนภาพที่ 26 สรุปผลการศึกษา นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกร....	121

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

แม้จะมีนักวิชาการหลายท่านเห็นว่าการศึกษานิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) มีความสำคัญต่อระบบนิเวศธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Foster, 1999) ตัวอย่างเช่นงานของ Nicholls, Altieri และ Vazquez (2016), Rosset และ Altieri (2017), Altieri และ Nicholls (2020), McCune และ Rosset (2021) พวกเขาแนะนำองค์ความรู้และส่งเสริมการปฏิบัติที่ดีต่อภาคการเกษตรเพื่อความสมดุลและความยั่งยืนภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้จะนำเสนอข้อถกเถียงว่าด้วยการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมเป็นสำคัญ ผู้วิจัยยังไม่พบงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอย่างชัดเจน หมายความว่า การปรับตัวต่อการประกอบอาชีพในแต่ละด้านหลังสถานการณ์โควิด-19 ตัวอย่างเช่น การปรับตัวด้านการผลิต ด้านการค้า และด้านวิถีชีวิตของเกษตรกร ในขณะที่เดียวกันยังไม่พบงานศึกษาที่มุ่งศึกษาการปฏิบัติภาคเกษตรอย่างเช่นสวนมะม่วงผู้วิจัยพบเพียงงานศึกษาที่นำเสนอผลกระทบของโควิดต่อภาคการเกษตร คริวเรือนเกษตรกร และเกษตรกร ส่วนงานศึกษาการปรับตัวของเกษตรกร ผู้วิจัยพบงานศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรอื่นที่ไม่ใช่มะม่วง เช่น งานปรับตัวของชาวนา งานปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกหอมแดง หรือการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวน ตัวอย่างเช่นงานของ Attavanich (2020), Sinha (2021), Sapbamrer และคณะ (2022), ชัยวัฒน์ (2563), เพชรพริ้ง และสุกัลยา (2564), นิธิตา (2565), กนกพร และคณะ (2566), อัมรินทร์ และพงศ์สวัสดิ์ (2566) ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับโรคระบาดโควิด ไม่จำเป็นต้องศึกษาเพียงผลกระทบเท่านั้นเนื่องจากมีประเด็นน่าสนใจต่อการศึกษาอีกมากมาย โดยโควิด-19 เป็นโรคระบาดระยะสั้น แต่ส่งผลกระทบระยะยาว

เนื่องจากการควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดโควิด-19 ดำเนินไปด้วยการใช้อำนาจรัฐและการเมือง ได้แก่ มาตรการรัฐและควบคุมการเคลื่อนย้าย เช่น นโยบายปิดเมือง, ล็อกดาวน์, และเคอร์ฟิว, นโยบายหรือมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรและอำนาจรัฐในการจัดสรรทรัพยากร เช่น เงินเยียวยาและการสนับสนุน, และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น การจัดลำดับความสำคัญของเศรษฐกิจ ทั้งนี้ ผลการศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงจะช่วยให้ทราบถึงลักษณะปรับตัวต่อสถานการณ์นี้ งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้จึงมีความท้าทายต่อภาคการเกษตรหลังโควิด-19 ว่าแท้จริงแล้วเกษตรกรชาวสวนมะม่วงมีการปรับตัวหลังโควิด-19 อย่างไรและเหมาะสมหรือไม่

โดยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่ออุบัติใหม่หรือโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เริ่มปรากฏครั้งแรกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 ที่นครอู่ฮั่น เมืองเอกของมณฑลหูเป่ย์ ประเทศจีน โดยมีการเรียกชื่อโรคติดเชื้อชนิดนี้ว่า ‘โควิด-19’ จากนั้นไม่นานได้เกิดการแพร่ระบาดครั้งใหญ่ไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ประเทศไทยได้เผชิญโรคระบาดนี้ครั้งแรกในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 นับว่าเป็นโรคระบาดระยะสั้นที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องในระยะยาว โดย Khan และคณะ (2021) และ Arumugam และคณะ (2021) ค้นพบผลกระทบของโควิด-19 และกล่าวในทิศทางเดียวกันว่าปี พ.ศ. 2564 ผลกระทบของโควิด-19 ถือเป็นภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายให้ผู้คนมากมายหลายล้านคน ซึ่งผลกระทบต่อโลกอย่างรุนแรงครอบคลุมหลายมิติ ได้แก่ ระบบอาหาร ภาคการเกษตร และเศรษฐกิจ โดย Khan และคณะเสนออีกว่า ผลกระทบอย่างรุนแรงนี้ส่งผลกระทบต่อระบบอาหาร ภาคการเกษตร และเศรษฐกิจโดยตรง โรคระบาดโควิด-19 ทำให้เกิดความไม่แน่นอน ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ได้แก่ แรงงานนอกระบบ เกิดการลดและเลิกการจ้างงาน ลดอัตราค่าจ้าง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน การเข้าถึงอาหารขั้นพื้นฐาน ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารขั้นรุนแรงและระดับโภชนาการ เช่นเดียวกัน Arumugam และคณะ กล่าวว่า ผลกระทบนำไปสู่ระดับรายได้ครัวเรือนลดลง อีกทั้งราคาขายปลีกยังสูงขึ้น ผู้ผลิตและผู้บริโภคจึงลดปริมาณและคุณภาพลง เหตุเช่นนี้ จึงส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจ

เช่นเดียวกัน Yuan และ Wen (2022, pp. 64-84) ศึกษาด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจ พบว่า เมื่อปี พ.ศ. 2563 การแพร่ระบาดของโควิด-19 ระยะสั้น ณ ประเทศจีน ส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจและส่งผลต่อการดำรงชีวิตชนบทเป็นอย่างมาก ได้แก่ ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้ลดลง การลงทุนด้านการผลิตทางการเกษตรถูกกีดกัน และแรงงานลดลง เกิดภาวะว่างงาน ขาดรายได้ในการดำรงชีวิต และการบริโภคผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรของคนเมืองมีอัตราลดลง ทำให้การขายสินค้าเกษตรและสินค้าปลีกย่อยของครัวเรือนเกษตรกรในเขตชนบทลดน้อยลงไปด้วย ผลกระทบเหล่านี้ทำให้ยากลำบากต่อการเพิ่มรายได้ครัวเรือนเพื่อลดความยากจนในชนบท การแพร่ระบาดของโรคร้ายที่เกิดขึ้นระยะสั้นเกิดความท้าทายกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระยะยาว จากเคสกรณีศึกษา มณฑลหูเป่ย์และจังหวัดอื่นในประเทศจีนพบว่า ภาคการเกษตรได้รับผลกระทบอย่างมาก อาทิ การผลิตธัญพืช การเลี้ยงสุกร ส่งผลต่อการนำเข้าและส่งออก คิดเป็นสัดส่วนโดยรวมของประเทศมากถึง 21.67% ซึ่งการระบาดสร้างแรงกดดันต่อรายได้ของเกษตรกรและชาวชนบทของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดนั้นๆ

การผลิตและการจำหน่ายสินค้าภาคการเกษตรและสินค้าอื่นย่อมได้รับผลกระทบรุนแรงเช่นกัน เนื่องจากหลายประเทศได้ดำเนินการตามมาตรการเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด อาทิ จำกัดการจัดกิจกรรมที่บ้าน สถานที่ทำงาน ห้ามการเดินทาง มาตรการเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อระบบห่วงโซ่อุปทานอาหารของภาคเกษตรกรรมอย่างมาก เช่น การประมง ปศุสัตว์ และพืชผล การค้า

ตลาดโลกมีอัตราลดลง 13% ถึง 22% ตัวอย่างเช่นประเทศจีน การเลี้ยงสัตว์ถูกจำกัดการเข้าถึง อาหารสัตว์และขาดแคลนแรงงาน และเกษตรกรผู้ปลูกขายสินค้าไม่ได้ อาทิ ไข่ พืชผัก ข้าวโพด ธัญพืช ฯลฯ จึงเก็บผลผลิตไว้เป็นเวลานานส่งผลต่อคุณภาพสินค้า ทั้งเน่าเสียและโภชนาการลดลง อีกทั้งต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ประกอบกับปัจจัยการผลิตที่ไม่สามารถส่งออกตลาดการค้าได้ เช่น จีนฐานะผู้ผลิตและส่งออกปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาจำกัดวัชพืชไม่สามารถส่งออกได้ เนื่องจากมาตรการล็อกดาวน์ ส่งผลต่อการค้าระหว่างประเทศ กล่าวได้ว่า โควิดไม่เพียงได้รับผลกระทบต่อด้านอาหารและโภชนาการเท่านั้น ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกอย่างรุนแรง การค้าขายทั่วโลกเกิดการหยุดชะงัก ระบบเศรษฐกิจปั่นป่วนอย่างควบคุมไม่ได้ Arumugam และคณะ (2021) แย้งว่าไม่เพียงส่งผลกระทบต่อสุขภาพเพียงอย่างเดียว ยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจการเมือง ความมั่นคงทางอาหาร นโยบายรัฐบาล การค้าโลก รวมทั้งตลาดการเงิน

สอดคล้องกัน Li, Z. (2022) วิเคราะห์ผลกระทบการแพร่ระบาดของโควิด-19 กรณีศึกษาประเทศจีนท่ามกลางมิติของการพัฒนาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เพื่อตระหนักให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ. 2565 ค้นพบว่า ผลกระทบของโรคระบาดโควิด-19 มิใช่เพียงส่งผลกระทบต่อร่างกายมนุษย์เท่านั้น ขณะเดียวกัน ส่งผลเชิงลบต่อระบบนิเวศด้วย ได้แก่ ความไม่สมดุลของระบบนิเวศ ความเสื่อมสภาพของสิ่งแวดล้อม (นิเวศวิทยา การปกป้องดูแลระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม) ไม่เพียงเท่านั้น ยังส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการกระทำของมนุษย์ส่งผลกระทบต่อภัยพิบัติอย่างปฏิเสธไม่ได้ (Li, 2022, pp. 368-371) ฉะนั้น การกระทำของคนคนหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งหรือก่อให้เกิดภัยพิบัติที่ส่งผลเชิงลบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน ไม่ว่าจะการทำให้กิจกรรมหรือการปฏิบัติภาคการเกษตร ตัวอย่างเช่น กระบวนการผลิตและการค้า ควรเป็นไปอย่างสำนึกสีเขียว คำนึงถึงระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ เพื่อเกิดความยั่งยืนและอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศทางธรรมชาติ

เช่นเดียวกัน ผลการศึกษาเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิดในประเทศไทยพบว่า โควิดส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะภาคเกษตร ตัวอย่างเช่นงานของ ปิติณัฐ และคณะ (2564, น. 300) ค้นพบว่า ช่วงแพร่ระบาดระลอกแรก ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกรอย่างยิ่ง เกษตรกรเดือดร้อนทุกมิติ ไม่ว่าจะด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต สังคม เศรษฐกิจและการเมือง สิ่งสำคัญคือส่งผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อรายได้ครัวเรือนเกษตรกรลดลง เกษตรกรจึงจำเป็นต้องปรับตัวในหลายมิติ ทำกิจกรรมอย่างหลากหลาย เช่น แรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรม ธุรกิจส่วนตัว ฯลฯ สอดคล้องกับ สหประชาชาติไทยเผยแพร่ข้อมูลด้านเศรษฐกิจว่า ปี พ.ศ. 2563 ช่วงไตรมาสแรกของการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลให้ภาคการผลิต การเกษตรหดตัวลง โดยสามภาคส่วนหลักที่เผชิญกับความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ภาค

เกษตรกรรม (-5.7%) ภาคอุตสาหกรรม (-1.9%) และภาคบริการ (-1.1%) สอดคล้องกันสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังกล่าวอีกว่า ภัยแล้งและโรคระบาดนี้ก่อให้เกิดภัยพิบัติซ้ำซ้อน เกษตรกรหลายล้านคนได้รับผลกระทบต่อการจ้างงานและส่งผลเสียต่อการทำกิจกรรมร่วมกันสำหรับภาคการเกษตร (Sinha, 2021)

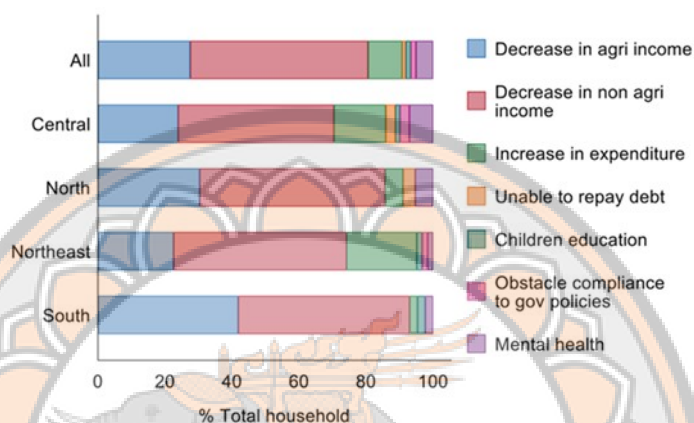
Sapbamrer และคณะ (2022) เสนอว่า ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโควิดไม่เพียงส่งผลเสียต่อการจ้างงานและรายได้เท่านั้น ยังส่งผลเสียต่อชีวิตประจำวันของเกษตรกรภาคเหนือทำให้แยลงมากถึง 61.2% ต้นทุนการปลูกเพิ่มขึ้น 57.4% ต้นทุนเคมีเกษตรและปุ๋ย 69.9% นอกจากนี้ยังทำให้ราคาสินค้าเกษตรลดลง 73.5% อีกทั้งภาคการตลาดและการขนส่งสินค้าเกษตรในช่วงโรคระบาดโควิด ทำให้ยากขึ้นจากเดิมมากถึง 72.8% และ 65.1% ตามลำดับ และทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีความเครียด ภาวะซึมเศร้า และสูญเสียรายได้ครัวเรือน รายได้ส่วนทางกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่เพิ่มสูงขึ้น กล่าวได้ว่า โควิด-19 ส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน งานภาคเกษตร และสุขภาพจิตของเกษตรกรไทย เกษตรกรทุกประเภทสินค้าทางการเกษตรได้รับผลกระทบมากมาย เช่น ‘ราคาผลผลิตตกต่ำ’ ‘ห่วงโซ่อุปทานหยุดชะงัก’ ‘ต้นทุนราคาเพิ่มสูง’ กล่าวได้ว่า ไม่มีใครหลุดรอดจากสถานการณ์เลวร้ายนี้ได้ หลายคนตั้งคำถามและเรียกร้องผู้เกี่ยวข้องให้เข้ามารับผิดชอบมากที่สุดคือรัฐบาล

อย่างไรก็ดี เวลาไม่เคยหยุดรอใครและเกษตรกรเองไม่สามารถนั่งรอเวลาที่รัฐบาลเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ อีกทั้งยังไม่สามารถรู้ได้เลยว่ารัฐบาลจะแก้ไขเมื่อใด และสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริงหรือไม่ ทุกอาชีพและทุกคนกำลังเผชิญกับความท้าทายอย่างยิ่ง ภาคการเกษตรครัวเรือนเกษตรกร และเกษตรกรได้รับผลกระทบย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม แน่ใจว่าครัวเรือนเกษตรกรได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญได้แก่ รายได้ลดลงและหนี้สินเพิ่มขึ้น แม้ทุกพื้นที่จะได้รับผลกระทบเช่นกัน ขณะเดียวกันผลกระทบแต่ละพื้นที่ย่อมต่างกันออกไป หมายความว่า ครัวเรือนแต่ละพื้นที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน แต่ระดับผลกระทบต่างกัน ภาพรวมผลกระทบของครัวเรือนระดับภาค ดังแผนภาพที่ 1

จากภาพช่วยชี้ชัดว่าโรคระบาดโควิด-19 ส่งผลกระทบหลายมิติ อาทิ รายได้ในภาคการเกษตรลดลง รายได้นอกภาคการเกษตรลดลง ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ไม่สามารถชำระหนี้ได้ การศึกษาบุตรหลาน การปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลเป็นอุปสรรค และส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต ซึ่งครัวเรือนแต่ละภาคให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อรายได้นอกภาคเกษตรลดลงเป็นอันดับแรกตามด้วยความสำคัญต่อรายได้ในภาคเกษตรลดลง โดยครัวเรือนภาคใต้ให้ความสำคัญต่อรายได้ในภาคการเกษตรมากกว่าภาคอื่น ๆ รองลงมาคือภาคเหนือ นอกจากนี้ ครัวเรือนทุกภาคยังให้ความสำคัญต่อค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น ภาระหนี้สินที่ไม่สามารถชำระได้ตามกำหนด นโยบายของรัฐบาล และสุขภาพจิต Chantararat และคณะ (2020) เผยว่า วิกฤตโควิดส่งผลให้แรงงานในครัวเรือนเกษตรกรที่ต้องตกงานหรือลดเวลาทำงาน โดยรวม 75% ได้รับผลกระทบโดยทั่วกัน โดยสัดส่วนสูงสุดคือ

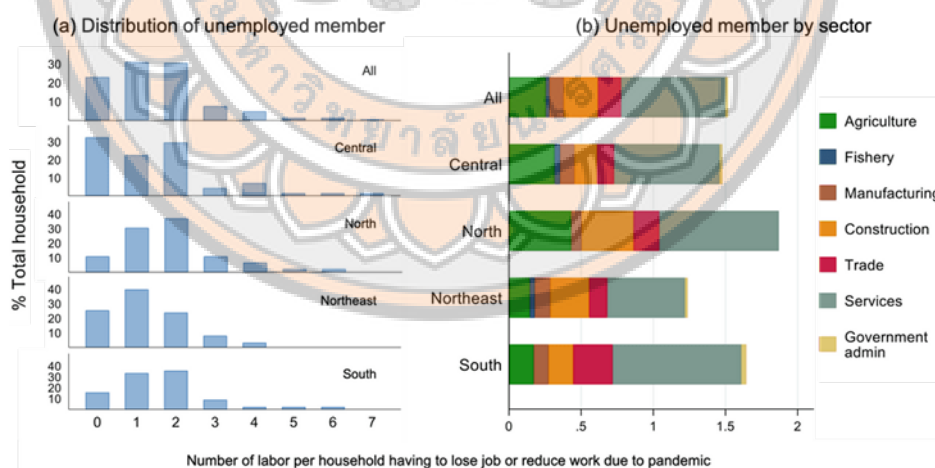
ภาคเหนือและภาคใต้ (90%) ตามด้วยภาคอีสาน (75%) และต่ำสุดในภาคกลาง (70%) และโดยเฉลี่ย 1.5 คนต่อครัวเรือน โดย 60% ของครัวเรือนมีแรงงานตกงานมากกว่า 1 คน และ 9% ของครัวเรือนมีแรงงานตกงานย้ายมาจากต่างจังหวัด แรงงานที่ตกงานส่วนใหญ่อยู่ในภาคบริการมากที่สุด (50%) ตามมาด้วยภาคเกษตรและก่อสร้าง ดังแผนภาพที่ 2 (สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2563)

แผนภาพที่ 1 สถิติผลกระทบครัวเรือนแต่ละด้านช่วงวิกฤตโควิด-19

ที่มา: Chantararat และคณะ (2020) อ้างใน World Bank Group (2022, p. 29)

แผนภาพที่ 2 สถิติจำนวนแรงงานในครัวเรือนเกษตรที่ต้องตกงานหรือลดเวลาทำงาน

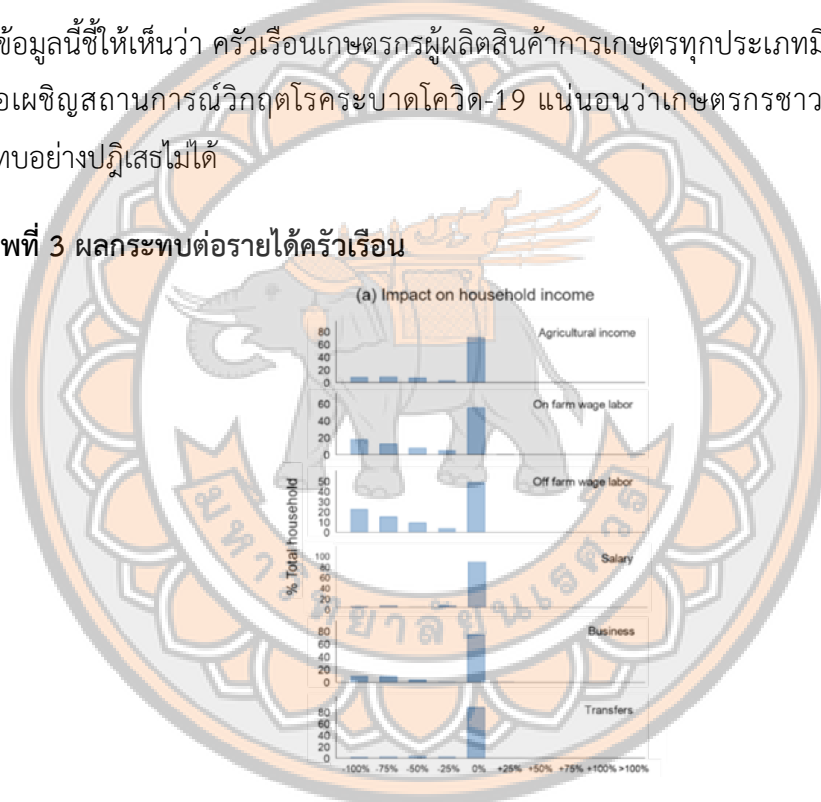

ที่มา: Chantararat และคณะ (2020)

ไม่เพียงเท่านั้น วิกฤตโควิดส่งผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนมากที่สุดและกระทบกว่า 50% ของครัวเรือน ซึ่งรายได้นี้มาจากการรับจ้างแรงงาน ทั้งงานในภาคการเกษตรและนอกภาคเกษตร ข้อมูลแผนภาพที่ 3 ชี้ชัดว่า 29% ของครัวเรือนมีรายได้เกษตรลดลง ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่ามีอุปสรรคในการขายสินค้าเกษตร อันเนื่องมาจากข้อจำกัดของระบบขนส่งเป็นผลมาจากมาตรการ

ระงับการระบาดและการเปลี่ยนแปลงไปของช่องทางการขายสินค้าและพฤติกรรมของผู้บริโภคในตลาดชุมชนลดลงและเปลี่ยนไปซื้อของในซูเปอร์มาร์เก็ตมากขึ้น ผลกระทบด้านรายได้สอดคล้องกับวิชญ์ อรรถวานิช อธิบายว่า โควิด-19 ส่งผลต่อครัวเรือนเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าโดยตรง อันเนื่องจากเกษตรกรแต่ละประเภทสินค้ามีรายได้ลดลงอย่างมากเกือบ 80% โดยเฉพาะสินค้าประเภทพืชผลเกษตรกรมีรายได้ลดลงมากที่สุด 79.68% ได้แก่ ลำไย รายได้ลดลงมากที่สุด 90.54% อ้อย รายได้ลดลง 82.76% พืชผัก รายได้ลดลง 81.82% ยางพารา รายได้ลดลง 81.51% ข้าวโพด รายได้ลดลง 80.31% และมะม่วง รายได้ลดลง 79.08% อีกทั้งสินค้าเกษตรอื่นรายได้ยังลดลงตามลำดับ ประเภทปศุสัตว์รายได้ลดลงมากถึง 78.03% และประเภทประมงลดลงตามลำดับ 78.06% (Attavanich, 2020) ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าการเกษตรทุกประเภทมีรายได้ลดลงอย่างมากเมื่อเผชิญสถานการณ์วิกฤตโรคระบาดโควิด-19 แน่แน่นอนว่าเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบอย่างปฏิเสธไม่ได้

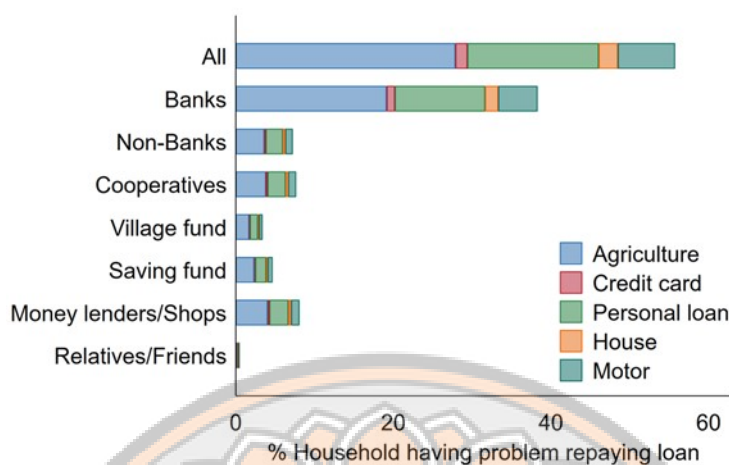
แผนภาพที่ 3 ผลกระทบต่อรายได้ครัวเรือน

ที่มา: Chantararat และคณะ (2020)

ข้อมูลทั้งหมดนี้ ย้ำชัดว่าครัวเรือนแต่ละภาคได้รับผลกระทบแต่ละด้านจากวิกฤตโควิด โดยทั่วกัน ซึ่งภาคการเกษตรได้รับผลกระทบโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ การจ้างงานลดลงหรือเลิกจ้าง รายได้ลดลงและผลกระทบด้านรายได้ลดลงย่อมสัมพันธ์กับรายจ่ายครัวเรือน ตลอดจนการชำระหนี้สิน โดยส่วนใหญ่เป็นปัญหาของครัวเรือนเกษตรกรเกือบ 60% แผนภาพที่ 4 แสดงให้เห็นว่าส่วนใหญ่จะเป็นการชำระหนี้สินเพื่อการเกษตรกับ ธ.ก.ส. ซึ่งมีกำหนดชำระภายในสิ้นไตรมาสแรก สินเชื่อส่วนบุคคลเป็นสินเชื่ออีกประเภทที่ครัวเรือนเกษตรกรกว่า 20% มีปัญหาในการชำระคืน ทั้งกับธนาคารพาณิชย์ สหกรณ์ กองทุนหมู่บ้าน และสถาบันนอกระบบต่าง ๆ

แผนภาพที่ 4 ผลกระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือน

ที่มา: Chantararat และคณะ (2020)

ภาคเกษตรอย่างอุตสาหกรรมมะม่วงได้รับผลกระทบจากวิกฤตครั้งนี้มาโดยตลอด ‘มะม่วง’ ถือเป็นพืชสวนเศรษฐกิจสำคัญของประเทศไทย สามารถสร้างรายได้อย่างมหาศาลต่อปี มะม่วงถูกปลูกอย่างแพร่หลายกระจายทั่วประเทศไทย โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ประจักษ์และทราบกันดีอยู่แล้วว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงส่วนใหญ่ทำการปลูกเชิงการค้าและพาณิชย์มากกว่าการบริโภคในครัวเรือน สำหรับการค้ำนั้นเกษตรกรมุ่งไปที่การส่งออกตลาดต่างประเทศมากกว่าตลาดภายในประเทศ ซึ่งมะม่วงมีหลายสายพันธุ์ แต่สายพันธุ์ที่นิยมปลูกทั้งการบริโภคและการค้าจนนำไปสู่การส่งออกและสร้างเม็ดเงินมหาศาลให้กับประเทศไทย มากเช่นนี้ ได้แก่ มะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง มะม่วงน้ำดอกไม้เบอร์ 4 และฟ้าลั่น เพชรบ้านลาด ตามลำดับ มะม่วงเป็นผลไม้ยอดนิยมในหลายประเทศและประเทศไทยส่งออกหลายประเทศ ได้แก่ จีน เกาหลี ไต้หวัน ญี่ปุ่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ เวียดนาม เป็นต้น สอดคล้องกับ อรมน ทรัพย์ทวีธรรมเผยว่า ช่วงปี พ.ศ. 2564 ประเทศไทยมีมูลค่าการส่งออกมากถึง 95 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หากคิดเป็นสัดส่วนมีการเพิ่มขึ้นมากถึง 52% จากปี พ.ศ. 2563 โดยประเทศไทยได้ทำการส่งออกไปประเทศคู่ความตกลงการค้าเสรี (AFTA) 18 ประเทศ กล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกมะม่วง อันดับ 2 ในอาเซียน และอันดับ 7 ของโลก (กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, 2565) และมะม่วงจากอำเภอเนินมะปรางเป็นส่วนสำคัญสามารถสร้างรายได้จากการส่งออกมะม่วงได้มากถึง 2 พันล้านบาทต่อปี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

แม้มะม่วงมิใช่พืชการเมืองเอกเช่นข้าว อ้อย หรือยางพารา แต่มะม่วงถือเป็นพืชสวนเศรษฐกิจที่สำคัญต่อเศรษฐกิจการเมืองไทย สามารถส่งออกและสร้างมูลค่าได้อย่างมหาศาล ซึ่งข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรชี้ชัดว่า จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงช่วงปี พ.ศ. 2562-2566 มีความผันผวนอย่างควบคุมไม่ได้ โดยเฉพาะเรื่องราคามะม่วงส่งผลต่อมูลค่าการส่งออกมะม่วง

และนำไปสู่ข้อมูลการขยายตัวของเศรษฐกิจไทย (GDP) ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2562 ก้าวสู่ปี พ.ศ. 2563 ราคาต่ำลง จำนวนปริมาณและการส่งออกสินค้าต่ำลงอย่างมาก ต่อมาในปี พ.ศ. 2564-2565 เริ่มโน้มไปในทิศทางที่ดีขึ้นตรงข้ามกันช่วงปี พ.ศ. 2566 กระทั่งปัจจุบัน เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2567 จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงกับต่ำลง (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2567) สอดคล้องกับ รุ่งนภา พิมมะศรี กล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2564 และ พ.ศ. 2565 ถือเป็นปีทองของมะม่วงไทยและเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงเผชิญวิกฤตโควิด-19 อีกครั้ง อุตสาหกรรมมะม่วงย่อมได้รับปัญหาเช่นเดียวกับสินค้าทางการเกษตรประเภทอื่น ปัญหาหลัก ได้แก่ ราคามะม่วงผกผัน ‘บางปีราคาดี บางปีราคาต่ำ’ (รุ่งนภา พิมมะศรี, 2565)

มนตรี ศรีนิล นายกสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย กล่าวว่า โครระบาดโควิด-19 ทำให้มะม่วงล้นตลาดและส่งออกสินค้าไม่ได้ จากเดิมเคยส่งออกมะม่วงจำนวนมากปีละหลายหมื่นตัน สามารถสร้างรายได้อย่างมหาศาลปีละ 5 พันล้านบาท กลับกลายเป็นส่งออกได้เพียง 5% ของผลิตทั้งหมด ชาวสวนมะม่วงดิ้นรนเพื่อหาทางออก โดยการปรับเปลี่ยนมาขายในประเทศแทน โดยเฉพาะช่องทางออนไลน์ มะม่วงพรีเมียมเกรดส่งออก ใช้น้ำมะม่วงดอกไม้สีทอง มหาชนก โชคอนันต์ ลดราคาเกือบครึ่ง ขายเพียงกิโลกรัมละ 30 บาท หากสถานการณ์ไม่ดีขึ้น ต้นทุนอาจหายไปและกำไรก็หายไปเช่นกัน หากเป็นเช่นนี้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจะไม่มีเงินสำหรับลงทุนปลูกมะม่วงในปีถัดไป และสำหรับลงทุนการผลิต (หนังสือพิมพ์ดอกเบี๊ยออนไลน์, 2563)

‘เกษตรกร’ ไม่ว่าจะในฐานะเกษตรกรและเจ้าของสวนหรือแรงงานภาคการเกษตร ล้วนปรับตัวและรับมือต่อสถานการณ์ให้ได้อย่างดีที่สุด ขณะเดียวกัน ย่อมมีปัญหและอุปสรรคต่อการปรับตัวอยู่เสมอ ได้แก่ ‘ราคาผลผลิตตกต่ำ’ ‘ต้นทุนการผลิตสูง’ และ ‘ไม่สามารถส่งสินค้าออกนอกประเทศได้’ เป็นปัญหาที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้สำหรับเกษตรกรไทย ช่วงเวลาที่ผ่านมาจะพบเห็นข่าวเกษตรกรหลายจังหวัด เช่น สุพรรณบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง พิจิตร พิษณุโลก ได้รับความเดือดร้อนจากสถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ราคาผลผลิตต่ำลงจนต้องออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นสินค้าประเภทพืชไร่หรือพืชสวน เช่น ข้าว ข้าวโพด อ้อย ยาง พารา มังคุด สับปะรด และมะม่วงย่อมได้รับผลกระทบเช่นกัน ก่อนเกิดการแพร่ระบาดโรคโควิด-19 เกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้มะม่วงราคาสูงหลักร้อยบาทต่อกิโลกรัม โดยประธานชมรมผู้ปลูกมะม่วงแห่งหนึ่งในอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก กล่าวว่า ราคามะม่วงน้ำดอกไม้สีทองและมะม่วงน้ำดอกไม้เบอร์ 4 ช่วง 5 ปีก่อนอยู่ที่ 80-120 บาทต่อกิโลกรัม แต่เมื่อโควิดเริ่มระบาดตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2563 ทำให้มะม่วงที่เคยได้ราคาสูงราคากลับต่ำลงและการส่งออกต่างประเทศได้หยุดชะงัก ปัจจุบันเหลือเพียงกิโลกรัมละ 15-25 บาทเท่านั้น (อิัจัน, 2564) เช่นเดียวกันปี พ.ศ. 2565 เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจังหวัดพิจิตรพื้นที่ใกล้เคียงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก กล่าวว่า มะม่วงน้ำดอกไม้สีทองเกรดส่งออกเหลือเพียงกิโลกรัมละ 20-30 บาท ส่วนมะม่วงเกรดบริโภคภายในประเทศเหลือเพียง

กิโลกรัมละ 10-15 บาท (ทูเดย์, 2565) ปัญหาของเกษตรกรที่กล่าวอ้างมาเช่นเดียวกับ เกษตรกรผู้ปลูกหอมแดง ได้เผชิญปัญหาาราคาหอมแดงตกต่ำ ส่งผลให้รายได้ลดลงอย่างมาก การตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศปิดตัวลง พ่อค้าคนกลางหายไปและช่องทางการจัดจำหน่ายไปยังผู้บริโภคทางไกลยังติดขัดอีกด้วย เช่น รอบการขนส่งลดลงและการขนส่งล่าช้า (อัมรินทร์ และ พงศ์สวัสดิ์, 2566) กล่าวได้ว่า จากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 กระทั่งปัจจุบันปี พ.ศ. 2567 ส่งผลต่อเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรไทยเผชิญปัญหาและอุปสรรคเช่นเดียวกันทั้งประเทศ ซึ่งเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม

เมื่อศึกษาข้อมูลครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงทั้งประเทศรวมทั้งสิ้น 182,569 ครัวเรือน แต่กลับมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนมะม่วงเพียง 33,948 รายเท่านั้น ภาคเหนือมีจำนวนเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนมากเป็นอันดับ 2 อยู่ที่จำนวน 34,054 ราย ซึ่งรองจากภาคกลาง ส่วนข้อมูลอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า เป็นพื้นที่มีปลูกมะม่วงมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทยอยู่ที่ 108,091 ไร่ และมีจำนวนครัวเรือนผู้ปลูกมะม่วงมากเป็นอันดับสอง 6,919 ครัวเรือน รองจากอำเภอวังทอง แต่ข้อมูลเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนมะม่วงกลับน้อยกว่าครึ่ง พบว่ามีเพียง 1,168 ครัวเรือนและจำนวนเกษตรกรเพียง 1,171 รายเท่านั้น (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2567) ทว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมและมีจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรอัตราร่วงเป็นประจำแทบทุกปี แต่ตรงข้ามกันกลับมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนมะม่วงเพียง 18% เท่านั้นของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรมะม่วงทั้งหมดในประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลข้างต้นเป็นข้อมูลครัวเรือนเกษตรกรและเกษตรกรมะม่วงผู้ขึ้นทะเบียนมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับข้อมูลครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนการเกษตร โดยกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เผยแพร่ข้อมูลให้เห็นชัดว่า พื้นที่ภาคเหนือและพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงและเนื้อที่ปลูกมะม่วงมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ (กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2567 ข.) และเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงทั้งหมดนี้ ทั้งเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนและไม่ได้ขึ้นทะเบียนย่อมได้รับผลกระทบจากวิกฤตโควิด-19 อย่างรุนแรง ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลจำนวนครัวเรือนเกษตรกรและจำนวนเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นว่ เกษตรกรชาวสวนมะม่วง จังหวัดพิษณุโลกมีจำนวนมาก ขณะเดียวกัน จำนวนเกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนกลับสวนทางกันและผู้ที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนย่อมสัมพันธ์กับการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรในช่วงสถานการณ์วิกฤตโควิด-19 ของภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญ

กระทั่งปี พ.ศ. 2566 โรคระบาดโควิด-19 ยังคงส่งผลกระทบอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง ไม่เพียงส่งผลต่อด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ และสังคม ยังส่งผลต่อด้านการเมือง ความยุติธรรม และความเท่าเทียมอีกด้วย สิ่งสำคัญคือหน้าที่รัฐบาลแต่ละประเทศต้องบริหารจัดการอย่างครอบคลุม

ทุกมิติ เพื่อตอบสนองสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ในมิติต่างๆ เช่น สุขภาพของประชาชน เศรษฐกิจการเมือง โดยรัฐบาลมุ่งใช้กฎหมายและกำหนดนโยบายเพื่อนำไปสู่สวัสดิการที่เหมาะสม สิทธิขั้นพื้นฐาน ตลอดจนความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนท่ามกลางวิกฤตโรคระบาดเช่นนี้ ซึ่งแต่ละประเทศได้ดำเนินการจัดการตามความเหมาะสมที่ต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับพื้นที่และระดับสถานการณ์ ผู้วิจัยค้นพบว่า สหราชอาณาจักร (United Kingdom) มุ่งใช้กฎหมายและระบอบการปกครอง เพื่อปกป้องเสรีภาพของประชาชนในการจัดการโควิด-19 ทั้งนี้มาจากการใช้อำนาจสามัญและอำนาจฉุกเฉินในการออกกฎหมายควบคุมและอยู่ภายใต้กรอบกฎหมาย ขณะเดียวกันต้องครอบคลุมอย่างกว้าง ทั้งชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจสังคม และการค้า ตัวอย่างเช่น มาตรการปิดเมือง (Lockdown) การเดินทางระหว่างประเทศ การสนับสนุนทางการเงิน และสาธารณสุข เช่น วัคซีน และยารักษาโรค (Cormacain & Fairgrieve, 2023, pp. 79-97) แต่ละประเทศตอบสนองต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ต่างกันออกไป บางประเทศใช้กฎหมายฉุกเฉินและการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นหลักทรัพย์ บางประเทศรัฐบาลมุ่งสร้างความไว้วางใจจากประชาชน เน้นสวัสดิการทางสังคม เช่น สวีเดน ญี่ปุ่น และแคนาดา ในขณะที่เดียวกันบางประเทศเน้นการติดตามดูแลและการจำกัดประชากรในด้านต่างๆ อีกทั้งประเทศเวียดนาม แตกต่างจากประเทศที่กล่าวมา เนื่องจากภาครัฐมิได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายเกี่ยวกับโรคระบาดโควิด-19 แต่อย่างใด และมีได้บังคับใช้มาตรการฉุกเฉินแห่งชาติ เพื่อป้องกันการให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารเพิ่มมากขึ้น โดยรัฐบาลกลางมอบอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจให้กับผู้นำระดับจังหวัด เพื่อตอบสนองสถานการณ์ในพื้นที่นั้นๆ อย่างยืดหยุ่น ทั้งนี้ ต้องดำเนินการไปอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์สองประการ หนึ่ง ลดผลกระทบของโรคระบาดที่มีต่อสุขภาพของประชาชนในเหลือน้อยที่สุด และสอง รักษาการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม (Trung & Doung, 2023, pp. 209-229)

ประเทศไทยได้เผชิญสถานการณ์วิกฤตโควิดอย่างยากลำบาก ครั้งแรกเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2563 ทางสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขได้สรุปรายงานสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยแบ่งตามช่วงเวลาหรือระลอกต่างๆ ได้ 4 ระลอก ดังนี้ หนึ่ง ระยะเวลาระบาดในประเทศระลอกแรก (31 มกราคม 2563 - 3 พฤษภาคม 2563) สอง ระยะเวลาสถานการณ์การระบาดระลอกที่ 2 (15 ธันวาคม 2563 - 31 มีนาคม 2564) สาม ระยะเวลาสถานการณ์การระบาดระลอกที่ 3 (1 เมษายน - 31 ธันวาคม 2564) และสี่ ระยะเวลาการระบาดในประเทศระลอกที่ 4 (1 มกราคม 2565 - 1 กรกฎาคม 2565) (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2565) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 หรือช่วงแรกที่ประเทศไทยได้เผชิญโควิดกระทั่งปัจจุบัน นับว่าเป็นช่วงเวลาที่เราเฝ้าระวังและยังมองไม่เห็นหนทางที่จะสิ้นสุดในเร็ววัน ช่วงไตรมาสแรกของโควิดเป็นที่ประจักษ์ชัดจาก ‘ผู้คนจำนวนมากถูกไล่ออกจากงาน และไม่มีเงินจ่ายค่าที่พัก ธุรกิจท่องเที่ยวพังราบเป็นหน้ากลองจากการปิดประเทศ รถแท็กซี่จอดนิ่งในอุ้งเพราะไม่มีผู้โดยสาร คนจำนวนมากต้องกลับบ้านไปโดยไม่เหลือที่นาให้ทำ’ กล่าวคือ ภาคการขนส่ง

ภาคการบริการ ภาคการท่องเที่ยว และภาคการเกษตรย่อมได้รับผลกระทบอย่างปฏิเสธไม่ได้ ทุกภาคส่วนได้รับผลกระทบทั้งสิ้น และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับที่ต่างกันออกไป

นับวันการแพร่ระบาดหนักยิ่งขึ้น เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2563 องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ประกาศให้โรคโควิด-19 เป็นโรคระบาดใหญ่ทั่วโลก (Pandemic) ต่อมาวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2563 คณะรัฐมนตรี ได้มีมติออกมาตรการ 6 ด้าน ดังนี้ มาตรการด้านสาธารณสุข มาตรการด้านเวชภัณฑ์ป้องกัน มาตรการด้านข้อมูล มาตรการด้านต่างประเทศ มาตรการด้านป้องกัน และมาตรการช่วยเหลือเยียวยา เพื่อลดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด กระทั่งวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา รัฐบาลประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกเขตท้องที่ทั่วราชอาณาจักร ตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 (พ.ร.ก.ฉุกเฉิน) เพื่อเป็นการควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เนื่องจากการแพร่ระบาดได้กระจายทั่วประเทศและยอดผู้ติดเชื้อเพิ่มสูงขึ้นต่อเนื่อง และต่อมาได้เพิ่มความเข้มงวดขึ้นอีก โดยนำมาตรการห้ามประชาชนออกนอกบ้านในเวลาที่กำหนด (Curfew) มาใช้ร่วมด้วย และมาตรการปิดเมือง (Lockdown) ถูกใช้อย่างเข้มงวดมาระยะหนึ่ง จนเมื่อสถานการณ์ดีขึ้นจึงได้เริ่มผ่อนปรนลงเมื่อยอดผู้ติดเชื้อลดลงและได้กลับมาประกาศใช้อีกครั้งเมื่อมีการระบาดระลอกใหม่

โดยกลุ่มธุรกิจและกลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจนั้น นายกรัฐมนตรี มอบหมายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พิจารณามาตรการในการให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น กลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ จึงอยู่ภายใต้ความดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กษ.) และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมชลประทาน กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมส่งเสริมเกษตรกร กระทรวงการคลัง กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งภารกิจสำคัญของรัฐบาลกับมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรรายละ 5,000 บาท จำนวน 3 เดือน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มีมาตรการทั้งหมด 7 มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรเช่นกัน ทั้งนี้เป็นเรื่องการเงินและภาระหนี้สิน โดยครอบคลุมประเด็นดังนี้ ขยายเวลาชำระหนี้ สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ พักชำระหนี้และปรับโครงสร้างหนี้ ผู้เขียนนำเสนอข้อมูลส่วนนี้เพื่อชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจว่า เมื่อเกษตรกรได้รับผลกระทบช่วงวิกฤตโควิด-19 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ได้ดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบดังที่กล่าวมาข้างต้น แม้การช่วยเหลือเยียวยาจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดก็ตาม และการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรอย่างมีเงื่อนไขและข้อจำกัดนี้ อาจทำให้เกษตรกรบางส่วนไม่ได้รับหรือเข้าไม่ถึงการช่วยเหลือเยียวยาจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากคุณสมบัติของเกษตรกรบางรายไม่ตรงตามเงื่อนไขและข้อจำกัดที่กำหนดไว้ ส่วนนี้อาจนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกร เพื่อให้อยู่ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตนี้ให้ได้

กล่าวได้ว่า เมื่อเกิดการแพร่ระบาดโควิด-19 เกษตรกรเผชิญผลกระทบด้านปัจจัยการผลิต และเศรษฐกิจการเมือง เช่น ราคามะม่วงตกต่ำ ราคาต้นทุนสูง ต่อมาไม่นานเกิดการใช้อำนาจรัฐและการเมือง ประกาศใช้มาตรการเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโควิด-19 ได้แก่ มาตรการรัฐและการควบคุมการเคลื่อนย้าย ประกอบด้วย พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548, มาตรการล็อกดาวน์ และมาตรการเคอร์ฟิว ส่งผลต่อเศรษฐกิจการเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปรางทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งนโยบายปิดเมืองและจำกัดการเคลื่อนย้ายทำให้แรงงานข้ามถิ่นกลับภูมิลำเนา มีผลต่อทั้งแรงงานภาคเกษตร และมาตรการปิดตลาดและข้อจำกัดโลจิสติกส์ ส่งผลต่อการขนส่งสินค้าเกษตร โดยเฉพาะมะม่วงเป็นสินค้าที่เน่าเสียง่าย อีกทั้งต้องพึ่งพาส่งออก ทำให้เกษตรกรเผชิญผลกระทบในวงกว้าง ได้แก่ หนึ่ง ปัจจัยการผลิต ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและการปฏิบัติภาคเกษตร และปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมือง อาทิ ราคามะม่วงตกต่ำ ราคาต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น และปัญหาด้านการตลาดและการขนส่ง สอง ความสัมพันธ์ทางการผลิต ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อการซื้อขายมะม่วงระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง นายทุนไทย และนายทุนต่างชาติ อาทิ จีน เกาหลี ไต้หวัน เวียดนาม มาเลเซีย กัมพูชา ญี่ปุ่น ฯลฯ ความสัมพันธ์ทางการซื้อขายมะม่วงระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออกได้เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อการซื้อขายมะม่วง และรายได้ครัวเรือนเกษตรกร ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนเกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรยังคงแน่นแฟ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอมา ต่อมาไม่นาน รัฐบาลได้กำหนดนโยบายและมาตรการช่วยเหลือเยียวยาภาคเกษตรและเกษตรกร เพื่อบรรเทาเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบจากวิกฤตครั้งนี้ ซึ่งรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการจัดสรรทรัพยากร เช่น แจกเงินอุดหนุนเยียวยาเกษตรกร การพักหนี้ หรือโครงการสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต การเงินเป็นสำคัญ และมีการกำหนดราคาสินค้าเกษตรและการแทรกแซงตลาด มาตรการสนับสนุนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วง ด้วยการรับซื้อมะม่วง ประสานหาตลาด ตลอดจนส่งเสริมการขายผ่านช่องทางออนไลน์ ทั้งนี้ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนมะม่วงด้านรายได้และเร่งกระจายผลผลิตออกจากแหล่งผลิต เมื่อทบทวนวรรณกรรมพบว่า มาตรการช่วยเหลือเยียวยาดังกล่าวยังมีเงื่อนไขบางประการ ที่ทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือเยียวยานั้นๆ กล่าวคือ มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรยังไม่ครอบคลุมและไม่ตรงจุดในการช่วยเหลือและบรรเทาทุกข์ของเกษตรกรได้อย่างแท้จริง ซึ่งเกษตรกรหลายรายไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากมาตรการนั้นๆ และการใช้อำนาจรัฐยังแฝงไปด้วยอำนาจนิยม การช่วยเหลือเยียวยามีลักษณะ ‘จับคนในกล่อง’ ไม่เพียงสะท้อนการจัดการชีวิตผู้ได้รับผลกระทบในสังคม แต่ยังสะท้อนให้เห็นการดำเนินงานตามโครงสร้างแนวคิดที่มีสายการบังคับบัญชา (Hierarchy) อย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งการดำเนินงานลักษณะนี้อาจไม่เหมาะสมกับบริบทแต่ละพื้นที่ เนื่องจากแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันและผู้ได้รับผลกระทบเผชิญปัญหาที่แตกต่างกัน และเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตเกษตรกรชาวสวนมะม่วงจึงปรับตัวทุกมิติ ได้แก่ ด้าน

การผลิต ด้านการตลาด และด้านวิถีชีวิต ผลการศึกษาการปรับตัวจะช่วยสะท้อนให้เห็นปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร

ในทศวรรษที่ผ่านมา งานชิ้นนี้ทบทวนวรรณกรรมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของเกษตรกรและเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ทั้งงานศึกษาต่างประเทศและงานศึกษาในประเทศไทย อาทิ บทความวิจัย งานวิชาการ และรายงานวิจัย พบว่า งานวิจัยจำนวนมากมุ่งศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของโรคระบาดโควิดในด้านต่างๆ ดังที่ผู้วิจัยนำเสนอไว้ข้างต้น เช่น ผลกระทบของโควิด-19 ต่อเศรษฐกิจโลก ผลกระทบของโควิด-19 ต่อการดำรงชีวิตในชนบท ผลกระทบของโควิด-19 ต่อภาคการเกษตร ฟาร์มเกษตร และวิถีชีวิตแรงงาน เป็นต้น ขณะเดียวกันมีบทความวิจัยหลายชิ้นที่มุ่งนำเสนอหลักการทำการเกษตรอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมความรู้ให้เกษตรกรปรับตัวต่อโควิดได้อย่างสมดุล ผู้วิจัยนำเสนองานเหล่านี้เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจว่างานศึกษาผลกระทบของโควิด-19 มีจำนวนมากและครอบคลุมเกือบทุกมิติ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังไม่พบงานศึกษาภาคเกษตรไทยหลังโควิด-19 เฉพาะประเภทสินค้าเกษตรอย่างเช่น มะม่วง ซึ่งอุตสาหกรรมมะม่วงไทยสร้างมูลค่าได้อย่างมหาศาลและเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศ ภายใต้รูปแบบการผลิตและการตลาดแบบทุนนิยม อีกทั้ง ข้อมูลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2568) เผยให้เห็นจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงสดและมะม่วงแช่เย็นจนแจ้งช่วงปี พ.ศ. 2560-2567 มีการส่งออกอย่างต่อเนื่องแม้ในช่วงสถานการณ์วิกฤตโควิดก็ตาม แต่เมื่อทบทวนวรรณกรรมอื่น เช่น เว็บไซต์ข่าว หนังสือพิมพ์ กลับพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงรายย่อยบางส่วนไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการส่งออกนี้ เนื่องจากปัญหาด้านการตลาด ราคาผลผลิต ราคาต้นทุน การขนส่ง และความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมีข้อถกเถียงว่า การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก เพื่อตอบสนองสถานการณ์วิกฤตโควิดขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจการเมืองเป็นสำคัญ ซึ่งทางเลือกในการปรับตัวหลังโควิด-19 ไม่ว่าจะปรับตัวตามหลักนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) หรืออุตสาหกรรมภาคเกษตร (Agroindustry) อย่างอุตสาหกรรมมะม่วงย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจการเมือง และข้อมูลจำนวนปริมาณและการส่งออกมะม่วงสดและแช่เย็นจนแจ้งในช่วงการแพร่ระบาดโควิด เกษตรกรรายย่อยอย่างเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบและเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกรอาจไม่ได้ประโยชน์จากส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงเผชิญจึงเลือกศึกษาวิจัยเรื่อง “นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก” ด้วยวัตถุประสงค์ 2 ประการ ดังนี้ ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงและศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก หลังเผชิญ

สถานการณ์โควิด-19 ภายใต้กรอบแนวคิดนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) และแนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยทางกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) เพื่อทราบถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง และเศรษฐกิจการเมืองอาจเป็นปัจจัยสำคัญของการนำไปสู่ การปรับของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง อีกทั้งผลการศึกษากการปรับตัวของเกษตรกรจะเป็นข้อถกเถียง ว่าลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมเป็นสำคัญ ซึ่งการปรับตัวของเกษตรกรตามหลักนิเวศ เกษตรกรรมย่อมสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศเกษตรกรรม ส่งผลต่อดีต่อความสมดุลและ ความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรและสิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกัน หากเกษตรกร ปรับตัวตามหลักเกษตรผสมผสาน มุ่งผลิตมะม่วงและส่งออกภายใต้ระบบทุนนิยมอย่างอุตสาหกรรม มะม่วงไทย ย่อมสอดคล้องกับแนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน สะท้อนให้เห็นว่า การแสวงหากำไรจากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินกำลังนำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและทำให้เกิดรอยแยก (Rift) ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติอันสมบูรณ์

คำถามการวิจัย

1. เกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองอย่างไรหลังโควิด-19
2. เกษตรกรชาวสวนมะม่วงมีการปรับตัวอย่างไรหลังโควิด-19

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง
2. ศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

ประโยชน์ในการวิจัย

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่มีประโยชน์ต่อด้านสังคมศาสตร์และ รัฐศาสตร์ ช่วยสะท้อนความสำคัญและปัญหาเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร อันเนื่องการช่วยเหลือ ของภาครัฐในระยะสั้นที่ทันการณ์เพื่อประคองครัวเรือนให้อยู่รอดอาจส่งผลต่อการพัฒนาในระยะยาว การศึกษาชิ้นนี้ถือเป็นการทำความเข้าใจและทบทวนปฏิสัมพันธ์อุตสาหกรรมมะม่วงไทยอีกครั้งว่า แท้จริงแล้วการปฏิบัติภาคเกษตรหรือกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศ ภายใต้การส่งออกมะม่วงไทยเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายใต้ระบบทุนนิยม จำเป็นต้องตระหนัก และให้ความสำคัญกับความสมดุลและยั่งยืนระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศ

อย่างไรก็ดี ข้อค้นพบนี้จะเป็นแนวทางที่สำคัญต่อการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างภาคการเกษตร เช่น การปรับปรุงการผลิตและการตลาด ตลอดจนพัฒนาทุกระดับขึ้นต่อการประกอบอาชีพ ตัวอย่างเช่น การพัฒนาดิน น้ำ เทคโนโลยี และอื่นๆ ไปพร้อมกัน หากเกษตรกรผลิตอาหารท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ไม่สมดุล เช่น น้ำเสียเต็มไปด้วยมลพิษ ดินที่มีแร่ธาตุต่ำ เมื่อได้ผลผลิตย่อมด้อยคุณภาพและโภชนาการต่ำ เมื่อผู้บริโภคได้บริโภคสินค้าเกษตรที่ไม่มีคุณภาพย่อมส่งผลเสียต่อสุขภาพและผลเสียนั้นจะกลับคืนสู่ระบบนิเวศอย่างปฏิเสธไม่ได้

การนำเสนอวิทยานิพนธ์

การนำเสนอเนื้อหาวิจัยเรื่อง “นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก” จำแนกออกเป็น 6 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ แยกย่อยออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้ ที่มาและความสำคัญของปัญหา คำถามและวัตถุประสงค์ ประโยชน์ในการทำวิจัย และการนำเสนอวิทยานิพนธ์

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม แยกย่อยออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้ ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ และกรอบความคิดรวบยอดการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย (Methodology) แยกย่อยหัวข้อที่สำคัญ 6 หัวข้อดังนี้ แนวทางการวิจัย เครื่องมือในการวิจัย วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล ขอบเขตการวิจัย (ขอบเขตเชิงเนื้อหา ขอบเขตเชิงอธิบาย/เชิงพื้นที่ และขอบเขตเชิงเวลา) การวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

บทที่ 4 ผลการศึกษา กล่าวถึง พัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทยโยสังเขป การส่งเสริมการผลิตและการส่งออกมะม่วงไทย และผลการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

บทที่ 5 ผลการศึกษา กล่าวถึง ผลการศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรม และจำแนกหัวข้อสำคัญ ดังนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ
2. แนวคิด/ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา
  - 2.1 นิเวศเกษตรกรรม (Agroecology)
  - 2.2 ความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift)
3. กรอบความคิดรวบยอดการวิจัย (Conceptual Framework)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้อย่างหลากหลาย อาทิ บทความวิจัย รายงานวิจัย เอกสารต่างๆ และเว็บไซต์ ผู้วิจัยจำแนกหัวข้อสำคัญที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ดังนี้ ผลกระทบของโรคระบาดโควิด-19 ต่อภาคการเกษตร คริวเรือนเกษตรกร และเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ศึกษาเศรษฐกิจการเมืองภาคการเกษตร การปรับตัวของเกษตรกร ศึกษาหลักการนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) และแนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) รายละเอียดการทบทวนองค์ความรู้ ดังตารางที่ 1 อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ต่างๆ มีความสำคัญและเป็นแนวทางที่ดีต่อการศึกษาค้นคว้านี้เพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อทุกภาพส่วน โดยเฉพาะภาคเกษตร ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของเกษตรกรทั่วโลก เช่น ด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมย่อมได้รับผลกระทบเช่นกัน การแพร่ระบาดของโควิดเกิดขึ้นตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2562 ณ ประเทศจีน ต่อมาในปี พ.ศ. 2564 โควิดยังคงแพร่ระบาดและแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ผลกระทบได้ขยายวงกว้างยิ่งขึ้น โดย High Level Panel of Experts หรือ HLPE (2021) ค้นพบว่า พลวัตของโควิด-19 ในระยะสั้น ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรและเกษตรกรในระยะยาว ดังนี้ ประการแรก ส่งผลต่อรายได้ภาคเกษตรกรลดลงอย่างมากเกือบ 80% ประการที่สอง เมื่อโควิดแพร่ระบาดส่งผลกระทบรุนแรงอย่างต่อเนื่อง เพื่อการควบคุมและป้องกันโรค

ระบายนั้รัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ละประเทศได้ออกมาตรการสำคัญต่างๆ ตัวอย่างเช่น มาตรการปิดเมือง (Lockdown) กล่าวได้ว่า มาตรการสำคัญเป็นสาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงของระบบอาหาร ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจกมาตรการล็อกดาวน์ทำให้ห่วงโซ่อาหารหรือระบบขนส่งสินค้าเกษตรหยุดชะงัก เกิดความวุ่นวายทางเศรษฐกิจโลก เกษตรกรสูญเสียรายได้ และการดำรงชีวิตประจำวัน เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมเพิ่มมากขึ้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าเหล่านี้จะนำไปสู่การจลาจลหรือความไม่สงบของพลเมือง ทั้งราคาอาหารสูงขึ้นอย่างไม่มีท่าทีเสมอ สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แน่ใจว่าส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิต (HLPE, 2021, p. 4) ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอข้างต้น เพื่อชี้ชัดว่าโควิด-19 นำมาซึ่งผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางอาหารและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม ทั้งนี้เชื่อมโยงกับรัฐสวัสดิการ วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ในระดับโลก

Swinnen และ Vos (2021), HPLE (2021), และ Bene และคณะ (2021) ได้เห็นตรงกันว่า โควิดเป็นสาเหตุทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยและห่วงโซ่อาหารภาคเกษตรเกิดความชะงักนำไปสู่ผลกระทบต่อความมั่นคงของระบบอาหาร โภชนาการ ความยากจน และรายได้ลดลง นอกจากนี้ ยังส่งผลต่อความตึงเครียดและความไม่แน่นอนทั่วโลก ทั้งความสัมพันธ์ด้านภาคเกษตรก็ได้รับตามเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อสวัสดิการครัวเรือน การผลิตอาหาร และการดำรงชีวิต ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่เกษตรกรต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่างๆ หลังเผชิญโรคระบาดระยะสั้นครั้งใหญ่นี้ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารภาคการเกษตรและเกษตรกรอยู่รอดท่ามกลางวิกฤตนี้ให้ได้อย่างดีที่สุด โดยเฉพาะผลกระทบต่อเศรษฐกิจเห็นได้อย่างชัดเจน เนื่องจากรายได้หรือเงินเดือนของประชากรในหลายประเทศลดลงอย่างมาก และระบบอาหารและความมั่นคงทางอาหารย่อมได้รับผลกระทบเช่นกัน การเลิกจ้างแรงงานส่งผลให้แรงงานเกิดภาวะว่างงาน รายได้ลดลงกระทบต่อการดำรงชีวิต ซึ่งข้อมูลจากหลายพื้นที่ในระดับชนบทตลอดจนระดับชาติช่วยชี้ให้เห็นภาพผลกระทบชัดเจนมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ข้อมูลครัวเรือนในเอโทเปียเขตแอดติสอาบาามากกว่า 60% ในปี พ.ศ. 2563 ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคมพบว่า รายได้ลดลงอย่างมาก พื้นที่ประเทศอื่นรายได้ก็ลดลงเช่นกัน ตัวอย่างเช่น เนปาล รายได้ลดลง 31% (WFP, 2020 อ้างใน Bene et al., 2021, p. 2) และเมียนมาร์รายได้ลดลงมากถึง 80% (heady et al., 2020a อ้างใน Bene et al., 2021, p. 2) ผู้วิจัยพยายามนำเสนอข้อมูลที่สามารถช่วยชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบของโควิดส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรและชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกร เหล่านี้เป็นผลกระทบระดับโลกอย่างปฏิเสธไม่ได้

ตารางที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมประเด็นสำคัญ

ผลกระทบ ของโควิด-19	ภาคเกษตร และเกษตรกร ชาวสวนมะม่วง	เศรษฐกิจ การเมืองภาค เกษตร	การปรับตัว ของเกษตรกร	กรอบการศึกษา	
				Agroecology	Metabolic Rift
สุขภาพ ร่างกาย	รายได้ครัวเรือน เกษตรกรลดลง	มาตรการควบคุม และป้องกันการ แพร่ระบาดโควิด	ลักษณะการ ปรับตัว	รากฐานและ ประวัติศาสตร์	รากฐานและ ประวัติศาสตร์
เศรษฐกิจ การเมือง	ปัญหาเกี่ยวกับ หนี้สิน (การชำระ และการกู้ยืม)	อุตสาหกรรม มะม่วงไทย โดยสังเขป	การผลิต	นิเวศ เกษตรกรรม และการเมือง	ใจความสำคัญ
สังคม	ราคาผลผลิต ตกต่ำ	นโยบาย สาธารณะของ ภาครัฐ/ หน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง	การตลาด	การผลิต	จอห์น เบลลามี่ พอสเตอร์ ช่วง ศตวรรษที่ 19
สิ่งแวดล้อม	ต้นทุนการผลิตสูง	ข้อจำกัดของ โควิด-19	วิถีชีวิตของ เกษตรกร	การตลาดหรือ การกระจาย สินค้า	วิพากษ์ของ เจ สัน ดับเบิลยู มัวร์ (Jason W. Moore)
	ห่วงโซ่อุปทาน ชะงัก, การปิด พรมแดน, และ ข้อจำกัดด้าน ขนส่ง	มาตรการ ช่วยเหลือเยียวยา เกษตรกร		วิถีชีวิตของ เกษตรกร	

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ขณะเดียวกัน โควิดเริ่มแพร่ระบาดในประเทศไทยตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2563 ผลกระทบต่อประเทศไทยหลายมิติพังทลายเป็นหน้ากลองเฉกเช่นประเทศอื่น ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กระทั่งสิ่งแวดล้อม เกษตรกรไทยผู้ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตด้วยความไม่มั่นคงอย่างยาวนาน ซึ่งพิษร้ายจากโควิด-19 ส่งผลให้ภาคการเกษตรยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นราคาผลผลิตทางการเกษตร รายได้ของเกษตรกร ต้นทุนการผลิต ภาระหนี้สินครัวเรือนเกษตรกร การชำระหนี้สิน ฯลฯ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มุ่งผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ผลผลิต

จำนวนมาก เพื่อตอบสนองภาคการตลาดและกำไรเป็นหลัก เมื่อการผลิตสินค้าเกษตรมิได้ดำเนินไปอย่างง่ายดาย อันเนื่องจากเกษตรกรหลายประเทศทั่วโลกเผชิญโรคระบาดโควิด-19 ระบบเศรษฐกิจและการขนส่งจึงเกิดความปั่นป่วน ฉะนั้น ขั้นตอนและกระบวนการผลิตจำเป็นต้องหยุดชะงักลง เทคโนโลยีหรือปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการผลิตนำเข้าไม่ได้ ในเวลาเดียวกันสินค้าเกษตรก็ส่งออกไม่ได้เช่นกัน ห่วงโซ่อุปทานชะงักชั่วคราว นับเป็นความท้าทายต่อภาคการเกษตรระดับโลกที่เกษตรกรต้องเอาชนะและก้าวข้ามไปให้ได้ Slavoj Žižek (2020) สะท้อนว่า “โควิด-19 ได้สั่นสะเทือนโลกไปทั่วโลก นำไปสู่การตั้งคำถามที่ว่าดูเหมือน โควิด-19 อาจไม่จากสังคมไปได้ง่ายๆ” (ชัยวัฒน์, 2563, น. 2) ตัวอย่างเช่น เกษตรกรชาวสวนมะม่วงในประเทศไทยผู้ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 วิกิพีเดีย (Climate Watch Thailand, 2563 ข.) กล่าวไว้ว่า

“ผลกระทบจากภัยแล้งและโรคโควิด-19 นอกจากจะทำให้มะม่วงตายเพิ่มไปอีกหลายต้นแล้ว ยังส่งผลให้ครอบครัวมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ในขณะที่รายได้ลดลง ช่วงนี้ก็วิตกกังวลมากเพราะไม่รู้ว่าปีนี้จะนำเงินที่ไหนมาลงทุน หนี้เก่าก็ยังชำระไม่หมด และถึงอาหารจะหาซื้อยากและมีราคาสูง แต่ครอบครัวพออยู่ได้เพราะมีพืชผักที่ปลูกไว้แถวบ้านเพื่อบริโภค”

ไม่เพียงเท่านั้น รัศมี และศยามล (2563) เผยว่า โควิดส่งผลกระทบต่อคนทำงานในระบบอาหารอย่างมาก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นคนที่มีความรู้ได้น้อย การศึกษาไม่สูงมาก อีกทั้งยังเป็นคนทำงานนอกระบบทำให้ขาดโอกาสในการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ จึงมีทางเลือกในการทำงานค่อนข้างน้อยกว่าคนกลุ่มอื่น กล่าวได้ว่า ทุกคนกำลังดำรงชีวิตอยู่บนความเสี่ยงระหว่างติดเชื้อมีภาวะอดอยาก ยากจน เพราะภาครัฐยังขาดมาตรการดูแลในมิติความมั่นคงของมนุษย์ และเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2563 กระทรวงสาธารณสุขได้รายงานสถานการณ์โควิดในประเทศไทย โดยแบ่งการแพร่ระบาดออกเป็น 4 ระลอก (พ.ศ. 2563 - พ.ศ. 2565) รัฐบาลได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของปัญหาภายใต้สถานการณ์วิกฤตนี้ จึงได้ประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายได้แก่ พระราชกฤษฎีกาและพระราชบัญญัติหลายฉบับเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายพบว่า มีการบังคับใช้กฎหมายและส่งผลกระทบในเชิงนโยบาย สังคม และสิทธิมนุษยชน จำแนกได้ 4 ประเภทดังนี้

1) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสถานการณ์ ดังนี้ พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ถูกประกาศใช้เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2563 ตามความในมาตรา 9 กำหนดข้อปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2563

เป็นต้นไป ซึ่งให้อำนาจผู้ให้ข้อมูลรัฐมนตรีในฐานะผู้อำนวยการศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19 (ศบค.) ในการออกมาตรการต่าง ๆ เช่น มาตรการล็อกดาวน์ (Lockdown) การห้ามออกนอกเคหสถาน (Curfew) การจำกัดการเดินทาง ดังนี้

“(๑) ห้ามมิให้บุคคลใดออกนอกเคหสถานภายในระยะเวลาที่กำหนด เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเป็นบุคคลซึ่งได้รับยกเว้น (๒) ห้ามมิให้มีการชุมนุมหรือมั่วสุมกัน ณ ที่ใด ๆ หรือกระทำการใดอันเป็นการยุยงให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย (๓) ห้ามการใช้เส้นทางคมนาคมหรือการใช้นยานพาหนะ หรือกำหนดเงื่อนไขการใช้เส้นทางคมนาคมหรือการใช้นยานพาหนะ” (ราชกิจจานุเบกษา, 2548)

2) พระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 กำหนดให้โควิด-19 เป็นโรคติดต่ออันตรายให้อำนาจเจ้าพนักงานควบคุมโรคติดต่อ เช่น การกักตัว การเฝ้าระวัง การปิดสถานที่เสี่ยง มีความชัดเจนในกระบวนการควบคุมโรค เช่น การเฝ้าระวังและการบังคับใช้มาตรการด้านสาธารณสุขอย่างไรก็ดี ผู้วิจัยเห็นว่า กฎหมายฉบับนี้อาจไม่เพียงพอต่อการรับมือสถานการณ์ระดับประเทศ ทำให้ต้องพึ่งพา พ.ร.ก. ฉุกเฉิน ขณะเดียวกัน พ.ร.ก. ฉุกเฉิน ยังเป็นการใช้อำนาจรวมศูนย์มากเกินไปและอาจนำไปสู่การใช้อำนาจเกินขอบเขต และยังขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฉะนั้น ควรมีการกระจายอำนาจไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การรับมือสอดคล้องกับบริบทพื้นที่

3) กฎหมายเกี่ยวกับมาตรการเยียวยาและกระตุ้นเศรษฐกิจ ตามพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมจากโควิด-19 ได้อนุมัติวงเงินกู้เพื่อเยียวยาประชาชนผู้ได้รับผลกระทบผ่านโครงการ ได้แก่ โครงการเราไม่ทิ้งกัน โครงการคนละครึ่ง บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยมาตรการช่วยเหลือธุรกิจขนาดเล็กลงและกลาง (SMEs) ส่วนภาคเกษตรและเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบได้มีมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเช่นเดียวกัน

4) กฎหมายด้านสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพ ในส่วนของการบังคับใช้กฎหมายและสิทธิเสรีภาพของประชาชน การประกาศเคอร์ฟิวและจำกัดการเดินทาง อาจละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น เสรีภาพในการเดินทาง การชุมนุม การประกอบอาชีพ หรือวิถีชีวิต

เมื่อมาตรการทางกฎหมายข้างต้นเข้ามาเกี่ยวข้อง ย่อมส่งผลกระทบต่อปัญหาเดิมที่เกษตรกรเผชิญอยู่ อาทิ เศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร โดยเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าแต่ละประเภทได้รับผลกระทบต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น การผลิตสินค้าพืชผลทางการเกษตร การตลาดหรือการส่งออก

และการขนส่งผลผลิต ไม่สามารถกระทำดังเดิม เนื่องจากมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโควิด-19 ของรัฐบาล เข้ามาร่างข้อจำกัดในการประกอบอาชีพและวิถีชีวิต เช่น การเดินทาง การขนส่ง การตลาด การปิดพรมแดน โดย พฤษชัย ฤทธิกุล (2564, น. 19-20) และ สราวุธ (2564, น. 21-22) เห็นตรงกันว่า ปัญหาการดำเนินมาตรการต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น คือ ปัญหาเชิงวิธิตัด ซึ่งไม่สอดคล้องตรงกับความเป็นจริงหรือความต้องการของผู้ได้รับผลกระทบและแฝงไปด้วยอำนาจนิยม การเหยียดยามีลักษณะจับคนในกล่อง ไม่เพียงสะท้อนการจัดการชีวิตผู้คนในสังคม แต่ยังสะท้อนท่าทีของรัฐในการปกครองเหนือชีวิตประชาชน ไปในทิศทางเดียวกัน สราวุธ เสนอเพิ่มเติมว่า การประกาศใช้ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 และ พ.ร.บ. โรคติดต่อ พ.ศ. 2558 มาแก้ไขปัญหาโรคระบาดนั้น ช่วยสะท้อนให้เห็นโครงสร้างการทำงาน 2 รูปแบบสำคัญ ดังนี้ 1) โครงสร้างการทำงานแนวตั้งที่มีสายการบังคับบัญชา (Hierarchy) อย่างชัดเจน อาจไม่เหมาะสมกับบริบทแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน และ 2) โครงสร้างการทำงานแนวราบที่มีการกระจายอำนาจตัดสินใจ ซึ่งอาจช่วยให้วิธีการควบคุมโรคแต่ละพื้นที่ปรับใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ผู้วิจัยเห็นว่า การกระจายอำนาจให้แต่ละพื้นที่รับผิดชอบและจัดการเอง ยังมีไม่มากนักและบางพื้นที่ยังรับมือได้ไม่ดีพอ อันเนื่องมาจากการแก้ไขปัญหาล้วนเป็นไปตามตามสถานการณ์ ต้องรอคำสั่งจากสายบังคับบัญชาก่อนเป็นหลักแล้วจึงนำไปปฏิบัติใช้ได้ พฤษชัยเสนอว่า รัฐควรปรับเปลี่ยนหลักคิดใหม่จาก ‘การสงเคราะห์ผู้เดือดร้อน’ เป็น ‘การให้สวัสดิการถ้วนหน้า’ ส่วนสราวุธได้เสนอไปในทิศทางเดียวกันว่า รัฐควรพิจารณาถึงผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญและควรหาทางออกให้ประชาชนอย่างเหมาะสม จำเป็นต้องมีวิธีช่วยเหลือกลุ่มคนต่างๆ อย่างเท่าเทียมกันและรวดเร็วทันสถานการณ์รวมทั้ง ภาครัฐควรทบทวนแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ เช่น ด้านสาธารณสุขให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้การนำไปใช้ได้ผลลัพธ์ไปในทิศทางที่ดีอย่างแท้จริง

รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงปัญหาภาคเกษตรที่เกษตรกรเผชิญ จึงกำหนดมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรที่ดำเนินการภายใต้กฎหมายและอำนาจทางการเมืองเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอย่างปฏิเสธไม่ได้ ดังที่ อนุชา (Climate Watch Thailand, 2563 ก.) เกษตรกรชาวสวนมะม่วงยงชิดและมะม่วง กล่าวไว้ว่า

“คำสั่งเพื่อควบคุมโรคระบาดโควิด-19 ทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2563 มีผลปรับเปลี่ยนชีวิตของผม ไม่มีใครจ้างผมทำงาน ไม่มีรายได้จากการรับจ้าง เมื่อไม่มีงานก็ไม่มีเงิน แม้ผมจะได้เงินจากการทำสวนขายมะยงชิดมาก่อนหน้านี้ แต่ก็ต้องนำเงินที่ได้ไปใช้หนี้จากการลงทุนปลูกมะม่วงที่ออกผลแต่ขายไม่ได้

เนื่องจากนำส่งไปขายต่างประเทศไม่ได้ ผมถือว่าผมโชคดีกว่า ชุมชนในเมือง จากการที่ผมอยู่ชนบท ผมยังพอหาเก็บผัก หาบปลา หาปู หาหอย มาเป็นอาหารในช่วงวิกฤตโควิด-19 แม้จะมีข้อจำกัด จากคำสั่งจากรัฐบาลที่ห้ามออกจากบ้านหลังสี่ทุ่มทำให้ผมไม่กล้า ออกจากบ้านไปจับกบและอิงอ่างที่ออกมาช่วงฝนตก”

ชี้ให้เห็นว่า มาตรการทางกฎหมาย ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของเกษตรกร ชาวสวนมะม่วงเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น ข้อจำกัดทางการส่งออกระหว่างประเทศ การขนส่ง ระหว่างจังหวัด ราคามะม่วงตกต่ำสวนทางกับราคาต้นทุนการผลิต ทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วง เผชิญกับปัญหาขาดทุน ‘กำไรสวนทางกับการลงทุน’ ดังที่ วชิพร (Climate Watch Thailand, 2563 ข.) เกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้เชี่ยวชาญโควิด กล่าวไว้ว่า

“รายได้ของครอบครัวมาจากการทำมะม่วง และพ่อบ้าน เปิดร้านตัดผมที่บ้าน โดยรายได้จากร้านตัดผมประมาณวันละ 500 บาท แต่มาตรการเพื่อป้องกันการระบาดของโควิด-19 ทำให้ต้องปิดร้านตัดผม และปิดการส่งออกระหว่างประเทศ การขนส่งระหว่างจังหวัด ส่งผลอย่างมากต่อราคาผลผลิตและการรับซื้อของพ่อค้าแม่ค้า ช่วงนี้แทบจะไม่มีพ่อค้าแม่ค้ามาซื้อมะม่วงเลย ทำให้ราคามะม่วงส่งออกที่ไม่ค่อยดีอยู่แล้วในปีนี้ตกต่ำลงไปอีก จากราคากิโลกรัมละ 10 บาท ลดลงเหลือราคากิโลกรัมละ 2 บาท เท่านั้น... ประมาณ 3-4 ตัน ขายไม่ได้เลยในช่วงแรก ในช่วงหลัง พอเริ่มขายได้ นอกจากจะได้ราคาที่ต่ำมากในราคากิโลกรัมละ 2 บาทแล้ว ผลผลิตมะม่วงที่ได้จากสวนเกือบ 4 ตัน (4,000 กิโลกรัม) กลับถูกคัดออกเนื่องจากมะม่วงเริ่มสุกมากแล้ว”

ทางสมาคมชาวสวนมะม่วงไทยได้เสนอปัญหาไปที่กรมส่งเสริมการเกษตรและแจ้งปัญหาไปยังกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อให้รับทราบปัญหาของเกษตรกร ทางหน่วยงานได้รับทราบปัญหา และทางรัฐบาลเองก็ได้รับทราบปัญหาต่างๆ ทุกรูปแบบ ทางนายกสมาคมมะม่วงไทยคาดว่าเกษตรกร จะได้รับการเยียวยาหรือได้รับการแก้ไขในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวก็ตาม แต่ปัญหาจากการแพร่ระบาดของโควิดไม่อาจหมดไปอย่างง่ายดาย หากไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจำอยู่กับปัญหาเช่นนี้ต่อไปในระยะยาว (หนังสือพิมพ์ดอกเบญจออนไลน์, 2563)

นอกจากนี้ ยังมีมาตรการช่วยเหลือเยียวยาภาคเกษตรและเกษตรกรอื่นๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภายใต้งานที่ได้รับมอบหมายจากผู้ให้ข้อมูลรัฐมนตรีประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยผู้วิจัย ทบทวนโครงการและมาตรการช่วยเหลือภาคการเกษตรและเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 โดยภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมุ่งไปที่การสนับสนุนและการฟื้นฟูเศรษฐกิจเกษตรกรรมให้สามารถก้าวผ่านวิกฤตไปได้ รายละเอียดดังนี้

1. โครงการช่วยเหลือเกษตรกร รัฐบาลได้ดำเนินการตามมาตรา 10 แห่งพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงิน เพื่อแก้ไขปัญหา เยียวยา และฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม ผ่านโครงการเงินเยียวยาเกษตรกร รัฐบาลได้จัดสรรเงินเยียวยาให้แก่เกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ด้วยเงินจำนวน 15,000 บาทต่อราย โดยแบ่งจ่ายเดือนละ 5,000 บาท เป็นระยะเวลา 3 เดือน (พ.ค.-ก.ค. 2563) จำนวนเกษตรกร 10 ล้านคนวงเงินงบประมาณจำนวน 150,000 ล้านบาท ภายใต้โครงการเพื่อช่วยเหลือ เยียวยา และชดเชย ให้แก่เกษตรกรซึ่งได้รับผลกระทบจากการระบาด โควิด-19 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) ทั้งนี้ เป็นการดำเนินงานร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการคลัง และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและสนับสนุนการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของเกษตรกร

2. มาตรการเยียวยาและฟื้นฟู ทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้ดำเนินมาตรการเยียวยา บรรเทา และฟื้นฟู ทั้งในส่วนของโครงการต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ประกอบการภาคเกษตร ภาพรวมประกอบด้วย การขยายระยะเวลาชำระหนี้ ลดอัตราดอกเบี้ยปลอดชำระต้นเงินใน 3 ปีแรก ได้แก่ การพักชำระหนี้ การปรับโครงสร้างหนี้ และสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำสำหรับเกษตรกร (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2563) กล่าวได้ว่า ธ.ก.ส. กำหนดมาตรการช่วยเหลือกลุ่มลูกค้าทางการสนับสนุนการเงินและการชำระหนี้ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกรบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายทางด้านต่างๆ ช่วงสถานการณ์วิกฤตโควิด-19

3. โครงการเพิ่มรายได้เกษตรกร หน้าที่รับผิดชอบของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ดำเนินโครงการเพื่อเพิ่มรายได้เกษตรกรทั้ง 3 โครงการ โดยมีเป้าหมายในการสร้างช่องทางการขายสินค้าเกษตรสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงการลดต้นทุนค่าขนส่งสินค้าเกษตร ตัวอย่างเช่น โครงการตลาดสินค้าเกษตรออนไลน์ ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมมือกับแพลตฟอร์มออนไลน์ต่างๆ เพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ได้ เนื่องจากการปิดตลาดและการจำกัดการเดินทางในช่วงโควิด-19 ทำให้การขายสินค้าในช่องทางปกติเกิดความยากลำบาก

4. ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้บูรณาการระบบการพาณิชย์ด้าน E-Commerce สินค้าเกษตรระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้สามารถตอบสนองพฤติกรรมผู้บริโภค-บริโภคยุค New Normal ได้ (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2564) อาทิ การสนับสนุนด้านการผลิตและกระจายสินค้าที่มี

ความจำเป็นเพื่อความมั่นคงด้านอาหาร โดยรัฐได้ทำงานร่วมกับภาคเอกชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างช่องทางกระจายสินค้าให้เกษตรกรขายได้ง่ายขึ้นในช่วงที่มีการล็อกดาวน์

อย่างไรก็ดี การทบทวนมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรข้างต้น เป็นการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรทุกประเภทโดยภาพรวม ทางผู้วิจัยเห็นว่า เกษตรกรผู้ผลิตสินค้าแต่ละประเภทได้รับผลกระทบต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น การผลิตสินค้าพืชผลเพื่อการส่งออก ไม่สามารถส่งออกได้เช่นเคย จำเป็นต้องมีมาตรการที่สามารถช่วยเหลือปัญหาเหล่านี้ได้อย่างแท้จริง ยกตัวอย่างเช่น โครงการเกษตรออนไลน์ มุ่งส่งเสริมการซื้อขายผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ อาจไม่สามารถแก้ปัญหาได้แท้จริง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรมุ่งไปที่เกษตรกรผู้ขึ้นทะเบียนเกษตรกรและเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตร 5 ชนิดนี้เป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ข้าว ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมันสำปะหลัง ซึ่งเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงเป็นเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคระบาดระยะสั้นเช่นกัน แต่ผู้วิจัยยังไม่ค้นพบการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงทางตรง หากถามถึงการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงทางอ้อม ผู้วิจัยค้นพบว่า มีโครงการอื่นสำหรับการช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบโควิด-19 หลายโครงการภายใต้การดำเนินการตามมาตรการ 8 และมาตรการ 10 พ.ร.ก. เงินกู้โควิด-19 อาทิ 'โครงการเราไม่ทิ้งกัน' ของกระทรวงการคลัง เป็นมาตรการเยียวยาลูกจ้างชั่วคราว อาชีพอิสระ นอก ระบบประกันสังคม ที่ได้รับผลกระทบจากโควิด โดยได้รับเงินสนับสนุนรายละ 5,000 บาทต่อเดือน เป็นระยะเวลา 3 เดือน (สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ กระทรวงการคลัง, 2563) และ 'โครงการเพื่อช่วยเหลือ เยียวยา และชดเชยให้แก่ประชาชน ซึ่งได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เพื่อช่วยเหลือผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐของ สศค.' เพื่อช่วยเหลือผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมจำนวนรายละ 3,000 บาท เดือนละ 1,000 บาท เป็นระยะเวลา 3 เดือน (พ.ค. - ก.ค. 63) ซึ่งการช่วยเหลือเยียวยาประชาชนผ่านรูปแบบโครงการลักษณะนี้ยังมีข้อบกพร่อง ประชาชนทุกอาชีพได้รับผลกระทบโดยทั่วกัน แต่การจัดสรรเงินยังขาดความโปร่งใสและมาตรการบางส่วนไม่ได้เข้าถึงกลุ่มประชากรเปราะบางอย่างทั่วถึง จึงทำให้เกษตรกรปรับตัวด้านการประกอบอาชีพเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤตโควิดในช่วงเวลานั้นๆ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรหลังเผชิญโควิดพบว่า เกษตรกรผู้ผลิตสินค้าทางการเกษตรทุกประเภท ได้รับผลกระทบที่แตกต่างกันจึงปรับตัวต่อสถานการณ์ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ชาวสวนมังคุด ชาวสวนทุเรียน และชาวสวนเงาะ มักปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ ได้แก่ การสร้างการตลาดใหม่ๆ เช่น ขายสินค้าออนไลน์ ซึ่งอัศวิน แก้วพิทักษ์ กล่าวว่า ชาวสวนผลไม้พื้นที่จังหวัดจันทบุรี ได้รับผลกระทบช่วงมาตรการเคอร์ฟิว (Curfew) ทำให้มังคุดล้นตลาดและราคามังคุดตกต่ำ ตรงข้ามกันทุเรียนกลับได้ราคาสูง เนื่องจากมีความเชื่อว่าทุเรียนมีฤทธิ์ร้อนสามารถต้านโควิดได้ เมื่อคลายมาตรการล็อกดาวน์ที่ประเทศจีน ทำให้

ทุเรียนขายดีเป็นอย่างมาก (ศูนย์สื่อสารวาระทางสังคมและนโยบายสาธารณะ องค์การกระจายเสียง และแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, 2563) ลักษณะคล้ายกัน แม้เศรษฐกิจดูเหมือนจะชะลอตัว แต่ไม้ดอกไม้ประดับที่อยู่ในสวนของเกษตรกรและสมาชิกภายในกลุ่มกลับขายดี เพราะลูกค้ามีความต้องการธรรมชาติไปอยู่ภายในบ้านของตนเอง สมพงษ์ ชื่นบานกล่าว (กองบรรณาธิการเทคโนโลยีชาวบ้าน, 2563) ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ในช่วงวิกฤตก็สามารถพลิกให้เป็นโอกาสได้ หากเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าทางเกษตรแต่ละประเภทมีความรู้และความเข้าใจอย่างครอบคลุม เฉกเช่นกับ เฉลิมชัย วัดจิ่ง เสนอว่า เกษตรกรผู้มีปัญหาที่ดินจังหวัดฉะเชิงเทรา ลดการพึ่งพาสถาปัตยกรรมนอกทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบโดยตรงลดน้อยลงเช่นกัน ส่วนด้านประมงและปศุสัตว์พบว่า เกษตรกรบางรายได้รับผลกระทบ จึงปรับตัวต่อสถานการณ์เช่นกัน ดังเช่น ธนัทธ กาญจนพิศาล (เทคโนโลยีชาวบ้าน, 2563) เกษตรกรผู้เลี้ยงปลาสด ค้นพบลักษณะปรับตัวที่ดี ธุรกิจเติบโตสวนทางกับกระแสอย่างยิ่ง เนื่องจากปรับตัวทางด้านการตลาดออนไลน์เพิ่มขึ้น เดิมเพาะเลี้ยงจำหน่ายปลาสด เมื่อการระบาดโควิดเข้ามาได้ปรับตัวหันมาแปรรูปปลาสด ได้แก่ ปลาสดแดดเดียว ผลตอบรับค่อนข้างดี สามารถชดเชยและต่อยอดรายได้ขึ้นมา “โควิด-19 ไม่ได้มีผลกระทบกับธุรกิจเลย กลับกลายเป็นว่าทำให้สินค้าของตนยิ่งขายดี เนื่องจากผู้คนเสี่ยงที่จะออกไปจับจ่ายใช้สอยนอกบ้าน หันมาจับจ่ายในโลกออนไลน์มากขึ้น” ธนัทธกล่าว

สวนทางกัน ธรรมรัตน์ สมเสร็จ ประธานชมรมไก่แจ้ทวารวดีกล่าวว่า วิกฤตโควิด-19 ส่งผลให้การซื้อขายชะลอตัวลงอย่างเห็นได้ชัดและมีผลต่อวงการธุรกิจสัตว์เลี้ยง เนื่องจากโควิดส่งผลให้การสัญจรไม่สะดวก ซึ่งการซื้อขายสัตว์เลี้ยงโดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้ซื้อจะต้องการเห็นของจริงหรือได้สัมผัสกับสัตว์เลี้ยงนั้นๆ ดังข้อมูล

“การชะลอตัวของธุรกิจสัตว์เลี้ยงก็เพียงช่วงเวลาเดียวที่มีการล็อกดาวน์ เพราะการเดินทางไม่สะดวก แต่เมื่อการสัญจรทำได้ตามปกติ ธุรกิจก็เริ่มกระเตื้องขึ้นและฟื้นขึ้นตามลำดับ และเชื่อว่าอีกไม่นานจะกลับมาเหมือนเดิม ที่ผ่านมามีธุรกิจสัตว์ปีกบางแห่งปิดตัวลงไป เชื่อว่าไม่ได้เป็นผลกระทบจากวิกฤตโควิด-19 โดยตรง แต่เพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมมากกว่า” (เทคโนโลยีชาวบ้าน, 2563)

จากข้างต้นชี้ชัดว่า เกษตรกรหลายประเภทได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน ย่อมมีความเห็นที่แตกต่างกัน เกษตรกรบางรายเห็นว่าโควิดเป็นสาเหตุให้เศรษฐกิจชะลอตัวและรายได้ลดลง ตรงข้ามกันเกษตรกรบางรายเห็นว่าโควิดหรือโรคระบาดเป็นเรื่องธรรมชาติ เมื่อเกิดขึ้น

จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ให้ได้ แต่การปรับตัวนั้นจำเป็นต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐาน แน่แน่นอนว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมช่วงเวลานั้นๆ สำคัญอย่างมากต่อการปรับตัว ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องวางแผนและช่วยเหลือเยียวยา ผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม มาตรการและนโยบายช่วยเหลือ เยียวยา และฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมนั้น จำเป็นต้องดำเนินการไปอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ช่วงเวลานั้น เพื่อผลลัพธ์ของการดำเนินการเป็นผลดีในระยะสั้นและทิศทางของการพัฒนาที่ช่วยลดผลกระทบได้ในระยะยาว

ฉะนั้น เกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรแต่ละประเภท ไม่ว่าจะด้านพืชสวน ประมง และปศุสัตว์ ย่อมพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญและปรับตัวด้วยลักษณะที่ต่างกันออกไป จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า ชาวนาจังหวัดพัทลุงปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ชาวนามุ่งลดต้นทุนการผลิตปรับตัวสู่การทำนาอินทรีย์ สร้างเครือข่ายผู้ประกอบการ และการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว และการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาดชุมชน งานแสดงสินค้า และเพิ่มช่องทางขายข้าวออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ (นิธิตา, 2565) ตัวอย่างเช่นการปรับตัวของชาวนาแต่ละพื้นที่ได้ปรับตัวต่างกันออกไป บางรายประกอบอาชีพทำนาดั้งเดิมแต่ปรับตัวให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การวางแผนการลงทุนและต้นทุนการผลิต ปลูกข้าวแบบลดต้นทุนการผลิตลง โดยใช้วิธีการทำน่าน้ำน้อย การปลูกข้าวแบบปลอดภัยและแบบอินทรีย์ ขณะที่บางรายปรับตัวทำอาชีพเสริม เช่น ตัดเย็บกระเป๋า ทำขนมขาย การปลูกพืชหลากหลายชนิดมากขึ้น (ญวธริษา, 2565) ส่วนนักพรเกษตรกรชาวนสวนมะม่วงได้ปรับเปลี่ยนวิธีการขายมะม่วงเพื่อหารายได้เข้าครัวเรือน ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ขายมะม่วงผ่านทาง Facebook ส่วนตัวขอความช่วยเหลือจากคนรู้จักช่วยหาออเดอร์ มะม่วงน้ำดอกไม้ให้และช่วยแชร์รูปมะม่วงน้ำดอกไม้เบอร์ 4 จากนั้นจัดส่งโดยบริษัทเคอรี่ แต่ราคาจัดส่งสินค้าแพงกว่าราคามะม่วง สุกท้ายแล้วมีรายได้เหลือเพียงกิโลกรัมละไม่ถึง 20 บาท ทำการปรับเปลี่ยนวิธีการขายเช่นนี้ได้เพียง 3 วัน บริษัทขนส่งมีปัญหา ‘หยุดรับส่งสินค้า’ เลยต้องหยุดการขายลง (Climate Watch Thailand, 2563 ข.) ซึ่งการปรับตัวของเกษตรกรมีเป้าหมายเช่นเดียวกันนี้เพื่อสร้างหลักประกันด้านรายได้และการกระจายความเสี่ยง

ทางหน่วยปฏิบัติการวิจัยสังคมชาวนาร่วมสมัย ค้นพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้ปรับตัวต่อสถานการณ์โควิด หากกล่าวถึงการปรับตัวจะพบการปรับตัวในมิติอื่น เช่น การลดรายจ่ายลงหรือการหารายได้เสริมเป็นส่วนน้อย โดยเฉพาะกับครัวเรือนเกษตรกรรายย่อยและมีความยืดหยุ่นอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นครัวเรือนในชนบทเป็นส่วนใหญ่ผูกติดกับธรรมชาติ มีความมั่นคงทางอาหารบ้าง เช่น ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการปรับตัวในลักษณะพยายามเข้าถึงการเยียวยาจากรัฐและไม่กู้หนี้ยืมสินเพิ่ม (หน่วยปฏิบัติการวิจัยสังคมชาวนาร่วมสมัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563) ผู้วิจัยเห็นว่า แม้โรคระบาดโควิด-19 จะสามารถส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงและกำหนดเศรษฐกิจโลกอันส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมได้ก็ตาม ในขณะเดียวกัน

การพัฒนาภายในเศรษฐกิจโลกและการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพหรือสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากมนุษย์เองก็สามารถกำหนดทิศทางของโควิด-19 ได้เช่นกัน (Katz-Rosene, 2021, p. 23) หากมนุษย์เปลี่ยนแปลงการกระทำไปในทิศทางที่ที่ย่อมส่งผลดีในระยะยาว เช่นเดียวกันหากมนุษย์กระทำซ้ำเติมผลกระทบนี้อาจส่งผลเสียต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในระยะยาวได้ ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนยางพาราในครัวเรือนภาคใต้มีการปรับตัวที่ดีต่อสถานการณ์โควิด-19 ที่ดี โดยเกษตรกรปฏิบัติตามหลักนิเวศเกษตรกรรมด้วยการปลูกพืชเสริมรายได้ในพื้นที่สวนยางพารา สามารถลดสถานะวิกฤตราคายางตกต่ำช่วงโรคระบาดโควิดได้ เกษตรกรปลูกพืชหลายชนิด ตัวอย่างเช่น พืชผักและธัญพืช สมุนไพร ไม้ผล พืชอาหารสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ ทั้งสระบัวและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งการจัดการสวนยางพาราเพื่อรองรับการปลูกแซม/พืชร่วมในสวนยางพาราลักษณะนี้ ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรได้อย่างยั่งยืน (ระวี, 2564)

ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ช่วยให้เข้าใจการแพร่ระบาดของโควิด-19 ว่าส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตรและเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในมิติใด เหล่านี้เป็นแนวทางที่สำคัญในการศึกษาและนำไปสู่การทบทวนกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) เพื่อทำความเข้าใจการทำการเกษตรอย่างสมดุลและยั่งยืน หรือการทำการเกษตรแบบองค์รวมที่ใช้องค์ความรู้และการผลิตการเกษตรตามหลักธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพและสารอาหารหมุนเวียนครบวงจรภายในพื้นที่ทำการเกษตร และแนวคิดความแปรปรวนไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) เพื่อเป็นกรอบในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมภายใต้รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม ดังนี้

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมหลังสถานการณ์วิกฤตโควิด-19 ผู้วิจัยใช้สองแนวคิดสำคัญมาเป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) และแนวคิดความแปรปรวนไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) ทั้งสองเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษาเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่กำหนดไว้ข้างต้น รายละเอียดดังนี้

นิเวศเกษตรกรรม

นิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) คือ การปฏิบัติทางการเกษตรอย่างสมดุลและการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และหลักการทางนิเวศวิทยาในการจัดการระบบอาหารเกษตรยั่งยืน ส่งผลดีต่อสุขภาพและความเป็นธรรมควบคู่ไปพร้อมๆ กัน อีกทั้งยังเพิ่มปฏิสัมพันธ์อย่างยั่งยืนระหว่างพืช สัตว์ มนุษย์ และสิ่งแวดล้อมในวงกว้างอีกด้วย (Wezel, Francis,

Bellon, & Vallod, 2009 อ้างใน McCune & Rosset, 2021, p. 438) นิเวศเกษตรเป็นที่รู้จักกันในนามพึ่งพาทรัพยากรหรือปัจจัยภายนอกต่ำเพื่อให้เกิดความยั่งยืน การปฏิบัติหลักการนี้มีมาอย่างยาวนานนับพันปีในระบบอาหารและชานาพื้นเมือง ซึ่งได้รับการพิสูจน์แล้วว่าหลักการนี้สามารถเลี้ยงประชากรได้อย่างแท้จริงโดยไม่จำเป็นต้องขุดรื้อทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง โดยนิเวศเกษตรเกิดจากการสะสมทางองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ (Natural) ผ่านระบบเกษตรกรรมและการผลิตอาหารของชนพื้นเมืองมาหลายศตวรรษ ชาวนาหรือเกษตรกรดั้งเดิมสามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพเกี่ยวกับระบบการเกษตรไว้ได้ในระดับสูง โดยอาศัยองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีความซับซ้อนเข้ามาพัฒนาระบบนิเวศเกษตรหมุนเวียนสารอาหารผ่านระบบปิด รักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นสำคัญ อีกทั้งนำเข้าปัจจัยภายนอกน้อยมาก (Gliessman, 2014 อ้างใน McCune & Rosset, 2021, p. 440) นิเวศเกษตรกรรมรู้จักกันอย่างแพร่หลายภายใต้ชื่อวิทยาศาสตร์และอธิบายการทำงานของนิเวศเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับกลไกทางชีววิทยา ชีวกายภาพ ระบบนิเวศ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ดังที่ Rosset และ Altieri (2017) กล่าวไว้ว่า นิเวศเกษตรกรรมเป็นวิทยาศาสตร์และการเมือง อีกทั้งนิเวศเกษตรถือเป็นชุดปฏิบัติที่ช่วยให้การทำฟาร์มเกษตรมีความยั่งยืนมากขึ้น โดยไม่ใช้สารเคมีที่อันตรายและยังเป็นการเคลื่อนไหวที่พยายามช่วยให้การทำเกษตรมีความยั่งยืน มีความเป็นธรรมทางสังคมมากขึ้น ทั้งยังช่วยให้เกษตรกรฐานะผู้ผลิตสินค้าทางการเกษตรกลับขึ้นมามีอำนาจในกระบวนการผลิตและการตลาดอีกครั้ง โดยไม่ให้อำนาจอยู่กับรัฐหรือกลุ่มทุนใหญ่

อีกมิติของนิเวศเกษตรที่รู้จักกันในฐานะวิทยาศาสตร์และการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ถูกสร้างขึ้นจากการปฏิเสธหลักปฏิวัติเขียว อีกทั้งอุตสาหกรรมเกษตรที่มีการนำเข้าปัจจัยภายนอกอย่างมากนำไปสู่ผลเสียอย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่น มลพิษทางอากาศ ดินและน้ำ การปล่อยก๊าซเรือนกระจก (GHG) และเหล่านี้มีส่วนทำให้พื้นที่ทำการเกษตรเสื่อมโทรมลง รวมทั้งแรงงานภาคการเกษตรและผู้บริโภคก็ยอมเสื่อมโทรมลงเช่นกัน กล่าวได้ว่า นิเวศเกษตร (Agroecology) เป็นศาสตร์ที่คำนึงถึงระบบนิเวศของระบบอาหารเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม นิเวศเกษตรกรรมได้ถือกำเนิดขึ้นทั่วโลกนับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เพื่อตอบสนองต่อผลกระทบของการปรับเปลี่ยนการเกษตรให้มีความทันสมัยมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการต่อต้านการทำการเกษตรเชิงอุตสาหกรรม (Holt-Gimenez & Shattuck, 2011; Gliessman, 2013 อ้างใน McCune & Rosset, 2021, p. 441) ด้วยเหตุนี้ นิเวศเกษตรจึงครอบคลุมทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่เข้าใจการทำการเกษตรกรรมว่าเป็นเรื่องของนิเวศวิทยาและการเมือง

นิเวศเกษตรมีความหลากหลาย ทั้งคำจำกัดความและความเข้าใจที่ต่างกันไป ซึ่งในปี พ.ศ. 2562 ทั้ง 197 ประเทศได้อนุมัติองค์ประกอบ 10 ประการสำคัญของนิเวศเกษตร เพื่อเป็นแนวทางในวิสัยทัศน์ของ FAO โดย Barrios และคณะ (2020) กล่าวว่าเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่การเกษตรกรรมและระบบอาหารที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกิจกรรมของมนุษย์

ด้วยความตระหนักว่าความซับซ้อนโดยธรรมชาติของการบรรลุความยั่งยืนมักถูกมองว่าเป็นตัวขัดขวางการตัดสินใจ และจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติครั้งแรกของ The Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO ในเรื่อง ‘Agroecology’ สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติแบบองค์รวมและบูรณาการองค์ความรู้อย่างหลากหลายของนิเวศเกษตรกรรม ซึ่งเป็นกรอบการปฏิบัติที่มีลักษณะครอบคลุมด้วยศาสตร์ต่างๆ (FAO, 2023, pp. 4-7) ผู้วิจัยสรุปองค์ประกอบที่สำคัญ 10 ประการของนิเวศเกษตร ดังนี้ หนึ่ง ความหลากหลาย (Diversity) หรือการกระจายความเสี่ยง สอง การสร้างสรรค์และการแบ่งปันความรู้หรือนวัตกรรมทางการเกษตร สาม การทำงานร่วมกัน (Synergies) สี่ ประสิทธิภาพ (Efficiency) ห้า นำกลับมาใช้ใหม่ (Recycling) หก ความยืดหยุ่น (Resilience) เจ็ด คุณค่าของมนุษย์และสังคม แปด วัฒนธรรมและประเพณีอาหาร (Culture and Food Traditions) เก้า ความรับผิดชอบต่อของการกำกับดูแล (Responsible Governance) และสุดท้าย เศรษฐกิจหมุนเวียนและความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Circular and Solidarity Economy) ทั้ง 10 องค์ประกอบของนิเวศเกษตรมีความเชื่อมโยงกัน ทั้งยังเป็นกรอบวิเคราะห์และวางแผนการทำการเกษตรที่แตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายเดียวกันก็เพื่อเปลี่ยนแปลงด้านการเกษตรและระบบอาหารให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน (FAO, 2018) นิเวศเกษตรมิใช่เพียงทำหลักการที่กำหนดไว้ดั้งเดิม (ประสิทธิภาพ ความหลากหลาย การทำงานร่วมกัน การควบคุมตามธรรมชาติ และการรีไซเคิล) ปัจจุบันแนวคิดนิเวศเกษตรกรรมกว้างขึ้นและเต็มไปด้วยความหลากหลาย ดังที่ Rosset และ Altieri (2017) กล่าวไว้ว่า จำเป็นต้องมีการกำหนดหลักการเพิ่มเติม เช่น หลักการในขอบเขตวินัยและมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และ การเมืองอีก ประกอบด้วยสามขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การเพิ่มประสิทธิภาพเชิงนิเวศ การทดแทนปัจจัยการผลิต การออกแบบระบบใหม่ของ Tiftonell (2014; Pretty, 2018) เสนอเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่การเกษตรกรรมและระบบอาหารที่ยั่งยืน เต็มไปด้วยความหลากหลาย การร่วมกันสร้างและแบ่งปันความรู้ การทำงานร่วมกัน ประสิทธิภาพ การรีไซเคิล ความยืดหยุ่นหรือการปรับตัว ค่านิยมของมนุษย์และสังคม วัฒนธรรมและประเพณีอาหาร การกำกับดูแลที่มีความรับผิดชอบต่อ และเศรษฐกิจแบบวงกลมหรือความสามัคคี

ต่อมาในปีเดียวกัน คณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญระดับสูงด้านความมั่นคงด้านอาหารและโภชนาการหรือ HLPE ได้เผยแพร่หลักการ 13 ประการของนิเวศเกษตร โดยสร้างขึ้นจากหลักการทางนิเวศเกษตรชุดต่างๆ (Nicholls et al., 2016, CIDSE 2018 และ FAO, 2018) ซึ่งการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนคือ การพัฒนาการเกษตรที่มีส่วนช่วยในการปรับปรุงประสิทธิภาพของทรัพยากร การเสริมสร้างความยืดหยุ่น และการรักษาความเท่าเทียมทางสังคม รวมทั้งความรับผิดชอบต่อของการเกษตรและระบบอาหาร โดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาหลักการที่เล็กที่สุดไม่ซ้ำกัน แต่ครอบคลุม 3 ด้านหลักๆ ในข้างต้น จึงเกิดหลักการย่อย 13 ประการของเกษตรวิทยา ดังนี้ หนึ่ง ปรับปรุงประสิทธิภาพของทรัพยากร ได้แก่ การลดนำเข้าจากปัจจัยภายนอก (Input reduction) การรีไซเคิล

(recycling) สอง เสริมสร้างความยืดหยุ่น ได้แก่ ความหลากหลายทางเศรษฐกิจ ความหลากหลายทางชีวภาพ การทำงานร่วมกัน สุขภาพสัตว์ และสุขภาพดิน และสาม ความเสมอภาคทางสังคมและความมั่นคง/ความรับผิดชอบของการเกษตรและระบบอาหาร ได้แก่ ร่วมสร้างสรรค์องค์ความรู้ ค่านิยมทางสังคมและอาหาร ความเป็นธรรม การเชื่อมต่อ การกำกับดูแลที่ดินแลทรัพยากรธรรมชาติ และการมีส่วนร่วมทางสังคมของการประกอบอาชีพ

อย่างไรก็ดี การทำเกษตรแบบนิเวศเกษตรกรรมมีใช้เรื่องง่าย ย่อมมีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อหรือเป็นตัวกำหนดระบบนิเวศเกษตรประกอบด้วยหลายปัจจัย สามารถจำแนกและสรุปเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ หนึ่ง ด้านกายภาพ อาทิ แสงแดด ปริมาณฝน ชนิดของดิน อุณหภูมิ ฯลฯ สอง ด้านชีวภาพ อาทิ ศัตรูพืชและศัตรูธรรมชาติ โรคพืชและสัตว์ แบบแผนการปลูก ฯลฯ สาม ด้านเศรษฐกิจ สังคม อาทิ โครงสร้างทางสังคม การช่วยเหลือทางวิชาการ ระดับการผลิตเชิงการค้า ระบบเศรษฐกิจ (ราคา ตลาด ทุน การเข้าถึงสินเชื่อ) และสุดท้าย ด้านวัฒนธรรม ประเพณี อาทิ ความรู้ท้องถิ่น ความเชื่อ อุดมการณ์ ฯลฯ ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวข้างต้น ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบการจัดการและการผลิตภาคการเกษตรระดับแปลง หนึ่งสิ่งอื่นโดยอ้อมขึ้นอยู่กับเจ้าของแปลงที่ดินหรือตัวเกษตรกรเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นผู้เข้าไปจัดการดูแล ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และควบคุมปัจจัยอื่นตามเงื่อนไขของระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีเกี่ยวข้อง ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ในลักษณะต่างๆ การปลูก/เลี้ยง การบำรุงรักษา ตลอดจนจนถึงการเก็บเกี่ยว การจัดการหลังเก็บเกี่ยว และจำหน่ายสินค้า โดยจะมีการจัดการระบบนิเวศในแปลงเกษตรกรรม เช่น จัดการดิน น้ำ แสงแดด เมล็ดพันธุ์ รูปแบบการผลิต การกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น ซึ่งการจัดการดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดความแตกต่างกันของระบบนิเวศเกษตรในพื้นที่นั้น ทั้งนี้ องค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและจะได้รับผลกระทบจากระบบนิเวศอื่น ๆ ขณะเดียวกัน ลักษณะการจัดการระบบนิเวศเกษตรนั้นๆ จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์และระบบนิเวศอื่นด้วยเช่นกัน ทั้งผลกระทบเชิงบวก เช่น อาหาร เส้นใย เชื้อเพลิง และยังถูกนำมาใช้เป็นอาหารสัตว์สำหรับการปศุสัตว์แล้วยังให้ประโยชน์ในด้านสุนทรียภาพและมีการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ดังแผนภาพที่ 5

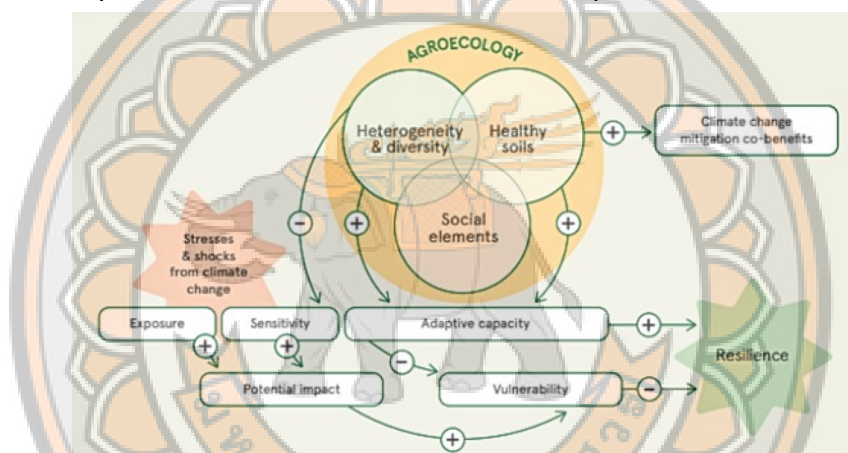
ผู้วิจัยสำรวจและวิเคราะห์หลักการนิเวศเกษตรพบว่า นิเวศเกษตรกรรมมีความสำคัญและเกี่ยวข้องต่องานวิจัยชิ้นนี้หลายประเด็นได้แก่นักประเด็นสำคัญดังนี้ การผลิต การตลาด (การจัดการการค้าหรือกระจายสินค้า) วิถีชีวิตของแรงงาน และการปรับตัวของเกษตรกร รายละเอียดดังนี้

1. การผลิต

การผลิตตามหลักนิเวศเกษตรกรรม หมายถึง ระบบการผลิตพืช สัตว์ และป่าไม้ โดยกระทำขึ้นในสภาพแวดล้อมด้วยวิธีการธรรมชาติเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอาจนำไปสู่การซื้อขายหรือแลกเปลี่ยน เกิดขึ้นภายใต้องค์ประกอบที่สำคัญ ทั้งสิ่งมีชีวิต (พืช สัตว์) และสิ่งไม่มีชีวิต (แร่ธาตุ ดิน น้ำ อากาศ และแสงแดด) จากข้างต้นสามารถแบ่งออกเป็นสามรูปแบบหลัก

ดังนั้น ระบบนิเวศเกษตรแบบธรรมชาติ แบบกึ่งธรรมชาติ และแบบประณีตหรือก้าวหน้าทันสมัย ดังที่ มาซาโนบุ ฟูกุโอกะ นักปรัชญาชาวญี่ปุ่นและเกษตรกร เสนอไว้ในงานเขียนที่สำคัญ ได้แก่ One Straw Revolution: The Road Back to Nature Way of Farming อธิบายว่า การทำเกษตรกรรม ในลักษณะแทรกแซงธรรมชาติ (เกษตรเคมี) ที่ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางของระบบเกษตร การผลิต ลักษณะนี้จำเป็นต้องยุติลงได้แล้ว และควรปรับเปลี่ยนการปฏิบัติภาคเกษตรด้วยแนวทางใหม่ให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติหรือเรียกว่า นิเวศเกษตรกรรม โดยฟูกุโอกะได้ทดลองทำการเกษตรและ ใช้ชื่อว่า เกษตรกรรมธรรมชาติ (Natural Farming) มาแล้วร่วม 40 ปี ซึ่งเขาประสบความสำเร็จและ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง

แผนภาพที่ 5 สรุปแนวทางหลักในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางเกษตรนิเวศ

ที่มา: FAO (2020, p. 104)

โดยแนวคิดและวิธีปฏิบัติที่สำคัญนั้น หมายถึง การไม่กระทำ 4 ประการ ดังนี้ ‘การไม่ไถพรวน การไม่ใส่ปุ๋ยเคมี การไม่จำกัดแมลง การไม่จำกัดวัชพืช’ ซึ่งเกษตรกรรมธรรมชาติ มิได้เป็นเพียงการเกษตรเท่านั้น แต่เป็นวิถีแห่งการบ่มเพาะความสมบูรณ์ในการเข้าจัดการระบบนิเวศของมนุษย์ และการเข้าถึงธรรมชาติด้วยเช่นกัน แม้เกษตรกรรมแบบเคมีจะเป็นกระแสหลักของระบบการเกษตรของโลกในปัจจุบันก็ตาม แต่แนวโน้มการทำเกษตรกรรมเช่นนั้นกำลังเสื่อมโทรมลงทุกวัน กล่าวคือ ผู้คนจากชุมชนต่างๆ ทั่วทุกมุมโลกเริ่มตระหนักถึงความเสื่อมโทรมดังกล่าวและหันมาให้ความสำคัญกับ กระแสนิเวศเกษตรมากขึ้น

2. การตลาด (การจัดการการค้าหรือกระจายสินค้า)

นิเวศเกษตรกรรมรากฐานมาจากการปฏิเสศปฏิวัติเขียวและการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อความเป็นธรรมทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งขบวนการเกษตรที่มีพื้นฐานมาจากขบวนการต้านทานหรือชนพื้นเมืองจำนวนมาก เช่น La Via Campesina ได้พิจารณาและตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

อุตสาหกรรมเกษตรที่เกิดขึ้นเห็นได้ชัดว่าปัจจุบันเป็นการค้าเสรี ซึ่งฟาร์มขนาดใหญ่ที่ส่งออกสินค้าเท่านั้นสามารถระดับความยากจนในชนบทได้อย่างแท้จริง หากเป็นเช่นนี้จะเกิดการอพยพเข้าเมืองมากขึ้น เต็มไปด้วยความหิวโหย ภาวะอดอยากยากจน ตลอดจนความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ประเด็นที่เกิดขึ้นเหล่านี้จะยากเกินกว่าจะแก้ไขฟื้นฟู

การเคลื่อนไหวจึงเกิดขึ้นด้วยการนำแนวคิดนิเวศเกษตรมาเป็นเสาหลักอภิปไตยทางอาหาร โดยมุ่งเน้นไปที่ความเป็นอิสระของท้องถิ่น ตลาดท้องถิ่น และการดำเนินกิจกรรมของชุมชน เพื่อการเข้าถึงและควบคุมที่ดิน น้ำ ความหลากหลายของชีวภาพการเกษตรกรรม ฯลฯ ให้มีความสำคัญไปที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางให้สามารถผลิตได้ เกิดอาหารในท้องถิ่น ส่งเสริมการทำฟาร์มขนาดเล็กผ่านเครือข่ายเกษตรกรสู่เกษตรกรและผ่านกระบวนการให้ความรู้ระดับรากหญ้า กล่าวได้ว่า มิติการผลิตและการตลาดของนิเวศเกษตรกรรมในฐานะเสาหลักแห่งการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมด้านอาหาร (McCune & Rosset, 2021, p. 449)

3. วิถีชีวิตของเกษตรกร (ภาคเกษตร)

ระบบอาหารและการเกษตรกรรมแบบนิเวศเกษตร สามารถช่วยแก้ไขสภาพภูมิอากาศ ธรรมชาติและวิกฤตด้านสุขภาพได้ ถ้าหากสามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและตัดสินใจเลือกที่เปลี่ยนไปสู่ระบบนิเวศเกษตรและอาหารที่ยั่งยืนภายในปี 2030 โดยนิเวศเกษตรคือ ‘การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม’ ควบรวมถึงการปลูกไม้ยืนต้น การคำนึงถึงสวัสดิภาพสัตว์ การสร้างความหลากหลายในแปลงเกษตร ดูแลผืนดิน อีกทั้งยังกล่าวถึง ‘อาหารที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ’ การลดของเสียในฟาร์ม หมุดเวียนมาใช้ใหม่ (Reduce-Recycle) อาหารที่มีประโยชน์ (สารอาหาร) โภชนาการยั่งยืน สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายอาหารได้ อีกทั้งนิเวศเกษตรยังสามารถสร้างพลังชุมชนได้ และสร้างความเป็นธรรมตลอดห่วงโซ่อุปทานได้อีกด้วย (Soil Association, 2021, p. 6-11) ตัวอย่างการผลิตทางนิเวศเกษตร เช่น ชาวนาผู้ผลิตข้าวแบบจีนโบราณ ‘ปลา เป็ด ข้าว’ โดยปลาเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในแก่พืช ปลาช่วยกำจัดวัชพืชและแมลงศัตรูพืชเป็นประโยชน์ต่อต้นข้าว ร่มเงาใบข้าวทำให้น้ำเย็นลง อีกทั้งเปิดและปลายังให้ออกซิเจนในน้ำและให้สารอาหารแก่ต้นข้าว ลักษณะเช่นนี้คือวงจรแร่ธาตุสารอาหารเอื้อเพื่อกันอย่างเป็นระบบ (McCune & Rosset, 2021, p. 444)

4. การปรับตัวของเกษตรกร

นิเวศเกษตรรากฐานมาจากการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ได้กล่าวข้างต้น เนื่องจากปฏิเสธการปฏิบัติเชิงว (ทุนนิยม) และการเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรมเกษตร เช่นเดียวกันเมื่อวิกฤตโควิดส่งผลกระทบต่อการผลิตและภาคการเกษตร เกษตรกรได้รับความเปลี่ยนแปลงและความไม่มั่นคง เกษตรกรจึงปรับตัวต่อการประกอบอาชีพภาคการเกษตร ทั้งการผลิต การค้า และการดำรงชีวิต ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปรับตัวแบบองค์รวม ดำเนินไปด้วยองค์ความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของระบบนิเวศธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการปฏิบัติภาคการเกษตรให้เกิด

ความสมดุลและความยั่งยืน การปรับตัวอย่างนิเวศเกษตรสามารถทำได้และเริ่มต้นได้ที่ตัวเกษตรกร ผู้ผลิตเป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น วิธีการของ Campesino-a-Campesino ในคิวบา เกษตรกรต้นแบบ สอนเกษตรกรรายอื่นๆ ด้วยแนวทางปฏิบัติการเกษตรอย่างยั่งยืน เน้นการแบ่งปันความรู้และการเรียนรู้แบบ Peer-to-Peer (P2P) ภายในชุมชนเกษตรกรรมในหมู่เกษตรกรขนาดเล็ก และขบวนการฟาร์มธรรมชาติ Zero Budget ในอินเดีย เป็นขบวนการส่งเสริมการเกษตรที่ปลอดสารเคมี ซึ่งอาศัยข้อมูลหรือความรู้ และเทคนิคการทำฟาร์มธรรมชาติ โดยไม่มีภาระทางการเงิน เน้นการปรับปรุงสุขภาพดิน ลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรอย่างยั่งยืน (Rosset & Altieri, 2017, pp. 103-110) ฉะนั้น หากเกษตรกรได้รับผลกระทบก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและความไม่มั่นคง จำเป็นอย่างยิ่งต่อการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับตามความเปลี่ยนแปลงและความพลวัต ดังที่ Van der Ploeg (2021) กล่าวว่าไว้ว่าระบบโลกและการเมืองมีความพลวัตสูง ย่อมส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและความยืดหยุ่นอยู่เสมอ แต่การปรับตัวนั้นจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน

นิเวศเกษตรกรรมและเมืองได้รับการยอมรับจากการเคลื่อนไหวทางสังคมในชนบทจำนวนมาก ดังเช่น Nicholls และคณะ (2016) ได้เรียกร้องให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงระบบฟาร์มรูปแบบใหม่หรือเรียกว่านิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) แต่สิ่งสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและการออกแบบปฏิบัติใหม่ที่ต้องไม่ใช่จากการปฏิบัติจากรูปแบบเดิม หมายถึง การหมุนเวียน การทำปุ๋ยหมัก การปลูกพืชคลุมดิน แต่ต้องมาจากการประยุกต์ใช้หลักการทางเกษตรที่กำหนดไว้เป็นอย่างดีแล้ว ซึ่งกระบวนการตามหลักการถือเป็นหัวใจสำคัญสำหรับการรักษาสุขภาพ ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพและความสามารถในการดำรงชีวิตของเกษตรกรและระบบนิเวศเกษตรอย่างสมดุล อีกทั้งการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพสามารถช่วยบรรลุปเป้าหมายหลักของกระบวนการเปลี่ยนแปลงได้อย่างแท้จริง กล่าวได้ว่า การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบบนิเวศ ซึ่งปัญหาในระบบเกษตรกรรมในยุคปัจจุบันที่กำลังเผชิญอยู่คือ เกษตรกรมุ่งทำเกษตรเชิงเดี่ยว โดยหลักปฏิบัติที่ถูกกำหนดไว้เป็นหลัก การจะช่วยให้เกษตรกรค่อยๆ เรียนรู้ ซึ่งสามารถช่วยลดและจำกัดปัจจัยการผลิตได้ในที่สุดเพื่อการทำเกษตรและการผลิตอย่างสมดุลและยั่งยืนต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

Rosset และ Altieri (2021) ได้กล่าวถึงเหตุผลห้าประการสำคัญของนิเวศเกษตรกรรมไว้ ดังนี้ หนึ่ง นิเวศเกษตรกรรมเป็นเครื่องมือ ช่วยกระตุ้นสังคมสำหรับการเปลี่ยนแปลงความจริงภาคการเกษตรในชนบทผ่านการดำเนินการร่วมกันหรือเรียกว่าพลังชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างอธิปไตยทางอาหาร หมายความว่า อาหารเพื่อสุขภาพสำหรับเกษตรกร คริวเรือนเกษตรกรตลอดจนตลาดท้องถิ่น สอง นิเวศเกษตรกรรมเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นสามารถต่อยอดทางองค์ความรู้แบบดั้งเดิมที่เป็นที่นิยมได้ ส่งเสริมภูมิปัญญาด้วยแนวทางวิทยาศาสตร์แบบตะวันตก สาม นิเวศเกษตรกรรมช่วยให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันบนผืนดิน

ได้อย่างสมดุลและเกื้อกูลกัน สี่ นิเวศเกษตรกรรมเป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ มุ่งเน้นการใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมความหลากหลายทางชีวภาพทางเกษตรกรรมและทรัพยากรในชนบท อีกทั้งยังหลีกเลี่ยงการพึ่งพาปัจจัยภายนอก สิ่งนี้ถือเป็นการช่วยสร้างความเป็นเอกราชที่สัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น และสุดท้าย นิเวศเกษตรกรรมสามารถช่วยให้เกษตรกร ครัวเรือนเกษตรกร และชุมชน สามารถปรับตัวและต่อต้านผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศได้ (อึ้งแล้ว, 2021, p. 449)

นอกจากนี้ หลักการของนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) สามารถใช้ร่วมกับศาสตร์อื่นหลายสาขาด้วยการบูรณาการศาสตร์เพื่อพัฒนาระบบอาหารที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ จากแผนภาพที่ 6 สะท้อนให้เห็นความสำคัญจาก 3 ประการหลัก ดังนี้ หนึ่ง ระบบ (Systems) สอง สาขาวิชาการที่เกี่ยวข้องกับนิเวศเกษตรกรรม และสาม หลักการสำคัญของนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology Principles) รายละเอียด ดังนี้

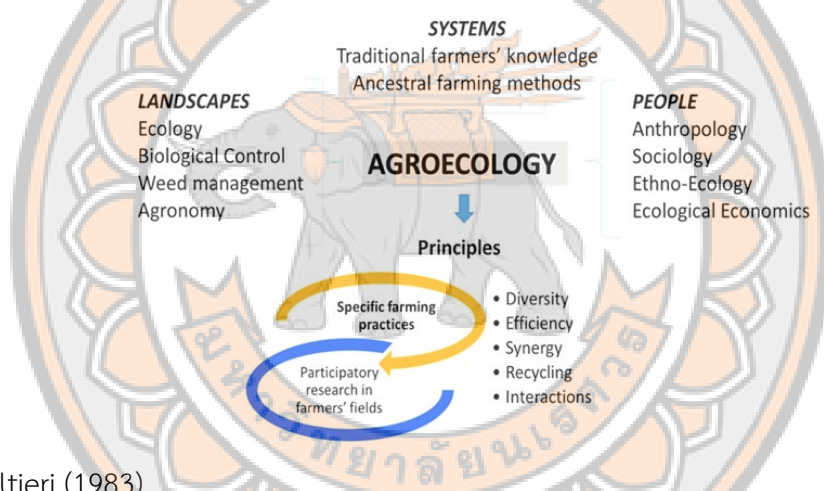
หนึ่ง ระบบ ในบริบทของนิเวศเกษตรกรรม ถือเป็นองค์ความรู้ของเกษตรกรดั้งเดิม (Traditional farmers' knowledge) ซึ่งสะสมผ่านประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการทำเกษตรที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ (Ancestral farming methods) เช่น ระบบเกษตรผสมผสาน การปลูกพืชหมุนเวียน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ฯลฯ แสดงให้เห็นว่า แนวคิดนี้เน้นการใช้ความรู้จากท้องถิ่นผสมผสานกับแนวทางทางวิทยาศาสตร์ เพื่อสร้างระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับบริบททางนิเวศวิทยาและสังคม

สอง สาขาวิชาการที่เกี่ยวข้องกับนิเวศเกษตรกรรม แผนภาพแบ่งองค์ความรู้ออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) ระบบนิเวศและการจัดการพื้นที่ (LANDSCAPES) หมายความว่า ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างพืช สัตว์ จุลินทรีย์ และสิ่งแวดล้อม (Ecology), การควบคุมศัตรูพืชโดยใช้สิ่งมีชีวิต เช่น แมลงเบียน (Biological Control), การจัดการวัชพืช/ศัตรูพืช โดยไม่ใช่สารเคมี เช่น การปลูกพืชคลุมดิน (Weed Management), วิทยาศาสตร์การเกษตรเกี่ยวกับการปรับปรุงผลผลิตและความยั่งยืนของพืช (Agronomy), และ 2) มิติทางสังคมและเศรษฐกิจของนิเวศเกษตรกรรม (PEOPLE) หมายความว่า ศึกษาด้านมานุษยวิทยา (Anthropology) ด้วยการศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของเกษตรกร, สังคมวิทยา (Sociology) การวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและบทบาทของชุมชนในภาคเกษตร, ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับระบบนิเวศ (Ethno-Ecology) ตลอดจนการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ เช่น การประเมินมูลค่าบริการทางระบบนิเวศ (Ecological Economics) ซึ่งนิเวศเกษตรกรรมไม่ได้มองแค่การผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงมิติทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจด้วย

สาม หลักการสำคัญของนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology Principles) จากแผนภาพระบุหลักการ 5 ประการสำคัญ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพและพืชพรรณช่วยเสริมความยั่งยืน (Diversity), การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพเพื่อลดของเสีย (Efficiency),

การเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบในระบบเกษตร (Synergy), การหมุนเวียนทรัพยากร (Recycling) เช่น การทำปุ๋ยหมักจากเศษพืช และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพืช สัตว์ จุลินทรีย์ และมนุษย์ (Interactions) นอกจากนี้ ยังเน้น “วิธีการปฏิบัติภาคเกษตรเฉพาะพื้นที่” (Specific farming practices) ที่ออกแบบให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะ และการทำ “การวิจัยแบบมีส่วนร่วมในแปลงเกษตรของเกษตรกร” (Participatory research in farmers’ fields) เพื่อให้เกษตรกรมีบทบาทในการพัฒนาวิธีการเกษตรของตนเอง กล่าวได้ แผนภาพนี้สะท้อนถึงความสำคัญของนิเวศเกษตรกรรม ถือเป็นแนวคิดที่ผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับหลักวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับความยั่งยืน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่

แผนภาพที่ 6 หลักการนิเวศเกษตรกรรมสู่การวิเคราะห์และออกแบบระบบอาหารที่ยั่งยืน

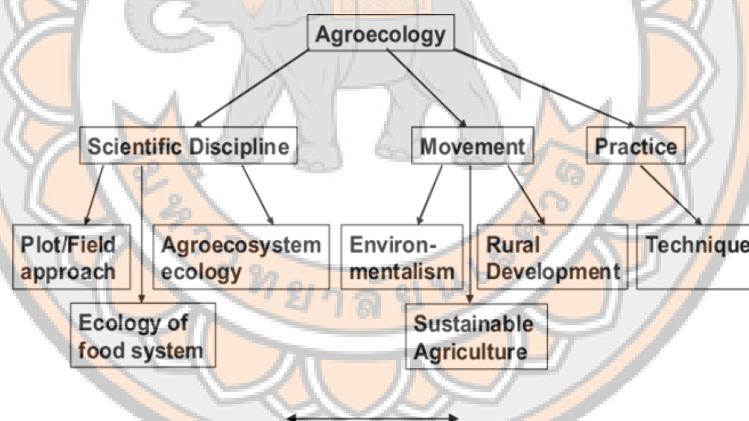
ที่มา: Altieri (1983)

กล่าวได้ว่า นิเวศเกษตรกรรมเป็นหลักการที่ปฏิเสศปฏิวัติเขียวหรือปฏิเสศทุนนิยม โดยนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) ถือเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับต่อต้านอุตสาหกรรมเกษตร (Agro-Industry) ซึ่งเป็นกระแสหลักของการเกษตรยุคปัจจุบันที่มีการใช้สารเคมีและเทคโนโลยีระดับสูง มักก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน อีกทั้งการเกษตรรายย่อยและชุมชนท้องถิ่น จึงตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบทางเศรษฐกิจและการเมือง (Rosset & Altieri, 2017) ไปในทิศทางเดียวกัน Holt-Giménez และคณะ (2021) กล่าวว่า Agroecology เป็นแนวทางที่ผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมและนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และความยั่งยืนทางสังคม เพื่อสร้างระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนและสามารถช่วยสร้างความยืดหยุ่นต่อแรงกดดันเหล่านี้ได้ เช่น แรงกดดันจากตลาดโลก การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และนโยบายที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับผลกระทบหนักที่สุด อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการต่อต้าน

ระบบอุตสาหกรรมภาคเกษตร เขาชี้ให้เห็นว่าเกษตรนิเวศวิทยาไม่ได้เป็นเพียงแนวทางทางเทคนิค แต่ยังเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทาง

ขณะเดียวกัน ระบบเกษตรกรรมในปัจจุบันถูกครอบงำโดยบริษัทขนาดใหญ่ที่เน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มากกว่าความยั่งยืนและความเป็นธรรม เหล่านี้เป็นความท้าทายที่ต้องเร่งหาทางออก ฉะนั้น นิเวศเกษตรกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างการต่อต้านเชิงโครงสร้างต่อระบบเกษตรกรรมเชิงอุตสาหกรรมนี้ อย่างไรก็ตาม นิเวศเกษตรกรรมยังมีข้อจำกัดของการสนับสนุนระดับโลก แม้ว่าองค์กรระหว่างประเทศจะสนับสนุนแนวคิดนี้ แต่ยังคงขาดการแก้ไขปัญหาลึกซึ้งในเชิงโครงสร้าง เช่น การกระจายทรัพยากรและอำนาจ Holt-Giménez และคณะ จึงเสนอว่า นิเวศเกษตรกรรมควรถูกออกแบบใหม่เพื่อลดช่องโหว่ทางเศรษฐกิจและสังคม มิใช่เพียงช่วยเรื่องเทคนิคการผลิตเท่านั้น แต่จำเป็นต้องเชื่อมโยงส่วนอื่นเข้ากับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง หมายถึง อำนาจทางการเมือง อิทธิพลทางการเมือง และอำนาจทางการตลาด เพื่อสร้างอำนาจต่อรองและความเป็นธรรมต่อเกษตรกรและระบบโลกด้วย (Holt-Giménez et al., 2021, pp. 1-6) รายละเอียดดังแผนภาพที่ 7

แผนภาพที่ 7 ความหลากหลายของความหมายในปัจจุบันของนิเวศเกษตรกรรม

ที่มา: Wezel, Francis, Bellon, & Vallod (2009, p. 3)

ความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน

ผู้วิจัยใช้แนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน หรือ “Metabolic Rift” ของ จอห์น เบลลามี ฟอสเตอร์ (John Bellamy Foster) เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับแนวโน้มวิกฤตทางนิเวศวิทยาของมาร์กซิสต์ภายใต้รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม ดำเนินการภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติอันสมบูรณ์ แนวคิดนี้อธิบายถึง การขูดรีดและการเปียดเบียนระบบนิเวศทางธรรมชาติ การแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม ส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลและความไม่ยั่งยืน ตลอดจนความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศทาง

ธรรมชาติ ผู้วิจัยจึงเลือกแนวคิดดังกล่าวมาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีรากฐานมาจากทฤษฎีนิเวศวิทยาของลัทธิมาร์กซิสต์ ทั้งนี้ มีนักทฤษฎีหมู่มาร์กซิสต์ (Marxism) หลายคนออกมาวิพากษ์และมีนักมาร์กซิสต์สายสังคมนิยมแนวนิเวศ หลายคนที่ได้เถียงกันในแวดวงวิชาการ อาทิ จอห์น เบลลามี ฟอสเตอร์ (John Bellamy Foster) เอียน แองกัน (Ian Angus) อัลฟ ฮอร์น บร็อก (Alf Hornborg) เจสัน ดับเบิลยู. มัวร์ (Jason W. Moore) และเฟรด เมอร์ฟี (Fred Murphy)

“Metabolic Rift” ถือกำเนิดขึ้นในปีทศวรรษ 1999 John Bellamy Foster ได้ตีพิมพ์บทความวารสาร American Journal of Sociology ซึ่งเป็นทฤษฎีรากฐานคลาสสิกของมาร์กซิสต์สายสังคมนิยมสิ่งแวดล้อม เรื่องความปรัดัดไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกันหรือ “Metabolic Rift” หลายคนให้ความสนใจและเชื่ออย่างยิ่งว่างานชิ้นนี้มีความโดดเด่นที่สุดในประวัติศาสตร์ของสังคมนิยมสิ่งแวดล้อม Buttel และคณะ (2002, 7 อ้างใน Schneider & McMichael, 2010, 462) กล่าวว่า แนวคิดนี้ยังเป็นจุดโฟกัสที่สำคัญสำหรับการพัฒนาสาขาวิชาย่อยและในปีต่อๆ มา Foster (2000) และนักวิชาการคนอื่นๆ ในด้านสังคมนิยมสิ่งแวดล้อมโลก เช่น Foster และ Magdoff 2000, Moore 2000, York และคณะ 2003, Clark และ York 2005, Clausen และ Clark 2005, Clausen 2007, Clark และ Foster 2008, Campbell 2009, Wittman 2009 และ Araghi 2009 ได้พัฒนาและนำแนวคิดนี้ไปใช้เพิ่มเติมมากขึ้น แม้ว่าจะนำมาใช้ในขอบเขตที่มีความแตกต่างกัน เช่น ความไม่ลงรอยทางชีวภูมิศาสตร์ของ Clark และ York (2005) และการวิเคราะห์ระบบนิเวศในมหาสมุทรของ Clausen และ Clark (2005) อาจกล่าวได้ว่าความแตกต่างในหลักการของการนำแนวคิดนี้ไปใช้นั้นถือเป็นหนึ่งในต้นกำเนิดของ Metabolic Rift ทางประวัติศาสตร์

เรื่องความปรัดัดไม่ลงรอยกันของกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นกุญแจสำคัญและถือเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่าง John Bellamy Foster และ Jason W. Moore แต่ทั้งสองได้มุ่งศึกษาทั่วไปและศึกษาแนวคิดเชิงสัมพันธ์ของ Metabolic Rift ว่าเป็นความแตกแยกหรือไม่ลงรอยกันในวงจรการหมุนเวียนสารอาหารความแตกแยกระหว่างเมืองและชนบทและความแตกแยกในความสัมพันธ์ทางกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศทางธรรมชาติภายใต้รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม โดยสภาพดั้งเดิมขณะยังไม่มีทุนนิยม มนุษย์กับธรรมชาติดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสอดคล้องกันอย่างมีดุลยภาพท่ามกลางกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนบางสิ่งบางอย่างซึ่งกันและกันได้ โดยมาร์กซ์เรียกสิ่งนี้ว่า ‘Metabolism’ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2565)

อย่างไรก็ดี ฟอสเตอร์ (1999) กล่าวว่า ความปรัดัดไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกันเกิดขึ้นครั้งแรกในศตวรรษที่ 19 เรียกว่า ‘การปฏิวัติเกษตรกรรมครั้งที่สอง’ (ต่อจาก Thompson, 1968) ในช่วงเวลานี้ ตั้งแต่ประมาณปี 1830 ถึง 1880 คนแรกในอังกฤษ และหลังจาก

นั้นไม่นานในอเมริกาเหนือและส่วนอื่นๆ ของยุโรป ได้รับรู้กันอย่างกว้างขวางถึงวิกฤตความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ลดลง ข้อกังวลเหล่านี้เป็นทั้งสาเหตุและผลที่ตามมาของการพัฒนาเคมีในดินและสรีรวิทยาของพืชการเกิดขึ้นในขณะนั้นถึงจุดสูงสุดของอุตสาหกรรมปุ๋ยในประเทศอังกฤษ ในช่วงทศวรรษ 1840 นักเคมีเกี่ยวกับดินที่มีชื่อเสียง Justus von Liebig ดึงความสนใจของสาธารณชนต่อความต้องการทางโภชนาการของพืชไร่และความสามารถของดินในการจัดหาความต้องการเหล่านั้นลดลง (Schneider et al., 2010, pp. 462-463)

Liebig นักเคมีเกษตรชั้นนำชาวเยอรมัน พร้อมด้วยนักปฐพีวิทยาในอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกาแย้งว่า การขนส่งอาหารและเส้นใยจากชนบทไปยังเมืองนั้นทำให้สารอาหารในดินสูญเสีย ในขณะที่สารอาหารทางการเกษตรในรูปแบบ ‘ดั้งเดิม’ ถูกรีไซเคิลกลับคืนสู่ดิน เนื่องจากพืชผลสมัยใหม่มักถูกขนส่งด้วยระยะทางไกลระหว่างสถานที่ผลิตและการบริโภค สารอาหารจบลงที่น้ำเสียในเมืองซึ่งกลายเป็นแหล่งสำคัญของมลพิษในเมืองอุตสาหกรรมในช่วงทศวรรษที่ 1830 อังกฤษเริ่มนำเข้ากระดูกจากสงครามโปเลียนและขี้ค่างควาจากเปรู นับเป็นความพยายามครั้งแรกในการนำข้อค้นพบทางเคมีของดินแบบใหม่มาประยุกต์ใช้กับปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ลดลง จากนั้นในปีทศวรรษ 1843 เจ้าของที่ดินและนักปฐพีวิทยาชาวอังกฤษฐานะมั่งคั่งอย่าง จอห์น เบนเน็ต ลอว์ส (John Bennet Lawes) ได้เปิดโรงงานปุ๋ยแห่งแรก โดยผลิตปุ๋ยเทียมหรือฟอสเฟตตัวแรกขึ้นมา เมื่อความกังวลเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของดินเพิ่มมากขึ้น พวกเขาได้พบกับอุตสาหกรรมและวิธีการเพื่อตอบสนองความต้องการเพิ่มธาตุอาหารในดินผ่านการซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอกหรือที่เรียกว่า ‘ปุ๋ย’ ฟอสเตอร์ได้รับอิทธิพลมาจากการวิพากษ์วิจารณ์ของ คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) เกษตรกรรมแบบทุนนิยมที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกของ Liebig ซึ่งการค้าขายเช่นนี้ได้ ‘ขูดรีด’ เอาสารอาหารในดินไปด้วย มาร์กซได้ขยายข้อโต้แย้งของ Liebig และเสนอแนวคิดเรื่อง ‘ความปรแตกหรือรอยแยก’ ทำให้เกิดความไม่ลงรอยกัน (Rift) ใน ‘กระบวนการการทำงานร่วมกัน (Metabolism)’ ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับดินใน Capital เล่ม 3 เขียนว่า

“ที่ดินขนาดใหญ่ช่วยลดจำนวนประชากรทางการเกษตรให้เหลือน้อยที่สุดและเผชิญหน้ากับประชากรอุตสาหกรรมที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอัดแน่นกันในเมืองใหญ่ ด้วยวิธีนี้ทำให้เกิดสภาวะที่ทำให้เกิดความแตกแยกที่ไม่อาจแก้ไขได้ในกระบวนการที่พึ่งพาอาศัยกันของการทำงานร่วมกันทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานที่กำหนดโดยกฎธรรมชาติแห่งชีวิต ผลที่ตามมาก็คือการสิ้นเปลืองพลังชีวิตของดิน ซึ่งถูกค้าขายไปไกลเกินขอบเขตของประเทศใดประเทศหนึ่ง (Liebig)... อุตสาหกรรม ขนาดใหญ่และ

เกษตรกรรมขนาดใหญ่ที่ดำเนินอุตสาหกรรมก็ให้ผลเช่นเดียวกัน หากแต่แรกเริ่มแยกแยะความแตกต่างจากข้อเท็จจริงที่ว่าสิ่งแรกที่ร้างและทำลายกำลัง แรงงานและพลังธรรมชาติของมนุษย์ ในขณะที่สิ่งหลังทำสิ่งเดียวกันกับพลัง ธรรมชาติของดิน พวกมันก็เชื่อมโยงกันในวิถีการพัฒนาล้าง เนื่องจากระบบอุตสาหกรรม ที่นำไปใช้กับการเกษตรยังให้พลังงานแก่คนงานที่นั่น ในขณะที่อุตสาหกรรมและการค้า ในส่วนของพวกเขาทำให้เกษตรกรรมมีช่องทางในการทำให้ดินหมด” (อ้างถึงใน Foster 1999, 379)

ในทำนองเดียวกัน ตอนท้ายของการอธิบายเกี่ยวกับ ‘อุตสาหกรรมขนาดใหญ่และ การเกษตรในเมืองหลวง’ เล่มที่ 1 เขาเขียนไว้ว่า

“การผลิตแบบทุนนิยมรวบรวมประชากรไว้ด้วยกันใน ศูนย์กลางอันยิ่งใหญ่ และทำให้ประชากรในเมืองมีความเหนือกว่า ที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ สิ่งนี้มีสองผลลัพธ์ ดังนี้ หนึ่ง มุ่งเน้นไปที่พลัง จูงใจทางประวัติศาสตร์ของสังคม ในทางกลับกัน มันรบกวนหรือ กีดขวางปฏิสัมพันธ์กระบวนการทำงานร่วมกัน (metabolism) ระหว่างมนุษย์กับโลก กล่าวคือ มันป้องกันการกลับคืนสู่ดินของ องค์ประกอบที่เป็นส่วนประกอบที่มนุษย์บริโภคในรูปของอาหาร และเสื้อผ้า ด้วยเหตุนี้ มันจึงเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการของ สภาพธรรมชาติ สำหรับความอุดมสมบูรณ์ที่ยั่งยืนของดิน... แต่ ด้วยการทำลายสภาพแวดล้อม โดยรอบกระบวนการทำงาน ร่วมกันนั้น มันบังคับให้มีการฟื้นฟูอย่างเป็นระบบตามกฎข้อบังคับ ของการผลิตทางสังคมและในรูปแบบที่เพียงพอ ต่อการพัฒนา เต็มที่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์... ความก้าวหน้าทั้งหมดในระบบทุนนิยม เกษตรกรรมเป็นความก้าวหน้าในศิลปวิทยาการแขนงนี้ ไม่ เพียงแต่เป็นการชูดริตแรงงานเท่านั้น แต่ยังชูดริตความอุดม สมบูรณ์ของดินอีกด้วย ความก้าวหน้าทั้งหมดในการเพิ่มความ อุดมสมบูรณ์ของดินในช่วงเวลาสั้นๆ เป็นความก้าวหน้าไปสู่การ ทำลายแหล่งความอุดมสมบูรณ์ในระยะยาว ดังนั้น จึงพัฒนาเพียง เทคนิคและระดับของการผสมผสานของการผลิตแบบทุนนิยม

สังคม กระบวนการผลิตโดยทำลายไปพร้อมๆ กัน แหล่งที่มา
ดั้งเดิมของคุณค่าของดินและแรงงานทั้งหมด” (อ้างใน Foster,
1999, p. 379)

ฟอสเตอร์ กล่าวว่า คาร์ล มาร์กซ ได้แนะนำแนวคิดความปรัดแต่ไม่ลงรอยของกระบวนการ
ทำงานร่วมกันให้ตนเพื่ออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากการแบ่งแยกแรงงานแบบทุนนิยมใน
เมืองและความแปลกแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติที่เพิ่มขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม
และการขยายไปสู่อุตสาหกรรมภาคเกษตร โดยประเด็นสำคัญของฟอสเตอร์ในการสร้างแนวคิดของ
มาร์กซขึ้นใหม่ มีดังนี้

ประการแรก การแบ่งแยกแรงงานทางสังคมทำให้เกิดความปรัดแต่ไม่ลงรอยกันที่ “แก้ไข
ไม่ได้ (Irreparable)” ในกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ประการที่สอง เกษตรกรรมขนาดใหญ่และการค้าระยะทางไกลส่งผลให้เกิดความปรัดแต่ไม่
ลงรอยกันรุนแรงมากขึ้น

ประการที่สาม ผลที่ตามมาของปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงในชนบทคือการสะสม
ของมลพิษของเสียจากการกระทำของมนุษย์ในเมืองต่างๆ การใช้เมตาบอลิซึม (Metabolism) ของ
มาร์กซในฐานะ ‘การแลกเปลี่ยนทางวัฏธรรหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ’ เป็นสิ่งสำคัญตามคำกล่าวของ
ฟอสเตอร์ แนวคิดนี้อ้างถึงทั้งปฏิสัมพันธ์ทางเมตาบอลิซึมที่เกิดขึ้นจริงระหว่างสังคมและธรรมชาติ
ผ่านแรงงานมนุษย์และในความหมายที่กว้างกว่านั้นยังหมายความถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น
และถูกกระทำซ้ำอย่างต่อเนื่องในรูปแบบที่แปลกแยกภายใต้ลัทธิทุนนิยม (อ้างแล้ว 1999, 381)

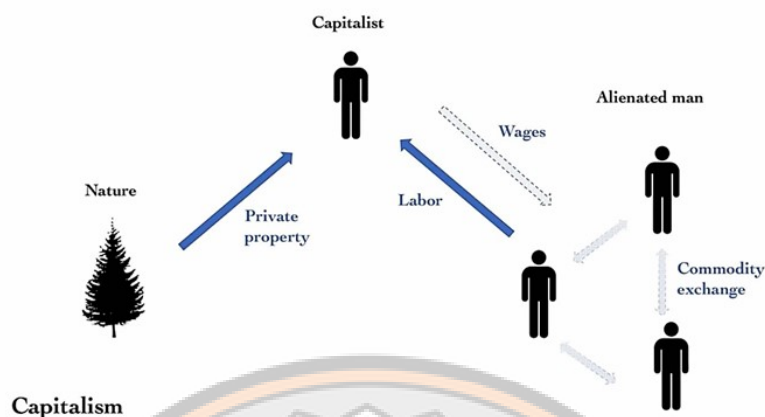
ความปรัดแต่ไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) จึงเป็นแนวคิด
ที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่ออธิบายความเชื่อมโยงระหว่างวิกฤตร่วมสมัย
เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของดินและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม อีกทั้งทางเศรษฐกิจการเมือง
ของการค้าสินค้าเกษตรกรรมทั่วโลกที่มีระยะทางไกล โดยมีวีธีให้เหตุผลว่าการกำหนดช่วงเวลาใหม่
เกี่ยวกับต้นกำเนิด Metabolic Rift ควบคู่ไปกับแนวความคิดของเขาเกี่ยวกับความไม่ปรัดแต่ไม่ลง
รอยกัน (Rift) ที่ต่อเนื่องกันในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาทุนนิยมสามารถช่วยอธิบายความเชื่อมโยง
ของวิกฤตการณ์ (สิ่งแวดล้อม) ร่วมสมัยเข้ากับการเปลี่ยนผ่านจากระบบศักดินาไปสู่ระบบทุนนิยม
และยังกำหนดแนวความคิดไว้เป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์ทุนนิยม ทั้งนี้ ฟอสเตอร์เสนออีกว่า
แนวความคิดเกี่ยวกับความปรัดแต่ไม่ลงรอยกันนั้นมีประโยชน์ในปัจจุบัน สำหรับแม็กดอฟฟ์
(Magdoff) ฟอสเตอร์ให้เหตุผลว่า การหยุดพักครั้งที่สองของการหมุนเวียนสารอาหารเกิดขึ้นในช่วง
ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 เมื่อการผลิตปุ๋ยไนโตรเจนหลังสงครามทำให้ฟาร์มมีความคล่องมากขึ้น
ทั้งด้านการเพาะปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ และบริษัทต่างๆ เริ่มส่งเสริมการผลิตปศุสัตว์ใกล้โรงงาน

แปรรูปขนาดใหญ่ การแยกปศุสัตว์ออกจากแหล่งอาหารนั้น สะท้อนถึงการแยกผู้คนออกจากดินแดนที่เกี่ยวข้องกับมาร์กซในศตวรรษที่ 19 (Foster, 2000) แม้ว่าแนวความคิดที่แตกต่างกันเหล่านี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงของพวกเขา อย่างไรก็ตาม พวกเขาจำกัดความเข้าใจเกี่ยวกับขนาดวัตถุของความแปลกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) ซึ่งตอนนี้การวิพากษ์วิจารณ์มักมุ่งเน้นไปที่แนวคิดทางวัตถุเกี่ยวกับความแปลกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน

ฟอสเตอร์ (Foster, 2000) พยายามชี้ให้เห็นถึงความแปลกไม่ลงรอยกันบนมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ความแปลกแยก (Alienation) และการไม่ลงรอยกันของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) เขาอธิบายว่า ก่อนศตวรรษที่ 19 หรือก่อนการเข้ามาของการพัฒนาระบบทุนนิยม นั้น สังคมมนุษย์พึ่งพิงและอยู่กับโลกธรรมชาติอย่างแนบชิด พึ่งพาอาศัยเอื้อเฟื้อกันอย่างสมดุลมาโดยตลอด แม้ว่าโลกธรรมชาติกับโลกทางสังคมจะแยกส่วนกัน แต่ยังคงเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กล่าวคือ สังคมก่อนปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นสังคมเกษตรกรรมมาอย่างยาวนาน มนุษย์ดำรงอยู่และดำเนินไปเพื่อการเลี้ยงชีพ การผลิตซ้ำ และสภาพการดำรงอยู่และดำเนินไปย่อมพึ่งพิงอยู่กับที่ดิน เป็นต้น (Foster, 2000 อ้างอิงใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564, น. 115) ดังนั้น การแยกเมืองกับชนบทจึงไม่ใช่ลักษณะทั่วไป แต่เมื่อมีการเข้ามาของอุตสาหกรรมทุนนิยมการแบ่งแยกจึงเกิดขึ้นและทำให้เห็นชัดมากยิ่งขึ้น ส่วนเมซซารอส (Meszaros) นักมาร์กซิสต์ชาวฮังการี ยังชี้ให้เห็นถึงการแปลกแยกอีกว่า การทำให้กระบวนการของการผลิตและสร้างชีวิตมนุษย์ถูกทำลายและเกิดรอยแยก (Rift) ซึ่งการรอยแยกหรือความแปลกแยก หมายถึง การแยกอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม การแยกมนุษย์กับที่ดิน การแยกเมืองกับชนบท การแยกมนุษย์กับการผลิต การแยกมนุษย์กับเครื่องจักรกล รวมทั้งการแยกมนุษย์กับธรรมชาติ จึงทำให้มนุษย์ไม่สามารถผลิตซ้ำกำลังแรงงานของตนได้อย่างสมบูรณ์ เพราะมนุษย์ถูกพรากออกจากปัจจัยพื้นฐานที่มีอยู่ในโลกธรรมชาติ (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564, น. 116-120) สามารถอธิบายได้ดังแผนภาพที่ 8

อย่างไรก็ดี เจสัน ดับเบิลยู มัวร์ (Jason W. Moore) (2011) แย้งว่า แนวคิดความแปลกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกันนั้นมีความสำคัญ แต่ยังไม่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยมและวิกฤตการณ์ทางนิเวศวิทยาได้ไม่เพียงพอ เขาเสนอว่า ลัทธิทุนนิยมควรถูกเข้าใจว่าเป็นระบบนิเวศโลก มิใช่การแบ่งแยกขาดจากกัน จำเป็นต้องผสานเข้าด้วยกันระหว่างกระบวนการสะสมทุน การแสวงหาอำนาจ และการผลิตธรรมชาติ และระบบทุนนิยมไม่เพียงแต่กระทำต่อธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังพัฒนาผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างธรรมชาติและสังคมอีกด้วย ฉะนั้น จำเป็นต้องใช้แนวทางแบบองค์รวมที่มีความผสมผสานมุมมองทางนิเวศวิทยา สังคมวิทยา และเศรษฐกิจ มัวร์เชื่อว่าก้าวข้ามวิกฤตนี้ได้จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการผลิตและการบริโภค เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบนิเวศเพื่อความเท่าเทียมและยุติธรรมทางเศรษฐกิจและระบบนิเวศ

แผนภาพที่ 8 แผนผังแนวคิดความปรักหักพังไม่ลงรอยของกระบวนการร่วมกัน

ที่มา: Justin Aukema (2020)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพยายามชี้ให้ผู้อ่านความเข้าใจว่า มิใช่เพียงแต่อุตสาหกรรม การผลิตขนาดใหญ่เท่านั้นที่ทำลายระบบนิเวศทางธรรมชาติให้เสื่อมโทรมลง ไม่ว่าจะเป็นอากาศ น้ำ แร่ธาตุในดิน ขณะเดียวกัน ภาคการเกษตรขนาดเล็ก อาจมีลักษณะทำลายและขูดรีดระบบนิเวศทาง ธรรมชาติไม่ต่างจากอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เนื่องจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเผชิญ ความเปลี่ยนแปลงแปลงต่างๆ เกิดความไม่มั่นคงระบบโลก อาทิ ภาวะโลกร้อน โรคระบาด ภูมิอากาศ ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ฉะนั้น เพื่อการดำรงอยู่และดำเนินไปได้ อย่างสมดุล มนุษย์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกิจกรรม พฤติกรรม หรือกระบวนการต่างๆ เพื่อให้อยู่ ร่วมกันท่ามกลางวิกฤตและความเปลี่ยนแปลงนั้นให้ได้ดีที่สุด

อย่างไรก็ดี อุตสาหกรรมมะม่วงไทยส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศเกษตรกรรมอย่างมาก ซึ่งกิจกรรมทางภาคเกษตร ขั้นตอน/กระบวนการผลิต การบำรุงดูแล กระทั่งการจัดการการค้ามะม่วง กระทำไปอย่างแสวงหาผลประโยชน์หรือผลกำไรจากระบบนิเวศทางธรรมชาติละสิ่งแวดล้อมอย่าง ประจักษ์ชัด ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้เพื่อการส่งออกเบื้องต้นพบว่า การผลิตและการค้ามะม่วงดำเนินการด้วยเกษตรกรเคมีเป็นหลัก โดยการส่งออกมะม่วงน้ำดอกไม้ไทย นั้นอยู่ภายใต้ข้อจำกัดและเงื่อนไขของตลาดต่างประเทศปลายทาง ตัวอย่างเช่น การส่งออกประเทศ จีน เกาหลี ไต้หวัน มีข้อจำกัดทางการค้าและเงื่อนไขสำคัญดังนี้ น้ำหนักมาตรฐาน ผิวสวยไร้รอย และ ระดับสารเคมีตกค้าง ดังที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กล่าวว่า

“การส่งออกมะม่วงต้องตรวจสอบเปอร์เซ็นต์สารเคมีที่ ตกค้าง หากฉีดยาต้องอย่างต่ำ 60 วันถึงจะเก็บขายได้ แต่ความ เป็นจริงที่เจอ... เกษตรกรรอเวลาไม่ได้ ชีวิตต้องใช้จ่ายเงินต้องเร่งการ

ทำให้ได้มะม่วงเยอะๆ ชาวสวนก็เลยลักไก่ ฉีดยาแล้ว ไม่จดบันทึก
ลงสมุด แต่นายทุนก็เชื่อใจเพราะชาวสวนเป็นคนลงมือทำ” (ผู้ให้
ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 2567)

ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกในทุกกระบวนการขึ้น
เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากและตรงตามเงื่อนไขของตลาดของประเทศนั้นๆ ซึ่งอาจารย์ศิลป์ชัย
ตระกูลทิพย์กล่าวว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงมักเร่งผลผลิตด้วยการใช้สารเคมีและปัจจัยภายนอกอื่น
เข้ามา โดยการผลิทมะม่วงจะดำเนินการตลอดทั้งปี เนื่องจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงมักผลิทมะม่วง
ในฤดูกลางและมะม่วงนอกฤดูกลางให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เพื่อการส่งออกตลาดต่างประเทศและหวัง
ผลกำไรตอบแทนการประกอบอาชีพ ช่วงเวลาของการผลิทมะม่วงในฤดูกลางและมะม่วงนอกฤดูกลาง
ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการลงภาคสนามครั้งแรกหรือเรียกว่าการศึกษานำร่อง (Pilot Study) โดยผู้วิจัย
ทำการสรุปขั้นตอนหรือกระบวนการผลิทมะม่วงเพื่อการส่งออก รายละเอียดดังตารางที่ 2

ช่วยชี้ให้เห็นว่า มะม่วงในฤดูกลาง เป็นช่วงที่มะม่วงออกดอกออกผลได้เองตามธรรมชาติ
ส่งผลให้ในฤดูกลางมีจำนวนมะม่วงปริมาณมากและมีราคาถูก เนื่องจากอุปทาน (Supply) สูงกว่าอุป
สงค์ (Demand) ซึ่งในช่วงเดือนธันวาคมมะม่วงจะเริ่มออกดอก และในช่วงเดือนเมษายน -
พฤษภาคมจะเป็นช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อจำหน่ายตามความต้องการของผู้ผลิต ตรงข้ามกับ มะม่วง
นอกฤดูกลาง เป็นช่วงที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงบังคับมะม่วงด้วยวิธีการผลิตพึ่งพาปัจจัยภายนอกเพื่อ
กระตุ้นมะม่วงให้ติดดอกออกผลตามความต้องการ ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ทันการณ์และตรงตาม
ความต้องการของผู้ผลิตและผู้บริโภค จะเห็นได้ชัดว่า ช่วงเก็บเกี่ยวมะม่วงนอกฤดูกลางจะอยู่ในช่วงเดือน
กุมภาพันธ์ - มีนาคม ช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญของตลาดต่างประเทศ เนื่องจากหลายประเทศ
ต้องการผลไม้ที่มีสีทองที่เชื่อว่าเป็นผลไม้มงคลสำหรับการไหว้ตรุษจีน ซึ่งมะม่วงน้ำดอกไม้สีทองเป็น
หนึ่งในสินค้าเป้าหมายของเทศกาลตรุษจีนในหลายประเทศ อาทิ จีน ฮองกง ไต้หวัน ฯลฯ สะท้อนให้
เห็นว่า ช่วงตรุษจีนหรือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ผู้บริโภคในหลายประเทศมีความต้องการสูงแต่ผลผลิต
ในช่วงนอกฤดูกลางมีปริมาณต่ำกว่ามะม่วงช่วงในฤดูกลาง จึงส่งผลให้มะม่วงนอกฤดูกลางมีราคาสูง 100-
200 บาทต่อกิโลกรัม ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงผลิทมะม่วงด้วย
วิธีการบังคับมะม่วงให้ออกดอกออกผลและเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อจำหน่ายให้ทันการณ์ในช่วงก่อนหรือ
ช่วงเทศกาลตรุษจีน เพราะช่วงเวลานี้เกษตรกรจะได้มะม่วงในราคาสูงอาจสูงถึง 200 บาทต่อกิโลกรัม

ตารางที่ 2 ปฏิทินการผลิตมะม่วงของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง

กระบวนการ/ เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
<u>ในฤดูการ¹</u>												
ปริมาณมาก- ราคาถูก			→									←
ช่วงมะม่วงออก ดอก												
ดูแลต้นและดอก												
บำรุง-ดูแล ดอกและผล												
ห่อมะม่วง												
เก็บเกี่ยวมะม่วง												
<u>นอกฤดูการ²</u>												
ปริมาณต่ำกว่า- ราคาแพง			→									←
ตัดแต่งกิ่ง												
เร่งใบอ่อน												
บำรุง-ดูแล ต้นและดอก												
บำรุง-ดูแล ผลมะม่วง												
ห่อมะม่วง												
เก็บเกี่ยวมะม่วง												

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

เกษตรกรดำเนินการผลิตมะม่วงตลอดทั้งปี หมายความว่า เกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงดำรงอยู่ร่วมกับสารเคมีตลอดทั้งปีในระบบนิเวศทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สวนมะม่วง ดังที่

¹ มะม่วงในฤดูการ สามารถผลิตออกนอกผลได้เองตามธรรมชาติ หรือตามรอบฤดูการ มะม่วงในฤดูการพร้อมเก็บเกี่ยวจึงมีจำนวนปริมาณมากในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม เมื่อมะม่วงมีจำนวนมาก ราคาจะแพงจึงถูกลง เนื่องจากอุปทานสูงกว่าอุปสงค์ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามกลไกการตลาด ตรงข้ามกับมะม่วงนอกฤดูการ

² มะม่วงนอกฤดูการ เกษตรกรทำการผลิตด้วยวิธีการบังคับให้ออกดอก เช่น ไข่ไปแตสเซียมคลอเรต ทำให้สามารถมีผลผลิตในช่วงอื่นได้ ส่วนใหญ่ช่วงเดือนสิงหาคม ถึง ตุลาคม หรือ เดือนพฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ เมื่อการผลิตไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติ ผลลัพธ์ที่ได้ อาจไม่ประสบความสำเร็จหรือความต้องการของเกษตรกร ด้วยเหตุนี้ ราคาจะแพงกว่าในฤดูการ เนื่องจากมีปริมาณน้อยและเป็นที่ต้องการของตลาด ทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ เช่น ช่วงตรุษจีน มะม่วงน้ำดอกไม้เป็นที่ต้องการอย่างมากในหมู่คนจีน เนื่องจากเชื่อว่าผลไม้สีทองเป็นสิ่งมงคล

ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติที่ดีที่สุดในการทำมะม่วงของชมรมผู้ปลูกมะม่วงอำเภอเนินมะปรางเรียกว่า ‘บันได 10 ขั้น สู่ความสำเร็จในการผลิตมะม่วงส่งออก’ (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดอำนาจเจริญ, 2563) ซึ่งบันไดขั้นที่ 1-8 อธิบายเกี่ยวกับการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ ตลอดจนการดูแลบำรุงเพื่อการส่งออกไว้อย่างชัดเจน ส่วนขั้นต้นที่ 9-10 เป็นขั้นตอนสำหรับการจัดการการค้า โดยขั้นตอนการผลิตมะม่วงดังนี้

ขั้นที่ 1 การปักพินต้นหลังเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรจะหยุดกิจกรรมเพื่อให้ต้นมะม่วงได้พักฟื้นตนเอง 1 เดือน ต่อมาเดือนพฤษภาคมเป็นระยะการให้ปุ๋ยก่อนการตัดแต่งกิ่ง ทั้งนี้ ต้นมะม่วงจะผลิตใบชุดที่หนึ่งตามธรรมชาติ จะเริ่มต้นให้ปุ๋ยเคมีทางใบเพื่อเร่งใบชุดที่หนึ่ง พร้อมบ่มตาเพื่อสร้างความสมบูรณ์ให้ตาเพื่อผลิใบชุดที่สองออกมาพร้อมกัน ใช้โพแทสเซียมไนเตรตร่วมกับจิบเบอเรลลิน (ช่วยล้างพาโคลบิวทราโซลที่ตกค้างปลายยอด) หลังจากนั้นจึงค่อยให้ปุ๋ยทางดินในช่วงที่ฝนยังไม่ตก

ขั้นที่ 2 การล้างต้นเพื่อกำจัดศัตรูพืช ด้วยสารเคมี 2 ระยะ คือ หลังการปักพิน คือ ก่อนและหลังการตัดแต่งกิ่ง ระยะที่สอง คือ ก่อนการเปิดตาดอก อาจารย์ศิลป์ชัยอธิบายว่า ระยะแรกจะเริ่ม มักกำจัดแมลงศัตรูพืชก่อนการตัดแต่งกิ่ง เช่น อะบาแมคติน เมโทมิล หรือคาร์บาริล

ขั้นที่ 3 การตัดแต่งกิ่งและจัดทรงต้น เน้นให้เป็นทรงพุ่มโปร่ง โดยตัดแต่งกิ่งออกไม่เกินร้อยละ 40 เพื่อป้องกันแสงแดดที่ส่องทะลุลงมาเผาใบหากตัดแต่งกิ่งน้อยกว่าร้อยละ 40 จะส่งผลให้พุ่มต้นทึบเกินไปและเกิดปัญหาการระบาดของศัตรูพืช โดยการทำมะม่วงนอกฤดูดูกล จะตัดแต่งกิ่งช่วงเดือนมิถุนายนให้ข้อมูลให้เสร็จ ชาติที่สุดไม่เกินปลายเดือนมิถุนายนให้ข้อมูล ขณะที่ยังอื่น ๆ เช่น ฟาลันทำได้จนถึงเดือนกรกฎาคม เพราะตอบสนองต่อสารพาโคลบิวทราโซลง่ายกว่าพันธุ์น้ำดอกไม้ ส่วนพันธุ์ฟาลันพร้อมถูกตัดดอกได้ประมาณ 28-30 วันหลังราดสาร แต่พันธุ์น้ำดอกไม้ใช้เวลาตั้งแต่ 45-60 วัน หลังการราดสารฯ อย่งไรก็ดี หลังตัดแต่งกิ่งเสร็จ เกษตรกรจะพ่นกำมะถันเพื่อกำจัดเพลี้ยไฟไรแดง ทั้งเชื้อราบางชนิด การพ่นสารเคมี 2 ครั้ง เพราะหากครั้งแรกทรงพุ่มมีกิ่งใบแน่นทึบ สารเคมีฉีดพ่นได้อย่างไม่ทั่วถึง

ขั้นที่ 4 การบำรุงรักษาต้นและใบ หลังการตัดแต่งกิ่งเสร็จ ต้นมะม่วงควรได้สะสมอาหารและผลิใบใหม่ได้ 1 ชุด และรอเวลาประมาณ 15-21 วัน ให้ใบชุดนี้เจริญสู่ระยะใบเพสลาด (เปลี่ยนจากสีแดงเป็นสีเขียวอ่อนแล้ว) เตรียมพร้อมสำหรับการราดสารได้ มักทำในช่วงปลายเดือนกรกฎาคม ดังนั้น ช่วงเดือนมิถุนายนให้ข้อมูลถึงกรกฎาคมจึงเร่งให้ปุ๋ย บำรุงต้น สะสมอาหาร ดึงใบอ่อน

ขั้นที่ 5 การราดสาร นิยมใช้สารพาโคลบิวทราโซล 10% เพื่อชักนำการออกดอกในมะม่วง การราดทางดินจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าการพ่นทางใบ ทั้งนี้ ดินต้องมีความชื้น จำเป็นต้องให้น้ำกับต้นมะม่วงก่อนการราดสารประมาณ 3 วัน ซึ่งการให้ปุ๋ยหลังตัดแต่งกิ่ง เน้นให้ปุ๋ยทางใบหลังตัดแต่งกิ่งเสร็จจนถึงก่อนการราดสาร เพื่อเร่งใบอ่อนให้ผลิพร้อมกันและเพิ่มความสมบูรณ์ให้ใบใหม่ การพ่นถึง

ใบหรือการกระตุ้นให้เกิดใบอ่อนหลังตัดแต่งกิ่ง มักใช้ไทโอยูเรียร่วมกับโพแทสเซียมไนเตรต ส่วนบำรุงใบ ต้องให้ปุ๋ยทางใบสูตรที่มีไนโตรเจนสูง ผสมกับสารฆ่าเชื้อรา เช่น คาร์เบนดาซิม ตามด้วยสารฆ่าแมลง เช่น คาร์บาริล อิมิดาโคลพริด หรือเมทโทมิล

ขั้นที่ 6 การบำรุงตาดอกและเปิดตาดอก หลังจากการตัดแต่งต้นมะม่วงจะเริ่มปรับสมดุลของฮอร์โมน มีการสะสมอาหารและถูกชักนำสร้างตาดอกขึ้นเพื่อส่งเสริมการสร้างตาดอก ช่วงกลางเดือนกันยายนให้สมบูรณ์ ควรบำรุงตาดอกก่อนเปิดตาดอก โดยให้ปุ๋ยทางดิน เกษตรกรนิยมให้อิวเทคจี (ปุ๋ยเคมีอินทรีย์ สูตรบำรุงดอก) ควรล้างต้นก่อนเปิดตาดอก เพื่อป้องกันศัตรูพืชก่อนการแทงช่อดอก โดยใช้กำมะถันผง ฉีดพ่นฆ่าเพลี้ยไฟ ไรแดง และเชื้อรา ก่อนตั้งดอกประมาณ 7 วัน การเปิดตาดอกเป็นการใช้สารเคมีกระตุ้นให้ตาดอกที่มีความพร้อมผลิบานออกมาพร้อมกันทั้งต้น จะทำหลังการตัดแต่งประมาณ 45-60 วัน ในช่วงปลายเดือนกันยายน-ต้นเดือนตุลาคม จะใช้ไทโอยูเรียร่วมกับโพแทสเซียมไนเตรต พร้อมสาหร่ายทะเลสกัด กรณีใช้เครื่องฉีดพ่น นิยมพ่น 2 ครั้ง ห่างกัน 5-7 วัน

ขั้นที่ 7 การบำรุงช่อดอกและช่อผล ต้องเริ่มดูแลรักษาช่อดอก ตั้งแต่ระยะเตี้ยไก่/ระยะเขียวหมาเป็นให้ฉีดพ่นปุ๋ยทางใบ รวมทั้งฉีดพ่นแคลเซียมโบรอนและสารฆ่าเชื้อราเพื่อป้องกันโรคจากเชื้อราเป็นหลัก เช่น โพรคลอราซและไตรฟลือซีสโตรบิน สลับกับไดฟิโนโคนาโซล ส่วนสารฆ่าแมลงที่แนะนำคือ คาร์บาริล สลับกับอิมิดาโคลพริด สำหรับกำจัดเพลี้ยจักจั่นและเพลี้ยไฟ เมื่อดอกเริ่มบานให้หยุดการพ่นสารเคมีทุกชนิด หากเริ่มติดผลขนาดหัวไม้ขีดไฟหรือเมล็ดถั่วเขียว จะใช้สารเคมีบำรุงรักษาผล เช่น สาหร่ายทะเลสกัด แคลเซียมโบรอน สารฆ่ารา และสารฆ่าแมลงใช้ตัวเดิมกับช่วงดอกพ่น 2 ครั้งใช้ในอัตราทำให้ปุ๋ยที่มีไนโตรเจนสูง แคลเซียมโบรอน จิบเบอเรลลิน เพื่อขยายขนาดผลให้สารโคโตซานเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการสร้างภูมิคุ้มกันต้านต่อเชื้อโรคและเพิ่มการเจริญเติบโตของพืช นอกจากนี้ ควรให้สารฆ่าเชื้อรา เช่น แคปเทน หรือแมนโคเซบ หรือแอนทราโคล และให้สารฆ่าเพลี้ยไฟ เช่น คาร์โบซัลแฟน หรืออะบาแมคติน รวมทั้งสารฆ่าหนอนเจาะผล เช่น ไซเพอร์เมทริน จนถึงระยะผลเท่าไข่ไก่ (45 วัน หลังติดผล) ควรมีแหล่งน้ำให้ปุ๋ยทางดิน ช่วยด้านการขยายผล (ประมาณ 45-60 วัน) หลังการติดผลถึงระยะห่อผล โดยก่อนห่อผล ควรปลิดผล แล้วพ่นสารเคมีฆ่าศัตรูพืช ยาป้องกันเชื้อรา เช่น แอนทราโคล สารฆ่าเพลี้ยแป้ง เพลี้ยหอย เช่น ไทอะมีโทแซม ร่วมกับแลมบ์ดาไซฮาโลทริน หรือสารที่มีส่วนผสมของไทอะมีโทแซม+แลมบ์ดาไซฮาโลทริน ส่วนสารจับใบ เช่น ปริมาตรอน หรือสารจับใบที่มีส่วนผสมของน้ำมันปิโตรเลียม พาราฟฟินิกออยล์ ส่วนระหว่างการห่อผล หากพบเพลี้ยแป้ง เพลี้ยหอยหลังห่อผล ให้ฉีดพ่นปุ๋ยทางใบ ผสมแคปเทนหรือแมนโคเซบ ผสมอิมิดาโคลพริดหรือคาร์บาริลพ่นทันทีหลังห่อผล แล้วฉีดพ่นครั้งที่ 2 ห่างกัน 7 วัน เพื่อให้มีรสหวาน ขยายผลให้โต ช่วยให้เก็บเกี่ยวได้เร็วขึ้นและรักษาผล

ขั้นที่ 8 การปลิดผลและการห่อผล ควรปลิดผลออกก่อนการห่อผล จำนวน 3 ครั้ง เพื่อกำหนดขนาดผลตามความต้องการของตลาด รวมทั้งรักษาเฉพาะผลที่มีคุณภาพไว้ การปลิดผลให้

ระวางเรื่องยางเปื้อนผลที่ไม่ตัดออก ควรผลิตผลในช่วงบ่ายเพราะจะมียางน้อยกว่าช่วงเช้า การไว้ผลต่อช่อจะอิงตลาดปลายทางเป็นหลัก ส่วนการท่อนผล นิยมใช้ถุงกระดาษคาร์บอน 2 ชั้น เพื่อให้สีผิวของมะม่วงขึ้นสีเหลืองดี

ข้อมูลข้างต้นช่วยชี้ให้เห็นว่า การผลิตมะม่วง อย่างมะม่วงน้ำดอกไม้เบอร์สี่และน้ำดอกไม้สีทอง เพื่อการส่งออก ทุกขั้นตอนย่อมดำเนินการไปพร้อมกับการใช้สารเคมี (เชื้อสารเคมีต่างๆ ถูกเน้นตัวหนาโดยผู้วิจัย) เกษตรกรใช้สารเคมีเพื่อควบคุมดูแลทั้งทางดินและทางใบอยู่เสมอ สะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรมุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินกำลัง เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวภายใต้การซื้อขายมะม่วงในระบบทุนนิยม ลักษณะเช่นนี้นำไปสู่ความเสี่ยงโทรมของสิ่งแวดล้อมได้มากที่สุดและยังทำให้เกิดรอยแยก (Rift) ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ส่วนขั้นตอนเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะหยุดการใช้สารเคมีทุกประเภท ราว 60 วัน ก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อส่งออกตลาดภายในและตลาดต่างประเทศ

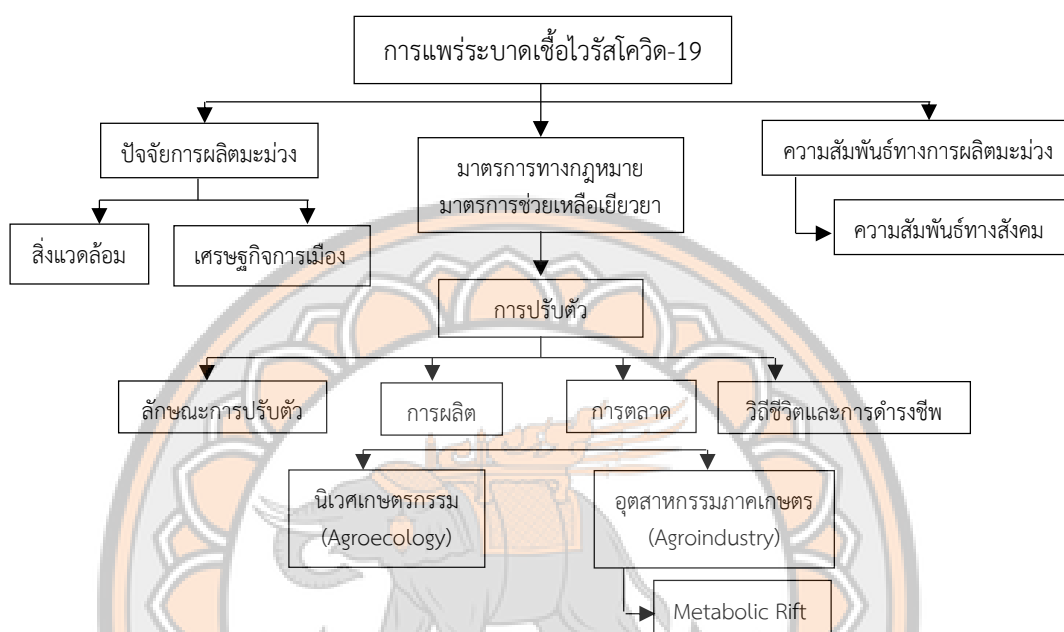
ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงใช้กรอบนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) เป็นหลักการการทำเกษตรเพื่อปฏิเสธรุนิยมหรืออุตสาหกรรมการเกษตร (Agroindustry) และใช้แนวคิดความปรแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับวิกฤตนิเวศวิทยารากฐานของมาร์กซิสต์ในการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ เนื่องจากการผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออกดำเนินการตามระบบทุนนิยม ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นองค์ความรู้ใหม่ด้านรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ต่อภาคเกษตรไทย นอกจากนี้ ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาการประกอบอาชีพของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงไทยได้ในอนาคต

กรอบความคิดรวบยอดการวิจัย

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมพบว่า เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2563 ส่งผลกระทบต่อการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ (Mode of Production) ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ดังนี้ หนึ่ง ส่งผลกระทบต่อปัจจัยการผลิต ได้แก่ ระบบนิเวศทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจการเมืองภาคการเกษตร ตัวอย่างเช่น ราคาผลผลิตตกต่ำ ราคาต้นทุนการผลิตสูง ระบบห่วงโซ่อุปทานหยุดชะงัก และสอง ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ ได้แก่ สุขภาพของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงและความสัมพันธ์ทางสังคม ต่อมาไม่นานตามมาด้วยมาตรการทางกฎหมาย รัฐบาลประกาศใช้ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 มาตรการปิดเมือง (Lockdown) และมาตรการห้ามประชาชนออกนอกบ้านในเวลาที่กำหนด (Curfew) เพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ณ ช่วงเวลานั้น นำไปสู่ผลกระทบต่อเศรษฐกิจการเมืองและสังคมอย่างปฏิเสธไม่ได้ ขณะเดียวกัน ภาคเกษตรและเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองเช่นกัน ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงกำหนดนโยบายสาธารณะ มาตรการช่วยเหลือเยียวยาภาคเกษตรหรือเกษตรกร ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองและ

การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 ผู้วิจัยได้ออกแบบกรอบแนวคิดการวิจัยดังแผนภาพที่ 9 เพื่อให้การศึกษาอย่างครอบคลุมและตอบวัตถุประสงค์การวิจัยครั้งนี้

แผนภาพที่ 9 กรอบความคิดรวบยอดการวิจัย

ที่มา: ปรับปรุงมาจาก Altieri & Nicholls (2020)

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมและพบว่าปัจจัยของการปรับตัวมีสาเหตุ 3 ประการสำคัญ ดังนี้

1. กลุ่มที่มองว่า “โควิด” เป็นของสาเหตุสำคัญ ทำให้ชาวสวนมะม่วงเกิดปัญหาต่างๆ จนนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

2. กลุ่มมาร์กซิส (Marxism) หรือกลุ่มที่มองว่า “ทุนนิยม” เป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหา ‘ชัดยิ่งขึ้น’ เช่น ความสัมพันธ์ทางการซื้อขายมะม่วงระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และนายทุน (ทุนไทยและทุนต่างชาติ) อาทิ จีน เกาหลี ได้หวัน เวียดนาม ฯลฯ เมื่อเกิดปัญหาชัดมากขึ้น จึงนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

3. กลุ่มเสรีนิยม (Liberalism) หรือกลุ่มที่มองว่าทุนนิยมไม่ใช่ปัญหา แต่ “ทุนนิยมถูกโควิดทำลาย (Disrupt)” จึงทำให้เกิดปัญหาต่างๆ จนนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

ผู้วิจัยจำเป็นต้องทำการศึกษาปัจจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้น แม้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเบื้องต้น (Pilot Study) แล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่สามารถตอบได้อย่างผิวดินหรือคาดเดาคำตอบเพื่อตอบวัตถุประสงค์ได้ตามอำเภอใจ จำเป็นต้องทำการศึกษาและเก็บข้อมูลตามกระบวนการและวิธีดำเนินการวิจัยที่กำหนดไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเที่ยงตรงจะนำไปสู่การตอบคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยครั้งนี้ได้อย่างสมบูรณ์

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

แนวทางการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษานิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งนี้ จะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของโควิด-19 อาทิ ผลกระทบต่อภาคการเกษตรและผลกระทบต่อครัวเรือนเกษตรกร ศึกษาผลกระทบต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วงพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ตลอดจนศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

โดยผู้วิจัยจะทบทวนวรรณกรรมและเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ประเภท ดังนี้ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ด้วยวิธีการลงภาคสนาม (Fieldwork) และการสัมภาษณ์ (Interview) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นสำคัญ และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยมิได้เก็บรวบรวมเอง แต่มีผู้อื่นหรือหน่วยงานอื่นๆ ทำการเก็บรวบรวมไว้แล้ว

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์ โดยการศึกษาเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ด้วยการรวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ตำรา รายงานการวิจัย บทความวิจัย ข้อมูลจากสื่อสารสนเทศ เว็บไซต์ต่าง ๆ ทางอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้ จะทำการศึกษาภายใต้ขอบเขตชื่อเรื่องและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อีกทั้งจะทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานหลายมิติ อาทิ เศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งสิ่งแวดล้อม เพื่อทำความเข้าใจบริบทนั้นๆ นอกจากนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด เพื่อเก็บข้อมูลข้อมูลขั้นต้นก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการดังนี้ ภาคสนาม (Fieldwork) สมุดบันทึก (Fieldnote) ภาพถ่าย บันทึกเสียง และคำถามสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือคำถามปลายเปิด ทั้งนี้ ต้องได้รับการอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลสำคัญและสามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากร คือ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงในพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่สามารถระบุจำนวนประชากรเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้ เนื่องจากข้อมูลสำคัญจากกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2567 ก.) ระบุเพียงจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วง มิได้ระบุจำนวนเกษตรกรผู้ผลิตมะม่วง โดยผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) หมายความว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะต้องเป็นเกษตรกรชาวสวนมะม่วง พื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกเท่านั้น โดยผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูลจำแนกเกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ หนึ่ง เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ³ สอง เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือญาติเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ⁴ และสาม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร⁵ โดยผู้วิจัยกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้สามประการ ได้แก่ หนึ่ง เป็นผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์ผลิตมะม่วงอย่างเชี่ยวชาญ สอง เป็นผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์และให้ความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมทางสังคมอยู่เสมอ และสาม เป็นผู้ที่กำลังแสดงออกทางความคิดอย่างตรงไปตรงมาตามประสบการณ์และความรู้ของตนเอง ทั้งนี้ จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ยินยอมและอนุญาตให้ข้อมูล มิได้ถูกบังคับขู่เข็ญ รวมทั้งสิ้น 7 ราย รายละเอียดดังตารางที่ 3 และตารางที่ 4 ดังนี้

³ ลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ หมายถึง การที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรอย่างมีระบบและมีโครงสร้างที่ชัดเจน มักเกิดขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการทรัพยากร ตัวอย่างเช่น สหกรณ์การเกษตร วิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ เกษตรพันธสัญญา และศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าการเกษตร

⁴ ลักษณะรวมกลุ่มเครือญาติอย่างไม่เป็นระบบ หมายถึง การที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินอาชีพโดยพึ่งพาเครือญาติเป็นเครือข่ายหลักในการผลิต การจัดการ และการจำหน่ายผลผลิต โดยไม่มีโครงสร้างหรือกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการเหมือนสหกรณ์หรือกลุ่มเกษตรกรที่จดทะเบียน มักถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น แบ่งปันแรงงานหรือจัดสรรทรัพยากรในเครือญาติ และไม่มีโครงสร้างบริหารที่แน่นอน

⁵ ลักษณะครัวเรือนเกษตรกร หมายถึง การที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงประกอบอาชีพโดยใช้แรงงานหลักจากสมาชิกในครัวเรือนตนเอง บริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรภายในครัวเรือน และมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก มีความยืดหยุ่นสูงต่อระบบเศรษฐกิจภาคเกษตร

ตารางที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

คุณสมบัติ	จำนวน (ราย)
สมาคมชาวสวนมะม่วงไทย	1
เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ	2
เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ	2
เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะครัวเรือนเกษตรกร	2

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ตารางที่ 4 การกำหนดรหัส (Coding) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รหัส	คุณสมบัติ	กำหนดรหัส
A	ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย	A1
B	เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ	B1 และ B2
C	เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ	C1 และ C2
D	เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะครัวเรือนเกษตรกร	D1 และ D2

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

การคำนวณกลุ่มตัวอย่าง

การคำนวณกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิตมะม่วงไทย ทั้งหมด 7 ราย ซึ่งจำนวน 7 รายนี้เป็นตัวแทนจากประชากรทั้งหมด สืบเนื่องจากผู้วิจัยได้การทำ Pilot Study แล้วพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการด้วยลักษณะกลุ่มที่เหมือนกันมักทำมะม่วงลักษณะเหมือนกัน หมายความว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงที่ดำเนินการด้วยลักษณะครัวเรือนมักมี

กระบวนการทำมะม่วงที่คล้ายคลึงกัน ขณะเดียวกัน เกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ดำเนินการด้วยลักษณะอื่น อาจมีกระบวนการทำมะม่วงในลักษณะที่แตกต่างกัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกกลุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด โดยเลือกเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอย่างเจาะจงทั้งหมด 3 กลุ่ม จำนวนกลุ่มละ 2 ราย รวมทั้งหมด 6 ราย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังเลือกสัมภาษณ์ตัวแทนจากสมาคมชาวสวนมะม่วงไทยอีก 1 ราย เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นภาพรวมการทำมะม่วงไทยได้อย่างครอบคลุม ข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลทั้ง 7 รายนี้ เพียงพอสำหรับการวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ จะช่วยสะท้อนให้เข้าใจว่าเกษตรกรชาวสวนมะม่วงแต่ละกลุ่มมีการกระบวนการทำมะม่วงอย่างไร และมีลักษณะการปรับตัวอย่างไรหลังโควิด-19

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาให้มีความชัดเจนและไม่กว้างเกินไปจนขาดความลึกซึ้ง ขอบเขตการวิจัยจะช่วยให้ดำเนินการวิจัยเป็นไปในทิศทางตามที่กำหนดและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งยังช่วยให้จัดการทรัพยากรทั้งเวลาและแรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขอบเขตการวิจัย ได้แก่ ขอบเขตเนื้อหา ขอบเขตเชิงอธิบาย/พื้นที่ และขอบเขตเชิงเวลา ดังนี้

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษานิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาข้อมูลภายใต้ขอบเขตเนื้อหา ดังนี้ ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง และศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ หนึ่ง ศึกษาผลกระทบของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตร ครุภัณฑ์เกษตรกร และเกษตรกร ศึกษาผลกระทบด้านการผลิต การค้า วิถีชีวิตของเกษตรกร สอง ศึกษาข้อมูลทางสถิติด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น พัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทย จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงน้ำดอกไม้ ศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมือง เช่น มาตรการ/นโยบายช่วงโควิด-19 การช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร สาม ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรทุกด้าน ได้แก่ ด้านการผลิต การค้า และวิถีชีวิต และสุดท้าย ศึกษานิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) ตลอดจนศึกษาแนวคิดความปรแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) เพื่อตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2566) เผยให้เห็นว่าจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงช่วงห้าปีหลังพบว่า ช่วงปลายปี พ.ศ. 2562 จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงเริ่มลดลง อันเนื่องจากสถานการณ์โควิด-19 ณ ประเทศจีน ถือเป็นตลาดต่างประเทศที่สำคัญของอุตสาหกรรมมะม่วงไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2563-2566 จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงเริ่มไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในช่วงปลายปี พ.ศ. 2566 กระทั่งปัจจุบันปี พ.ศ. 2567 จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงกลับลดลงอย่างน่าสนใจ รายละเอียดดังภาพที่ 9 ช่วยชี้ให้เห็นภาพและเข้าใจมากขึ้นว่าจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงช่วง 5 ปีหลัง มีมูลค่ามหาศาลหลายพันล้านบาทต่อปี แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรไทย วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกร ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาวิจัยภายใต้ขอบเขตเนื้อหาข้างต้น

ขอบเขตเชิงอธิบาย/พื้นที่

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก เป็นพื้นที่ 1 ใน 9 อำเภอของจังหวัดพิษณุโลก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดพิษณุโลก อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 67 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 1,029.55 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ราบลุ่มและเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลาย ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินลูกรังปนทราย เนื่องจากสภาพดินจึงส่งผลให้ดินไม่อุ้มน้ำ และประกอบด้วยภูมิอากาศในพื้นที่ส่งผลให้ฤดูแล้งยาว ซึ่งในฤดูร้อน อากาศจะร้อนและแห้งแล้ง ในฤดูหนาว อากาศหนาวเย็น ช่วงสั้นๆ และแห้งแล้ง ทำให้แหล่งน้ำสำคัญต่างๆ แห้งแล้งในช่วงฤดูร้อนและฤดูหนาว ไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร ส่วนฤดูฝน มีฝนตกชุกพอสมควร ที่ตั้งอำเภอเนินมะปรางดังแผนภาพที่ 10 ดังนี้

แผนภาพที่ 10 ที่ตั้งอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

ที่มา: ปรับปรุงจาก ศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก (2567)

ข้อมูลจากกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานสถิติการปลูกมะม่วงระดับประเทศช่วง 6 ปีหลัง (พ.ศ. 2562-2567) พบว่า จังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดที่มีคร้วเรือนเกษตรกรจำนวนมากเกือบเจ็ดพันคร้วเรือน และมีเนื้อที่ปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้จำนวนมากถึงหลักแสนหมื่นไร่ แม้จังหวัดพิษณุโลกจะมีจำนวนคร้วเรือนเกษตรกรมากเป็นอันดับต้นๆ แต่กลับเนื้อที่ปลูกมะม่วงจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย รายละเอียดดังภาพที่ 11 ลำดับต่อมาเมื่อทำการศึกษาข้อมูลเชิงลึกระดับจังหวัดตามพื้นที่เขตอำเภอพบว่า อำเภอเนินมะปราง มีจำนวนคร้วเรือนเกษตรกรมากเป็นอันดับสองรองจากอำเภอวังทอง และอำเภอเนินมะปรางมีเนื้อที่ปลูกมะม่วงจำนวนมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง กล่าวได้ว่า อำเภอเนินมะปรางมีพื้นที่ปลูกมะม่วงมากเป็นอันดับหนึ่งในประเทศไทย รายละเอียดดังแผนภาพที่ 12

แผนภาพที่ 11 รายงานสถิติการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ระดับประเทศ

ลำดับ	พื้นที่/แปลง	จำนวนคร้วเรือนเกษตรกร						เนื้อที่ปลูก (ไร่)					
		2562	2563	2564	2565	2566	2567	2562	2563	2564	2565	2566	2567
รวมทั้งหมด		226,874.00	228,076.00	201,122.00	201,278.00	185,778.00	182,536.00	820,375.65	888,291.89	907,730.20	906,038.33	862,649.69	857,234.12
1	ฉะเชิงเทรา	9,022.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	26,555.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2	ชัยภูมิ	0.00	33,098.00	7,579.00	0.00	0.00	0.00	0.00	42,825.00	43,913.00	0.00	0.00	0.00
3	เชียงใหม่	10,984.00	11,133.00	12,974.00	12,310.00	11,986.00	12,110.00	60,662.00	65,315.25	74,409.25	73,530.25	71,866.25	71,714.75
4	นครราชสีมา	7,195.00	7,113.00	0.00	0.00	0.00	0.00	32,235.50	31,904.50	0.00	0.00	0.00	0.00
5	น่าน	0.00	0.00	0.00	4,043.00	4,184.00	4,519.00	0.00	0.00	0.00	29,130.82	26,341.90	28,455.02
6	ประจวบคีรีขันธ์	5,468.00	5,576.00	5,630.00	5,259.00	5,880.00	5,185.00	53,932.75	52,538.75	51,370.75	51,511.75	54,551.75	45,569.00
7	พิจิตร	4,339.00	0.00	4,212.00	4,073.00	4,052.00	3,929.00	27,281.01	0.00	28,326.50	30,322.25	30,043.00	29,546.00
8	พิษณุโลก	7,263.00	6,346.00	6,248.00	6,257.00	6,758.00	6,919.00	96,095.50	101,856.50	102,712.25	102,638.25	103,108.75	108,091.25
9	เพชรบูรณ์	3,269.00	3,224.00	3,484.00	3,310.00	3,257.00	3,258.00	31,395.50	32,206.25	34,669.25	34,798.25	30,017.50	30,700.00
10	ลำพูน	0.00	10,548.00	11,607.00	12,372.00	11,159.00	11,130.00	0.00	37,265.00	50,622.52	52,325.50	44,150.50	44,616.25
11	เลย	5,018.00	4,343.00	4,121.00	3,926.00	3,918.00	3,916.00	72,241.72	50,932.87	51,434.37	49,459.72	49,598.44	49,773.19
12	สุโขทัย	5,375.00	5,776.00	7,137.00	6,881.00	6,310.00	6,315.00	31,235.25	40,326.77	47,920.52	40,352.25	40,623.25	41,185.25
13	สุพรรณบุรี	5,370.00	6,488.00	6,174.00	6,139.00	6,131.00	5,794.00	29,703.25	40,463.25	35,337.25	34,635.75	33,738.50	33,104.75

ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2567 ก.)

แผนภาพที่ 12 รายงานสถิติการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ระดับจังหวัด

พื้นที่/แปลง	จำนวนคร้วเรือนเกษตรกร						เนื้อที่ปลูก (ไร่)					
	2562	2563	2564	2565	2566	2567	2562	2563	2564	2565	2566	2567
พิษณุโลก	7,263.00	6,346.00	6,248.00	6,257.00	6,758.00	6,919.00	96,095.50	101,856.50	102,712.25	102,638.25	103,108.75	108,091.25
อ.เมืองพิษณุโลก	118.00	118.00	118.00	118.00	118.00	118.00	305.25	316.25	316.25	316.25	316.25	316.25
อ.นครไทย	271.00	271.00	271.00	271.00	271.00	271.00	690.00	690.00	690.00	690.00	690.00	690.00
อ.ชาติตระการ	328.00	313.00	332.00	353.00	361.00	313.00	1,313.00	1,660.75	1,794.75	1,915.75	1,923.75	2,486.25
อ.บางระกำ	248.00	268.00	227.00	230.00	232.00	243.00	1,852.25	2,049.50	383.75	401.25	401.25	461.25
อ.บางกร่าง	152.00	168.00	99.00	99.00	99.00	85.00	240.00	284.00	250.00	233.00	233.00	142.00
อ.พรหมพิราม	368.00	313.00	262.00	226.00	223.00	194.00	1,388.50	1,544.50	1,524.50	1,201.00	867.50	830.50
อ.วัดโบสถ์	111.00	231.00	270.00	291.00	291.00	291.00	1,409.50	4,160.50	3,909.00	4,037.00	4,037.00	8,525.00
อ.วังทอง	3,109.00	3,109.00	3,109.00	3,109.00	3,109.00	3,109.00	26,302.00	26,302.00	26,302.00	26,302.00	26,302.00	26,302.00
อ.เนินมะปราง	2,558.00	1,555.00	1,560.00	1,560.00	2,054.00	2,295.00	62,595.00	64,849.00	67,370.00	67,370.00	68,166.00	68,166.00

ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2567 ข.)

แผนภาพข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นที่กรณีศึกษา โดยมะม่วงน้ำดอกไม้ (สีทอง) อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกมีลักษณะโดดเด่นเฉพาะพื้นที่ มีลักษณะทรงรียาว เปลือกสีเหลืองนวล ไม่ขำง่าย เมื่อผลสุกจะมีเนื้อสีเหลืองเข้ม เนื้อแน่นเนื้อเนียน ไม่เสี้ยน เนื้อแห้งไม่ฉ่ำน้ำ รสชาติหวาน กลิ่นหอม เมล็ดลีบบาง (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดพิษณุโลก, 2563) จึงได้ขึ้นทะเบียนสินค้า GI (Geographical Indication หรือบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย) ลำดับที่ 191 ‘มะม่วงน้ำดอกไม้พิษณุโลก’ ซึ่งสินค้า GI เปรียบเสมือนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่บ่งบอกถึงคุณภาพและแหล่งที่มาของสินค้า GI ที่จะมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น นอกจากนี้ พื้นที่ปลูกมะม่วงอำเภอเนินมะปรางยังเป็นพื้นที่ที่มีข้อพิพาทเรื่องที่ดินอีกด้วย เนื่องจากพื้นที่อำเภอเนินมะปรางมากกว่าร้อยละ 90 เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและ ส.ป.ก. ยังเป็นปัญหาติดค้างเรื่องสิทธิที่ดิน อาจเสียโอกาสในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพมะม่วง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากข้อมูลที่กำลังมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่า พื้นที่อำเภอเนินมะปรางเป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออก ซึ่งข้อมูลสถิติการเกษตรจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงของประเทศ และข้อมูลสถิติจำนวนครัวเรือนเกษตรกรและจำนวนเนื้อที่ปลูกมะม่วง ชี้ชัดว่า พื้นที่อำเภอเนินมะปรางเป็นพื้นที่ที่ปลูกมะม่วงมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทย และมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงจำนวนมาก แสดงให้เห็นความสำคัญต่อการศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ ผลลัพธ์ที่ได้จะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ในด้านสังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ และเป็นแนวทางที่สำคัญในการปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของเกษตรกร

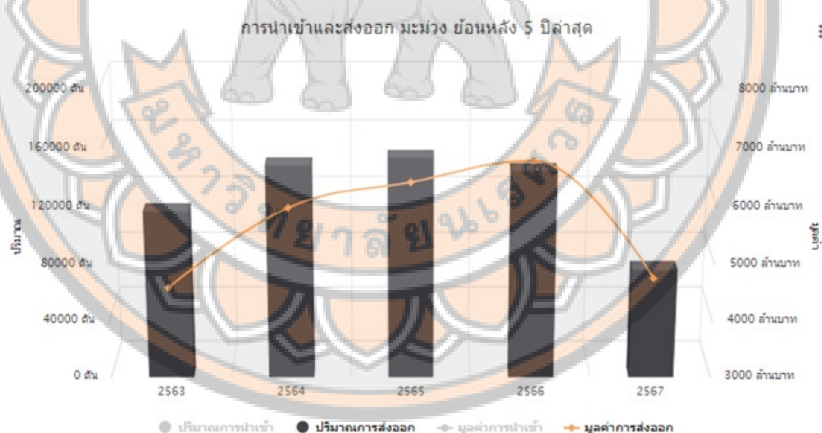
ขอบเขตเชิงเวลา

ผู้วิจัยเลือกระยะเวลาของการศึกษาและเก็บข้อมูล ทั้งจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562-2567 โดยผู้วิจัยต้องการศึกษาข้อมูลด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองของเกษตรกรหลังโควิด ในช่วงปี พ.ศ. 2562-2567 เนื่องจากเป็นช่วงระยะแรกของการแพร่ระบาดโควิด-19 ที่ประเทศจีน ช่วงเวลาเดียวกัน เป็นช่วงระยะก่อนแพร่ระบาดและระยะแพร่ระบาดโควิด-19 ที่ประเทศไทย ฉะนั้น ข้อมูลส่วนนี้จะช่วยชี้ให้เห็นชัดยิ่งขึ้นว่า ระยะก่อนและระยะแพร่ระบาดโควิด-19 ในประเทศไทยส่งผลต่อกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองและเกษตรกรชาวสวนมะม่วงพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

ขอบเขตช่วงเวลาดังกล่าวยังคงสำคัญ เมื่อดูข้อมูลด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจไทย (GDP) ข้อมูลราคาส่งออก จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรในแต่ละปีนั้นมีความแตกต่างกัน ช่วงเวลานี้ประกอบกับข้อมูลสถิติจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดโควิด-19 ยิ่งขึ้น โดยรายงานข้อมูลจากสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รายงานว่า GDP ทั้งปีช่วงปี พ.ศ. 2562 เริ่มลดลงจากปีก่อน และปี พ.ศ. 2563 สถิติดีดิ่งลงอย่างมาก

GDP เข้าขั้นติดลบ เวลาต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2564-2565 เริ่มขยายตัวไปในทิศทางที่ดีขึ้น กระทั่งปี พ.ศ. 2566 กลับต่ำลงอีกครั้งแต่ยังไม่ถึงขั้นติดลบ พบข้อมูลในทิศทางเดียวกัน ดัชนีราคาส่งออก ปริมาณและมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรโดยรวมต่อปี ตัวเลขแสดงให้เห็นว่า ปริมาณและมูลค่า การส่งออกในช่วงปี พ.ศ. 2562 ยังคงอยู่ในระดับติดลบ เมื่อเข้าสู่ปี พ.ศ. 2563 ราคาดีลง และ ปริมาณและมูลค่าดีลงและติดลบอย่างมาก ก้าวสู่ไตรมาสหนึ่งและสองของปี พ.ศ. 2564 จำนวน ปริมาณและมูลค่าการส่งออกเริ่มกระโดดสูงขึ้น เนื่องจากมาตรการผ่อนปรนและคลายมาตรการ ล็อกดาวน์ ส่วนไตรมาสสามและสี่ กระทั่งปี พ.ศ. 2565 ปริมาณและมูลค่าการส่งออกกลับดีลงอย่าง มาก และเริ่มติดลบอีกครั้งในช่วงไตรมาสสามของปีเป็นต้นมา จนถึงไตรมาสสามของปี พ.ศ. 2566 ทั้งนี้ เป็นการติดลบที่เริ่มมีทิศทางที่ดีขึ้น ขอบเขตช่วงเวลาและข้อมูลย่อมสัมพันธ์กันอย่างปฏิเสธไม่ได้ สอดคล้องกัน ข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2567) รายงานว่า สถิติปริมาณและมูลค่าการ ส่งออกมะม่วงช่วง 5 ปีหลัง ชี้ชัดว่า จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงในปี พ.ศ. 2562 และ ปี พ.ศ. 2563 ลดลง แต่ช่วงปี พ.ศ. 2564-2566 จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงไปใน ทิศทางที่ดีขึ้น ดังแผนภาพที่ 13

แผนภาพที่ 13 การส่งออกมะม่วงช่วง 5 ปีหลัง (พ.ศ. 2563-2567)

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2567)

อย่างไรก็ดี ห้วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของรัฐบาลระหว่างรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์ โอชา (พ.ศ. 2562) สู่รัฐบาลเศรษฐา ทวีสิน (เลือกตั้งปี พ.ศ. 2566) และสู่รัฐบาลแพทองธาร ชินวัตร (พ.ศ. 2567) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องและเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างครอบคลุมและนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์งานชิ้นนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบนิรนัย (Deductive Analysis) ซึ่งเริ่มจากแนวคิดหรือสมมติฐานที่มีอยู่แล้ว การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) และแนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) เพื่อทดสอบและยืนยันแนวคิดข้างต้น

Contents Analysis

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากภาคสนาม การสัมภาษณ์ สมุดจดบันทึก (Field Note) ภาพถ่าย และเทปบันทึกเสียง ผู้วิจัยจะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามที่ Yin (2011, pp 176-181) และ Creswell (2007, pp 156-157) ได้เสนอไว้ว่า การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพควรดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตาม 5 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้ ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด (Compiling) จากนั้นนำมาถอดเทปสัมภาษณ์และจัดระเบียบข้อมูลแยกย่อยตามประเด็นที่สำคัญ (Disassembling) และเรียบเรียงข้อมูลใหม่ (Reassembling) ผู้วิจัยจะยึดประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ต่อไปจะสู่ขั้นตอนตีความข้อมูล (Interpreting) สุดท้ายขั้นตอนสรุป (Concluding) โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ด้วยลักษณะเชิงพรรณนา สุดท้ายแล้ว การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะดำเนินการให้แล้วเสร็จในปีการศึกษา 2568

Case Study Methods

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษากรณีศึกษาอย่างหลากหลาย เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละรายมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ผู้วิจัยจะใช้วิธีการดังนี้ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง คำถามแบบปลายเปิด โดยวิธีการเหล่านี้จะถูกปรับใช้อย่างยืดหยุ่นให้สอดคล้องและเหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละรายเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน ครบถ้วน สามารถตอบคำถามวิจัยได้และตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Creswell, 2007, pp 156-157)

การตรวจสอบข้อมูล

งานวิจัยเชิงคุณภาพมักติดปัญหาความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยจึงตรวจสอบข้อมูลเพื่อความน่าเชื่อถือและเที่ยงตรงด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยตรวจสอบแหล่งที่มาข้อมูลจาก 3 แหล่ง ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคล (Creswell, 2007)

แหล่งเวลา หมายถึง การตรวจสอบช่วงเวลาของตัวแปรว่าแหล่งเวลาเหมือนกันหรือไม่ หากเวลาเหมือนกันควรตรวจสอบในช่วงเวลาที่แตกต่างกันด้วย

การตรวจสอบแหล่งสถานที่ หมายถึง การตรวจสอบสถานที่ของตัวแปร หากข้อมูลมาจากสถานที่เหมือนกัน ข้อมูลที่ได้ย่อมเหมือนกัน ผู้วิจัยจึงต้องตรวจสอบแหล่งสถานที่ที่แตกต่างกันด้วย

การตรวจสอบแหล่งบุคคล หมายถึง การตรวจสอบบุคคลผู้ให้ข้อมูล หากบุคคลผู้ให้ข้อมูลต่างกัน ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยจะตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล โดยความเที่ยงหรือความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้วิจัยจะทำการลงภาคสนามเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์อีกครั้ง และการตรวจสอบความตรง (Validity) ตรวจสอบจากการตอบวัตถุประสงค์ข้างต้นและข้อความสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้คำตอบที่ดี ผู้วิจัยจะทำการยื่นขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย (IRB: Institutional Review Board) โดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยพิจารณาข้อความก่อนนำไปใช้เพื่อความตรงของข้อมูล

บทที่ 4

พัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทยและเศรษฐกิจการเมืองมะม่วงหลังโควิด-19

บทนี้จะนำเสนอข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยสองส่วน ดังนี้ 1) อธิบายพัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทยโดยสังเขป เพื่อให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจกระบวนการซื้อขายมะม่วงและการส่งออกมะม่วงให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาทิ ไลน์การส่งออกมะม่วงของผู้ส่งออก การเปิดตลาดพืชสวนของไทย ตลาดจน การสนับสนุนการผลิตและการส่งออกมะม่วงไทย และ 2) ผลการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รายละเอียดดังนี้

พัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการอุตสาหกรรมมะม่วงไทย พบว่าประเทศไทยมีการนำเข้าและส่งออกมะม่วงมาอย่างยาวนาน ทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ จากข้อมูลการส่งออกตลาดต่างประเทศเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2513 ซึ่งประเทศลูกค้าหลักๆ ได้แก่ ญี่ปุ่น มาเลเซีย สิงคโปร์ และฮ่องกง ต่อมาไม่นาน การส่งออกมะม่วงมีประเทศคู่แข่งที่สำคัญ ได้แก่ ประเทศฟิลิปปินส์เป็นคู่แข่งสำคัญในตลาดเอเชีย ส่วนประเทศแอฟริกาใต้และมาลีจะเป็นคู่แข่งในตลาดยุโรป

อุตสาหกรรมมะม่วงไทยเริ่มเติบโต มีพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานสินค้า การขยายตลาดส่งออก การพัฒนาระบบขนส่งและโลจิสติกส์ การสนับสนุนด้านการเงินและสินเชื่อ และอื่นๆ ซึ่งปริมาณและคุณภาพมะม่วงได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก สืบเนื่องจากการสนับสนุนจากรัฐบาลในด้านต่างๆ ส่งผลให้มีศักยภาพในการผลิตสูง และมีแนวทางที่พัฒนาส่งเสริมการผลิตได้ง่าย ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เป็นต้นมา ซึ่งประเทศไทยให้ความสำคัญกับการส่งออกสินค้าเกษตรอย่างมาก เนื่องจากต้องการสร้างรายได้เข้าประเทศและพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น และมะม่วงเป็นหนึ่งในผลไม้ที่ได้รับการส่งเสริมการส่งออกในช่วงเวลานั้น เนื่องจากเป็นพืชที่ปลูกได้ง่ายในหลายพื้นที่ของไทยและมีตลาดต่างประเทศที่สนใจ ทางรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มุ่งส่งเสริมการปรับปรุงคุณภาพผลผลิตและมาตรฐานการส่งออกของมะม่วง โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนการบรรจุภัณฑ์ การขนส่ง และการควบคุมคุณภาพ เพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ ซึ่งแผนพัฒนาฉบับนี้ยังส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์มะม่วงที่เหมาะสมกับการส่งออก เช่น พันธุ์ที่มีความทนทานในด้านการขนส่งและมีรสชาติที่ตรงกับความต้องการของตลาดต่างประเทศ นอกจากนี้ การเจาะตลาดส่งออก

ของมะม่วงไทยยังเน้นไปที่ประเทศญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และประเทศในตะวันออกกลาง ซึ่งมีความต้องการผลไม้เมืองร้อนสูง ซึ่งการส่งออกมะม่วงในยุคนั้นได้รับการสนับสนุนด้านการตลาดผ่านการประชาสัมพันธ์และการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าเกษตรในต่างประเทศ

กล่าวได้ว่า หลังปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การส่งออกมะม่วงมีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้น ทั้งการตลาดภายในประเทศและการส่งออกตลาดต่างประเทศ มะม่วงไทยเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับอย่างมาในตลาดโลก “มะม่วง” ถูกกำหนดเป็น “สินค้าเป้าหมาย” ในการส่งออก 1 ใน 3 จากบรรดาผลไม้ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสินค้าเป้าหมายทั้ง 27 ชนิด และได้เน้นให้เป็นสินค้าหลัก 3 ชนิด คือ มะม่วง ส้มโอ และทุเรียน โดยสินค้าเป้าหมายในการส่งออกทั้งหมด 199 ชนิด รวม 14 ประเภท ซึ่งใน 14 ประเภทนี้รวมผลไม้อยู่ด้วย 27 ชนิด (จินตนา, 2529, น. 33 อ้างใน จเร จันคง, 2529, น. 6-7) เพื่อทดแทนสินค้าของไทยที่กำลังเผชิญปัญหาอยู่ในเวลานั้น ด้วยเหตุนี้ เพื่อการส่งเสริมและสนับสนุนสินค้าเกษตรไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 จึงกำหนดสินค้าเกษตรเป็นสินค้าเป้าหมายสำคัญได้แก่ สินค้าเกษตรที่มีศักยภาพในการส่งออกสูง เช่น ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง และผลไม้เขตร้อนอย่างมะม่วง ซึ่งได้รับการสนับสนุนเพื่อเพิ่มมูลค่าในตลาดต่างประเทศ แผนนี้มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการวิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตและคุณภาพของสินค้าเหล่านี้ รวมถึงการเสริมสร้างการเข้าถึงเทคโนโลยีการเกษตรและระบบการตลาด เพื่อช่วยกระจายรายได้ให้กับเกษตรกร และลดปัญหาความยากจนในชนบท (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530, น. 12-18)

ในขณะเดียวกัน ราวปี พ.ศ. 2543 รัฐบาลได้ทำการ ‘เปิดตลาดพืชสวนของไทย’ เป็นกระบวนการค่อยเป็นค่อยไป เริ่มทำข้อตกลงการค้าเสรีอาเซียน (Asean Free Trade Area หรือ AFTA) ซึ่งลดภาษีโดยมีการเจรจาข้อตกลงการค้าเสรี (Free Trade Area หรือ FTA) กับหลายประเทศเพื่อเพิ่มโอกาสในการส่งออกผลไม้ที่ได้รับความนิยมจากตลาดใหญ่ เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สินค้าระหว่างประเทศในอาเซียน รวมถึงพืชสวนไทยที่ส่งออกไปยังประเทศสมาชิกอาเซียน และทำข้อตกลงสำคัญ ได้แก่ การค้าเสรีระหว่างไทย-จีน (Thailand-China FTA) ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2546 สามารถส่งออกไปยังจีนได้มากขึ้นในอัตราภาษีที่ลดลงหรือน้อยลงจนเป็นศูนย์ ส่งผลให้การส่งออกพืชสวนของไทยไปยังจีนขยายตัวอย่างมาก (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2532) ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 ทำข้อตกลงการค้าเสรีไทย-ญี่ปุ่น (JTEPA) และข้อตกลงการค้าเสรีไทย-เกาหลี (Thailand-Korea FTA) เริ่มบังคับใช้ ทำให้การส่งออกพืชสวน เช่น มะม่วง กล้วย และมังคุด ได้รับการปลดภาษีการส่งออกสินค้าพืชสวนไทย การเปิดตลาดยังได้รับการสนับสนุนจากการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร เช่น สมาร์ทฟาร์ม การควบคุมคุณภาพของพืชสวน เช่น การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practices: GAP) เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล เพิ่มความมั่นใจในคุณภาพของพืชสวนไทยในต่างประเทศ และการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยยังช่วยให้พืชไทยมีคุณภาพและความสามารถในการ

แข่งขันที่สูงขึ้นตามมาตรฐานหลักเกณฑ์และวิธีการการผลิตที่ดี ของผู้ผลิต (Good Manufacturing Practice: GMP)

อย่างไรก็ดี การส่งเสริมและการสนับสนุนยังคงปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) และ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) เห็นชัดว่าเน้นสนับสนุนการพัฒนาผลผลิตท้องถิ่นเพื่อการส่งออก และส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกร อาทิ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เกษตรแปลงใหญ่ มะม่วง ฯลฯ เนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2565 - 2570) ยังคงมุ่งส่งเสริมการปลูกและพัฒนา มะม่วง ไว้อย่างชัดเจน โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพทางการเกษตรของไทย โดยมีการส่งเสริมผลไม้ที่มีศักยภาพสูงอย่าง มะม่วง ให้สามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ รวมถึงการส่งเสริมการแปรรูป การเพิ่มคุณภาพผลผลิต และการสร้างมาตรฐาน GAP และ GMP เพื่อให้ผลผลิตสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรแบบครบวงจรและส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมต่างๆ เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มคุณภาพของผลิตผล เช่น การส่งเสริมมาตรฐาน การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และการสร้างเครือข่ายเกษตรกร (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560, น. 44-47) เมื่อเวลาผ่านไปหลายปีการส่งออกมะม่วงของประเทศไทยได้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากและมีการส่งออกหลากหลายประเทศเพิ่มเติมจากเดิม โดยอุตสาหกรรมส่งออกมะม่วงของไทยมีพัฒนาการอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมา โดยเริ่มตั้งแต่การขยายพื้นที่เพาะปลูก การพัฒนาสายพันธุ์ ไปจนถึงการปรับปรุงกระบวนการเก็บเกี่ยวและการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าในตลาดต่างประเทศ พันธุ์มะม่วงของไทย เช่น น้ำดอกไม้สีทอง เขียวเสวย ฟ้าลั่น และมหาชนก เป็นที่นิยมในตลาดโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และสหภาพยุโรป (สหรัฐอเมริกา) เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งปริมาณ คุณภาพ การตลาด การขนส่ง ฯลฯ ทำให้มะม่วงไทยเป็นที่นิยมในระดับสากลและสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ ซึ่งจากการศึกษาและทบทวนองค์ความรู้ พบการส่งออก 2 ลักษณะคือ การส่งออกมะม่วงตลาดภายในประเทศ และการส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศ รายละเอียดการส่งออกมะม่วง ดังนี้

การส่งออกมะม่วงตลาดภายในประเทศ

มะม่วงที่ผลิตภายในประเทศไทยนั้นแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ บริโภคและจำหน่าย (ส่งออก) ปริมาณการบริโภคมะม่วงปีหนึ่งๆ ตกประมาณ 3-4 แสนตัน ร้อยละ 90-95 ของปริมาณมะม่วงทั้งหมดภายในประเทศ มะม่วงสำหรับการบริโภคจะบริโภคทั้งรูปแบบผลไม้สด คือ รับประทานดิบและสุก อีกรูปแบบคือการบริโภคผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น มะม่วงดอง มะม่วงกวน และอื่นๆ รวมทั้งการรับประทานร่วมกับข้าวเหนียว เรียกว่า ข้าวเหนียวมะม่วง

โครงสร้างการตลาด

ตลาดมะม่วงภายในประเทศมีโครงสร้างแยกเช่นเดียวกับผลไม้ชนิดอื่นๆ คือ มีศูนย์กลางอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งทำหน้าที่เป็นตลาดรวม (Concentration Market) และตลาดกระจายสินค้า (Dispersion Market) ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2530 ตลาดจำหน่ายส่วนใหญ่จะอยู่ในตลาดท้องถิ่นหรือในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกับแหล่งผลิต เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านการขนส่งและการเก็บรักษาผลผลิตให้คงคุณภาพ โดยมีตลาดใหญ่อยู่ 5 แห่งด้วยกัน ดังนี้ ตลาดวังมหานาค ตลาดยอดพิมาน ตลาดองค์การ ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ตลาดวังมหานคร และตลาดผดุงเกษม ส่วนตลาดต่างจังหวัดพบว่ามี 6 แห่งใหญ่ๆ ดังนี้ เชียงใหม่ นครราชสีมา ราชบุรี นครศรีธรรมราช นครปฐม และปทุมธานี เหล่านี้เป็นตลาดรวบรวมผลผลิตเพื่อส่งเข้ากรุงเทพมหานครหรือเพื่อส่งออก (จเร, 2529, น. 39-40)

ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2530-2540 ช่วงของการขยายตลาดมะม่วงและความนิยมของพันธุ์ใหม่ ซึ่งช่วงปลายปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา มะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้เริ่มได้รับความนิยมมากขึ้นและถูกนำมาปลูกในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ เพื่อตอบสนองความต้องการในตลาดภายในประเทศที่เพิ่มขึ้น มะม่วงได้กลายเป็นผลไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ผู้ประกอบการเริ่มสนใจในการปรับปรุงพันธุ์และวิธีการผลิตเพื่อให้ได้มะม่วงคุณภาพดี และสามารถเก็บรักษาได้นานขึ้นและมีการพัฒนาการตลาดภายในประเทศให้หลากหลายขึ้น เช่น การจำหน่ายในตลาดกลางและตลาดสดทั่วประเทศ โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ที่มีความต้องการบริโภคมะม่วงสูง

ช่วงปี พ.ศ. 2540-2560 ได้มีการพัฒนาตลาดเพื่อการส่งออกและการขยายตลาดภายในประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเริ่มส่งเสริมการส่งออกมะม่วงไทย รวมถึงการสนับสนุนการใช้มาตรฐาน GAP ในการผลิต ทำให้มะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้เป็นที่นิยมในตลาดภายในและตลาดต่างประเทศ ประกอบกับการเติบโตของห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ตในไทย เช่น เทสโก้ โลตัส บิ๊กซี ทำให้มะม่วงเข้าถึงผู้บริโภคในเมืองใหญ่ได้สะดวกมากขึ้น ส่งผลให้ตลาดภายในประเทศมีความต้องการเพิ่มขึ้น อาทิ ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง ตลาดศรีเมือง ทั้งนี้ ยังมีการพัฒนาเกษตรกรและผู้ประกอบการให้มีความรู้ในการบรรจุภัณฑ์และการรักษาคุณภาพมะม่วงเพื่อให้คงความสดใหม่ ทำให้ตลาดมะม่วงมีโครงสร้างการผลิตและจำหน่ายที่มีมาตรฐานขึ้น

ช่วงปี พ.ศ. 2560-ปัจจุบัน ตลาดมะม่วงในประเทศมีการขยายตัวอย่างหลากหลาย ไม่เพียงแค่มะม่วงสด แต่ยังรวมถึงผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น มะม่วงอบแห้ง มะม่วงแช่แข็ง และผลิตภัณฑ์จากมะม่วงที่สามารถวางจำหน่ายในห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ตได้มากขึ้น รวมทั้งช่องทางออนไลน์และการค้าผ่านแพลตฟอร์ม E-commerce ทำให้การเข้าถึงตลาดภายในประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกษตรกรและผู้ประกอบการสามารถขายมะม่วงและผลิตภัณฑ์แปรรูปได้โดยตรงถึงผู้บริโภคซึ่งการใช้มาตรฐานที่สูงขึ้นในกระบวนการผลิตและการตรวจสอบคุณภาพ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการเก็บรักษาและการขนส่ง ทำให้มะม่วงในตลาดภายในประเทศมีคุณภาพสูงและสามารถตอบสนองความ

ต้องการผู้บริโภคได้ดีขึ้น กล่าวได้ว่า ตลาดมะม่วงภายในประเทศไทยมีการพัฒนาอย่างมาก ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มจากการเป็นสินค้าท้องถิ่นที่จำหน่ายในตลาดท้องถิ่น ไปสู่การเป็นสินค้าที่จำหน่ายในห้างสรรพสินค้าและแพลตฟอร์มออนไลน์ ทำให้สามารถสร้างมูลค่าให้กับมะม่วงได้มากขึ้นและขยายช่องทางการจำหน่ายได้อย่างหลากหลาย

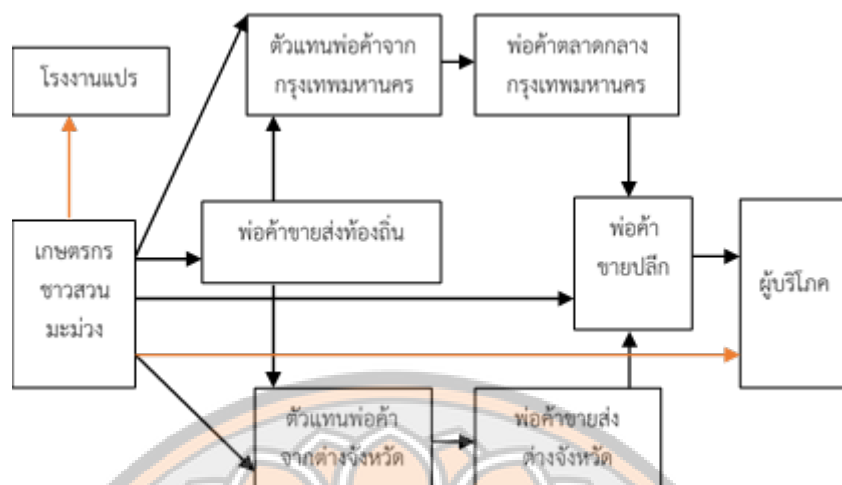
วิธีการตลาด

วิธีการตลาดของมะม่วงมีลักษณะเฉพาะเช่นเดียวกับผลไม้ทั่วไป คือ เกษตรกรชาวสวนอาจนำไปวางแผงจำหน่ายด้วยตนเองโดยตรง หรืออาจมีพ่อค้าขายปลีกติดต่อซื้อจากเกษตรกรชาวสวนโดยตรงบ้างเล็กน้อย และอาจมีพ่อค้าขายส่งท้องถิ่นมารับซื้อจากเกษตรกรชาวสวน และนำไปจำหน่ายต่อให้พ่อค้าต่างจังหวัด หรือตัวแทนพ่อค้าจากกรุงเทพมหานครเพื่อขายให้แก่ผู้บริโภค หรือพ่อค้าจากต่างจังหวัดมาติดต่อกับเกษตรกรโดยตรงแล้วส่งไปยังตลาดกลางจำหน่ายของตน เพื่อส่งให้พ่อค้าขายปลีกต่ออีกหนึ่ง ดังแผนภาพที่ 10 ช่วยชี้ให้เห็นว่า วิธีการตลาดมะม่วงภายในประเทศ ก่อนจะไปถึงผู้บริโภคนั้นมีอยู่หลายทาง และมีโรงงานแปรรูปเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง คือ อาจตัดวิธีการตลาดออกไปในช่วง เพื่อเข้าสู่กระบวนการแปรรูป หลังจากการแปรรูปเสร็จสิ้นแล้วจะเข้าสู่การตลาดในอีกครั้ง

การจำหน่ายมะม่วงของเกษตรกร

โดยปกติแล้วการขายมะม่วงของเกษตรกร มักทำการขายผ่านพ่อค้าคนกลางหรือผู้ให้ข้อมูลหน้า จะมีเพียงเล็กน้อยที่เกษตรกรชาวสวนนั้นนำผลผลิตของตนมาขายในตลาดโดยตรง ซึ่งกรณีนี้มักเป็นเกษตรกรเจ้าของสวนรายเล็กหรือปลูกมะม่วงไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น สุชาติ (2521, น. 34 อ้างใน จเร, 2529, น. 42) เสนอว่า การจำหน่ายมะม่วงภายในประเทศของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงนั้นมีอยู่ 2 วิธีด้วยกัน ได้แก่ จำหน่ายมะม่วงเมื่อแก่ และการขายเหมาสวน วิธีการส่งออกมะม่วงตลาดภายในประเทศมีหลายวิธี โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มักซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางหรือพ่อค้าขายส่งท้องถิ่น หรือบางรายขายให้พ่อค้าคนกลางกรุงเทพมหานคร และเกษตรกรบางรายรวบรวมสินค้าเพื่อขายปลีกให้ผู้บริโภคโดยตรง หรือขายส่งโรงงานแปรรูปด้วยตนเอง ดังแผนภาพที่ 14

แผนภาพที่ 14 วิธีการตลาดของมะม่วงภายในประเทศ

ที่มา: ปรับปรุงจาก จเร (2529, น. 41)

แผนภาพที่ 15 ระหว่างการซื้อขายมะม่วงกับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น

ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

การส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศ

ข้อมูลจากกรมศุลกากรรายงานว่ ประเทศไทยได้มีการส่งออกมะม่วงไทยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2513 (ก่อนนี้ไม่พบรายงาน) จำนวนปริมาณ 2,589 ตัน แต่ไม่ทราบว่าส่งออกไปยังประเทศใด

ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 มีรายงานครั้งแรกว่าส่งออกมะม่วงไปยัง 4 ประเทศ ได้แก่ มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง และญี่ปุ่น และหลังจากนั้นญี่ปุ่นก็ไม่ได้มีการนำเข้ามะม่วงจากไทย แต่สามประเทศดังกล่าวยังคงมีการนำเข้ามะม่วงจากไทยอย่างสม่ำเสมอ ถือเป็นประเทศลูกค้าสำคัญของประเทศไทย

ในปี พ.ศ. 2529 กรมศุลกากรรายงานว่ ประเทศไทยสามารถส่งออกมะม่วงได้เป็นจำนวนมากทั้งปริมาณและมูลค่า ซึ่งปริมาณมากถึง 9 พันกว่าตัน และมูลค่ามากกว่า 50 ล้านบาท ประกอบด้วย 24 ประเทศนำเข้ามะม่วงจากประเทศไทย ได้แก่ มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง ญี่ปุ่น บรูไน

บาร์เรน คูเวต โอมาน ซาอุดีอาระเบีย คอร์ต้า จอร์แดน เดนมาร์ค ฝรั่งเศส เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ แคนาดา สวิตเซอร์แลนด์ อังกฤษ เบลเยียม ออสเตรเลีย สวีเดน นอร์เวย์ และสหรัฐอเมริกา โดยพันธุ์มะม่วงที่ส่งออกในปี พ.ศ. 2529 นั้นมีข้อมูลที่แน่ชัดว่า มะม่วงพันธุ์ที่ส่งออกมาที่สุดในอดีต คือ หนังกกลางวัน รองลงมา คือ พิมเสน แก้วลิ้มรัง ทองคำ แก้มแดง และอ้ายฮวบ (พงษ์พันธุ์, 2529, น. 3 อ้างใน จเร จันคง, 2529, น. 56) ซึ่งจำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2527-2528 กรมศุลกากรรายงานว่ามีอัตราการส่งออกเพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่าตัว

อย่างไรก็ตาม ตลาดการส่งออกมะม่วงส่วนใหญ่ของประเทศไทยยังอยู่ในตลาดแถบเอเชียเป็นหลัก ได้แก่ ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ และฮ่องกง เพียง 3 ประเทศมีปริมาณและมูลค่าไม่ต่ำกว่าร้อยละ 90 ของปริมาณและการส่งออกมะม่วงทั้งหมดของประเทศไทย ส่วนทางประเทศยุโรปมีหลายประเทศนำเข้ามะม่วงจากไทยที่มีอัตราเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน การนำเข้ามะม่วงในแถบเอเชียย่อมมีสัดส่วนของการเพิ่มขึ้นมากกว่า ในช่วงเวลานั้นการส่งออกมะม่วงส่วนใหญ่เป็นพันธุ์มะม่วงพื้นเมืองที่มีราคาต่ำ (ยกเว้นหนังกกลางวัน ทองคำ และอกร่อง) ต่อมามีการพัฒนาสายพันธุ์มะม่วง การผลิต และการขนส่ง พันธุ์ที่นิยมส่งออกมาจึงกลายเป็นพันธุ์นิยมกินดิบและกินเมื่อยามสุก ได้แก่ มะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง มะม่วงน้ำดอกไม้เบอร์สี่ ฟ้าลั่น และเพชรบ้านลาด ตามลำดับ

โครงสร้างการตลาด

ผู้ส่งออกมะม่วงรายใหญ่ของประเทศนั้น ทางคุณเสาวนีย์ บุญเปี่ยม นายกสมาคมผู้ส่งออกฯ ได้กล่าวว่า ผู้ส่งออกรายใหญ่ในอดีต ราวปี พ.ศ. 2520-2529 ได้แก่ คุณเชาว์ โชติวินิช ส่งออกร้อยละ 50 และคุณสง่า แซ่ตั้ง (บริษัทกระทิง) ส่งออกร้อยละ 40 (จเร จันคง, 2529, น. 57) ซึ่งให้เห็นว่าการส่งออกมะม่วงในช่วงเวลาดังกล่าว มักส่งออกในนามบริษัทมากกว่าส่งออกในนามบุคคล การค้าและการส่งออกในนามบริษัทนี้ย่อมมีข้อดีและข้อเสีย ผู้วิจัยเห็นว่า การส่งออกในนามบริษัทย่อมมีข้อดีต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วง อาทิ เพิ่มความน่าเชื่อถือ เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงและขยายตลาด รวมทั้งการเข้าถึงแหล่งเงินทุน อย่างไรก็ดี ย่อมมีข้อเสียที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อาทิ ขั้นตอนที่ซับซ้อน ข้อจำกัดด้านกฎหมายหรือเงื่อนไขบางประการ ซึ่งการส่งออกของมะม่วงไทยมีพัฒนาการต่อเนื่อง ตั้งแต่ครั้งแรกที่พบข้อมูลราวปี พ.ศ. 2513 ถึง ปัจจุบัน ผู้วิจัยจำแนกช่วงเวลาสำคัญ ดังนี้

ช่วงแรกของการส่งออกก่อนปี พ.ศ. 2530 การส่งออกอยู่ในช่วงเริ่มต้นระดับเล็กๆ มะม่วงไทยยังเป็นสินค้าทางการเกษตรพื้นบ้านพันธุ์พื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ การส่งออกยังไม่เป็นระบบ มุ่งเน้นที่การบริโภคภายในประเทศ มะม่วงที่ส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศมักเป็นการค้าระหว่างบุคคลไปยังประเทศเพื่อนบ้านหรือภูมิภาคเอเชีย เช่น ฮ่องกงและสิงคโปร์ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2532) ช่วงปี พ.ศ. 2530-2540 เริ่มมีการขยายตัวในตลาดต่างประเทศ เริ่มเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่น ในช่วงปลายปี 2530 เป็นต้นมา รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ส่งเสริมการส่งออกมะม่วงไปยังประเทศที่มี

ศักยภาพสูง เช่น ญี่ปุ่น มีมาตรฐานความปลอดภัยอาหารที่เข้มงวด มะม่วงพันธุ์น้ำดอกไม้จึงได้รับความนิยมและมีการส่งออกมากขึ้น กระทรวงพาณิชย์ (2541) กล่าวว่า การเปิดตลาดส่งออกมะม่วงไทยไปญี่ปุ่น ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในการปรับปรุงคุณภาพและบรรจุภัณฑ์

ต่อมามีการยกระดับมาตรฐานและการขยายตลาดโลกในช่วงปี พ.ศ. 2540-2560 ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ทางรัฐบาลไทยให้ความสำคัญกับการส่งออกสินค้าเกษตร รวมถึงมะม่วง ซึ่งในช่วงนี้ไทยได้พัฒนาระบบมาตรฐาน GAP (Good Agricultural Practices) ในการผลิตมะม่วงให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานสากลสามารถส่งออกไปยังตลาดสหรัฐอเมริกาและยุโรปได้เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน ตลาดจีนก็ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว ช่วงเวลานี้จึงกลายเป็นตลาดใหญ่ที่สุดของมะม่วงไทย โดยเฉพาะพันธุ์น้ำดอกไม้สีทอง (สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2550)

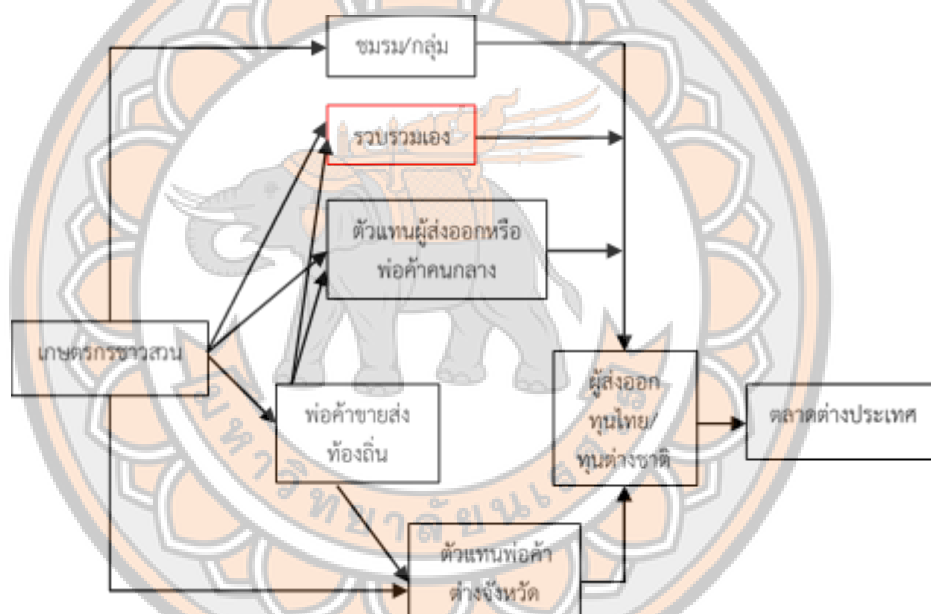
ช่วงปี พ.ศ. 2560-ปัจจุบัน เป็นช่วงการเพิ่มมูลค่าและการใช้เทคโนโลยี ส่วนใหญ่เน้นแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า ในปัจจุบันมะม่วงไม่ได้จำกัดแค่การส่งออกในรูปแบบมะม่วงสดเท่านั้น แต่มีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น มะม่วงอบแห้ง มะม่วงแช่แข็ง รวมถึงผลิตภัณฑ์ที่สามารถเพิ่มมูลค่าได้ ทำให้มะม่วงไทยตอบสนองความต้องการตลาดต่างประเทศได้หลากหลาย เช่น การตลาดดิจิทัล การเติบโตของ E-commerce และการใช้เทคโนโลยีในการผลิตและจำหน่าย ช่วยให้เกษตรกรและผู้ส่งออกสามารถขายมะม่วงและผลิตภัณฑ์ไปยังตลาดทั่วโลกได้รวดเร็วขึ้น และยังสามารถควบคุมคุณภาพและสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคผ่านระบบ Traceability (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2562) กล่าวคือ ตั้งแต่การส่งออกครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน มะม่วงไทยได้มีพัฒนาการในด้านปริมาณคุณภาพ การขยายตลาด การแปรรูปเพิ่มมูลค่า การใช้เทคโนโลยีในการจัดการและขนส่ง รวมถึงการเพิ่มความหลากหลายในผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการ ขณะที่การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และการใช้มาตรฐานที่สูงขึ้นทำให้มะม่วงไทยเป็นสินค้าส่งออกสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับประเทศ

วิธีการตลาด

การส่งออกอาจตัดช่วงออกจากวิธีการตลาดของมะม่วงภายในประเทศช่วงหนึ่งหรืออาจไม่ผ่านวิธีการตลาดของมะม่วงภายในประเทศเลยก็ได้ เช่น เกษตรกรชาวสวนอาจรวมกลุ่มกันแล้วทำการส่งออกเอง หรืออาจมีเกษตรกรทำการรวบรวมผลผลิตที่มีคุณภาพแล้วบรรจุห่อ ทำการส่งไปให้ผู้ส่งออกจนถึงสนามบิน และอีกทางหนึ่งคือผู้ส่งออกติดต่อกับเกษตรกรชาวสวนโดยตรงและคอยดูแลพร้อมให้คำแนะนำในการปฏิบัติ เกษตรกรไม่ต้องกังวลเรื่องการตลาดแม้แต่น้อย ดังแผนภาพที่ 16 ส่วนใหญ่การส่งออกมะม่วง มักผ่านวิธีการตลาดมะม่วงภายในประเทศ แต่วิธีการตลาดของมะม่วงส่งออกต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะมีพ่อค้าขายส่งท้องถิ่น (พ่อค้าคนกลาง) คอยรวบรวมผลผลิตมะม่วงเช่นเดียวกับวิธีการตลาดของมะม่วงภายในประเทศ โดยกระบวนการส่งออกจะมีพ่อค้าขายส่งท้องถิ่นหรือพ่อค้าคนกลางเป็นผู้คอยรวบรวมผลผลิตให้และอาจจำหน่ายผลผลิตเหล่านี้ให้ผู้ส่งออกอีก

ทอดหนึ่งให้พ่อค้าขายส่งในจังหวัด เพื่อขายให้ผู้บริโภคภายในประเทศ หรือในบางครั้งตัวแทนผู้ส่งออก อาจติดต่อกับเกษตรกรชาวสวนโดยตรง ไม่ผ่านพ่อค้าขายส่งท้องถิ่นหรือพ่อค้าคนกลาง (จเร, 2529, น. 59) จากข้อมูลสามารถวิเคราะห์ได้ว่า วิธีการตลาดของมะม่วงส่งออกช่วงปี 2556 ถึง ปัจจุบัน มีการขายผลผลิตให้ผู้ส่งออกโดยตรงในฐานะบริษัทมิใช่ตัวบุคคล การซื้อขายลักษณะนี้มักเกิดขึ้นกับเกษตรกรชาวสวนผู้รวมกลุ่มเกษตรกร ส่วนเกษตรกรชาวสวนแบบครัวเรือนมักทำการซื้อขายผ่านพ่อค้าขายส่งท้องถิ่นหรือพ่อค้าคนกลาง หากมีเครือข่ายมากพอเกษตรกรชาวสวนแบบครัวเรือนสามารถมีพ่อค้าส่งออกประจำสวนของตนเอง เกษตรกรเป็นผู้ประสานงานเอง เก็บรวบรวมผลผลิต ตลอดจนเป็นผู้คัดเลือกมะม่วง และบรรจุภัณฑ์เตรียมส่งออกเอง

แผนภาพที่ 16 วิธีการตลาดของมะม่วงส่งออกต่างประเทศ

ที่มา: ปรับปรุงจาก จเร จินคง (2529, น. 60)

อย่างไรก็ดี ผู้ส่งออกจำเป็นต้องทำการคัดเลือกมะม่วง ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ ขนาด น้ำหนัก คุณภาพ ตลอดจนการบรรจุหีบห่อ (ลงลัง) ตามลักษณะที่ผู้ส่งออกต้องการ โดยทั่วไปจะมีการคัดเลือกมะม่วงที่ไม่ได้คุณภาพออก ซึ่งเกษตรกรชาวสวนย่อมทราบกันดีว่ามีเงื่อนไขเช่นนี้ เช่น ลายดำ จุดดำ เพ็ชร์กัดกิน ผิวซ้ำ ขนาดเล็ก ฯลฯ เหล่านี้อาจจำหน่ายได้ภายในประเทศ ผ่านผู้ขายส่งในตลาดกรุงเทพมหานคร (ปัจจุบันคือ ตลาดไท และตลาดสี่มุมเมือง) หรือขายให้พ่อค้าขายส่งตลาดท้องถิ่นที่มากอยรับซื้อมะม่วงตกเกรดในท้องถิ่น หากขายไม่ได้เกษตรกรจะแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องหรือเก็บไว้รับประทานเองหรือปมไว้จนสุกแล้วนำไปแปรรูปไว้รับประทานในครัวเรือนหรือเป็นของฝาก เช่น มะม่วงกวน มะม่วงแผ่น น้ำมะม่วง คุกกี้มะม่วง ข้าวเกรียบซอสมะม่วง และไวน์มะม่วง ใดก็ตาม

อุตสาหกรรมมะม่วงไทยในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยพบว่าด้านการตลาดเป็นสำคัญ อาทิ ขยายตลาดส่งออก มาตรฐานการผลิต ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ และกลยุทธ์ในการทำตลาด ส่วนด้านการผลิตยังไม่เห็นความต่างมากนัก เนื่องจากการส่งออกมะม่วงเกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2513 ฉะนั้น การผลิตมะม่วงในอดีตและปัจจุบันอาจไม่ต่างกัน เพราะเกษตรกรเน้นตลาดส่งออกต่างประเทศเป็นหลัก ผู้วิจัยเปรียบเทียบข้อมูลอุตสาหกรรมมะม่วงไทย ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบอุตสาหกรรมมะม่วงไทยในอดีตและปัจจุบัน

ประเด็น/ช่วงเวลา	อดีต	ปัจจุบัน
ตลาดส่งออก	จำกัดอยู่ในตลาดภูมิภาคเอเชีย เช่น ฮองกง สิงคโปร์ และญี่ปุ่น	ตลาดส่งออกขยายตัวไปทั่วโลก โดยเฉพาะในจีน สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ จีน และยุโรป
มาตรฐานการผลิตและคุณภาพสินค้า	ยังไม่เคร่งครัดในด้านมาตรฐานคุณภาพและความปลอดภัยทางอาหาร และการส่งออกไม่ผ่านการตรวจสอบด้านความปลอดภัยตามมาตรฐานสากล	มะม่วงไทยต้องผ่านมาตรฐาน GAP และ GMP เพื่อส่งออก ตลาดที่ต้องการความปลอดภัยสูง ตรวจสอบย้อนกลับสินค้า (Traceability) และมีการผลิตมุ่งเน้นความยั่งยืนเป็นสำคัญ
ผลิตภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่า	ส่งออกในรูปแบบผลสดเป็นหลัก และมีพันธุ์ที่ได้รับความนิยมในตลาดจำกัด เช่น พันธุ์น้ำดอกไม้	การแปรรูปมะม่วง เช่น มะม่วงอบแห้งหรือแช่แข็ง น้ำมะม่วง ไอศกรีมมะม่วง ฯลฯ
การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม	ใช้เทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน เช่น การคัดเลือกและการบรรจุง่าย ๆ	เทคโนโลยีเข้ามาช่วยผลิต เช่น การควบคุมคุณภาพ
กลยุทธ์ทางการตลาด	เน้นการส่งออกไปยังประเทศที่มีความต้องการในระดับเบื้องต้น	การสร้างแบรนด์ให้เป็นที่ยอมรับในตลาดต่างประเทศ มีการจัดโปรโมชั่น และตลาดออนไลน์

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

จากข้อมูลด้านอุตสาหกรรมมะม่วงไทยที่ได้กล่าวข้างต้นพบว่า มะม่วงไทยได้มีการส่งออกมาอย่างเนิ่นนาน ทั้งการส่งออกตลาดภายในประเทศและส่งออกตลาดต่างประเทศ ข้อมูลการส่งออกของกรมศุลกากรชี้ให้เห็นว่า การส่งออกต่างประเทศครั้งแรกเริ่มต้นปี พ.ศ. 2513 แต่ไม่พบข้อมูลว่าส่งออกไปยังประเทศใด ซึ่งโครงสร้างการตลาดและวิธีการตลาดของตลาดมะม่วงไทยภายในประเทศและ

ตลาดต่างประเทศ มีความคล้ายคลึงกัน คือ การซื้อขายผ่านพ่อค้าขายส่งท้องถิ่นหรือพ่อค้าคนกลาง เมื่อเวลาล่วงเลยมา การส่งออกมะม่วงไทยเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น มีการขยายตลาด ทั้งปริมาณและคุณภาพมะม่วงย่อมเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับการสนับสนุนจากรัฐบาล การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้องในทุกด้านทุกกระบวนการ ได้แก่ การผลิต การตลาด การควบคุมคุณภาพ ตลอดจนการขนส่ง ทำให้มะม่วงไทยเป็นที่รู้จักและโด่งดังในตลาดโลก ส่วนการผลิตยังไม่ชัดเจนมากนัก แต่จากข้อมูลข้างต้นชี้ชัดว่า การส่งออกมะม่วงย่อมผ่านการคัดเลือกที่ซับซ้อนและให้ได้ผลผลิตตรงตามลักษณะของผู้ส่งออกหรือเงื่อนไขการตลาด ไม่ว่าจะเป็นขนาดผล น้ำหนัก หรือผิวมะม่วง หมายความว่า คุณภาพของมะม่วงจำเป็นต้องตรงตามมาตรฐานการส่งออก ผู้วิจัยเห็นว่า หากเกษตรกรต้องการผลิตมะม่วงให้ได้คุณภาพตามเงื่อนไขและข้อจำกัดต่างๆ นั้น จำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกในการควบคุมคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ปุ๋ย ยา และสารเคมีต่างๆ ตัวอย่างเช่น การใช้ปุ๋ยเคมี สูตร 15-15-15, สูตร 16-16-16 หรือ สูตร 46-0-0 เพื่อบำรุงต้นมะม่วงทางดิน เพื่อเพิ่มธาตุอาหารที่สูญเสียไปเมื่อเก็บผลผลิตเสร็จ หรือใช้แคลเซียมคลอไรด์ สำหรับฉีดพ่นทางใบ เพื่อเพิ่มปริมาณแคลเซียมให้ต้นมะม่วง เป็นต้น หากต้นมะม่วงขาดธาตุอาหารหลัก N, P, และ K ลำต้นจะแคระแกรน ไม่เติบโต ไม่ติดดอก หรือผลไม่สมบูรณ์ และหลุดร่วง เกษตรกรชาวสวนมะม่วงอาจไม่ได้ผลผลิตตามที่ต้องการและไม่มีรายได้จากการประกอบอาชีพ

ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกจึงต้องการผลผลิตที่ดีมีคุณภาพในปริมาณมาก จำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกเพื่อลงทุนผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ต้องการหรือตอบสนองการตลาดอย่างไรก็ดี การส่งออกมะม่วงไทยในปัจจุบันมีความซับซ้อนและมีมาตรฐานสูงกว่าการส่งออกในอดีตอย่างมาก ทั้งด้านมาตรฐานการผลิต ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์และกลยุทธ์การตลาด เหล่านี้สามารถช่วยให้มะม่วงไทยขยายตัวไปในตลาดโลกได้กว้างขึ้นและยั่งยืนในอนาคต

ผลการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนที่ได้ระบุไว้ข้างต้น เพื่อให้ได้ผลการศึกษา ‘ผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง’ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 กลุ่ม รวมทั้งหมด 7 ราย ประกอบด้วย ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย (A1) และเกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้ ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ (B1-B2) ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ (C1-C2) และตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร (D1-D2) ผู้วิจัยพบว่า การแพร่ระบาดโควิดส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรและเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเป็นอย่างมาก และแม้ว่าข้อมูลเชิงสถิติระดับประเทศจะระบุไว้ว่า การส่งออกมะม่วงไทยในช่วงโควิด-19 ยังคงมีมูลค่าอย่างต่อเนื่องหรือเพิ่มขึ้นในบางช่วง จากข้อมูลสถิติปริมาณและมูลค่า การส่งออกดังตารางที่ 6 แต่เกษตรกรรายย่อยในพื้นที่เผชิญกับปัญหาที่ทำให้พวกเขาไม่สามารถส่งออกผลผลิตของตนได้

ตารางที่ 6 สถิติส่งออกมะม่วงสดและแช่เย็นจนแข็งช่วงก่อนและหลังการแพร่ระบาดโควิด

ช่วงเวลา/ปี	การส่งออกต่างประเทศ	
	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)
ก่อนโควิด		
ปี 2560	33,379.86	1,672.989
ปี 2561	65,579.58	2,392.674
ปี 2562	60,354.57	2,139.551
ระหว่างโควิด		
ปี 2563	90,244.54	2,367.329
ปี 2564	116,893.30	3,368.972
หลังโควิด		
ปี 2565	121,182.19	3,436.813
ปี 2566	114,306.26	3,599.663
ปี 2567	102,665.48	4,917.183

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2568)

แม้ข้อมูลระดับประเทศจะระบุถึงการส่งออกที่ยังดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อเก็บข้อมูลสัมภาษณ์พบว่า เกษตรกรรายย่อยบางส่วนไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการส่งออกนี้ เนื่องจากปัญหาด้านการตลาด การขนส่ง และความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก สถานการณ์ต่อไปนี้จะช่วยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการสนับสนุนเกษตรกรรายย่อยในด้านการขนส่ง การรวมกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจการเมือง และการพัฒนาช่องทางตลาดในประเทศและต่างประเทศที่ครอบคลุมทุกระดับ โดยงานชิ้นนี้ได้ศึกษาประเด็นข้างต้นและบทนี้จะนำเสนอผลศึกษาประเด็นสำคัญตามลำดับขั้นภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้ เริ่มจากการประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบ 2 ประการสำคัญ ได้แก่ 1) ผลกระทบต่อปัจจัยทางการผลิต ได้แก่ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจการเมือง และ 2) ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการตลาด เมื่อเกษตรกรได้รับผลกระทบ รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้กำหนดนโยบายหรือมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร รายละเอียด ดังนี้

มาตรการทางกฎหมาย

เมื่อเกิดการแพร่ระบาดโควิด-19 และโควิดได้ส่งผลกระทบในวงกว้าง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสุขภาพ เศรษฐกิจการเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม ต่อมาไม่นาน รัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดโควิด-19 ได้แก่ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548

มาตรการล็อกดาวน์ และมาตรการเคอร์ฟิวเป็นสิ่งสำคัญ เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรและเกษตรกรหลายประการ อาทิ แรงงานภายนอกที่เคยช่วยในช่วงเก็บเกี่ยวลดลงอย่างมาก ในบางพื้นที่ค่าจ้างแรงงานเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากแรงงานในพื้นที่ลดลง ซึ่งมีความต้องการแรงงานมากขึ้นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออกเป็นอย่างมาก โดยข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลเห็นตรงกันว่า มาตรการล็อกดาวน์และมาตรการเคอร์ฟิว ส่งผลให้ต่อตนเอง ด้านวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก เมื่อการขนส่งระหว่างประเทศเกิดความชะงักงัน ห่วงโซ่อุปทานมีปัญหา ส่งผลโดยตรงต่อการส่งออกมะม่วงนำไปสู่ปัญหาเรื่องรายได้และหนี้สิน

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 กลุ่มให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า เมื่อมาตรการทางกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของพวกเขาได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก โดยปัญหาสำคัญ คือ ปัญหาด้านการขนส่งระหว่างประเทศ ทำให้ไม่สามารถดำเนินการซื้อขายมะม่วงได้ดังเดิม หมายความว่า การขนส่งระหว่างประเทศมีข้อจำกัดและเงื่อนไขทางการค้ามากขึ้น ทั้งการลดเที่ยวขนส่ง ทำให้อุปทานลดลง ราคาขนส่งสูงและราคามะม่วงต่ำ ดังตัวอย่าง เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ ได้กล่าวถึงปัญหาทางการซื้อขายมะม่วงในช่วงการแพร่ระบาดโควิดไว้ว่า

“มันไปต่างประเทศไม่ได้ ตลาดต่างประเทศตายหมด สีทองสวยๆ ขายไม่ได้สักลูก พ่อค้าเวียดนาม มาเลขของเราเจียบกันหมด ในประเทศพอขายได้บ้างแต่เขาซื้อน้อยแล้ว ราคาถูกอย่างฟ้าลั่น เพชรบ้านลาด เหลือแค่ 3 บาท 5 บาท” (ผู้ให้ข้อมูล C1, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2567)

ขณะเดียวกัน ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทยให้ข้อมูลว่า เมื่ออัตราผู้ติดเชื้อโควิดได้เพิ่มขึ้นและส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง ภาครัฐได้ประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ทั้งนี้เป็นการลดผลกระทบให้เสียหายน้อยที่สุด แต่ส่งผลเสียต่อกลไกตลาดและเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ทำให้เกิดปัญหาการขนส่งที่มีต้นทุนสูงขึ้น อุปทานมะม่วงในตลาดเพิ่มขึ้น ราคามะม่วงลดลง และต้นทุนการผลิตสูง เขากล่าวไว้ว่า

“แม้ว่าจะขนมะม่วงไปตลาดผลไม่ได้ แต่ผู้บริโภคก็ไม่ได้อยู่ดี เพราะเขาวันเกรงเชื้อไวรัสก็ไม่ออกจากบ้าน หลังๆ มาห้างปิด เทียบบินก็ลดลง เมื่อไม่มีผู้โดยสารเดินทางมะม่วงก็ไปไม่ได้ เพราะคนไปตอนไหนมะม่วงไปตอนนั้น ยัดใส่ได้ท้องเครื่องไป พอ

คนเดินทางน้อยแล้วยังบินต่อ มันจึงมีค่าใช้จ่ายที่แพงขึ้นเพื่อให้สมดุลระหว่างการขนส่ง เขาเลยจำเป็นต้องลดราคามะม่วงลง เพื่อเอาเงินส่วนต่างไปอุดค่าขนส่งที่มันแพงขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567)

สะท้อนให้เห็นว่า การแพร่ระบาดโควิดเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้รัฐบาลประกาศใช้มาตรการทางกฎหมาย นำไปสู่ปัญหาด้านการขนส่งระหว่างประเทศและภายในประเทศ สร้างข้อจำกัดหลายประการ เช่น การปิดพรมแดน การจำกัดระยะเวลาเดินทาง และการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร ส่งผลให้ต้นทุนการขนส่งเพิ่มขึ้นอย่างมาก เช่น ค่าขนส่งสินค้าทางเรือและทางอากาศสูงขึ้นเป็นเท่าตัว ส่งผลต่อเนื่อง อุปทานมะม่วงในตลาดเพิ่มขึ้นเมื่อการส่งออกที่ล่าช้าหรือถูกยกเลิก เนื่องจากข้อจำกัดด้านการขนส่ง ทำให้มะม่วงที่ตั้งใจส่งออกต้องถูกนำเข้าสู่ตลาดในประเทศแทน จึงทำให้อุปทานในตลาด และเมื่ออุปทานในประเทศมีมากกว่าความต้องการซื้อ ราคาของมะม่วงจึงลดลงตามกลไกตลาด (Demand-Supply Mechanism) เพื่อดึงดูดผู้บริโภค อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตของเกษตรกร ขณะที่ราคาขายมะม่วงลดลง ต้นทุนการผลิตกลับเพิ่มขึ้น เช่น ราคาปุ๋ย ยา และแรงงานที่สูงขึ้นในช่วงโควิด อันเนื่องมาจากการขาดแคลนวัตถุดิบและการจำกัดเที่ยวขนส่ง ส่งผลให้กำไรของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลดลงหรือขาดทุน ผู้วิจัยจำแนกผลกระทบจากการใช้มาตรการทางกฎหมายออกเป็น 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยทางการผลิต และความสัมพันธ์ทางการตลาด ดังนี้

ปัจจัยทางการผลิตมะม่วง

เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทุกกลุ่มได้เผชิญสถานการณ์โควิด-19 และโควิดส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง ทำให้วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพเกิดความเปลี่ยนแปลงไป ผู้วิจัยจำแนกผลกระทบออกเป็น 2 ประการ ดังนี้ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจการเมือง รายละเอียดดังนี้

1) สิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและช่วงเวลาผลิตมะม่วงให้สอดคล้องกับสถานการณ์วิกฤตในช่วงเวลานั้นๆ ทำให้เกษตรกรใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น นำไปสู่ความเสื่อมโทรมต่อสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่ปี 2563 – 2565 กระทั่งปัจจุบัน การแพร่ระบาดโควิดได้ส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง ในขณะเดียวกันเป็นช่วงเปลี่ยนแปลงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา เกิดการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการใหม่ แต่การดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออกสินค้าเกษตรภายใต้เขตการค้าเสรี (Free Trade Area: FTA) ที่เป็นการทำข้อตกลงการค้าของ 2 ประเทศ (ทวิภาคี) หรือกลุ่มประเทศ (พหุภาคี) ที่ร่วมมือขจัดอุปสรรคทางการค้าทั้งที่เป็นภาษีศุลกากรและไม่ใช่ศุลกากรยังคงดำเนินต่อไป เมื่อมีการค้าเสรีย่อมมาควบคู่กับมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good

Agricultural Practices: GAP) จำเป็นต้องสร้างมาตรฐานสินค้าเกษตรที่ดีเพื่อสร้างความไว้วางใจและความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค เช่น มะม่วงต้องผิวสวย ลูกโต มีน้ำหนัก รสชาติดีมีรสหวาน หมายความว่า การผลิตสินค้าเกษตรอย่างมะม่วง หมายความว่า นโยบายเหล่านี้ได้สร้างความกดดันและทำให้เกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงจำเป็นต้องใช้สารเคมีหรือพื้งพำปัจจัยภายนอกในการผลิตอย่างเข้มข้นเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค

เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด ได้แก่ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 มาตรการล็อกดาวน์ และมาตรการเคอร์ฟิว เหล่านี้ส่งผลต่อเศรษฐกิจ การเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง เนื่องจากการประกาศห้ามบุคคลใดทั่วประเทศออกนอกเคหสถาน (เคอร์ฟิว) ระหว่างเวลา 22.00-04.00 น. เพื่อควบคุมสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด คือสาเหตุสำคัญของปัญหาด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าเกษตรกรชาวสวนมะม่วงไม่สามารถปฏิบัติภาคเกษตรได้ดั้งเดิม เมื่อไม่สามารถปฏิบัติได้ดั้งเดิม ส่งผลต่อจำนวนปริมาณและคุณภาพผลผลิต จึงทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและช่วงเวลาการผลิต เพื่อให้ประกอบอาชีพท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตนั้น ด้วยวิธีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นในจำนวนปริมาณที่เพิ่มขึ้นเท่าตัว การปฏิบัติลักษณะนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของตลาดและผู้บริโภค เนื่องจากพวกเขาผลิตมะม่วงส่งออกตลาดต่างประเทศเป็นสิ่งสำคัญ ดังตัวอย่างของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ ให้ข้อมูลว่า การปฏิบัติภาคเกษตรของเขาเพื่อให้ได้มะม่วงตามต้องการของตลาด ซึ่งมาตรการล็อกดาวน์และมาตรการเคอร์ฟิวเข้ามา ทำให้เขาไม่สามารถปฏิบัติต่อภาคเกษตรได้ดั้งเดิม ดังนี้

“ล็อกดาวน์กับเคอร์ฟิวมานี้ทำอะไรไม่ได้เลย อยู่บ้านใครบ้านมัน มันไปไหนไม่ได้ อย่างเมื่อก่อนฉีดยามะม่วง ไปฉีดตอนกลางคืนเอานะ ตี 3 ตี 4 เอาให้เสร็จทัน 6 โมงเช้า เพราะอากาศมันเย็นต้องฉีดช่วงนั้น ก็ไปทำไม่ได้แล้ว พอเปลี่ยนมาฉีดกลางวัน มันก็ไม่ค่อยติด” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567)

แสดงให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการปฏิบัติภาคเกษตรของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร เช่น เดิมฉีดยาช่วงเวลากลางคืน เพราะอุณหภูมิต่ำย่อมได้ผลลัพธ์ที่ดีกว่าตอนกลางวัน แต่เมื่อมาตรการทางกฎหมายเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง จำเป็นต้องเปลี่ยนเวลาในการฉีดยาเป็นตอนกลางวัน ดูได้จากแผนภาพที่ 17 ซึ่งอุณหภูมิค่อนข้างสูงจึงส่งผลเสียต่อการประกอบอาชีพ กล่าวคือ มะม่วงไม่สามารถผลิดอกออกผลได้ดั้งเดิม สะท้อนให้เห็นว่า มาตรการทางกฎหมาย

เพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพผลิตมะม่วง อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อด้านรายได้ครัวเรือนเกษตรกรและการจัดการหนี้สิน

แผนภาพที่ 17 เกษตรกรชาวสวนมะม่วงฉัตยาบำรุงมะม่วงช่วงเวลากลางวัน

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

เมื่อเกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติและช่วงเวลาผลิตใหม่ จึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีในอัตราที่สูงขึ้นหลายเท่าตัว เพราะอัตราของสารเคมีที่ใช้ในการผลิตส่งผลต่อจำนวนปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่จะได้เพื่อการค้าเชิงพาณิชย์ ส่วนนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า โควิดเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาด้านปัจจัยการผลิต และส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมพื้นที่สวนมะม่วงอย่างปฏิเสธไม่ได้ เนื่องจากเกษตรกรใช้สารเคมีในอัตราสูงเพื่อการผลิตมะม่วงให้ได้ตามมาตรฐานการส่งออก ภายใต้นโยบายการส่งเสริมการส่งออกการค้าเสรี (FTA) ประกอบกับ ตัวระเบียบของ GAP หรือการกำหนดมาตรฐาน GAP (Standardization) ของรัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่สอดคล้องกับกระบวนการผลิตของเกษตรกรหรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคมภาคเกษตรไทย เนื่องจากยังมีการอนุญาตให้ใช้สารเคมีเพื่อการผลิตมะม่วงได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมการใช้สารเคมี ทั้งอัตรา % และประเภทสารเคมีที่กำหนด โดยห้ามใช้หรือมีไว้ครอบครองวัตถุอันตรายชนิดที่ 4 ปัจจุบันมีทั้งหมด 98 ชนิด ยกตัวอย่างเช่น การส่งออกมะม่วงไปยังประเทศญี่ปุ่น ไม่แนะนำให้ใช้สารเคมีบางตัว เช่น สารโพพิโคนาโซล (Propiconazole) แต่เกษตรกรยังจำเป็นต้องใช้สารเคมีชนิดนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีตามความต้องการของตลาดและและผู้บริโภค เช่น ผีมะม่วงสวย ลูกโต มีน้ำหนักร และยามสุกมีรสชาติหวาน เมื่อเกษตรกรใช้สารเคมีในอัตราที่สูง และใช้สารเคมีอันตรายที่ไม่แนะนำ ใช้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยไม่มีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นว่า นำไปสู่ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ได้แก่ แร่ธาตุในดินต่ำลง ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง (Biodiversity) ตลอดจนสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง (Climate Change) ดังข้อมูลของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้ง 3 เห็น

ตรงกันว่า ตั้งแต่การแพร่ระบาดของโควิด กระทั่งถึงปัจจุบัน ความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมถูกลดทอนไปอย่างมาก ส่งผลต่อการประกอบอาชีพผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออก เมื่อความสมบูรณ์และสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง ย่อมส่งผลเสียต่อการติดดอกและออกผลมะม่วง และการแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงไม่สามารถคำนวณฤดูกาลได้ดั้งเดิม อาทิ ฤดูฝน ฤดูหนาว เมื่อเกษตรกรไม่สามารถคำนวณฤดูกาลได้ การผลิตมะม่วงจึงดำเนินอยู่บนความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ดังตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวไว้ว่า

“ปีนี้ฝนตกเยอะเกิน มะม่วงออกดอกมากก็ไม่ติดลูก ถึงติดดอกแล้วพอโดนฝนอีกก็กลายเป็นลูกกระตอยหมด อย่างปีก่อนก็ร้อนจัด บางปีก็หนาวจัด อากาศไม่เหมือนแต่ก่อนแล้ว เดี่ยวพายุมาอีกมะม่วงเป็นลายดำหมด ต้องคอยดูไม่ห่าง” (ผู้ให้ข้อมูล C2 สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567)

ไม่เพียงเท่านั้น ปัญหาด้านศัตรูพืช หรือจำพวกแมลงได้เพิ่มปริมาณขึ้นอย่างมาก และโรคมะม่วงที่กำลังได้ยากขึ้น เช่น เชื้อรา ราดำ ราแป้ง ใบจุดสนิม เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากปัญหาการแพร่ระบาดของโควิด ดังตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

“...ทำยาก ห้ามดึงดอกมะม่วงช่วงปลายฝนต้นหนาว เด็ดขาด เปลืองต้นทุนไปเฉยๆ ไม่ติดดอก แล้วเดี๋ยวนี้เพลี้ยไฟเพลี้ยแป้งก็เยอะขึ้น ต้องยาเอาไม่อยู่แล้ว ต้องผสมกันหลายตัว ที่นี้มันเปลือง แต่ก็ต้องทำ ทำไปต้องอาศัยดวงเหมือนแทงหวยเลย ทำมะม่วงบนความเสี่ยง เพราะช่วงนี้ติดยาก ไม่ออกตามฤดูกาล ถ้าใครจะเสี่ยงก็ต้องอัดยาเพิ่มไป” (ผู้ให้ข้อมูล C1, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2567)

เช่นเดียวกับ เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร กล่าวถึงปัญหาศัตรูพืชและแมลงไว้ว่า “เดี๋ยวนี้ดึงยาก เพลี้ยไฟเพลี้ยกระโดดก็เยอะ ฆ่าไม่ค่อยตาย เต็มหมดเมื่อก่อนใช้ชีวภาพฉีดทีเดียวตายเกลี้ยง เดี่ยวนี้ต้องใช้ยาผสมกันหลายตัวถึงย่ำฉีดยา” (ผู้ให้ข้อมูล D1, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2567) แสดงให้เห็นว่า การใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นส่งผลต่อความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จนทำให้เกษตรกรไม่สามารถคาดเดาสถานการณ์หรือควบคุมการผลิตได้ยาก ซึ่งการใช้ทรัพยากรอย่างเกินความสามารถของธรรมชาติเป็นระยะ

เวลานานย่อมส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่างเช่น คุณภาพของดินและแร่ธาตุในดินต่ำ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้อินที่สวนแห่งนี้ ช่วงแล้งยิ่งแห้ง ดินแตก มันไม่ขึ้นเหมือนแต่ก่อน ในดินไม่เห็นไส้เดือนหรือกิ้งกือ ต้องคอยใส่ปุ๋ยอัดเอา” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567) สอดคล้องกัน ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทยให้ข้อมูลว่า หากสิ่งแวดล้อมขาดความอุดมสมบูรณ์ เช่น ปัญหาดินไม่อุดมสมบูรณ์ จะทำให้เกษตรกรไม่สามารถผลิตมะม่วงได้ผลผลิตตามช่วงเวลาที่ต้องการ ‘หากดินดี ผลผลิตก็ย่อมดี ความเสี่ยงการประกอบอาชีพจะน้อยลง’ (ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567) กล่าวคือ หากดินขาดแร่ธาตุ จะส่งผลให้ต้นมะม่วงขาดสารอาหารและไม่สามารถเลี้ยงต้นมะม่วงให้สมบูรณ์ได้ ส่งผลต่อการผลิตดอกออกผลของมะม่วงในปัจจุบัน เนื่องจากเกษตรกรใช้ทรัพยากรอย่างเกินความสามารถของสิ่งแวดล้อม จนเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทยให้ข้อมูลที่น่าสนใจไว้ว่า “ทำมะม่วงตั้งแต่ปี 27 จนถึงตอนนี้ก็ยังทำอยู่ ทำมะม่วงให้ปี 10 ปีหลังมานี้ไม่ได้บำรุงแล้ว” หมายความว่า ตั้งแต่เดิมเขาใส่ปุ๋ยคอกปีละหนึ่งครั้งเพื่อฟื้นฟูคุณภาพดินในพื้นที่สวนมะม่วง แต่ปัจจุบันไม่ได้ใส่ปุ๋ยคอกแล้ว เนื่องด้วยการใช้ปุ๋ยคอกมีค่าใช้จ่ายมากกว่าการซื้อปุ๋ยเคมี ได้แก่ ค่าขนส่งและค่าแรงงาน เขาจึงยุติการใช้ปุ๋ยคอกมาแล้วร่วม 10 ปี เขาให้เหตุผลว่า หากเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมีแล้ว ปุ๋ยเคมีสามารถตอบสนองต่อต้นมะม่วงได้ดีกว่าและต้นทุนต่ำกว่าปุ๋ยคอก แม้ช่วงแพร่ระบาดของโควิด ปุ๋ยเคมีจะมีราคาสูงขึ้นก็ตาม เพื่อประหยัดต้นทุนและเร่งผลผลิตให้ทันการณ์ เขาจึงเลือกปฏิบัติภาคเกษตรตั้งข้างต้นเพื่อผลิตมะม่วงส่งออกตลาดต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ผลลัพธ์จากการเลือกปฏิบัติภาคเกษตรเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ความอุดมสมบูรณ์ของดินในพื้นที่สวนมะม่วง แผลง และโรคระบาดมีความรุนแรงและขยายพันธุ์ได้เร็วยิ่งขึ้น เช่น เพลี้ยไฟ หนอนผีเสื้อ เพลี้ยจักจั่น เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตมะม่วงสำคัญของไทย โดยติดต่อกันสามจังหวัด ได้แก่ พิจิตร พิษณุโลก และเพชรบูรณ์ เขาให้ข้อเสนอว่า “ชาวสวนต้องวางแผนการทำมะม่วงและการเงินใหม่ ต้องหันกลับมาใช้ปุ๋ยคอกได้แล้ว เพราะปุ๋ยเคมีทำให้ดินแห้ง พอดินแห้งทำให้มะม่วงออกไม่ทันตลาด” (ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567)

แผนภาพที่ 18 วัตถุประสงค์สำหรับผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

แผนภาพที่ 19 ตัวอย่างคุณภาพดินพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ไม่เพียงเท่านั้น ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย ให้ข้อมูลย้ำชัดอีกว่า ภาพรวมก่อนการแพร่ระบาดของโควิด การผลิตและการตลาดยังคงเป็นเชิงบวก เศรษฐกิจโดยรวมค่อนข้างดี ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2562-2563 เขากล่าวว่า ช่วงแรกของการแพร่ระบาดของโควิดถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมืองอุตสาหกรรมมะม่วงไทย ดังข้อมูลที่เขากล่าวไว้ว่า

“เริ่มมีสัญญาณเตือนแล้ว สังเกตได้จากสภาพภูมิอากาศ เริ่มแปรปรวน เช่น ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝนไม่ตรงตามฤดูกาล พอคำนวนอากาศไม่ได้ผลผลิตมันไม่ตรงตามแผน เลยเกิดปัญหามะม่วงล้นตลาดและราคามะม่วงต่ำ ช่วงนี้เป็นช่วงโควิดที่เงินและ

ช่วงแรกของโควิดที่ไทย พอโควิดมามันซ้ำเข้าไปอีก เพราะมะม่วง
ของเรามากกว่า 50% ส่งออกนอก ปัญหาพวกนี้มันเลยทำให้เรา
เห็นชัดขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567)

กล่าวได้ว่า การแพร่ระบาดของโควิด-19 ช่วยทำให้เราเห็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้ชัดเจน
ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความสมบูรณ์ของดิน แร่ธาตุในดิน หรือทรัพยากรน้ำในพื้นที่สวนมะม่วง ตลอดจน
การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศก็ตาม เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิตและการตลาดมะม่วง
เพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศ ไม่เพียงเท่านั้น โควิดยังย่อมนส่งผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจการเมืองภาค
เกษตรอย่างปฏิเสธไม่ได้ อาทิ ราคาผลผลิต ราคาต้นทุน ระบบขนส่ง และระบบตลาด เหล่านี้ส่งผลต่อ
รายได้ครัวเรือนเกษตรกรและการจัดการหนี้สิน

2) เศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร

ผู้วิจัยพบว่า นับตั้งแต่การแพร่ระบาดของโควิด-19 กระทบปัจจุบัน เศรษฐกิจการเมืองภาค
เกษตรของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบอย่างมาก แต่ผลกระทบต่อเกษตรกรอยู่ในระดับที่
แตกต่างกัน บางรายได้รับผลกระทบมาก บางรายได้รับผลกระทบน้อย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับจำนวนพื้นที่
ปลูกมะม่วง (ไร่) และการได้รับความช่วยเหลือเยียวยาจากภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง โดย
ผลกระทบด้านเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรของเกษตรกรและอุตสาหกรรมมะม่วงไทย มีดังนี้ 1)
ปัญหาด้านการตลาดและการขาย เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถส่งออกมะม่วงได้ในปริมาณเท่าที่ควร
เนื่องจากการขนส่งหยุดชะงักกัน ทำให้อุปทานลดลง และราคามะม่วงต่ำลง สวนทางกับราคาต้นทุน
การผลิตที่สูงขึ้น เช่น ปุ๋ย ยา และสารเคมีทุกประเภท เนื่องจากการขาดแคลนวัตถุดิบในตลาดโลก
และค่าขนส่งที่สูงขึ้น 2) ปัญหาด้านแรงงานภาคเกษตร ขาดแคลนและค่าจ้างแรงงานที่สูงขึ้น
เนื่องจากการจำกัดการเดินทางและการขนส่ง 3) ด้านการเงิน เมื่อราคามะม่วงตกต่ำนำไปสู่ปัญหา
รายได้ครัวเรือนลดลง และปัญหาในการจัดการการเงินและหนี้สิน เช่น การชำระหนี้ หรือการกู้หนี้ยืม
สินเพิ่มขึ้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร
กล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงโควิดไว้หลายประการ ดังนี้ ราคามะม่วงตกต่ำ จากหลักร้อยละบาทเหลือ
เพียงหลักหน่วยบาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ราคาปุ๋ยยาพุ่งสูงขึ้นเท่าตัว ทั้งการขนส่งระหว่างประเทศ
และภายในประเทศลดเที่ยวหรือหยุดชั่วคราว สอดคล้องกับ เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วย
ลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ ให้ข้อมูลไว้ว่า ราคามะม่วงทุกสายพันธุ์ตกต่ำลงอย่างมาก
ดังตัวอย่าง

“มะม่วงน้ำดอกไม้สีทองสวยๆ ที่เคยส่งนอกตอนนั้นเหลือ
แค่โลละ 6-7 บาท ฟ้าลั่นแค่ 3 บาท บางที่ 2 บาท แล้วแต่ช่วง

เพชรบ้านลาดนี้หนักสุด เหลือโลละบาท ช่วงหลังๆ ขายได้แค่โลละ 50 ตางค์ จะไปพออะไร ค่าจ้างคนขน” (ผู้ให้ข้อมูล B2, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2567)

เช่นเดียวกับ ผู้ให้ข้อมูล D1 กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ราคาต่ำลงเรื่อยๆ ยิ่งส่งออกเกาหลี ไม่ได้ยิ่งหมด ก่อนโควิดสีทองเคยไปได้โลละ 80-90 บาท บางปีเป็นร้อย สองร้อย พอโควิดมาหมดแล้ว เหลือ 7-10 บาท บางที 5 บาท” (ผู้ให้ข้อมูล D1, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2567) และเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบได้กล่าวถึงราคาต้นทุนการผลิตไว้ว่า ปัจจัยภายนอก เช่น ปุ๋ย ยาทุกประเภทเพื่อใช้บำรุงและดูแลผลผลิตนั้นได้มีราคาสูงขึ้นอย่างมาก ดังตัวอย่าง

“แพงทุกอย่าง ใช้ยาหลายตัวแพงทุกตัว อย่างปุ๋ยยูเรีย สูตร 46-0-0 ก่อนโควิดกระสอบละประมาณ 600 พอโควิดขึ้นเป็น 1,200 เลย ตอนนี้มีมันก็เบาลงมาหน่อยแล้ว เหลือ 850 หรือ 900 แล้วแต่ร้าน แต่มันก็ยิ่งแพงกว่าเมื่อก่อนอยู่ดี” (ผู้ให้ข้อมูล C1, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2567)

เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายไม่เป็นระบบและเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกรกล่าวเช่นเดียวกันว่า พวกเขาเลือกที่จะปล่อยมะม่วงทิ้งอย่างไร้ค่า เนื่องจากการปล่อยทิ้งดีกว่าการเก็บขายส่ง เพราะการเก็บขายส่งย่อมมีค่าบริหารจัดการ เช่น ค่าจ้างแรงงาน ค่าขนส่ง และอื่นๆ ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง ปัญหาของระบบเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรอย่างอุตสาหกรรมมะม่วง ตัวอย่างเช่น มะม่วงน้ำดอกไม้สีทองที่เคยสร้างมูลค่าให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปรางได้อย่างมหาศาลมากถึงสองพันล้านบาทต่อปีกลับมีราคาต่ำลงอย่างมาก ในขณะเดียวกัน ราคาปุ๋ย ยา และสารเคมีสำหรับการผลิตมะม่วงให้ได้ผลผลิตตามต้องการของผู้บริโภคกลับมีราคาสูงขึ้นเท่าตัว หากเป็นเช่นนี้เกษตรกรรายย่อยจะมีรายได้ครัวเรือนเกษตรกรลดลง และอาจทำให้ไม่มีเงินทุนเพียงพอสำหรับผลิตมะม่วงในรอบถัดไป ทั้งนี้ อาจนำไปสู่ปัญหาการชำระหนี้สินและไม่สามารถหลุดออกจากวงจรหนี้สิน

ความสัมพันธ์ทางการตลาด

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดมะม่วง พบว่า โควิดเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ การผลิต และการตลาด เพื่อการส่งออกของ

เกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอนิคมบ่งช้างเปลี่ยนแปลงไป สามารถจำแนกความสัมพันธ์ทางสังคมของการซื้อขายมะม่วงได้ 2 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวสวนมะม่วงกับผู้ส่งออก 1) ไทย และ 2) ต่างชาติ ทั้งสองยังจำเป็นต้องซื้อขายมะม่วงผ่านพ่อค้าคนกลางหรือพ่อค้าท้องถิ่นอยู่เสมอ เนื่องจากเป็นผู้ใกล้ชิดและเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วง โดยความสัมพันธ์ทั้ง 2 ประการ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะที่ต่างกัน การซื้อขายมะม่วงจึงมีลักษณะที่ต่างกัน ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบและเกษตรกรลักษณะครัวเรือนเกษตรกร มักทำการซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางและต่างชาติเป็นหลัก ได้แก่ เวียดนาม มาเลเซีย จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ฯลฯ ล้วนส่งออกตลาดต่างประเทศมากกว่าส่งออกตลาดภายในประเทศ ตรงข้ามกัน เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ มักซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางและคนไทยภายใต้รูปแบบบริษัทเป็นสำคัญ ได้แก่ บริษัทสยามเอ็กซ์พอร์ต มาร์ท จำกัด, บริษัท สวิฟท์ จำกัด หรืออาจมีบริษัทมากกว่านั้น แต่เกษตรกรอาจไม่ทราบถึงข้อมูลบริษัท เพราะเกษตรกรทำการซื้อขายผ่านตัวแทนของบริษัท

ผู้ให้ข้อมูล A1 ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับบริษัทส่งออกมะม่วงหรือคนไทย ดังนี้ บริษัท ไรซิงค์ (ไทยแลนด์) จำกัด, บริษัท ซี.พี. สตาร์เลนส์ จำกัด, บริษัท อร่อยฟาร์ม จำกัด, บริษัท พีแอนด์เอฟ เทคโนโลยี จำกัด (ประเทศไทย), บริษัท นิเวศน์ ไทย จำกัด, บริษัท เดอะมอลล์ กรุ๊ป จำกัด, บริษัท บิ๊กซีซูเปอร์เซ็นเตอร์ จำกัด (มหาชน), บริษัท เซ็นทรัลฟู๊ดรีเทล จำกัด, บริษัท ดอนเมืองพัฒนา จำกัด และอื่นๆ (ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567) ซึ่งอุตสาหกรรมมะม่วงไทยในปัจจุบันมีหลายทางเลือก ได้แก่ ตลาดภายในประเทศหรือขายเหมาสวน ตลาดต่างประเทศ โรงงานแปรรูป (มะม่วงแช่แข็งและอบแห้ง) ขายผ่านช่องทางออนไลน์หรือโซเชียลมีเดีย และขายปลีกด้วยตัวเอง ทั้งบริเวณพื้นที่ท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น

อย่างไรก็ดี เหล่านี้เป็นการซื้อขายมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศเช่นเดียวกันทั้งสิ้น ซึ่งการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเกษตรกรกับพ่อค้าคนกลางและผู้ส่งออก ทำให้ความสัมพันธ์ทางการซื้อขายมะม่วงเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ความสัมพันธ์ห่างเหินและขาดหาย ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบและเกษตรกรลักษณะครัวเรือนเกษตรกรได้รับผลกระทบด้านความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นอย่างมาก เนื่องจากพวกเขาทำการซื้อขายมะม่วงผ่านพ่อค้าคนกลางหรือต่างชาติ เมื่อห่วงโซ่อุปทานชะงักอันเนื่องมาจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 และการประกาศใช้มาตรการทางกฎหมาย ทำให้การซื้อขายมะม่วงย่อมเปลี่ยนแปลงไปให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ต่างกันกับเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบที่ทำการซื้อขายมะม่วงได้ แม้จะเผชิญสถานการณ์วิกฤตแต่เกษตรกรกลุ่มนี้ยังคงสามารถซื้อขายมะม่วง

โดยผ่านผู้ส่งออก อย่างเช่นทุนไทยรูปแบบบริษัท เพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศได้ภายใต้เงื่อนไขบางประการ รายละเอียดความสัมพันธ์ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

ความสัมพันธ์ของเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ

ผู้วิจัยค้นพบว่า ความสัมพันธ์ทางการซื้อขายมะม่วงของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ ช่วยทำให้พวกเขาสามารถซื้อขายมะม่วงได้แม้ในช่วงแพร่ระบาดโควิด หมายความว่า เกษตรกรกลุ่มนี้สามารถส่งออกมะม่วงไปยังต่างประเทศได้ โดยผ่านพ่อค้าคนกลางและผู้ส่งออก “ทุนไทยรูปแบบบริษัท” ปัจจุบันมีบริษัทส่งออกมะม่วงมากกว่า 19 บริษัท โดยบริษัทคู่ค้าของเกษตรกร ได้แก่ บริษัท สยามเอ็กซ์พอร์ต มาร์ท จำกัด และ บริษัท สวิฟท์ จำกัด โดยบริษัทต่างๆ แม้ยังคงสามารถส่งออกมะม่วงได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการส่งออกที่เพิ่มมากขึ้นหลายประการ ได้แก่ จำกัดปริมาณการส่งออก ราคามะม่วงลดลง การคัดเลือกมะม่วงอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ จำเป็นต้องผิวสวยไร้ตำหนิ ไม่มีจุดดำ ไม่มีตำหนิ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกษตรกรไม่สามารถส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศได้ทั้งหมด ผู้ให้ข้อมูล B1 กล่าวว่า

“ราคาถูกลงอยู่แล้วช่วงนี้ ถ้ามัวขายได้ใหม่ ช่วงแรกมันก็พอขายได้แต่เขารับซื้อปริมาณน้อยลง แต่มะม่วงเรามันมีเยอะ ต้องเอาผิวสวนแบบผู้ให้ข้อมูลทำ ห้ามซ้ำห้ามเป็นรอย ห้ามมีจุดมีตำหนิ นิดเดียวก็ไม่ได้ อันไหนไม่สวยเราก็ขายในประเทศแทน แต่ช่วงหลังๆ ขายแทบไม่ได้เลย เพราะห้างปิด คนส่งในประเทศก็ปิด” (ผู้ให้ข้อมูล B1, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2567)

อย่างไรก็ตาม มะม่วงที่ถูกคัดออกหรือมะม่วงตกเกรดที่ไม่สามารถไปตลาดต่างประเทศได้ เกษตรกรกลุ่มนี้ปรับตัวมาขายส่งให้พ่อค้าท้องถิ่นเพื่อส่งออกตลาดภายในประเทศแทน ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรย่อมได้เปรียบทางการช่วยเหลือและการค้ามากกว่าเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะเครือญาติและครัวเรือน และการรวมกลุ่ม มักเป็นการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต ส่วนการรวมกลุ่มเพื่อขายมะม่วงในที่นี้ มิใช่การรวมปริมาณมะม่วงเป็นส่วนกลางแล้วนำไปขาย จากนั้นนำเงินที่ได้จากการขายมาจำแนกให้ได้เท่าๆ กัน แต่เป็นการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนเพื่อการขายพร้อมกันให้ได้ตามปริมาณมะม่วงออเดอร์ที่พ่อค้าต้องการ เช่น 500 ตัน หรือ 1,000 ตัน ทั้งนี้ ปริมาณผลผลิตของแต่ละบุคคลยังคงเป็นของบุคคลนั้นๆ และจำนวนเงินที่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตของแต่ละบุคคล

ส่วนนี้สัมพันธ์กับตารางที่ 6 สถิติการส่งออกมะม่วงสดและแช่เย็นจนแข็ง ข้อมูลชี้ชัดว่า แม้ในช่วงวิกฤตโควิด ตั้งแต่ปี 2562 ถึง ปัจจุบัน จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงสดและมะม่วงแช่เย็นจนแข็งยังคงมีอัตราสูงอย่างต่อเนื่อง จึงกล่าวได้ว่า เกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากส่วนนี้ เนื่องจากการซื้อขายกับผู้ส่งออกผ่านรูปแบบบริษัทยังสามารถดำเนินธุรกิจต่อไป ส่วนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบและเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกรเป็นผู้ไม่ได้รับประโยชน์จากการส่งออกมะม่วงในช่วงโควิดตามข้อมูลตารางที่ 6 เนื่องเกษตรกรสองกลุ่มนี้ทำการซื้อขายมะม่วงในลักษณะที่ต่างกันออกไป โดยผ่านพ่อค้าคนกลางและผู้ส่งออก “ทุนต่างชาติ” รายละเอียดดังนี้

ความสัมพันธ์ของเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบและเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร

เมื่อเกิดปัญหาการแพร่ระบาดโควิด ประกอบกับมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออก “ทุนต่างชาติ” เพื่อการซื้อขายมะม่วงได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเกษตรกรทั้งสองกลุ่มให้ข้อมูลเช่นเดียวกันว่า โควิดเป็นปัจจัยสำคัญ นำมาสู่การบังคับใช้มาตรการล็อกดาวน์ และมาตรการเคอร์ฟิว เหล่านี้ส่งผลให้ระบบขนส่งโลจิสติกส์ระหว่างประเทศมีปัญหา เมื่อระบบขนส่งเกิดความชะงักงันจึงไม่สามารถส่งออกมะม่วงได้ดั้งเดิม ปัญหาไหลต่อเนื่องตามห่วงโซ่ทำให้ตลาดต่างประเทศปิดตัวลงชั่วคราว และเมื่อตลาดปิดตัวลงจึงไม่สามารถทำการซื้อขายมะม่วงได้ ด้วยเหตุนี้ พ่อค้าคนกลาง และทุนต่างชาติ จึงไม่สามารถเดินทางเข้ามาพื้นที่สวนมะม่วงได้ และไม่สามารถทำการซื้อขายได้ดั้งเดิม เมื่อซื้อขายไม่ได้ ความสัมพันธ์จึงเปลี่ยนแปลงไป โดยความสัมพันธ์ของเกษตรกรบางรายได้ถูกตัดขาดจากผู้ส่งออก ไม่ได้รับการติดต่อกระทั่งปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ของเกษตรกรบางรายเกิดความห่างเหินเพียงชั่วคราว ราว 2-3 ปี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2566 สถานการณ์เริ่มคลี่คลายและได้รับการผ่อนปรนทางกฎหมาย เกษตรกรก็ได้รับการติดต่อจากผู้ส่งออก เพื่อทำข้อตกลงทางการซื้อขายมะม่วงดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของการซื้อขายมะม่วงของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ นับตั้งแต่การแพร่ระบาดโควิดความสัมพันธ์ทางการซื้อขายมะม่วงได้เปลี่ยนแปลงไป โดยความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา พ่อค้าคนกลาง และนายทุนต่างชาติ นั้น ขาดการติดต่อสื่อสารกันไปเนื่องจากพ่อค้าไม่สามารถเดินทางเข้ามายังพื้นที่สวนเพื่อดูผลผลิตและทำการตกลงการค้าร่วมกันได้ ในขณะเดียวกันพวกเขายังมีพ่อค้าคนกลางที่ยังคงติดต่อกับเครือข่ายอยู่ จึงช่วยกันในเรื่องของการกระจายสินค้าหรือส่งออกมะม่วงไปตลาดภายในต่างประเทศ ดังตัวอย่าง

“พ่อค้าที่มารับซื้อมะม่วงของญาติๆ หายไปหลายคน บางคนก็ยังมีอยู่ ก็มีติดต่อกลับมาช่วงที่มันส่งออกได้แล้ว แต่พ่อค้าหลายคนก็หายไปเลยตั้งแต่โควิด พอเราส่งมะม่วงให้เขาไม่ได้ เขาก็ไม่ติดต่อมา” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567)

ส่วนความสัมพันธ์ทางสังคมในการซื้อขายมะม่วงของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะครัวเรือนเกษตรกร พบว่า หากพ่อค้าคนกลางหรือทุนต่างชาติขาดหายไป จำเป็นต้องปรับตัวและแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ดังอย่างเช่น ผู้ให้ข้อมูล D1 กล่าวว่า

“พ่อค้าเวียดนามที่เคยมาดูมะม่วงที่สวน ซื้อขายกันประจำทำมาสามปี พอมีโควิดก็หายไปเลยจนตอนนี้ยังไม่ติดต่อมา ตลาดตายหมด เจียบกันหมด แต่ปีนี้นอกฤดูมีพ่อค้าเกาหลีเริ่มติดต่อมาบ้างแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูล D1, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2567)

สอดคล้องกับ ผู้ให้ข้อมูล D2 ให้ข้อมูลว่า ตนขายมะม่วงส่งออกตลาดภายในประเทศเป็นสำคัญ ได้แก่ ตลาดไทยเจริญจังหวัดพิษณุโลก ตลาดสี่มุมเมือง (บริษัท ดอนเมืองพัฒนา จำกัด) และตลาดไท ทั้งนี้ ทำการซื้อขายมะม่วงผ่านพ่อค้าคนกลางมาโดยตลอด แต่เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโควิด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตนและพ่อค้าคนกลางได้เปลี่ยนแปลงไป เขากล่าวไว้ว่า

“ช่วงโควิดหนักๆ เดินทางไม่ได้ พ่อค้าคนกลางที่อยู่ภาคใต้ไม่ติดต่อมาอีกเลย จนวันนี้ก็ไม่ติดต่อมา เมื่อก่อนที่ค้าขายกันเขามาหาถึงสวนเลย พอช่วงโควิดเขามาที่สวนไม่ได้ ก็ไม่ได้คุยกันอีก” (ผู้ให้ข้อมูล D2, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2567)

ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรชาวสวนดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ ย่อมได้เปรียบทางการซื้อขายมะม่วงมากกว่าเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร เนื่องจากการรวมกลุ่มมีเฉพาะกลุ่มเครือข่ายเกษตรกร พวกเขาจึงสามารถช่วยเหลือ ฟังพาอาศัย และเอื้อเฟื้อต่อกันได้ทุกเมื่อ แม้ในช่วงวิกฤตโควิด พ่อค้าคนกลางผู้รับซื้อมะม่วงของหนึ่งในกลุ่มเครือข่ายได้ขาดการติดต่อ แต่เขายังเหลือพ่อค้าคนกลางของเครือข่ายอีกหลายราย ทำให้สามารถซื้อขายมะม่วงได้ในช่วงเวลานั้น ตรงข้ามกัน หากพ่อค้าของเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพลักษณะครัวเรือนเกษตรกรขาดการติดต่อจนขาดหายไป

เกษตรกรกลุ่มนี้จะไม่รู้ที่พึ่งพาทางการค้า จึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อหาทางออกและเร่งแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ด้วยตัวเองอยู่เสมอ

มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร

จากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อในวงกว้าง และภาคเกษตรและเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรได้รับผลกระทบดังที่ได้กล่าวมา ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้กำหนดมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาด แต่ยังมีเงื่อนไขบางประการที่ทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงเข้าไม่ถึงการช่วยเหลือเยียวยานั้นๆ ซึ่งมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรมีดังนี้ มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร (3 เดือน) รวมจำนวนเงิน 15,000 บาท, มาตรการเยียวยาและฟื้นฟูทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) การขยายระยะเวลาชำระหนี้ ลดอัตราดอกเบี้ย ปลอดชำระต้นเงินใน 3 ปีแรก ได้แก่ การพักชำระหนี้และการปรับโครงสร้างหนี้สำหรับเกษตรกร การตั้งบูธรับซื้อสินค้าช่วงโควิดของสำนักงานพาณิชย์จังหวัด โครงการส่งเสริมรายได้ทางการขายออนไลน์ อื่นๆ พบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาสที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการด้วยลักษณะเครือญาติและครัวเรือนเกษตรกร จำนวน 4 ราย ในพื้นที่ 4 ตำบลมักไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาในส่วนของภาคเกษตรจากภาครัฐหรือหน่วยงานอื่น รวมทั้งไม่ได้รับการช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตรงกันข้าม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรมักได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากภาคส่วนอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะจำแนกการช่วยเหลือเยียวยาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนกลาง การช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิภาค และการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนท้องถิ่น รายละเอียดดังนี้

การช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนกลาง

ผู้วิจัยพบว่า มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรสำคัญของส่วนกลางมีโครงการเงินอุดหนุน โครงการกระจายสินค้าและการตลาด และโครงการการจัดการหนี้สิน อาทิ เงินเยียวยาเกษตรกร รวม 15,000 บาท (ระยะเวลา 3 เดือน) การพักชำระหนี้ การปรับโครงสร้างหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ซึ่งเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มได้รับการช่วยเหลือเยียวยาที่แตกต่างกันออกไป โดยเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรมักได้รับการช่วยเหลือเยียวยามากกว่าเกษตรกรลักษณะเครือญาติและครัวเรือนเกษตรกร จากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล B1 และของผู้ให้ข้อมูล B2 พบว่า การได้รับการช่วยเหลือเยียวยาเข้ามาทางรูปแบบของการรวมกลุ่มตั้งแต่ก่อนแพร่ระบาดของโควิด กระทั่งปัจจุบัน ได้แก่ การรวมกลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ ศพก. และวิสาหกิจชุมชน แม้การช่วยเหลือจะไม่ได้มาในรูปแบบตัวเงิน แต่เกษตรกรมักได้รับการช่วยเหลือในรูปแบบของการสนับสนุนหรือส่งเสริมองค์ความรู้และอุปกรณ์ภาคเกษตร ซึ่งสามารถนำไปต่อยอดทาง

อาชีพและสร้างมูลค่าได้ โดยการรวมกลุ่มแปลงใหญ่เกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2560 ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา ดังข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล B1 ให้ข้อมูลว่า กลุ่มของเธอได้รับการสนับสนุนด้านอุปกรณ์ ภาคเกษตรรวมมูลค่าสามล้านบาท ดังนี้

“การสนับสนุนจากภาครัฐที่ได้เยอะที่สุดคือก่อนโควิด แปลงใหญ่มะม่วงงอบประมาณ 3 ล้าน จัดซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตรมากกว่า 30 รายการ เราเอาที่ใช้จริงๆ ได้มาก็มีแอร์บัส เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นยา โดมมีล่อ เครื่องกวนมะม่วง คอนเทนเนอร์ห้องเย็นสำหรับแช่มะม่วง พวกนี้ใช้ได้ตลอด ทุกวันนี้ก็ใช้อยู่” (ผู้ให้ข้อมูล B1, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2567)

เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูล B2 กล่าวว่า “แปลงใหญ่มะม่วงได้เงินสามล้าน เราสั่งซื้ออุปกรณ์มาเต็มหมด รถไถ แอร์บัส ระบบน้ำ เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นยา ทุกวันนี้ก็ใช้อยู่ สมาชิกก็ได้ใช้ไม่มีค่าใช้จ่าย” (ผู้ให้ข้อมูล B2, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2567) เธอยังให้ข้อมูลอีกว่า การรวมกลุ่มเกษตรกรยังมีพลังสามารถต่อรองกับภาครัฐได้มากกว่าแบบครัวเรือน ช่วงการแพร่ระบาดโควิดส่งผลให้ราคาผลผลิตตกต่ำอย่างมาก สมาชิกกลุ่มได้รวมตัวกันเดินทางไปยังทำเนียบรัฐบาล เพื่อเรียกร้องให้ภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือด้านราคามะม่วงและมะม่วงล้นตลาด หลังจากนั้นไม่นาน หน่วยงานภาครัฐส่วนภูมิภาคได้ติดต่อประสานงานเข้ามาอยู่บ่อยครั้ง อาทิ กรมการค้าภายใน และสำนักงานพาณิชย์จังหวัด เข้ามาตั้งบูธรับซื้อมะม่วงของเกษตรกร ณ พื้นที่ตำบลนั้น และอีกหลายจุดในพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งความช่วยเหลือลักษณะนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรด้านรายได้และเร่งกระจายผลผลิตออกจากแหล่งผลิต

ส่วนเกษตรกรลักษณะเครือญาติและลักษณะครัวเรือนเกษตรกร พบว่า เกษตรกรบางรายได้รับการช่วยเหลือ ขณะเดียวกันเกษตรกรบางรายก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือ เนื่องจากมีเงื่อนไขบางประการทำให้เข้าไม่ถึงการช่วยเหลือเยียวยานั้นๆ จากผู้ให้ข้อมูล C1 ผู้ให้ข้อมูล C2 ส่วนผู้ให้ข้อมูล D1 และผู้ให้ข้อมูล D2 ได้ให้ข้อมูลเช่นเดียวกันว่า ตนไม่ได้รับการช่วยเหลือจากมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร และไม่ทราบว่าจะด้วยเหตุใด จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์พบว่า การช่วยเหลือเกษตรกรด้วยลักษณะเฉพาะสินค้ามักได้แก่ ยางพารา และข้าวเป็นสำคัญ อย่างเช่น โครงการช่วยเหลือชาวนาไร่ละ 1,000 บาท โครงการจ่านำข้าว หรือโครงการประกันรายได้ข้าวของเกษตรกรผู้ปลูกและยางพารา ส่วนการช่วยเหลือลักษณะเฉพาะอย่างมะม่วง ยังไม่ทราบถึงการมีโครงการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร ดังที่ ผู้ให้ข้อมูล D2 กล่าวไว้ว่า

“การช่วยเหลือข้าวมันดีกว่ามะม่วง ไร่ละพันก็มี น้ำท่วมก็มี แต่มะม่วงไม่มีอะไรขึ้นทะเบียนไว้ก็ไม่ได้ทำอะไร ต้องช่วยตัวเองกันอย่างเดียว ถ้ามถึงบัตรสวัสดิการกับเงินหมื่นลุงได้นะ แต่คนละครึ่งไม่ได้ อันนี้มันไม่ใช่ช่วยชาวสวนโดยตรง อันนี้มันช่วยเหลือประชาชนทั่วไป แต่ก็ไม่ได้ทุกคน ทั้งๆที่ได้รับผลกระทบเหมือนกัน ‘ไม่รู้มันยังงี้’ (ผู้ให้ข้อมูล D2, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2567)

โดยเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการด้วยลักษณะเครือข่ายและครัวเรือนให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า แท้จริงแล้วการช่วยเหลือเยียวยาที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงบางรายได้รับ คือ มาตรการช่วยเหลือเยียวยาประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ มิใช่การช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรโดยตรง ผู้วิจัยพบหลายโครงการ ดังนี้ โครงการเราชนะ โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ โครงการเราไม่ทิ้งกัน โครงการคนละครึ่ง และอื่นๆ เหล่านี้เป็นการช่วยเหลือเกษตรกรทางอ้อม โดยผู้ให้ข้อมูล D1 ผู้ให้ข้อมูล C1 และผู้ให้ข้อมูล C2 ให้ข้อมูลว่า การช่วยเหลือด้านการประกอบอาชีพทำมะม่วงไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาโดยตรง มักได้รับการช่วยเหลือเยียวยาผ่านมาตรการช่วยเหลือเยียวยาประชาชนอย่างไรก็ดี มาตรการดังกล่าวยังคงเป็นการช่วยเหลือเยียวยาอย่างไม่ครอบคลุม เนื่องจาก ผู้ได้รับผลกระทบบางรายเข้าถึงมาตรการช่วยเหลือเยียวยา ในขณะที่ผู้ได้รับผลกระทบบางรายเข้าไม่ถึง การช่วยเหลือเยียวยา แม้จะปฏิบัติตามเงื่อนไขแล้วก็ตาม ดังผู้ให้ข้อมูล D1 กล่าวว่า

“บัตรคนจนไม่เคยได้สักรอบ คนละครึ่งก็ไม่มี ไม่เห็นต้องมาลงทะเบียนตรวจสอบอะไร มันได้รับผลกระทบเหมือนกันหมด ควรช่วยเหลือเท่าๆ กัน ถ้าเทียบกับการช่วยเหลือของข้าว จำนำข้าวหรือไร่ละพันยังดีหน่อย ตรงข้ามกับมะม่วง ไม่มีเลย” (ผู้ให้ข้อมูล D1, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2567)

เช่นเดียวกัน ผู้ให้ข้อมูล C1 กล่าวว่า “บัตรคนจนรอบแรกได้ มารอบสองไม่ได้แล้ว แต่สามมีได้ เงินหมื่นห้าสามมีได้ ป้าไม่ได้ ได้รับผลกระทบเหมือนกัน แต่การช่วยเหลือไม่เหมือนกัน มันว่าตรวจสอบ สอบตรวจยังงั้นไม่ได้” และผู้ให้ข้อมูล C2 กล่าวถึงความช่วยเหลือไว้ ดังนี้

“การช่วยเหลือส่วนของมะม่วงมันไม่มีเหมือนข้าวนะ ตั้งบुरुช่วยซื้อมะม่วงได้ข้าวว่ามี แต่เราไม่ได้เอาไปขายหรือกรราคา

มันถูก ขายเองได้ราคาดีกว่า ช่วยเหลือกันเองทุกครั้งในกลุ่มญาติๆ” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567)

หากถามถึงการช่วยเหลือเยียวยาผ่านมาตรการช่วยเหลือประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ ผู้ให้ข้อมูล C2 ก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการต่างๆ เขากล่าวว่า “บัตรคนจน คนไม่จนก็ได้รอบไหนๆ ก็ไม่ได้กับเขา ไปลงทะเบียนถึงธนาคารออมสินก็ไม่ได้ เงินหมิ่นห้าก็ไม่ได้” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567) ข้อมูลข้างต้นช่วยสะท้อนให้เห็นว่า แม้มาตรการช่วยเหลือเยียวยาประชาชนผู้ได้รับผลกระทบของส่วนกลาง ยังมีช่องว่างและเงื่อนไขบางประการที่ทำให้ผู้ได้รับผลกระทบเข้าไม่ถึงการช่วยเหลือดังกล่าว ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องตระหนักถึงปัญหาและให้ความสำคัญกับการแก้ไขวิกฤตนี้ต้องดำเนินการอย่างครอบคลุมและแก้ไขปัญหาย่างตรงจุด เพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์โควิด-19 และลดความเดือดร้อนของประชาชนหรือเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบอย่างแท้จริง

การช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิภาค

ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้ง 3 กลุ่ม ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาแตกต่างกัน ซึ่งเกษตรกรลักษณะเครือญาติและครัวเรือนเกษตรกรไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิภาค แต่เกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรจำนวน 2 ราย พื้นที่ 2 ตำบล มักได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรมาอย่างต่อเนื่อง ผู้ให้ข้อมูล B1 ให้ข้อมูลว่า หลายหน่วยงานเข้ามาติดต่อประสานงานอยู่เสมอ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมและช่วยเหลือพวกเขาและสมาชิกอยู่บ่อยครั้ง เช่น กรมการค้าภายใน กรมส่งเสริมการเกษตรอำเภอเนินมะปราง กรมส่งเสริมการเกษตรจังหวัดพิษณุโลก กรมที่ดิน เข้ามาสนับสนุนมาตรฐานการผลิตและการค้า ได้แก่ สร้างมาตรฐานการปราบศัตรูพืช กำจัดแมลง ให้ความรู้เรื่องหมักปุ๋ยชีวภาพ ส่วนสถาบันการศึกษาภายในและหน่วยงานวิจัย อย่างเช่น คณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพและร่วมทำวิจัย Mango Ai เพื่อทิศทางการประกอบอาชีพที่ดีในอนาคต ทั้งยังมีสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพิษณุโลก สำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร และอื่นๆ ซึ่งพื้นที่สวนมะม่วงของกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ของผู้ให้ข้อมูล B1 นั้น เป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ จึงไม่สามารถใช้ประกอบการขอรับรองแหล่งผลิต GAP มะม่วงได้ ฉะนั้น เป็นไปตามภารกิจความรับผิดชอบของกรมวิชาการเกษตร อย่างไรก็ดี กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่นี้ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องทางผู้ให้ข้อมูล B1 ฐานะประธานกลุ่มแปลงใหญ่แห่งหนึ่ง จึงเข้าประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสำนักงานที่ดินจังหวัดได้เข้ามาช่วยเหลือทำรางวัลที่ดินให้สมาชิกทุกคนใหม่ทั้งหมด จากนั้นได้

ดำเนินการยื่นคำร้องตามลำดับ ปัจจุบันสามารถขอเอกสารรับรอง GAP รูปแบบกลุ่มได้แล้ว สามารถทำการส่งออกมะม่วงได้ตามมาตรฐานในช่วงการแพร่ระบาดโควิด-19

ขณะเดียวกัน ประธานกลุ่มเห็นว่าการซื้อขายมะม่วงภายในประเทศผ่านการขายออนไลน์จำเป็นต้องได้รับการรับรองมาตรฐาน GMP ซึ่งปัญหาเดิมของพื้นที่นี้คือไม่มีเอกสารสิทธิ์ทำให้การดำเนินการยื่นคำร้องขอเอกสารรับรองเป็นไปได้ค่อนข้างยาก โดยผู้ให้ข้อมูล B1 กล่าวว่า การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทั้งในระดับประเทศหรือระดับจังหวัดทำให้เรารู้จักท่านอื่นๆ เธอจึงเข้าปรึกษาและขอคำแนะนำเพื่อดำเนินการขอเอกสารรับรองการสร้างโรงเรือนแพ็คเกจสินค้าของกลุ่มเธอ ซึ่งเธอได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน อาทิ กรมวิชาการ กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง และสำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก ฯลฯ กระทั่งในปี 2566 ทางกลุ่มได้รับใบรับรองมาตรฐาน GMP โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เกษตร

“นอกจากใบรับรอง GAP แล้ว ใบรับรอง GMP ก็สำคัญ แต่เป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะที่ดินตรงนี้ไม่มีโฉนด แต่เราประธานกลุ่มเคยไปอบรมวิชาการต่างๆ ได้รู้จักท่านอื่นๆ จึงได้รับการช่วยเหลือและคำแนะนำอยู่ตลอด จนตอนนี้กลุ่มมีใบ GMP แล้ว ขายออนไลน์ได้สบายแล้วเพราะมีใบรับรองมาตรฐาน” (ผู้ให้ข้อมูล B1, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2567)

เช่นเดียวกัน ผู้ให้ข้อมูล B2 กล่าวถึงการได้รับความช่วยเหลือไว้ว่า ช่วงก่อนแพร่ระบาดโควิด หรือช่วงแพร่ระบาดโควิด เธอได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานมาโดยตลอด อาทิ สำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก สำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง และกรมพัฒนาที่ดิน เหล่านี้เข้ามาให้ความรู้เป็นหลัก เรื่องการปรับปรุงดิน ปุ๋ยชีวภาพ การปรับสภาพดิน น้ำหมักอินทรีย์ และอื่นๆ อีกทั้งสำนักงานพาณิชย์จังหวัด ได้เข้ามาสนับสนุนการขายมะม่วงออนไลน์ นำกล่องพัสดุจำนวน 1,000 กล่องมามอบให้ และหน่วยงานภาครัฐยังนำถุงกระดาษคาร์บอนมามอบให้สำหรับห่อมะม่วงผิวสวย ไม่เพียงเท่านี้ ระหว่างการขอเอกสารรับรอง GAP ของกลุ่มเกษตรแปลงใหญ่แห่งหนึ่ง ได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานเช่นกัน เนื่องจากไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งสำนักงานที่ดินจังหวัดได้เข้ามาทำราววัดที่ดินให้สมาชิกทุกคน รวมพื้นที่แปลงใหญ่มะม่วง มากกว่า 800 ไร่ ปัจจุบันทางกลุ่มได้รับเอกสารรับรองมาตรฐาน GAP แล้ว สามารถซื้อขายมะม่วงเพื่อส่งออกต่างประเทศได้ การเข้าถึงความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐลักษณะนี้ เนื่องมาจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรเป็นสำคัญ

ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การรวมกลุ่มของเกษตรกรสามารถช่วยให้พวกเขาเข้าถึงความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องและได้รับความช่วยเหลือมากกว่า หากเทียบกับเกษตรกรชาวสวนมะม่วงรูปแบบครัวเรือนและเครือข่าย เมื่อผู้วิจัยทำการวิเคราะห์พบว่า การรวมกลุ่มเกษตรกรมีข้อได้เปรียบหลายประการ ดังนี้ หนึ่ง อำนาจต่อรอง โดยการรวมกลุ่มช่วยเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับผู้ให้ความช่วยเหลือ เช่น รัฐบาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพราะกลุ่มเกษตรกรมีสมาชิกจำนวนมากและสามารถแสดงถึงความต้องการที่ชัดเจนร่วมกัน สอง การเข้าถึงโครงการสนับสนุน หลายโครงการของภาครัฐหรือเอกชนมุ่งเน้นสนับสนุนในระดับกลุ่มมากกว่ารายบุคคล เนื่องจากช่วยลดภาระการบริหารจัดการและการติดตามผล และสาม การแบ่งปันทรัพยากรและความรู้ สมาชิกกลุ่มสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหา หรือแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น ปัจจัยภายนอก เครื่องจักรทางการเกษตร หรือความรู้ในการปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ

นอกจากนี้ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาคเอกชนเป็นสำคัญ เนื่องจากการทำธุรกิจร่วมกัน เช่น ตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูล A1 ให้ข้อมูลว่า ช่วงหลังของการแพร่ระบาดโควิด จังหวัดพิจิตรยังประสบปัญหาอยู่ในขั้นวิกฤต ด้วยเหตุนี้ บริษัท ยารา (ประเทศไทย) จำกัด ได้นำปุ๋ยเคมีมาแจกเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอสามโก้ (ที่เดียวในไทย) จำนวน 500 กระสอบ รวมมูลค่า 600,000 บาท ซึ่งเป็นความช่วยเหลือจากภาคเอกชนในช่วงเวลานั้นเพื่อช่วยเกษตรกรลดค่าใช้จ่ายด้านการประกอบอาชีพ ส่วนความช่วยเหลือจากภาครัฐจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสถานการณ์ภายในประเทศวิกฤต เช่น โรคระบาดโควิด ภาครัฐจะร่วมมือกับเอกชนและเกษตรกร เพื่อหาทางออกของปัญหาร่วมกัน ตัวอย่างเช่น สำนักงานพาณิชย์จังหวัดแต่ละพื้นที่ ภายใต้สังกัดกระทรวงพาณิชย์ เข้ามาดูแลมะม่วงของผู้ประกอบการเพื่อสำรวจพื้นที่ให้ทราบถึงปัญหาของเกษตรกรอย่างแท้จริง จากนั้นหาหรือทางออกของปัญหาต่างๆ และเร่งแก้ไขสถานการณ์ช่วงเวลานั้นๆ เช่น ช่วยค่าขนส่ง ช่วยกระจายผลผลิต ช่วยประสานหาตลาดร่วมกับภาคส่วนอื่น กระทั่งได้รับความร่วมมือจากบริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด เข้ามาช่วยเหลือเกษตรกร โดยการเปิดรับออเดอร์และจัดส่งสินค้าให้เกษตรกร ผ่านโครงการ Thailand post mart ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยค้นพบว่า มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรชาวสวนมะม่วงช่วงแพร่ระบาดโควิดยังไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากข้อมูลเชิงปริมาณของจำนวนเกษตรกรเพาะปลูกมะม่วงไม่อาจสรุปได้ เกษตรกรจำนวนมากยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนเพาะปลูกมะม่วง (ส่วนใหญ่ขึ้นทะเบียนข้าวเป็นสำคัญ) ขณะเดียวกัน ยังไม่มีการสำรวจและเก็บข้อมูลเฉพาะสินค้าเกษตรอย่างเช่นประเภท ‘มะม่วง’ อย่างครบถ้วน (ดูข้อมูลได้จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2567 ระบุไว้ในหน้า 8)

ฉะนั้น แนวทางในการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร จำเป็นต้องเริ่มต้นจากหน่วยงานภาครัฐ อาทิ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเกษตรจังหวัด/อำเภอ หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องช่วยสำรวจและเก็บข้อมูลเหล่านี้ เพื่อให้ได้หลักฐานอย่างเป็นทางการและทราบโดยทั่วกันว่าจำนวน

เกษตรกรเพาะปลูกของประเทศไทยมีจำนวนเท่าใด จากนั้นเราจะทราบผลกระทบว่ามากน้อยเพียงใด ต่อสถานการณ์นั้นๆ ทางผู้ให้ข้อมูล A1 ให้ข้อมูลว่า หากมีข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับเกษตรกรชาวสวนมะม่วงไทยอย่างครบถ้วนแล้ว ตัวอย่างเช่น ข้อมูลจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วง ข้อมูลพื้นที่เพาะปลูกมะม่วง ซึ่งข้อมูลนี้สามารถนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อประเมินความเสียหายและจัดสรรงบประมาณเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วงไทยได้ (ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567)

การช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนท้องถิ่น

เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้ง 3 กลุ่ม โดยส่วนใหญ่ไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากภาคเกษตร แต่การช่วยเหลือเยียวยามักเกิดขึ้นในด้านสาธารณสุขเป็นสำคัญ เช่น ยารักษาโรค ยาบรรเทาอาการติดเชื้อหรือเจ็บป่วย เจลล้างมือ สเปรย์แอลกอฮอล์ และหน้ากากอนามัย ดังข้อมูลตัวอย่างจากตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะเครือข่ายดี กล่าวไว้ว่า

“เงินหมื่นห้าบาทไม่ได้ ลงทะเบียนหมดแล้วก็ได้ มันไม่มีหน่วยงานไหนมาช่วยเหลือ ภาครัฐหรือเทศบาลฯ ก็ไม่มี มีแต่ช่วยเหลือกันเองในหมู่ญาติๆ กับคนทำสวนใกล้ๆ กันที่สนิทกัน อย่างพ่อค้าใครมารับซื้อก็บอกกันชวนกันขาย ช่วยกันไป” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567)

ข้อมูลเหล่านี้ ช่วยสะท้อนให้เห็น ความแตกต่างของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในการได้รับความช่วยเหลือเยียวยาช่วงก่อนแพร่ระบาดโควิด ระหว่างแพร่ระบาดโควิด กระทั่งปัจจุบัน โดยเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรมักได้รับความช่วยเหลือเยียวยาและการส่งเสริมสนับสนุนด้านต่างๆ จากส่วนภูมิภาคเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นกรมส่งเสริมวิชาการ กรมที่ดินจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง กรมส่งเสริมเกษตรจังหวัดพิษณุโลก ทั้งนี้ เพื่อการประกอบอาชีพผลิตมะม่วงที่ดีในอนาคต ตรงกันข้าม เกษตรกรลักษณะเครือข่ายดีและครัวเรือนเกษตรกร

สิ่งที่น่าสนใจ คือ ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้ง 3 กลุ่ม ให้ข้อมูลสำคัญไปในทางเดียวกันว่า ช่วงการแพร่ระบาดโควิด พวกเขาไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาภาคเกษตรจากส่วนท้องถิ่นเลยแม้แต่น้อย ไม่ว่าจะเป็นการประสานหาตลาด การกระจายสินค้า เงินทุน สวัสดิการแรงงาน องค์ความรู้ หรือการประชาสัมพันธ์ ส่วนใหญ่แล้วเป็นการช่วยเหลือเยียวยาในด้านสาธารณสุขเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดโควิด ฉะนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อหาทางออกและสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชนเพื่อให้เกษตรกรสามารถปรับตัวและฟื้นตัวจากวิกฤตโควิดได้อย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า ผลการศึกษา ‘ผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง’ ดังตารางที่ 7 จากสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด ทำให้โควิดกลายเป็นปัจจัยสำคัญ ส่งผลให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบหลายประการ ดังนี้ ปัจจัยการผลิต ได้แก่ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมือง ประกอบกับมาตรการทางกฎหมาย จึงส่งผลให้วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของเกษตรกรเป็นไปได้อย่างยากลำบาก เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านการขนส่งไม่สามารถส่งออกผลผลิตไปยังตลาดต่างประเทศได้ จึงทำให้อุปทานล้นตลาด และเมื่ออุปทานในประเทศมีมากกว่าความต้องการซื้อ ราคาของมะม่วงจึงลดลงตามกลไกตลาด (Demand-Supply Mechanism) เพื่อดึงดูดผู้บริโภค ขณะเดียวกัน ราคาต้นทุนภาคเกษตร เช่น ปุ๋ย ยา และเคมีภัณฑ์มีราคาสูงขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า หลายมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรจากส่วนกลาง ยังไม่ตรงกับความต้องการและยังไม่ครอบคลุมต่อเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบ อันเนื่องจากเงื่อนไขบางประการหรือกระบวนการตรวจสอบ ต่อมาส่วนภูมิภาคพบว่า เกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มมักได้รับความช่วยเหลือเยียวยาและการส่งเสริม สนับสนุนอยู่เสมอ สุดท้ายส่วนท้องถิ่นพบว่า เกษตรกรทั้งสามกลุ่มมักไม่ได้รับการช่วยเหลือในด้านภาคเกษตร แต่การช่วยเหลือจากภาคส่วนนี้เป็นเรื่องของสาธารณสุขเป็นสำคัญ และผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาด ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคมในการซื้อขายมะม่วงระหว่างพ่อค้าคนกลางและผู้ส่งออกได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรเครือข่ายและครัวเรือน พ่อค้าคนกลาง หรือผู้ส่งออกบางรายได้ห่างเหินและขาดหายไป ขณะที่พ่อค้าบางรายก็กลับมาติดต่อทำการซื้อขายร่วมกันดังเดิม เมื่อเทียบความสัมพันธ์ทางการซื้อขายมะม่วงของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงแต่ละกลุ่มพบว่า เกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรทำการซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางหรือทุนไทย (รูปแบบบริษัท) มักมีข้อได้เปรียบมากกว่าเกษตรกรลักษณะเครือข่ายและครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางหรือทุนต่างชาติ ในขณะที่เกษตรกรลักษณะเครือข่ายย่อมได้เปรียบมากกว่าเกษตรกรลักษณะครัวเรือน แม้การรวมกันขายจะเป็นไปตามปริมาณผลผลิตของแต่ละบุคคลก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและครัวเรือนยังคงแน่นแฟ้นและเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันเสมอมา มิได้โดดเด่นเฉพาะท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตเช่นเดียวกับเกษตรกรลักษณะครัวเรือน

ตารางที่ 7 สรุปผลการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

หัวข้อ	รายละเอียด	ผลกระทบ
1. มาตรการทางกฎหมาย	เพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 ลดผลกระทบให้ทุกภาคส่วนได้รับความเสียหายน้อยที่สุด	การเข้าถึงตลาดลดลง, วิถีชีวิตและการปฏิบัติภาคเกษตรเปลี่ยนแปลง, รายได้ลดลงและหนี้สินเพิ่มขึ้น
1.1 พ.ร.ก. ฉุกเฉิน 2548, ล็อกดาวน์, เคอร์ฟิว	สร้างข้อจำกัดด้านการขนส่งช่วงแพร่ระบาดของโควิด-19 การส่งออกถูกชะลอตัว และห่วงโซ่อุปทานชะงักงัน	ค่าขนส่งสูง ราคามะม่วงต่ำ และราคาต้นทุนการผลิตมะม่วงเพิ่มขึ้น (ค่าน้ำมัน ค่ายา และค่าแรงงาน)
2. ปัจจัยการผลิตมะม่วง	สิ่งแวดล้อมหรือวัตถุดิบอื่นที่เกี่ยวข้องสำหรับการผลิตมะม่วง	สิ่งแวดล้อมขาดความสมบูรณ์ และความหลากหลายทางชีวภาพลดลง
2.1 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม	ชาวสวนปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตให้ทันตลาดโลก เช่น เร่งผลิตมะม่วงให้ได้ผลผลิตทันการณ์ด้วยการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น	แร่ธาตุในดินลดลง ความแปรปรวนของภูมิอากาศ (อุณหภูมิสูง) คุณภาพชีวิตของเกษตรกร และมะม่วงลดลง
2.2 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจการเมือง	ราคามะม่วงในตลาดลดลง ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น และการส่งออกถูกชะลอด้วยข้อจำกัด	รายได้ครัวเรือนเกษตรกรลดลง การจัดการหนี้สิน และการแข่งขันสูงขึ้น
3. ความสัมพันธ์ทางการผลิตมะม่วง	เกษตรกรชาวสวนมะม่วง พ่อค้าคนกลาง ทูไทย (บริษัท) และทูต่างชาติ เช่น เวียดนาม เกาหลี	การซื้อขายมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ
3.1 ความสัมพันธ์ทางสังคม	เกษตรกรและพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนเพื่อการซื้อขายมะม่วง	ความสัมพันธ์ทางการค้าเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ห่างเหินและขาดหายไป
4. มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร	นโยบายส่งเสริมหรือนโยบายช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรยังไม่ครอบคลุมและไม่ตรงจุด	กระบวนการล่าช้า-ซับซ้อน เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงและจัดสรรทรัพยากร

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย (2567)

บทที่ 5

การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19

ช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ภาคเกษตร โดยเฉพาะอุตสาหกรรมมะม่วงไทยและเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบอย่างมากในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจการเมือง และสังคม โดยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การปิดพรมแดน และข้อจำกัดในการขนส่งระหว่างประเทศ ทำให้การส่งออกมะม่วงเป็นไปอย่างยากลำบาก และทำให้ราคามะม่วงตกต่ำ เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาการขาดอาหาร ผลผลิตล้นตลาด ปริมาณและมูลค่าของการบริโภค การกระจายสินค้า และการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ลดลง รวมถึงการขาดแคลนแรงงานในกระบวนการผลิต เช่น การเก็บเกี่ยวและการบรรจุสินค้า ส่วนด้านการเมือง ปัญหาด้านนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร เช่น การให้การสนับสนุนหรือชดเชยที่ไม่ทั่วถึงและล่าช้า ทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่เกษตรกร และเน้นให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากร นอกจากนี้ ความเปราะบางในระบบการผลิตและการจัดการสินค้าของภาครัฐยังสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกษตรกรต้องเผชิญ กล่าวได้ว่า การแพร่ระบาดโควิด-19 ทำให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม (Social Economic) ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้ง อำนาจในการต่อรองต่อระบบการค้าหรือการตลาดของอุตสาหกรรมมะม่วงไทยก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกันซึ่งผลกระทบดังกล่าว นำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการผลิต เกษตรกรบางส่วนเริ่มหันมาขายภายในประเทศมากขึ้น ในขณะเดียวกัน เกษตรกรบางส่วนปรับตัวต่อภาคเกษตรพื้นที่สวนมะม่วงอย่างหลากหลาย ได้แก่ รูปแบบการผลิต เช่น การปลูกพืชผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยงและเพิ่มรายได้จากแหล่งอื่น งานชิ้นนี้ได้ทบทวนวรรณกรรมในเชิงเปรียบเทียบผลกระทบของการส่งออกมะม่วงช่วงก่อนและหลังแพร่ระบาดโควิด-19 ดังตารางที่ 8

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 เพื่อทราบถึงลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างครอบคลุม ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิต การตลาด และวิถีชีวิตและการดำรงชีพ เหล่านี้เป็นประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะสามารถสร้างความยั่งยืนในภาคเกษตรกรรมไทยในอนาคตได้หรือไม่ ในบทนี้จึงมุ่งนำเสนอผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์และตอบคำถามวิจัยข้อที่ 2 ‘ศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก’ สืบเนื่องจากการแพร่ระบาดของโควิด 19 เกษตรกรชาวสวนมะม่วงในประเทศไทยต้องเผชิญกับ

ความเปลี่ยนแปลงหลายประการ เกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรักษารายได้และความสามารถในการแข่งขันในตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรมมะม่วงไทยระหว่างก่อนและหลังโควิด-19

ประเด็นเปรียบเทียบ	ก่อนโควิด	หลังโควิด (ตั้งแต่ พ.ศ. 2563)
การผลิต	เน้นการส่งออกเป็นหลัก	ปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับตลาดภายในประเทศแทน
ตลาดเป้าหมาย	ตลาดต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และอื่นๆ	ตลาดในประเทศและการขายปลีกหรือขายตรงเพิ่มขึ้น
ราคามะม่วง	ราคาสูงและค่อนข้างคงที่	ราคาลดลง เนื่องจากอุปสงค์ลดลง
การจำหน่าย	ผ่านพ่อค้าคนกลางและผู้ส่งออก (ทุนไทยรูปแบบบริษัท และทุนต่างชาติ)	ช่องทางออนไลน์และขายตรงแก่ผู้บริโภคเพิ่มขึ้น
แรงงานภาคเกษตร	มีแรงงานเพียงพอสำหรับการผลิต เก็บเกี่ยว แปรรูป	ขาดแคลนแรงงานเนื่องจากข้อจำกัดด้านการเดินทาง
การสนับสนุนภาครัฐ	มุ่งส่งเสริมการส่งออกและการเพิ่มผลผลิต	มาตรการช่วยเหลือระยะสั้น เช่น การสนับสนุนเงินเยียวยา
โครงสร้างต้นทุนการผลิต	ต้นทุนค่อนข้างคงที่	ต้นทุนเพิ่มขึ้นจากการขาดแรงงานและการขนส่งที่ล่าช้า
เทคโนโลยีและนวัตกรรม	ใช้ระบบการผลิตแบบเดิม	เริ่มใช้นวัตกรรม เช่น เทคโนโลยีการเก็บเกี่ยว และการจัดการข้อมูลการผลิต
ความหลากหลายในผลผลิต	มุ่งผลิตมะม่วงชนิดเดียวเพื่อการส่งออก	เริ่มปลูกพืชชนิดอื่นร่วม เช่น พืชผัก และสมุนไพร

ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

หากวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิดภายใต้กรอบนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) และอุตสาหกรรมภาคเกษตร (Agroindustry) ตรงตามกรอบแนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift) ผู้วิจัยพบงานของ Holt-Giménez et al., (2021) พวกเขาเปรียบเทียบระบบเกษตรสองประเภทระหว่างนิเวศเชิงเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมภาคเกษตรทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับสากลไว้ว่า ‘นิเวศเกษตรอาจ

เป็นตัวรองรับความแปรปรวนของตลาดและสภาพอากาศในระดับฟาร์มได้ แต่เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะรับประกันความยืดหยุ่นของฟาร์ม ชุมชน หรือภาคเกษตรกรรม'

ความยืดหยุ่นของนิเวศเชิงเกษตรกรรมในระดับท้องถิ่น (Local Scale) อยู่ในระดับสูง ประกอบไปด้วย แร่ธาตุหรืออินทรีย์วัตถุในดินสูง เทคนิคการอนุรักษ์ดินและน้ำ การจัดการศัตรูพืชตามธรรมชาติ อุดมไปด้วยพืชพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับวิธีการของ พูโกโอะกะ ต่อมาในระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลก (Regional/National/Global Scale) การทำเกษตรเชิงนิเวศนี้ช่วยเศรษฐกิจท้องถิ่นและการพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่จำกัด ช่วยรองรับความผันผวนของราคาปัจจัยและสินค้าในตลาดโลกได้ ตรงกันข้าม เขากล่าวถึงความยืดหยุ่นของอุตสาหกรรมภาคเกษตร (Industrial) ในระดับท้องถิ่น (Local Scale) เห็นได้ชัดว่า เป็นเรื่องของเมล็ดพันธุ์ ภัยธรรมชาติ แมลงและโรคบางชนิด คุณภาพดินที่เสื่อมโทรม ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มเขตชลประทาน ช่องโหว่ที่ตามมา คือ ความหลากหลายทางระบบและพันธุกรรมต่ำ การใช้น้ำและเชื้อเพลิงสูง ดินถูกกัดเซาะ เกิดความแตกต่างและความแตกแยกทางสังคมสูง ต่อมาในระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลก (Regional/National/Global Scale) ซึ่งมีโครงการประกันพืชผลที่ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐ กองทุนบรรเทาทุกข์ภัยพิบัติของรัฐ รวมทั้งการเข้าถึงสินเชื่อต้นทุนต่ำหรือทุนสำรอง ทั้งนี้ยังมีช่องบกพร่องที่ต้องได้รับการแก้ไข โดยผู้ผลิตขนาดกลางหรือขนาดเล็ก ไม่มีช่องทางในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อฟื้นตัวและอาจมีหนี้สินพัวพัน จากข้อมูลข้างต้นกล่าวได้ว่า นิเวศเชิงเกษตรกรรมย่อมส่งผลดีต่อระบบเกษตรกรรมระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ตลอดจนระดับชาติ ซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบองค์รวมนี้อาจช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ยังช่วยให้ระบบห่วงโซ่อุปทานเป็นธรรมและสร้างอำนาจต่อรองได้อีกด้วย (Holt-Giménez et al., 2021, pp. 6-7) ในขณะเดียวกัน ปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัจจุบันภาคเกษตรได้รับความทำหายอย่างมาก เนื่องจากระบบทุนนิยม ตลาด ภาครัฐหรือเอกชน และระบบการเมือง ประกอบกับความไม่มั่นคงของระบบโลก เช่น โรคระบาดโควิด-19 เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในยุคปัจจุบัน ทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลายรายปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพเพื่อสนองความต้องการของผู้ผลิตและผู้บริโภค

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 7 ราย พบว่า ลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 นั้น เห็นได้ไม่ชัดเจนมากนัก เนื่องจากการปรับตัวอย่างเรื่อยมา เกษตรกรบางรายมีการปรับตัวเล็กน้อย ขณะเดียวกันเกษตรกรบางรายไม่มีการปรับตัวเลย ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มักปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ โดยผู้วิจัยจำแนกประเด็นด้านการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ดังนี้ ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพ รายละเอียดดังนี้

ด้านการผลิต

การปรับตัวด้านการผลิตของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในช่วงโควิด-19 เป็นประเด็นที่สำคัญ เนื่องจากวิกฤตโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรโดยรวม ทั้งด้านแรงงานภาคเกษตรและการจัดการทรัพยากร จึงทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงเกิดการปรับตัวด้านการผลิตด้วยเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลไปทางเดียวกันว่า ส่วนใหญ่แล้วการผลิตยังคงปฏิบัติดังเดิม แต่ในบางช่วงเวลามีการปรับตัวเพียงเล็กน้อย คือ ‘การลดต้นทุนการผลิต’ โดยลดปริมาณปุ๋ยบางตัว ลดการใช้สารเคมี และหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือน้ำหมักชีวภาพ และลดหรือเลิกจ้างแรงงานภาคเกษตร หันมาใช้แรงงานตนเองหรือแรงงานครัวเรือนเกษตรกรแทน โดยตัวแทนผู้ให้ข้อมูลเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรให้ข้อมูลเกี่ยวกับการปรับตัวด้านการผลิตหลังแพร่ระบาดโควิดว่า เขามผลิตมะม่วงด้วยการหันมาใช้ น้ำหมักชีวภาพและจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง เพราะช่วยลดต้นทุนการผลิต ทั้งนี้ เธอยังไม่สามารถลดเลิกการใช้สารเคมีเพื่อการผลิตได้ เนื่องจากเธอเลือกผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออกตลาดต่างประเทศเป็นหลัก ฉะนั้น การผลิตจึงดำเนินไปเพื่อให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของผู้บริโภค กล่าวคือ เมื่อเกิดการแพร่ระบาดโควิดอันเป็นปัจจัยสำคัญให้เธอต้องปรับตัวด้านการผลิต ซึ่งเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรได้ปรับตัวด้านการผลิตด้วยวิธีการผสมผสานระหว่างการใช้เคมีและน้ำหมักชีวภาพ เธอก้าวไว้ว่า

“ปุ๋ยหมักพวกนี้เราทำแบบนี้ ตั้งแต่ก่อนโควิดแล้ว แต่พอมีโควิดเราทำเยอะขึ้น ทำหนักขึ้น ทำหลายถัง หันมาใช้ชีวภาพมากขึ้น ช่วยประหยัดเงินได้บ้าง เพราะปุ๋ยยามันแพง เราเลยลดปุ๋ยตัวแพงๆ ลง เปลี่ยนมาใช้ น้ำหมักพวกนี้ ไม่งั้นมันไม่คุ้มทุน”
(ผู้ให้ข้อมูล B2, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2567)

เช่นเดียวกับตัวแทนเกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ ให้ข้อมูลว่า วิธีการและกระบวนการผลิตมะม่วงของเธอนั้น ยังคงยึดแผนการปฏิบัติดังเดิม บำรุงดูแลเหมือนเดิม เพราะเธอผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกต่างประเทศเป็นหลัก หากเปลี่ยนการผลิตมากเกิดไปอาจไม่ได้ผลผลิตตามความต้องการของตลาด ในขณะที่เดียวกันบางช่วงเธอได้ลดปริมาณปุ๋ยบางตัวลง เนื่องจากต้นทุนมีราคาสูงเกินไป เช่น เลิกการใช้ปุ๋ยบางตัวและปรับไปใช้ปุ๋ยบางตัวที่ราคาถูกลง หรือใช้ปุ๋ยตัวเดิมในปริมาณต่ำลงและใช้น้ำหมักชีวภาพควบคู่ไปด้วย พวกเขาเห็นตรงกันว่า จำเป็นต้องลดต้นทุนการผลิตมะม่วงลง แต่ยังคงต้องประครองผลผลิตให้ได้ตามความต้องการของผู้บริโภค จึงเกิดการปรับตัวด้านการผลิตแบบผสมผสาน โดยเกิดขึ้นภายใต้ระบบทุนนิยมภาคเกษตรที่บีบคั้นให้พวกเขาต้องผลิตมะม่วงแบบผสมผสานบนฐานการทำลายสิ่งแวดล้อม เขากล่าวว่า

“อย่างปุ๋ย 8-24-24 ให้ผลผลิตดีมาก แต่ราคาแพงเราก็ต้องลดหรือปรับใช้ชั่วคราว เราก็ปรึกษานักวิชาการที่นั่นเองเราว่าใครจะทำแบบไหน บางคนก็เสี่ยงอัดยาเข้าไปเพื่อให้มันติดดอก บางคนก็ไม่เสี่ยง อยู่ที่ว่าเรากล้าแค่ไหน” (ผู้ให้ข้อมูล C1, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2567)

แผนภาพที่ 20 ตัวอย่างวัตถุดิบในการผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศ

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ตรงกันข้าม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะครัวเรือนเกษตรกรบางรายได้ปรับตัวด้านการผลิตหลังเผชิญการแพร่ระบาดของโควิด-19 ดังเช่น ผู้ให้ข้อมูล D2 ให้ข้อมูลว่า เขาได้ผลิตมะม่วงไปในทิศทางที่ดีแบบนิเวศเกษตรกรรมมาแล้วเกือบสิบปี หมายความว่า ก่อนการแพร่ระบาดของโควิด-19 เขาได้ทำการผลิตมะม่วงอินทรีย์ ต่อมาเกิดปัญหาการแพร่ระบาดของโควิดทำให้เขาปรับตัวผลิตมะม่วงอินทรีย์ให้เป็นระบบมากขึ้น เขาหมักชีวภาพเองในปริมาณมากเพื่อสามารถใช้ฉีดพ่นได้ตลอดทั้งปี วัตถุดิบสำหรับหมักหาได้เองตามท้องถิ่น ได้แก่ กากน้ำตาล น้ำส้มควันไม้ น้ำมะพร้าว ก้างปลา ไล่ปลา ข่า ตรีครีหอม สะเดา ใบสาบเสือ บอระเพ็ด ฯลฯ อีกทั้งยังใช้เกือบทะเลแทนปุ๋ยเคมีอีกด้วย เขากล่าวว่า “ใช้มาประมาณ 6 ปี ใช้ดีว่าปุ๋ยเคมี ดินมันชุ่ม ไล่เดือนเยอะ ติดสวนเราเอง” อย่างไรก็ตามสวนของเขายังมีใช้นิเวศเกษตรกรรมโดยแท้ ในบางช่วงเวลาที่ศัตรูพืชและภัยธรรมชาติเข้ามาก้าวก่ายผลผลิตจนน้ำหมักชีวภาพไม่สามารถต้านทานได้ไหวทำให้ผลผลิตเสียหาย เขาจำเป็นต้องผสมสารเคมีเพื่อจำกัดศัตรูพืชเหล่านั้น เมื่อคำนวณการใช้น้ำหมักชีวภาพสำหรับการผลิตแล้วพบว่า มีอัตราสูงถึง 80-90%

แผนภาพที่ 21 ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพของกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่มะม่วงแห่งหนึ่ง

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

แผนภาพที่ 22 น้ำหมักชีวภาพเพื่อผลิตมะม่วงของชาวสวนมะม่วงลักษณะคร้วเรื่อน

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

“ถ้า น้ำหมักฉีดเกือบทุกวันแล้วเอาไม่อยู่ ก็ต้องฉีดทุกวัน
ถ้าฉีดทุกวันแล้วยังเอาไม่อยู่ก็ต้องใช้ผสมบ้างเล็กน้อย”

การผลิตมะม่วงลักษณะนี้ เกิดขึ้นได้บนฐานความรู้ดั้งเดิมและประสบการณ์การทำมะม่วงอย่างยาวนานร่วม 26 ปีของเขา ซึ่งเขาได้กล่าวถึงข้อดีของการทำนิเวศเกษตรกรรมไว้ว่า ช่วยให้พื้นที่สวนมะม่วงสามารถปลูกพืชได้อย่างหลากหลาย เขาปลูกส้มโอสลับกับมะม่วง อีกทั้งยังปลูกพืชผักสวนครัวชนิดอื่นร่วมในพื้นที่สวนมะม่วงได้ เนื่องจากเขาไม่ใช้สารเคมีบำรุงมะม่วง จึงทำให้พืชชนิดอื่นยังดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ ปัจจุบันพื้นที่สวนมะม่วงของเขาเต็มไปด้วยพืชผล ผักสวนครัว และ

สมุนไพรต่างๆ ชนิด ยกตัวอย่างเช่น ละมุด มะไฟ มะพร้าว มะละกอ มะเขือ ตะไคร้ ข่า ผักแว่น ผักก้านจอบ และอื่นๆ “ปลูกได้หลายอย่างเพราะไม่ใช่เคมี นี่คือข้อดีของอินทรีย์ สวนอื่นๆ เขาใช้เคมีก็จะทำพืชเชิงเดี่ยว” (ผู้ให้ข้อมูล D2, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2567)

แผนภาพที่ 23 เตาเผาถ่านและผลิตน้ำส้มควันไม้ วัตถุประสงค์ครูพีช

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การทำนิเวศเกษตรสามารถยืดหยุ่นและรับมือกับสถานการณ์วิกฤตได้ ทั้งยังช่วยสร้างความสมดุลของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือระบบนิเวศ สามารถช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศได้ด้วยการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การใช้พืชคลุมดินและไม้ยืนต้นที่ช่วยสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยให้กับสัตว์ และลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ช่วยลดการปนเปื้อนในดิน น้ำ และอากาศ ลดค่าใช้จ่ายในการเกษตร และสร้างความยั่งยืนในอนาคต ไม่เพียงเท่านั้น ยังช่วยส่งเสริมสุขภาพชุมชน คำนึงถึงสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค สุดท้ายได้ผลิตอาหารที่ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการสูง

ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทยให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า “ชาวสวนมะม่วงจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันสถานการณ์ หมั่นทำความเข้าใจพื้นที่ของตนเองอยู่เสมอ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่ต่างกันออกไป” สิ่งแวดล้อมสัมพันธ์กับผลผลิตของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ หากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเข้าใจพื้นที่สวนของตนเองมากพอ สิ่งนี้จะสามารถช่วยวางแผนการผลิตให้ได้ผลผลิตทันการณ์ตามที่ตลาดต้องการ เช่น เดือนสิงหาคม ถึง เดือนตุลาคม มะม่วงไทยมีราคาสูงมากหลักร้อยบาท อย่างไรก็ตาม ปัญหาใหญ่ของภาคเกษตรกร คือ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ขาดความอุดมสมบูรณ์ ฉะนั้น เกษตรกรต้องเรียนรู้และปรับตัวด้านการผลิตอยู่เสมอเพื่อให้เข้าใจพื้นที่

สวนมะม่วงของตนเอง อีกทั้งเกษตรกรต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับปัญหาดังกล่าว ควรเร่งแก้ไข
 พื้นฟูก่อนจะเกินเยียวยา ไม่ว่าจะเป็นผลเชิงบวกหรือเชิงลบก็ย่อมส่งผลต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

แผนภาพที่ 24 ตัวอย่างนิเวศเกษตรกรรมพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

การปรับตัวด้านการผลิตของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงที่ได้กล่าวมาข้างต้น มีความเกี่ยวข้อง
 และช่วยสะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญในมิติด้านการเมืองอย่างหลากหลาย ทั้งในระดับนโยบาย
 เศรษฐกิจการเมือง และอำนาจการต่อรอง รายละเอียดดังนี้

หนึ่ง ความเหลื่อมล้ำในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงส่วนใหญ่ ต้องพึ่งพาบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่มีอำนาจในตลาด เกษตรกรชาวสวนมะม่วงรายย่อยจึงตกอยู่ใน โครงสร้างที่ต้องพึ่งพาและแบกรับต้นทุนสูง และการปรับตัวของสู่การใช้อินทรีย์ ถือเป็น การลดการ พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากบริษัทใหญ่ ส่งผลต่อการลดการควบคุมโดยอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองของ กลุ่มทุน

สอง นโยบายรัฐและการสนับสนุนการเกษตรอินทรีย์ ยังขาดการสนับสนุนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม แม้ว่าภาครัฐจะมีนโยบายส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เกษตรกรที่เปลี่ยนมาทำ เกษตรอินทรีย์มักไม่ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน ความรู้ หรือช่องทางตลาดอย่างเพียงพอ และ การปรับตัวของเกษตรกรลักษณะดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่พวกเขาต้องพึ่งพาตนเอง มากกว่ารอความช่วยเหลือจากรัฐ

สาม อำนาจต่อรองของเกษตรกรรายย่อย เกษตรกรรายย่อยเลือกลดต้นทุนการผลิตเพื่อ ความอยู่รอดในตลาดที่แข่งขันสูง ซึ่งสะท้อนถึงอำนาจต่อรองที่จำกัดของเกษตรกรในโครงสร้างตลาด การเกษตร และการรวมกลุ่มเกษตรกรสามารถช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น การปรับตัวไปสู่การเริ่มต้นใช้อินทรีย์ในบางพื้นที่เกิดขึ้นพร้อมกับการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้าง เครือข่ายและเพิ่มอำนาจต่อรองต่อพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการรายใหญ่

สี่ การเปลี่ยนแปลงเชิงอุดมการณ์ของเกษตรกร การเลือกปรับตัวด้านผลิตแบบอินทรีย์ของ เกษตรกรบางรายอาจสะท้อนการปฏิเสธโครงสร้างตลาดที่เอื้อประโยชน์ให้บริษัทใหญ่ และแสดงถึง การต่อต้านทางการเมืองเชิงนโยบายอย่างอ้อมๆ อีกทั้ง ยังแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเอง เกษตรกร ในท้องถิ่นมักพยายามลดความเสี่ยงจากโครงสร้างของตลาดที่ไม่ยุติธรรม

ด้านการตลาด

การปรับตัวด้านการตลาดของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้มีการพัฒนาหลากหลายวิธีเพื่อให้ สามารถอยู่ในตลาดและเพิ่มโอกาสทางการขาย ส่วนใหญ่ปรับตัวด้วยวิธีการลดการพึ่งพาตลาดส่งออก (นายทุน) และเพิ่มช่องทางการจำหน่ายด้วยการพึ่งพาตนเอง ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า เกษตรกร ชาวสวนมะม่วงมีการปรับตัวด้านการตลาดด้วย 3 ประการ ดังนี้ การขายส่งตลาดภายในประเทศ การขายผ่านช่องทางออนไลน์ การวางขายปลีก ได้แก่ ขายปลีกริมถนน และขายปลีกนอกพื้นที่ท้องถิ่น อื่น โดยผู้ให้ข้อมูลเห็นตรงกันว่า โควิดเป็นสาเหตุทำให้การขนส่งเกิดปัญหา ไม่ว่าจะเป็นทางบก ทาง น้ำ และทางอากาศถูกปิดตัวลงชั่วคราว จึงไม่สามารถส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศได้ดังเดิม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจึงจำเป็นต้องปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ เพื่อให้ตนเองมีรายได้สำหรับ ใช้จ่ายภายในครัวเรือนและค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ดังที่เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วย ลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบให้ข้อมูลว่า การส่งออกมะม่วงยังสามารถทำได้ แต่ด้วย

เงื่อนไขทางการค้า จึงไม่สามารถส่งออกมะม่วงได้ปริมาณเท่าที่ควร มะม่วงบางส่วนที่ไม่ผ่านเงื่อนไขจะถูกคัดแยกออกไม่สามารถส่งออกต่างประเทศได้

ฉะนั้น เพื่อความอยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตจึงปรับตัวด้านการตลาด ได้แก่ การขายออนไลน์และขายส่งตลาดภายในประเทศ ซึ่งผู้ให้ข้อมูล B1 ให้ข้อมูลว่า ตนเองได้พัฒนาการขายออนไลน์มาอย่างต่อเนื่อง เดิมเธอได้พยายามสร้างและพัฒนาแบรนด์มะม่วงในนามสวนของเธอเองบนสื่อออนไลน์ด้วยการจัดเซตมะม่วงน้ำดอกไม้สีทองเป็นของฝากในราคา 599 บาท น้ำหนักรวม 5 กิโลกรัมต่อกล่อง ปัจจุบันแบรนด์มะม่วงของเธอเป็นที่รู้จักและติดตลาดอย่างมาก ต่อมาเมื่อเกิดการรวมกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่มะม่วง เธอได้พัฒนามาตรฐานและคุณภาพมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มะม่วงจากกลุ่มของเธอได้ผ่านการรับรองมาตรฐาน GAP และ GMP จนสามารถวางขายบนห้างสรรพสินค้าได้อย่างกว้างขวาง ได้แก่ เซ็นทรัลพลาซ่าโลก, เดอะ มอลล์, สยาม พารากอน, แม็คโคร, และอื่นๆ อย่างไรก็ตาม การแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้เธอได้โอกาสพัฒนาการขายทางช่องทางออนไลน์ให้ได้มาตรฐานที่ดียิ่งขึ้น ทั้งยังชวนเพื่อนสมาชิกมาขายร่วมกัน เธอกล่าวว่า

“ราคามะม่วงถูก จากที่เคยคิดว่าจะได้กำไรเท่านี้ก็ไม่ได้ เราขายได้ในปริมาณที่น้อยลง ทำให้เราหันมาขายออนไลน์อย่างจริงจัง แรกเริ่มขายกล่องละ 399 ต่อมาปรับราคา 499 และปรับเป็น 599 จนช่วงโควิดก็ยังขายราคานี้ได้ ขายดีมาก มีนักการเมืองท่านหนึ่งติดต่อซื้อ 2,000 กล่อง แต่เราไม่มี GMP จึงยกเลิกออเดอร์ไป นี่ก็สาเหตุให้เรายื่นขอมาตรฐาน GMP ขายออนไลน์มันได้ราคาดีกว่าขายส่งในประเทศ มันได้กิโลละ 35-40 บางช่วง 3-5 บาทเอง” (ผู้ให้ข้อมูล B1, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2567)

เช่นเดียวกับ ผู้ให้ข้อมูล B2 และ ผู้ให้ข้อมูล D1 พวกเขาให้ข้อมูลว่า ปรับตัวด้านการตลาดด้วยการขายผ่านช่องทางออนไลน์และโซเชียลมีเดีย เช่น เฟสบุ๊กส่วนตัว, เพจเฟสบุ๊ก, ไลน์, Shopee, และขายส่งตลาดภายในประเทศแทนการส่งออกตลาดต่างประเทศ ได้แก่ ตลาดผลไม้ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร (ตลาดไท, ตลาดศรีเมือง, และตลาดสี่มุมเมือง) และตลาดผลไม้ในพื้นที่จังหวัด ทั้งนี้ทำการซื้อขายส่งผ่านพ่อค้าคนกลางท้องถิ่นหรือพ่อค้าต่างจังหวัด ดังผู้ให้ข้อมูล B2 กล่าวว่า

“ช่วงนั้นหันมาขายออนไลน์ ขายกิโลละ 80 บาท ชวนเพื่อนสมาชิกในกลุ่มขายด้วย บางคนก็ขาย บางคนก็ไม่ขาย ขอมารับจ้างแพ็กมะม่วงเราแทน... แล้วอย่างส่งไปต่างประเทศเขาจะคัด

แต่สวยๆ ไป อันไหนไม่สวย เราก็เก็บไว้ขายส่งที่กรุงเทพฯ ป้าจะโทรหาพ่อค้าให้เขาเข้ามาตั้งบูธรอรับซื้อที่ลานหมู่บ้าน (จ่ายค่าเช่า) คนไหนพอใจจะขายคนไหน ก็เลือกเอาเอง” (ผู้ให้ข้อมูล B1, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2567)

ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แม้เกษตรกรลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรจะมีข้อได้เปรียบหลายประการ เช่น การซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางและนายทุนไทย ยังสามารถทำได้แม้ช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ขณะเดียวกันยังเผชิญกับเงื่อนไขหลายประการจนไม่สามารถส่งออกมะม่วงไปยังต่างประเทศได้ในปริมาณเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้ จึงนำมาสู่การปรับด้วยด้านการตลาดเป็นสำคัญ เพื่อให้ตนเองมีรายได้และเร่งกระจายผลผลิตของตนออกจากพื้นที่ผลิต ไปในทิศทางเดียวกับผู้ให้ข้อมูล C1, ผู้ให้ข้อมูล C2, และผู้ให้ข้อมูล D2 เกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ได้รับผลกระทบและปรับตัวด้านการตลาด ดังนี้ ขายส่งตลาดภายในประเทศแทนการส่งออกตลาดต่างประเทศ, วางขายริมถนนหน้าบ้าน, และขายปลีกนอกพื้นที่ พวกเขาให้ข้อมูลว่า การขายส่งตลาดภายในประเทศยังสามารถทำได้ แต่ขายได้ในปริมาณที่จำกัด ตรงข้ามกับปริมาณมะม่วงของพวกเขามีจำนวนมากหลายพันกิโลกรัม (ตัน) ฉะนั้น เมื่อพ่อค้าคนกลางไม่สามารถช่วยระบายผลผลิตได้เท่าที่ควร พวกเขาจำเป็นต้องปรับตัวด้านการตลาดเพื่อเร่งระบายผลผลิตออกจากพื้นที่ผลิตให้ได้มากที่สุด ดังผู้ให้ข้อมูล C2 กล่าวไว้ว่า

“ให้พี่สาวของแฟนเอาไปขายที่ชลบุรี เปิดท้ายกระบะขายแถวโรงงานหรือที่ไหนก็ว่าไป สามโลร้อย เราก็ได้ดีกว่าขายให้พ่อค้าคนกลางแถวนี้ ทำแบบนี้มา 2-3 ปีแล้ว ไม่จั้นไม่ได้คืนเลย อีกส่วนก็ให้แม่วางขายหน้าบ้าน บ้านเรามันเป็นทางผ่านติดถนนใหญ่ก็พอขายได้ บ่มสุกขายบ้าง ดิบบ้าง แล้วแต่ช่วง...” (ผู้ให้ข้อมูล C2, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567)

ลักษณะการปรับตัวด้านการตลาดคล้ายกับผู้ให้ข้อมูล D2 เขาให้ข้อมูลว่า เดิมขายส่งตลาดภายในประเทศผ่านพ่อค้าคนกลางมาโดยตลอด แต่เมื่อเผชิญวิกฤตโควิดเขาได้ปรับตัวด้านการตลาดด้วยการขายปลีกนอกพื้นที่ด้วยตนเอง ได้แก่ พื้นที่อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก, พื้นที่อำเภอด่านซ้าย และพื้นที่อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย นอกจากนี้ เขายังขายส่งตลาดไทยเจริญ จังหวัดพิษณุโลก และตลาดวังทับไทร จังหวัดพิจิตรด้วยตนเอง ดังนี้

“พ่อค้าภาคใต้หายไปตั้งแต่โควิด เลยขายมะม่วงที่สวนเอง เก็บเอง ขนขึ้นรถกระบะเอง ขับรถเล่ขายเอง ไปเรื่อยๆ ไปถึงด่านชายาก็ไป ทำแบบนี้ปีละ 2 ครั้ง เดียวนี้ติดต่อพ่อค้าที่ตลาดไทย พิษณุโลกเอง ตลาดวังทับไทร พิจิตรก็ติดต่อเอง บางทีก็เอาไปส่งโรงกวนที่วังทอง กิโลละ 2.50 บาท ก็เอาไปส่ง เพราะเราทำของเราเอง เราเลือกได้ว่าเราจะเอาไปส่งทางไหน” (ผู้ให้ข้อมูล D2, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2567)

ลักษณะการปรับตัวด้านการตลาดข้างต้น ช่วยสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงกับมิติด้านเศรษฐกิจการเมืองหลายประเด็น ได้แก่ ความสำคัญของการสร้างระบบเศรษฐกิจที่ยืดหยุ่นและ การลดความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง ทั้งในแง่การสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาตลาดในประเทศ และการสร้างโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม รายละเอียด ดังนี้

หนึ่ง การพึ่งพิงตลาดในประเทศ การปรับตัวจากการพึ่งพิงตลาดส่งออกสู่ตลาดภายในประเทศ สะท้อนความเปราะบางของระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาการค้าโลกและความไม่แน่นอนของนโยบายการส่งออกในช่วงวิกฤต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้บ่งชี้ถึงความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการสนับสนุนเกษตรกรรายย่อยให้เข้าถึงตลาดท้องถิ่นโดยตรง เพื่อสร้างชุมชนเป็นศูนย์กลางและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว

สอง การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยการขายผ่านช่องทางออนไลน์และการขายปลีกด้วยตนเองนั้น สะท้อนถึงการลดการพึ่งพา “ตัวกลาง” หรือ “พ่อค้าคนกลาง” ในอดีตที่มีอิทธิพลต่อราคาและผลกำไรของเกษตรกร และการกระจายอำนาจนี้เปิดโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยมีอำนาจในการกำหนดราคาและการเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง ส่งผลให้รายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้น ทั้งยังเป็นธรรมตลอดห่วงโซ่อุปทาน

สาม ความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้างพื้นฐาน การขายผ่านช่องทางออนไลน์แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของเกษตรกรที่มีและไม่มีโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยี เช่น การมีสมาร์ตโฟน อินเทอร์เน็ต หรือความรู้ด้านการตลาดออนไลน์ และความเหลื่อมล้ำนี้สะท้อนถึงปัญหาทางการเมืองเกี่ยวกับการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานของรัฐที่ไม่เท่าเทียม

สี่ บทบาทของรัฐในการสนับสนุนการเกษตร จะเห็นได้ว่าเกษตรกรชาวสวนมะม่วงปรับตัวด้วยการพึ่งพาตนเอง ช่วยสะท้อนถึงบทบาทของรัฐที่อาจยังไม่เพียงพอในการสนับสนุนช่องทางการตลาด เช่น การพัฒนาตลาดท้องถิ่น หรือการช่วยให้เกษตรกรรายย่อยเข้าถึงผู้บริโภคในประเทศได้ง่ายขึ้น หากรัฐมีนโยบายชัดเจน เช่น การอุดหนุนการขายออนไลน์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

ด้านเทคโนโลยี หรือการจัดตลาดกลางที่เข้าถึงง่าย เกษตรกรอาจไม่ต้องเผชิญกับภาระการปรับตัวที่หนักเกินไป

ห้า การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการบริโภค การที่ผู้บริโภคหันมาซื้อสินค้าจากเกษตรกรโดยตรง สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการบริโภค ซึ่งเชื่อมโยงกับการเมืองเรื่องอาหาร (Food Politics) และความต้องการสนับสนุนสินค้าท้องถิ่นที่ผลิตอย่างยั่งยืน

หก ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว ความสามารถในการปรับตัวของเกษตรกร เช่น การขายออนไลน์หรือการขายริมถนน บ่งบอกถึงศักยภาพของภาคการเกษตรในการตอบสนองต่อวิกฤต อย่างไรก็ตาม ความสามารถนี้ยังต้องการการสนับสนุนเชิงโครงสร้างจากภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกษตรกรพัฒนาอย่างยั่งยืนและแข่งขันในระบบเศรษฐกิจได้

ด้านวิถีชีวิต

วิถีชีวิตของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงและแรงงานภาคเกษตรช่วงโควิด-19 ได้เปลี่ยนแปลงไป และผู้วิจัยค้นพบว่า ลักษณะการปรับตัวด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพภาคเกษตรเห็นได้ไม่ชัดมากนัก เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวมาอย่างเรื่อยมา ประกอบกับพื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกเป็นพื้นที่ชนบท ห่างไกลตัวเมือง เกษตรกรชาวสวนมะม่วงส่วนใหญ่จึงดำเนินวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย เมื่อวิเคราะห์ลักษณะการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตโควิดพบ 3 ประการ ดังนี้ ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน วางแผนการประกอบอาชีพ และการบริหารจัดการด้านการเงิน

ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า พื้นที่ของตนอยู่ห่างไกลตัวเมือง จึงเป็นพื้นที่ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์และวิถีชีวิตของผู้คนยังคงเรียบง่าย เกษตรกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เหล่านี้ดำเนินชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้ การใช้ชีวิตในลักษณะนี้ท่ามกลางวิกฤต ไม่ได้เป็นเพียงการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาและความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ดังที่ ตัวแทนเกษตรกรลักษณะเครือญาติ กล่าวถึง วิถีชีวิตของเธอช่วงเผชิญการแพร่ระบาดโควิดไว้ว่า

“ออกไปรับจ้างก็ไม่ได้ ไม่มีเงินเข้าก็ต้องไม่มีเงินออก
ปลูกผักหลังบ้านไว้กินเอง ของมันต้องติดบ้าน มีสระก็เลี้ยงปลา
บ้าง เลี้ยงไก่ เราอยู่บ้านนอกของพวกนี้เรามีกันอยู่แล้ว มันช่วย
ประหยัดค่ากับข้าวได้บ้างบางวัน ไม่ต้องซื้อทุกอย่าง” (ผู้ให้ข้อมูล
C1, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2567)

เช่นเดียวกับตัวแทนเกษตรกรลักษณะครัวเรือนเกษตรกรให้ข้อมูลว่า พวกเขาได้ปรับตัวด้วยการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและบริการจัดการการเงินเป็นสำคัญ ทั้งการลงทุนประกอบอาชีพผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออก ค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ค่าครองชีพ การชำระหนี้สินและไม่กู้ยืมเพิ่ม ทั้งนี้เพื่อลดภาระหนี้สินและจัดการให้ตนเองหลุดออกจากวงจรหนี้สิน ดังตัวอย่าง “จำเป็นต้องประหยัดเงิน วางแผนการใช้จ่ายให้ดี ไหนจะค่าเทอม ไหนค่าเงินลงทุน ส่วนเรื่องอาหารการกิน เรามีผักมีปลา ครอบบ้านเดินไปเก็บกินได้หมด” (ผู้ให้ข้อมูล D1, สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2567) เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูล D2 ให้ข้อมูลว่า ตนได้ประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ ได้แก่ ตักกุ้งฝอย เผาถ่าน และปลูกพืชผักเพิ่มอยู่เสมอ ซึ่งได้ปฏิบัติแบบนี้เสมอมา ดังนี้

“รายได้ไม่มีก็ต้องประหยัด ทำที่ตักกุ้งไปตักกุ้งฝอยตามคลองมากขึ้น บางทีก็ขาย เผาถ่านขาย ตรงนี้ก็ทำน้ำส้มควันไม้ด้วย ครอบบ้าน มีผักมีของกินเต็มหมด เดินเก็บผักกินแทบไม่ต้องซื้อ เดียวพาไปดูหลังบ้านมีสระปลา ลุงเลี้ยงเอง ตัดกันมีผักแวนผักบุ้ง ทำไว้เฉพาะเลย” (ผู้ให้ข้อมูล D2, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2567)

แผนภาพที่ 25 การปรับตัวด้านวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

เกษตรกรชาวสวนมะม่วงพื้นที่ชนบทอย่างอำเภอเนินมะปราง มักปรับตัวด้านวิถีชีวิตด้วยวิธีการลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน ได้แก่ การปลูกผักและสมุนไพร เลี้ยงปลาเพื่อบริโภคเองภายในครัวเรือน ได้แก่ ปลานิล ปลาตะเพียน และปลาดุก พื้นที่ว่างรอบบ้านถูกใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าด้วยการปลูกพืชผักสวนครัวที่สามารถเก็บได้ง่ายและใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งการปลูกผักและเลี้ยงปลา

ไม่เพียงแต่ช่วยลดค่าใช้จ่ายยังเสริมรายได้อีกด้วย ทั้งส่งผลดีต่อสุขภาพ เนื่องจากเกษตรกรสามารถควบคุมคุณภาพของอาหารที่บริโภคได้เอง หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายและหันมาใช้วิถีธรรมชาติ การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายแต่เต็มไปด้วยภูมิปัญญา การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ช่วยสร้างสุขภาวะที่ดี ปลอดภัย และสร้างความยั่งยืนในชุมชน

การปรับตัวด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ช่วยสะท้อนให้เห็นมิติทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกี่ยวข้องหลายประการ ได้แก่ ความเปราะบางของเกษตรกรและแรงงานภาคเกษตร การขาดการสนับสนุนเชิงโครงสร้างภาคเกษตร และบทบาทที่รัฐต้องเข้ามาช่วยสร้างระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน การลดความเหลื่อมล้ำ และการเพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกรในการเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงในอนาคต รายละเอียดดังนี้

หนึ่ง การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ การลดค่าใช้จ่ายและการวางแผนการดำรงชีพสะท้อนถึงการปรับตัวในสถานการณ์ที่มีความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ เช่น ราคาผลผลิตตกต่ำหรือการเข้าถึงตลาดที่จำกัด สิ่งนี้เชื่อมโยงกับมิติด้านเศรษฐกิจการเมืองที่รัฐและระบบเศรษฐกิจยังไม่สามารถสนับสนุนความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรรายย่อยอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกษตรกรต้องหันมาเน้นการพึ่งพาตนเอง

สอง ความเปราะบางของแรงงานภาคเกษตร การปรับลดแรงงานหรือใช้แรงงานในครอบครัวเอง สะท้อนถึงปัญหาโครงสร้างแรงงานที่ไม่มั่นคงในภาคเกษตร การลดต้นทุนแรงงานและการปรับตัวด้านแรงงานในครัวเรือนแสดงให้เห็นถึงการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐในการพัฒนาแรงงานเกษตร เช่น การฝึกทักษะใหม่ๆ หรือการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน

สาม การบริหารความเสี่ยงทางการเงิน การวางแผนและบริหารการเงิน เช่น การลดหนี้หรือการใช้เงินอย่างระมัดระวัง แสดงถึงความสามารถในการปรับตัวในสถานการณ์ที่ขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สิ่งนี้สะท้อนถึงความจำเป็นของการมีระบบการเงินที่เอื้อต่อเกษตรกร เช่น การให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ การพักชำระหนี้ หรือการสร้างระบบประกันรายได้

สี่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเกษตรกร การที่เกษตรกรต้องพึ่งพาตนเองในการลดค่าใช้จ่ายและบริหารจัดการทรัพยากร สะท้อนถึงช่องว่างในบทบาทของรัฐในการสนับสนุนชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร หากรัฐมีนโยบายสนับสนุนที่ชัดเจน เช่น การลดต้นทุนปัจจัยการผลิต การจัดสวัสดิการสังคม หรือการสร้างระบบตลาดที่ยั่งยืน เกษตรกรอาจไม่ต้องเผชิญแรงกดดันในการปรับตัวด้วยตนเองมากนัก

ห้า ความยั่งยืนในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น การวางแผนการดำรงชีพและการประกอบอาชีพ เช่น การหันไปทำอาชีพเสริมในท้องถิ่น สะท้อนถึงศักยภาพของเศรษฐกิจท้องถิ่นที่เกษตรกรพยายามใช้เป็นแหล่งรายได้เสริมอย่างไรก็ตาม การที่รัฐไม่สามารถส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างเพียงพอ ส่งผลให้ศักยภาพของเกษตรกรในพื้นที่ยังคงถูกจำกัด

บทนี้สรุปได้ว่า ลักษณะการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 เห็นได้ไม่ชัดมากนัก เนื่องจากมีการปรับตัวอย่างเรื่อยมา ซึ่งเกษตรกรชาวสวนมะม่วงบางรายปรับตัวเล็กน้อย บางรายไม่ปรับตัว อีกทั้ง เกษตรกรส่วนใหญ่มักปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษากการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19 รายละเอียดดังตารางที่ 9 โดยการปรับตัวสามารถจำแนกได้ 3 ประการ ดังนี้

หนึ่ง ด้านการผลิต พบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลดต้นทุนการผลิต ด้วยการลดปริมาณปุ๋ยเคมีบางตัวลง ลดการใช้สารเคมีทุกประเภท หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ ได้แก่ เปลือกทะเล ปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพและจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง อีกทั้ง ลดหรือเลิกจ้างแรงงานภาคเกษตร หันมาใช้แรงงานตนเองหรือแรงงานครัวเรือนเกษตรกรแทน

สอง ด้านการตลาด พบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงมีการปรับตัวด้านการตลาดด้วยวิธีการลดการพึ่งพาตลาดส่งออกและเพิ่มช่องทางการจำหน่ายด้วยตนเอง จำแนกได้ 4 ประการ ดังนี้ การขายส่งตลาดภายในประเทศ การขายผ่านช่องทางออนไลน์ การวางขายด้วยตนเอง ทั้งขายปลีกริมถนนและขายปลีกนอกพื้นที่ สิ่งนี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันในพื้นที่ท้องถิ่นและช่วยสร้างความเข้มแข็งในชุมชน อีกทั้ง สร้างความเป็นธรรมตลอดห่วงโซ่อุปทานระหว่างการซื้อขายมะม่วง

สาม ด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพ พบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วง ด้วยการลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนด้วยการปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ และสร้างอาชีพเพื่อหารายได้เสริม ไม่เพียงเท่านั้น เกษตรกรชาวสวนมะม่วงยังวางแผนการประกอบอาชีพในรอบถัดไป ทั้งบริหารจัดการด้านการเงินให้เพียงพอในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นค่าครองชีพ ค่าศึกษาเล่าเรียน และภาระหนี้สิน ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษา ‘การปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง’ ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สรุปผลการศึกษาระบบปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง
อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

หัวข้อ	รายละเอียด	ลักษณะการปรับตัว
1. ด้านการผลิต	ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและ ลดการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง , ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก , และลดต้นทุนการผลิต	เกษตรกรบางรายลดการใช้ปุ๋ย ยา และสารเคมีชนิดต่างๆ หันมาปฏิบัติภาคเกษตรด้วยการ วิถีธรรมชาติ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำ หมักชีวภาพ ลดและเลิกการจ้างแรงงานภาค เกษตร ใช้แรงงานตนเองและ แรงงานภายในครัวเรือน
2. ด้านการตลาด	เพิ่มช่องทางการจำหน่าย, ลดการพึ่งพาตลาดส่งออก	ขายส่งออกตลาดภายในประเทศ แทนการส่งออกตลาดต่างประเทศ ขายผ่านช่องทางออนไลน์และ โซเชียลมีเดีย สร้างตลาดหรือแลกเปลี่ยนกัน ภายในท้องถิ่น
3. ด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพ	ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน, วางแผนการดำรงชีพและการ ประกอบอาชีพ, และการ บริหารจัดการด้านการเงิน	ปลูกพืชผักสวนครัวหลากหลาย เลี้ยงสัตว์ (ปลาและไก่) เพื่อ บริโภคและจำหน่าย สร้างรายได้เสริม (เผาถ่าน, ตักกุ่ม ฝอย และอื่นๆ) ประหยัดและออม เงินไว้ใช้ไต่ยามฉุกเฉิน เช่น ค่า รักษาพยาบาล

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย (2567)

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพิษณุโลก ได้ศึกษาตามกระบวนการและขั้นตอนที่กำหนดไว้ ด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและสัมภาษณ์ เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอนิคมพัฒนาได้เผชิญการแพร่ระบาดของโควิด-19 ซึ่งโควิดเป็นปัจจัยสำคัญ ส่งผลกระทบในวงกว้าง ทั้งวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ ทั้งมิติด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ การเมือง และต่อมาไม่นาน รัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดให้ทุกภาคส่วนได้รับผลกระทบน้อยที่สุด ได้แก่ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548, มาตรการล็อกดาวน์, มาตรการเคอร์ฟิว, และอื่นๆ กลับกลายเป็นว่า มาตรการเหล่านี้ส่งผลกระทบซ้ำปัญหาเดิมของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่เพียงเท่านั้น รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้กำหนดนโยบายหรือมาตรการต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรในช่วงแพร่ระบาดโควิด อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรยังไม่ครอบคลุมและไม่ตรงจุด ยังมีเงื่อนไขบางประการที่ทำให้เกษตรกรเข้าถึงความช่วยเหลือเยียวยานั้นได้อย่างเท่าเทียม จึงนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเพื่อให้อยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตนี้ไปได้ ซึ่งเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้ปรับตัวทุกมิติด้าน ได้แก่ ด้านการผลิต ด้านการตลาด และด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพ ส่วนใหญ่ปรับตัวด้วยการพึ่งพาตัวเองเป็นสำคัญ เนื่องจากการช่วยเหลือเยียวยาของภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมักส่งตรงถึงเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ โดยเกษตรกรกลุ่มนี้มักได้เปรียบมากกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น ตัวอย่างเช่น สามารถสร้างพลังอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐและเอกชนได้ บทนี้จึงต้องการนำเสนอการอภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปสู่การศึกษาวิจัยชิ้นใหม่เกี่ยวกับการเมืองภาคเกษตรหรืออุตสาหกรรมมะม่วงไทยในอนาคต โครงสร้างการนำเสนอบทนี้ประกอบด้วย อภิปรายผลการศึกษา โอกาสและความท้าทายของการปรับตัว องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ 2 ประการ ดังนี้ ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง และศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพิษณุโลก ภายใต้กรอบนิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) และแนวคิดความปริแตกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift)

โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร สิ่งแวดล้อม และระบบทุนนิยมของอุตสาหกรรมมะม่วงไทย (Agroindustry) หลังเผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของโควิด ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเอกสารขั้นต้น/ชั้นรอง และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ทั้ง 7 ราย ได้แก่ ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย 1 ราย ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ 2 ราย, ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือญาติอย่างไม่เป็นระบบ 2 ราย, และตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร 2 ราย เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลตามกระบวนการที่กำหนดไว้ข้างต้น ผู้วิจัยพบผลการศึกษาดังต่อไปนี้ 2 ประการ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง ผลการศึกษา ‘ผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง’ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า เมื่อเกิดการแพร่ระบาดโควิด ส่งผลกระทบในวงกว้าง ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางการประกอบอาชีพ และเศรษฐกิจการเมืองต่อมาไม่นาน รัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดโควิด เหล่านี้ส่งผลกระทบซ้ำปัญหาเดิมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการประกอบอาชีพของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน การผลิตและการตลาดมะม่วงได้เกิดความเปลี่ยนแปลงไป เกษตรกร ภาครัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร แม้ว่าข้อมูลเชิงสถิติระดับประเทศระบุว่า จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงสดและมะม่วงแช่เย็นจนแข็งในช่วงโควิด-19 มีอัตราสูงอย่างต่อเนื่อง ดังตารางที่ 6 แต่เกษตรกรรายย่อยในพื้นที่กรณีศึกษาเผชิญกับปัญหาที่ทำให้พวกเขาไม่สามารถส่งออกผลผลิตของตนได้ เมื่อเก็บข้อมูลพบว่า เกษตรกรรายย่อยบางส่วนไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการส่งออกนี้ เนื่องจากปัญหาด้านการตลาด การขนส่ง และความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก สถานการณ์นี้ช่วยชี้ให้เห็น ความจำเป็นของการสนับสนุนเกษตรกรรายย่อยในด้านการขนส่ง การรวมกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและเข้าถึงการสนับสนุนหรือความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจการเมือง และการพัฒนาช่องทางตลาดในประเทศและต่างประเทศที่ครอบคลุมทุกระดับ ผู้วิจัยจำแนกประเด็นสำคัญอันเกิดจากการแพร่ระบาดโควิดได้ 4 ประเด็นหลัก ดังนี้ การประกาศใช้มาตรการทางกฎหมาย ส่งผลกระทบต่อปัจจัยการผลิตมะม่วง และความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดมะม่วงต่อมาภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้กำหนดมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร ดังนี้

มาตรการทางกฎหมาย พบว่า เมื่อเกิดการแพร่ระบาดโควิดได้ไม่นาน ภาครัฐได้กำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดโควิด ได้แก่ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 มาตรการล็อกดาวน์ และมาตรการเคอร์ฟิว เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจการเมืองและสังคมอย่างปฏิเสธไม่ได้ ได้แก่ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพ โดยภาคเกษตรอย่างอุตสาหกรรมมะม่วงไทยได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ได้แก่ แรงงานภาคเกษตรขาดแคลนและค่าแรงสูงขึ้น

การปฏิบัติภาคเกษตรไม่สามารถปฏิบัติได้ตามแผนเดิมส่งผลเชิงลบต่อปริมาณและคุณภาพของผลผลิต และปัญหาด้านการขนส่งโลจิสติกส์ ได้แก่ การปิดพรมแดน การจำกัดการขนส่งและการเดินทาง ส่งผลให้ต้นทุนการขนส่งเพิ่มขึ้นอย่างมาก เช่น ค่าขนส่งสินค้าเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว ไม่เพียงเท่านั้น ยังส่งผลต่ออุปทานมะม่วงในตลาดเพิ่มขึ้น อันเนื่องจากการส่งออกที่ล่าช้าหรือถูกยกเลิก เนื่องจากข้อจำกัดในการขนส่ง ทำให้มะม่วงที่ตั้งใจส่งออกต้องถูกนำเข้าสู่ตลาดในประเทศแทน จึงทำให้อุปทานล้นตลาด และเมื่ออุปทานในประเทศมีมากกว่าอุปสงค์หรือความต้องการซื้อ ราคาของมะม่วงจึงลดลงตามกลไกตลาด (Demand-Supply Mechanism) เพื่อดึงดูดผู้บริโภค ทั้งนี้ ส่งผลต่อรายได้และการจัดการหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ซึ่งมาตรการทางกฎหมายส่งผลต่อปัญหาสำคัญ ได้แก่ ปัจจัยการผลิต และความสัมพันธ์ทางการตลาดมะม่วง รายละเอียดดังนี้

ปัจจัยการผลิตมะม่วง พบว่า เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโควิด และมีการประกาศใช้มาตรการทางกฎหมาย ได้แก่ มาตรการล็อกดาวน์และเคอร์ฟิวเป็นสำคัญ เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในวงกว้าง จำแนกออกเป็น 2 ประการสำคัญ ดังนี้ หนึ่ง สิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากช่วงการแพร่ระบาดโควิดเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล พ.ศ. 2562 แม้เกิดการเปลี่ยนแปลงคณะทำงานของรัฐบาลก็ตาม แต่มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการส่งออกสินค้าเกษตรยังดำเนินต่อไป ภายใต้การส่งออกไปยังประเทศในขอบเขตการค้าเสรี (FTA) ย่อมสัมพันธ์กับการส่งออกสินค้าที่ได้รับมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) ประกอบกับ มาตรการล็อกดาวน์และเคอร์ฟิวเข้ามาสร้างข้อจำกัดทางด้านเวลาและการเดินทาง จึงส่งผลต่อการปฏิบัติภาคเกษตร ได้แก่ การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาของการปฏิบัติภาคเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรผลิตมะม่วงไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร และปรับใช้สารเคมีในอัตราที่เพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวเพื่อให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของผู้บริโภค เช่น มะม่วงผิวสวย ลูกโต มีน้ำหนัก รสชาติดี ลักษณะการปรับตัวเพื่อตอบสนองสถานการณ์โควิดนี้นำไปสู่ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเกษตรกรใช้ทรัพยากรอย่างเกินกำลังเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนทางการประกอบอาชีพผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกภายใต้ระบบทุนนิยม อย่างเช่นอุตสาหกรรมมะม่วงไทย ความสมดุลและความยั่งยืนของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้ค่อยๆ ถอยห่างจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงไป เต็มไปด้วยปัญหาสารเคมีปนเปื้อนในแหล่งน้ำ ความสมบูรณ์ของแร่ธาตุในดิน สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไป (Climate Change) ศัตรูพืช แมลง และโรคมะม่วงเพิ่มปริมาณมากขึ้นและจำกัดได้ยากยิ่งขึ้น และสอง เศรษฐกิจการเมือง เมื่อเกิดปัญหาที่ได้กล่าวข้างต้น ส่งผลให้เศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรอย่างอุตสาหกรรมมะม่วงไทยได้เปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบอย่างมาก ตั้งแต่การผลิต การบำรุงดูแล และการส่งออกมะม่วง ได้แก่ 1) ขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร เนื่องจากมาตรการทางกฎหมายจึงทำให้แรงงานไม่สามารถเดินทางมายังพื้นที่สวนมะม่วงได้ ทั้งค่าจ้างแรงงานยังเพิ่มสูงขึ้น 2) ราคาต้นทุนการผลิตมีราคาสูง อาทิ ปุ๋ย ยา สารเคมี และอุปกรณ์ทางการเกษตร เนื่องจากข้อจำกัดด้านการขนส่งและ

การขาดแคลนวัตถุดิบในตลาดโลก 3) ราคามะม่วงตกต่ำ เนื่องจากโควิดเป็นปัจจัยสำคัญ ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดทางการตลาดและการขนส่ง ทำให้ไม่สามารถซื้อขายมะม่วงได้ดั้งเดิม ส่งผลกระทบต่อเนื่องถึง 4) การเงินและเครดิต เกษตรกรหลายรายเกิดปัญหาด้านการบริหารจัดการการเงินและการประกอบอาชีพ เช่น การชำระหนี้สิน การขาดทุนสำรองจึงเกิดการกู้ยืมเพิ่มขึ้น

ความสัมพันธ์ทางการตลาด พบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมในการซื้อขายมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออก ไทยรูปแบบบริษัท เกษตรกรกลุ่มนี้ยังสามารถทำการซื้อขายและส่งออกมะม่วงได้ในช่วงเวลานั้น เนื่องจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงมากกว่า 30 คนนั้น ทำให้ผลผลิต ณ พื้นที่เดียวกันมีปริมาณมาก จึงเป็นที่ต้องการของผู้ส่งออกไทย ด้วยเหตุนี้ ไทยรูปแบบบริษัทจึงให้ตัวแทนเป็นผู้ติดต่อหาเกษตรกรเองโดยที่เกษตรกรไม่ต้องวิ่งหาตลาดด้วยตัวเอง หรือเรียกว่า “การรวมกลุ่ม ทำให้ตลาดเข้าวิ่งหาเกษตรกร” สิ่งนี้ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้สามารถจัดการกระจายสินค้าและราคาได้ดีกว่าเกษตรกรชาวสวนมะม่วงกลุ่มอื่น และ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบและเกษตรกรลักษณะครัวเรือนเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออก ไทยต่างชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ประเภทนี้ได้รับผลกระทบเป็นสำคัญ อันเนื่องจากการแพร่ระบาดของโควิดและการเข้ามาของมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ทำให้พ่อค้าคนกลางและทุนต่างชาติหลายรายไม่สามารถเดินทางมายังพื้นที่สวนมะม่วงได้ เมื่อไม่สามารถเดินทางมาได้ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและทุนต่างชาติเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ การติดต่อสื่อสารได้ห่างเหิน และบางรายขาดหายไป หมายความว่า เกษตรกรสองกลุ่มนี้ ไม่สามารถทำการซื้อขายมะม่วงได้ดั้งเดิม กล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มของเกษตรกรอย่างเป็นระบบสามารถช่วยสร้างอำนาจในการต่อรองและสร้างโอกาสทางการค้าได้มากกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบยังคงรักใคร่เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือกันอย่างแน่นแฟ้น สุดท้ายแล้วเกษตรกรลักษณะครัวเรือนเกษตรกร เป็นเกษตรกรกลุ่มที่โดดเดี่ยวและจำเป็นต้องพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกร พบว่า เมื่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วงได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาจึงได้กำหนดมาตรการเพื่อการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบ ได้แก่ มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรด้วยการอุดหนุนเงิน 15,000 บาท มาตรการของ ธ.ก.ส. เพื่อช่วยเหลือลูกค้าเกษตรกรทางการเงินและเครดิต และความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นในรูปแบบที่ต่างกันออกไป เช่น การสนับสนุนการกระจายสินค้า การตลาด และการขนส่ง ผู้วิจัยจำแนกความช่วยเหลือเยียวยาออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1) ความช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนกลาง พบว่า มาตรการช่วยเหลือเยียวยาช่วงโควิดมีเงื่อนไขบางประการที่ทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจำนวนมากหลายราย โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย ได้แก่ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ และเกษตรกรลักษณะครัวเรือน เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือเยียวยานั้นๆ กล่าวคือ มาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรยังไม่ครอบคลุมและไม่ตรงจุด ในการช่วยเหลือและบรรเทาทุกข์ของเกษตรกรได้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบได้รับความช่วยเหลือเยียวยา การส่งเสริม และการสนับสนุนมาโดยตลอด ตั้งแต่ช่วงก่อนการแพร่ระบาดโควิด ช่วงการแพร่ระบาดโควิด ช่วงหลังการแพร่ระบาดโควิด กระทั่งปัจจุบันนี้ ซึ่งการช่วยเหลืออาจไม่ใช่ตัวเงิน แต่ส่วนใหญ่เป็นอุปกรณ์ทางการเกษตร และองค์ความรู้ทางการเกษตร ได้แก่ เกษตรแปลงใหญ่ สนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตรจำนวน 3 ล้านบาท

2) ความช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิภาค พบว่า ลักษณะคล้ายกับข้างต้น การช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิกษณนั้น เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากส่วนนี้ ตรงกันข้าม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ เป็นกลุ่มที่ได้รับความช่วยเหลือเยียวยา สนับสนุน และส่งเสริมอยู่เสมอ อย่างเช่นช่วงก่อนการแพร่ระบาดโควิด เกษตรกรกลุ่มนี้ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตมะม่วงให้ได้ปริมาณและคุณภาพดีเพื่อการส่งออก จึงมีโอกาสได้เข้าร่วมประชุมหรือทำกิจกรรมร่วมกับหลายหน่วยงาน ทำให้กลุ่มนี้มีช่องทางติดต่อกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชน สิ่งนี้เป็นเรื่องที่ดียิ่ง เนื่องจากช่วงการแพร่ระบาดโควิด ประธานกลุ่มแปลงใหญ่แห่งหนึ่งได้ติดต่อนำเจ้าหน้าที่และได้รับการช่วยเหลืออย่างตรงจุดและทันการณ์ ได้แก่ การขยายตลาดและเร่งกระจายผลผลิตออกจากพื้นที่ ด้วยกระทรวงพาณิชย์และกรมการค้าภายในเข้ามายังพื้นที่และตั้งบูธรับซื้อมะม่วงช่วยเกษตรกร อีกทั้งเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอื่นเข้ามาช่วยในเรื่องกระบวนการยื่นขอใบรับรองมาตรฐาน เช่น GMP (Good Manufacturing Practice) คือ หลักเกณฑ์และวิธีการที่ดีในการผลิตสินค้า เป็นข้อกำหนดขั้นพื้นฐานต่างๆ ที่มีความจำเป็นในขั้นตอนการผลิตและควบคุมคุณภาพเพื่อยกระดับมาตรฐานและคุณภาพมะม่วงในการขายผ่านช่องทางออนไลน์ และกรมที่ดินก็ได้เข้ามาสนับสนุนเรื่องการวัดที่ดินเพื่อนำเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดินไปใช้ในการยื่นขอมาตรฐาน GAP และ GMP ตามกระบวนการในลำดับต่อไป ความช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนภูมิภาคในลักษณะต่างๆ ล้วนเกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ ตรงกันข้าม เกษตรกรรายย่อย ได้แก่ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นระบบ และเกษตรกรลักษณะครัวเรือนเกษตรกร ทั้งสองกลุ่มนี้กลับไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาดังที่กล่าวมาข้างต้นเนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น ไม่ทราบถึงการช่วยเหลือเยียวยา การตั้งบูธรับซื้อที่ไม่ทั่วถึงและระยะทางไกล เกษตรกรรายย่อยทั้งสองกลุ่ม จึงช่วยเหลือเยียวยาตนเองด้วยการปรับตัวอย่างยืดหยุ่นเพื่อให้เหมาะกับสถานการณ์แต่ละช่วงเวลา

3) ความช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนท้องถิ่น พบว่า เกษตรกรทั้งสามกลุ่มไม่ได้รับความช่วยเหลือเยียวยาในด้านภาคเกษตรจากส่วนท้องถิ่น ส่วนใหญ่แล้วได้รับการช่วยเหลือด้านสาธารณสุขเป็นสำคัญ ซึ่งการที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาเนื่องจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ 1) การจัดสรรงบประมาณ อาจถูกใช้ไปกับโครงการเร่งด่วนหรือโครงการสาธารณะอื่นๆ ทำให้งบประมาณไม่เพียงพอต่อเกษตรกร 2) ความซับซ้อนของระบบราชการ บางครั้งการขอรับความช่วยเหลือมีความซับซ้อนและใช้เอกสารจำนวนมาก หรือการไม่รู้ถึงมาตรการช่วยเหลือ 3) การขาดข้อมูลเชิงลึก เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูล A1 ให้ข้อมูลว่า ปัจจุบันข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับจำนวนพื้นที่ปลูกและครัวเรือนเกษตรกรยังไม่ครบถ้วนทุกพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถออกมาตรการช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มอย่างชนกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ฉะนั้น จำเป็นต้องเก็บข้อมูลสถิติเพื่อเตรียมพร้อมด้านข้อมูลไว้สำหรับแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมเฉพาะกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในอนาคต

กล่าวได้ว่า ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดังที่กล่าวข้างต้น ช่วยสะท้อนให้เห็นปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ พบว่า จากมาตรการทางกฎหมาย นำไปสู่การปิดพรมแดนและสร้างข้อจำกัดในการขนส่งระหว่างประเทศ ทำให้ปริมาณการส่งออกมะม่วงลดลงอย่างมาก ส่งผลให้ราคามะม่วงในประเทศตกต่ำ เกษตรกรต้องประสบปัญหาการขายผลผลิตล้นตลาด รวมถึงการขาดแคลนแรงงานในกระบวนการผลิต เช่น การเก็บเกี่ยว และการบรรจุสินค้า และด้านการเมือง พบว่า ปัญหาด้านนโยบายหรือมาตรการช่วยเหลือเยียวยาจากแต่ละส่วน ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรและยังไม่ทั่วถึงเกษตรกรทุกกลุ่ม เช่น การสนับสนุนหรือชดเชยที่ไม่ทั่วถึงและล่าช้า สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากร นอกจากนี้ ความเปราะบางในระบบการผลิตและการจัดการสินค้าเกษตรของภาครัฐยังสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างภาคเกษตรที่เกษตรกรต้องเผชิญ

สอดคล้องกับ ผู้ให้ข้อมูล A1 ให้ข้อมูลไว้ว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือการช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนมะม่วง พบว่า ความช่วยเหลือในส่วนของมะม่วงไม่สามารถอุปถัมภ์ได้อย่างทั่วถึงเนื่องจากพื้นที่สวนแต่ละพื้นที่มีลักษณะสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป เช่น ดิน อากาศ เหล่านี้ส่งผลต่อการติดดอกออกผลของมะม่วง และช่วงเดือนมีนาคม ถึง เมษายน จะเห็นได้ชัดว่าพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง มะม่วงออกผลพร้อมกันทั้งหมด พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์เป็นพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกมะม่วงจำนวนมาก ประกอบกับช่วงแพร่ระบาดโควิด ทำให้เกิดปัญหาอย่างมาก กล่าวได้ว่า ‘พื้นที่อำเภอเนินมะปรางเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด’ ฉะนั้น ความช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรชาวสวนมะม่วงควรต่างกันออกตามความเหมาะสม การช่วยเหลืออย่างแท้จริงย่อมขึ้นอยู่กับพื้นที่และสถานการณ์ของช่วงเวลานั้นๆ ปัจจุบันยังไม่มีมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนมะม่วงโดยตรง เนื่องจากข้อมูลของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงยังไม่ครบถ้วน เช่น จำนวนผู้ปลูก จำนวนพื้นที่สวนมะม่วง

และสิ่งสำคัญยิ่ง ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องทำความเข้าใจร่วมกับเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในหลายๆ เรื่อง เช่น ปัญหาสำคัญ ราคาผลผลิตในตลาด การขนส่ง และการส่งออก

ประการที่สอง ผลการศึกษา ‘การปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง’ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทุกกลุ่มได้ปรับตัวในทุกด้านเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด ได้แก่ ด้านการผลิต ด้านการตลาด และด้านวิถีชีวิต โดยการปรับตัวเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากโควิดเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ รายละเอียดดังนี้

ด้านการผลิต พบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วง โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศมักเกิดการปรับตัวด้วยลักษณะคล้ายกัน ได้แก่ ลดต้นทุนการผลิต ลดการจ้างแรงงานหันมาใช้แรงงานตนเองหรือแรงงานภายในครัวเรือนเกษตรกรแทน และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น ปรับลดปริมาณหรือเลิกใช้ปุ๋ย ยา หรือสารเคมีบางชนิด หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพร่วมหรือทดแทน ได้แก่ กลีOTHทะเล น้ำหมักชีวภาพจากไส้ปลา ก้างปลา น้ำส้มควันไม้ และอื่นๆ ในขณะที่เดียวกันก็มีเกษตรกรชาวสวนมะม่วงบางรายที่ปรับตัวด้านการผลิตมะม่วงด้วยระบบการผลิตแบบนิเวศเกษตรกรรม ผลิตด้วยวิธีการธรรมชาติ ปลอดภัย ไร้สารเคมี ลักษณะนี้ส่งผลดีต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่า การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิดสามารถจำแนกออกเป็นสองแนวทางสำคัญ ได้แก่

1) การปรับตัวด้านการผลิตแบบนิเวศเกษตรกรรม เพื่อความสมดุลและยั่งยืนของระบบเกษตรกรรม เกษตรกรรายนี้ เช่น ผู้ให้ข้อมูล D2 ให้ข้อมูลว่า ต้องการดำรงอยู่ร่วมในพื้นที่สวนมะม่วงซึ่งในช่วงการแพร่ระบาดโควิด ถือเป็นโอกาสที่ดีในการเลิกใช้สารเคมี เนื่องจากสารเคมีแต่ละชนิดมีราคาสูงขึ้นอย่างมากและมะม่วงมีราคาตกต่ำ เขาเลยตัดสินใจปรับตัวการผลิตมาใช้วิธีการธรรมชาติ และเลือกขายผลผลิตด้วยตนเอง เพราะสามารถกำหนดราคาสินค้าและเข้าถึงผู้บริโภคได้โดยตรง และ

2) การปรับตัวด้านการผลิตแบบเกษตรผสมผสาน คือ การผลิตด้วยการใช้สารเคมีและใช้อินทรีย์ผสมผสานกันไป เนื่องจากเกษตรกรต้องการผลผลิตที่ดีมีคุณภาพตามความต้องการของผู้บริโภค จึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีเพื่อการส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศ โดยการปรับตัวด้านการผลิตด้วยการลดต้นทุนและการปรับเปลี่ยนมาใช้อินทรีย์มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นเมือง (Urbanization) ในหลายมิติ ทั้งในเชิงทรัพยากร เครือข่ายทางเศรษฐกิจ และพฤติกรรมผู้บริโภค ขณะเดียวกัน มีความเกี่ยวข้องกับมิติทางการเมืองในหลายประเด็น ทั้งในระดับนโยบาย เศรษฐกิจ การเมือง และอำนาจการต่อรอง โดยการปรับตัวสู่การใช้อินทรีย์เป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากบริษัทใหญ่ ส่งผลต่อการลดการควบคุมโดยอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มทุน สามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง และการลดต้นทุนเพื่อความอยู่รอด สะท้อนถึงอำนาจต่อรองที่จำกัดของเกษตรกรในโครงสร้างตลาดการเกษตร อีกทั้ง การรวมกลุ่มของเกษตรกรยัง

ช่วยสร้างเครือข่ายและเพิ่มอำนาจต่อรองต่อภาครัฐและภาคเอกชน เหล่านี้คือการสร้างอำนาจต่อรองของเกษตรกรรายย่อย

ด้านการตลาด พบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทุกกลุ่มปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ เนื่องจากเผชิญปัญหาด้านราคาและการขนส่ง พวกเขาปรับตัวด้วย 3 ประการ ได้แก่ การขายส่งตลาดภายในประเทศแทน การขายผ่านช่องทางออนไลน์ การวางขายปลีก ได้แก่ การวางขายริมถนน และการขายปลีกนอกพื้นที่ท้องถิ่นอื่น อย่างไรก็ตาม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นทางการมีข้อได้เปรียบทางการค้าอยู่หลายประการ เนื่องจากทำการซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลางและทุนไทย (รูปแบบบริษัท) แม้เผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของโควิดก็ยังสามารถทำการซื้อขายและส่งออกมะม่วงได้ ขณะเดียวกันยังเผชิญกับเงื่อนไขหลายประการจนไม่สามารถส่งออกมะม่วงได้ในปริมาณเท่าที่ควร ฉะนั้น ข้อมูลจำนวนปริมาณและการส่งออกมะม่วงสดและมะม่วงแช่เย็นจนแข็งปฏิเสธไม่ได้ว่าทุนไทยและเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นทางการเป็นผู้ได้ประโยชน์จากส่วนนี้ ต่างกับเกษตรกรรายย่อยอีกสองกลุ่มที่ปรับตัวช่วยเหลือตัวเองเป็นสำคัญ ช่วยสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงกับมิติด้านเศรษฐกิจการเมืองหลายประเด็น ได้แก่ ความสำคัญของการสร้างระบบเศรษฐกิจที่ยืดหยุ่น การลดความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง และการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ ทั้งในแง่บทบาทของรัฐในการสนับสนุนภาคเกษตร โครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาตลาดในประเทศ และการสร้างโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม

ด้านวิถีชีวิต พบว่า พื้นที่อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกเป็นพื้นที่ชนบท เกษตรกรส่วนใหญ่จึงปรับตัวด้วยการดำเนินวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย เมื่อวิเคราะห์ลักษณะการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตพบ 3 ประการ ดังนี้ ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน วางแผนการประกอบอาชีพ และการบริหารจัดการด้านการเงิน ด้วยการปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ (ปลาและไก่) เพื่อบริโภคและจำหน่าย ไม่เพียงเท่านั้น เกษตรกรยังหารายได้เสริมด้วยการประกอบอาชีพอื่น อาทิ ดักกุ้งฝอย เผาถ่าน และปลูกพืชผักหรือสมุนไพรอย่างหลากหลาย ใช้พื้นที่ว่างรอบบ้านและบริเวณสวนมะม่วงได้อย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์อย่างมาก อีกทั้ง การวางแผนด้านการเงิน สะท้อนให้เห็นการรู้จักและวางแผนสำรองเงินทุนในการประกอบอาชีพรอบถัดไปและค่าศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน การบริหารจัดการการเงินในช่วงวิกฤตถือเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการด้านหนี้สินและใช้เงินอย่างระมัดระวัง เพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเงินของครัวเรือนเกษตรกร สะท้อนให้เห็นมิติทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความเปราะบางของเกษตรกร การขาดการสนับสนุนเชิงโครงสร้างและบทบาทที่รัฐต้องเข้ามาช่วยสร้างระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้ได้สรุปรายละเอียดการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงตามกรอบแนวคิดนิเวศเกษตรกรรมและแนวคิดความปรกติไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน ดังตารางที่ 10

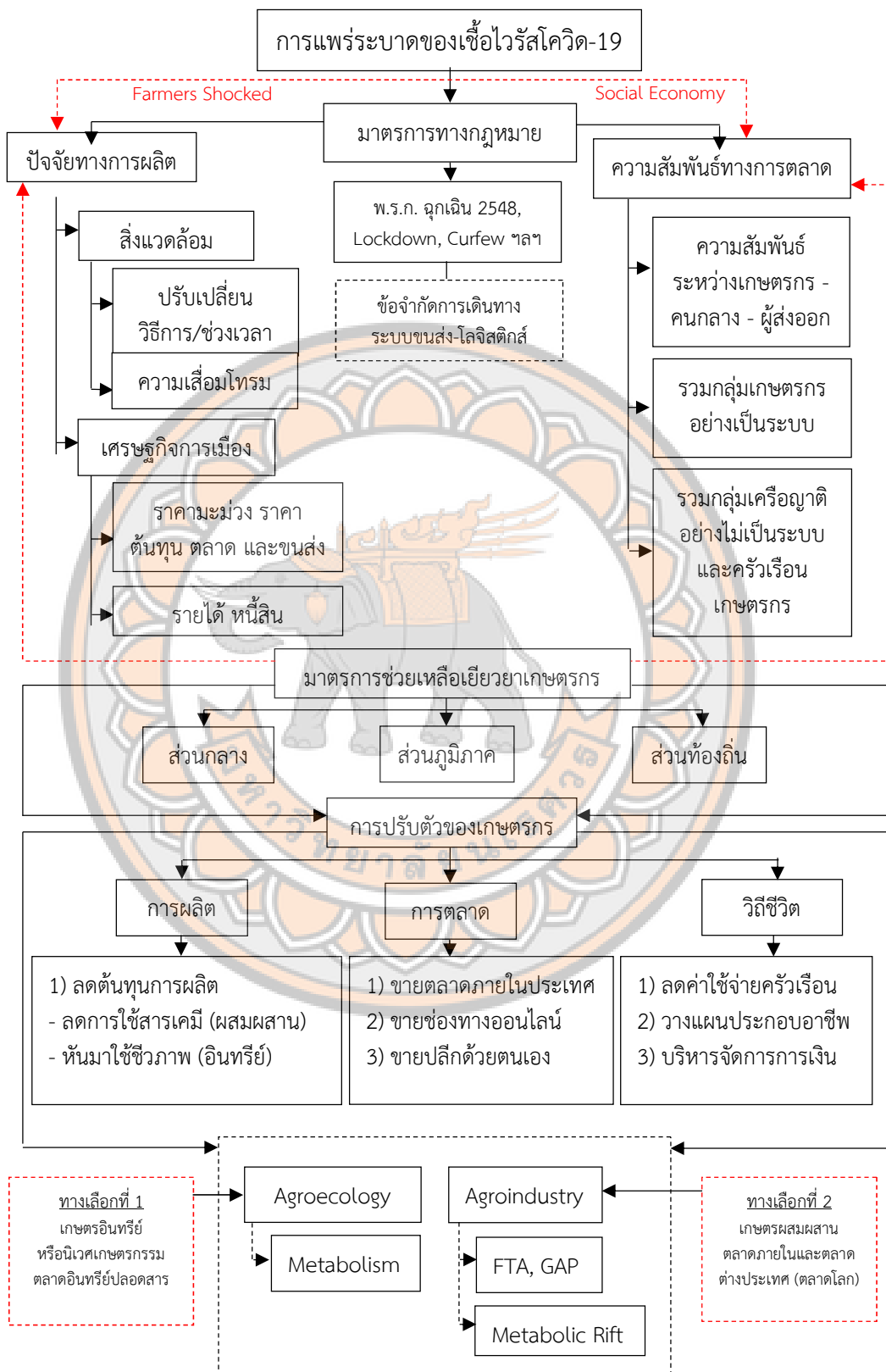
ตารางที่ 10 สรุปผลการศึกษาและวิเคราะห์การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงภายใต้กรอบแนวคิดการศึกษา

ลักษณะ/แนวคิด	Agroecology	ผลการวิเคราะห์	Metabolic Rift	ผลการวิเคราะห์
ด้านการผลิต	วิถีการธรรมชาติ เน้นการพึ่งพา หรือจัดการด้วย ตนเองเพื่อความ สมดุลและยั่งยืน	- การสร้าง เครือข่ายช่วยเพิ่ม อำนาจต่อรองกับ พ่อค้าคนกลางและ ผู้ส่งออก	เร่งรอบการ ผลิตให้ได้ผล ผลิตทันการณ์ (Agroindustry) GAP, GMP	- ระบบการผลิต ขาดความสมดุล และยั่งยืนต่อ สิ่งแวดล้อม - เกษตรกรยังขาด
(1) ลดการใช้ปุ๋ย ยา และสารเคมี (เกษตร ผสมผสาน)		-ต่อต้านการเมือง เชิงนโยบายอย่าง อ่อนๆ - ลดความเสี่ยงจาก โครงสร้างของ ตลาดที่ไม่ยุติธรรม	✓	องค์ความรู้สำคัญ ต่อการประกอบ อาชีพ เช่น องค์ ความรู้เชิงวิชาการ และเชิงปฏิบัติ ภาคเกษตร
(2) ใช้ปุ๋ย/น้ำหมัก ชีวภาพ (เกษตรอินทรีย์)	✓			
(3) ลดการจ้าง แรงงาน	✓			
ด้านการตลาด	- ลดการพึ่งพา พ่อค้าคนกลาง หรือนายทุน - จัดการการค้า ด้วยตนเอง	- เกษตรกรรายย่อย มีอิทธิพลในการ กำหนดราคาและ การเข้าถึงผู้บริโภค - เปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมการ บริโภค แลกเปลี่ยน ภายในท้องถิ่น - สร้างชุมชนเป็น ศูนย์กลาง	พึ่งพานายทุน เพื่อการแข่งขัน และการส่งออก ตลาดโลก	- เกษตรกรราย ย่อยยังไม่สามารถ เข้าถึงระบบขนส่ง และตลาดภายใน และภายนอก ประเทศได้ด้วย ตนเอง - ปัญหาเชิง โครงสร้างภาค เกษตร
(1) ขายส่งตลาด ภายในประเทศ			✓	
(2) ขายผ่าน ช่องทางออนไลน์	✓			
(3) การขายปลีก	✓			

ลักษณะ/แนวคิด	Agroecology	ผลการวิเคราะห์	Metabolic Rift	ผลการวิเคราะห์
		- การเมืองเรื่องอาหาร (Food Politics) และความต้องการสนับสนุนสินค้าท้องถิ่น		- นโยบายยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงและจัดสรรทรัพยากร
ด้านวิถีชีวิต	ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างสูงสุด	- ความสามารถในการปรับตัวในสถานการณ์ที่ขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ - สร้างพลังอำนาจในตัวเองด้วยการพึ่งพาตัวเองเป็นสำคัญ	วางแผนและบริหารจัดการการผลิตและการตลาดเพื่อให้ได้ผลตอบแทน	ระบบเศรษฐกิจภาคเกษตรอยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอนและไม่ยั่งยืน เช่น ความแปรปรวนเชิงโครงสร้าง และความไม่เข้มแข็งของเกษตรกรและแรงงาน
(1)ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน	✓			
(2)วางแผนการประกอบอาชีพ	✓		✓	
(3)บริหารการเงินและหนี้สิน	✓		✓	

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย (2568)

แผนภาพที่ 26 สรุปผลการศึกษา นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกร

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย (2568)

การปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงสำหรับผลิตมะม่วง ถือเป็นโอกาสดีที่เกษตรกรสามารถเลือกปฏิบัติภาคเกษตรได้อย่างเสรี แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่เกษตรกรต้องคำนึงถึงความสมดุลและยั่งยืน ในช่วงเวลาเดียวกันย่อมเป็นความท้าทายของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงที่จำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจในตนเองเพื่อการประกอบอาชีพ งานฉบับนี้เสนอทางเลือกต่อการปรับตัวด้านการผลิตหลังโควิด-19 เพื่อการปฏิบัติภาคเกษตรไว้สองแนวทางสำคัญ ดังนี้

หนึ่ง การปรับตัวด้านการผลิตแบบนิเวศเกษตรกรรม ดังตัวอย่างการปฏิบัติและการปรับตัวของผู้ให้ข้อมูล D2 ทั้งนี้ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงต้องทำเกษตรอินทรีย์แบบเต็มระบบ ได้แก่ การไม่ใช้สารเคมี การร่วมกันลงแรงในภาคเกษตร การหมุนเวียนพืชในพื้นที่สวน การปลูกพืชหลากหลายชนิดในพื้นที่สวน และนำผลผลิตที่ได้เข้าสู่ตลาดอินทรีย์อย่างแท้จริง โดยมุ่งเน้นความปลอดภัยและความยั่งยืนต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ส่วนด้านจัดการการค้า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจำเป็นต้องบริหารจัดการด้วยตนเอง เช่น การขายปลีก ณ พื้นที่สวน หรือการขายปลีกนอกพื้นที่ท้องถิ่นอื่น เหล่านี้จะสร้างความเข้มแข็งให้ตนเองและชุมชน สร้างการแลกเปลี่ยนในท้องถิ่น หากเกษตรกรร่วมกันปฏิบัติเช่นนี้ จะสามารถสร้างชุมชนเป็นศูนย์กลางได้ในที่สุด นำไปสู่พลังอำนาจในการต่อรองและเกิดความเป็นธรรมตลอดห่วงโซ่อุปทาน เราเรียกวิธีการปฏิบัติเช่นนี้ว่า นิเวศเกษตรกรรม (Agroecology) กล่าวได้ว่า การทำเกษตรแบบนิเวศเกษตรกรรมสัมพันธ์กับความปลอดภัยและความยั่งยืนเป็นหลัก

ดังที่ ผู้ให้ข้อมูล A1 ให้ข้อมูลสำคัญไว้ว่า ทางเลือกของการปรับตัวหลังโควิดของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงนั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการของตัวเกษตรกรเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องทำความเข้าใจพื้นที่สวนของตนเองอยู่เสมอ หากเกษตรกรเข้าใจมากพอจะสามารถวางแผนการผลิตให้ได้ผลผลิตทันการณ์ การวางแผนนั้นจะช่วยรับมือกับปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุบันปัญหาภาคเกษตร คือ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ดินไม่สมบูรณ์ แร่ธาตุต่ำ ต้นมะม่วงไม่สมบูรณ์เราจำเป็นต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหเหล่านี้ เพื่อระหว่งการผลิตจะเป็นมิตรต่อผู้ผลิตและสิ่งแวดล้อม ทั้งยังให้ได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพต่อผู้บริโภค ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเกษตรกรเป็นผู้เลือกทางเลือกของการปรับตัว เนื่องจากการปรับตัวทั้งสองทางเลือกที่กล่าวข้างต้นมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เกษตรกรต้องกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน หากเป้าหมายของเกษตรกรคือ ความปลอดภัยและความยั่งยืน ย่อมหมายถึงการทำเกษตรแบบนิเวศเกษตรกรรมหรืออินทรีย์ ปลายทางคือตลาดอินทรีย์เท่านั้น สิ่งสำคัญคือผลผลิตภายนอกไม่สวยและราคาไม่ได้ดีมากนัก ซึ่งในประเทศไทยยังมีตลาดอินทรีย์มะม่วงค่อนข้างน้อยและเกษตรกรยังไม่สามารถเข้าถึงตลาดนี้ได้การผลิตแบบอินทรีย์หมายถึงการใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งกระบวนการการผลิตน้ำหมักชีวภาพอาศัยความรอบครอบในการดูแลอย่างระมัดระวัง และหมั่นเอาใจใส่ใจอยู่เสมอ เกษตรกรควรปฏิบัติด้วยตนเองในทุกขั้นตอน ได้แก่ การจัดซื้อวัตถุดิบ การเตรียมและหมัก ทั้งนี้ต้องใช้ระยะเวลาหมักอย่างต่ำ 90 วัน และการใช้งานน้ำหมักชีวภาพ เกษตรกรจำเป็นต้องฉีดพ่นบ่อยครั้ง เพราะอินทรีย์นั้นหมายถึงการฉีดไล่ใน

ทุกเมื่อที่เผชิญศัตรูพืช ไม่ใช่การกำจัดเฉกเช่นการใช้เคมีภัณฑ์ อีกทั้ง เมื่อน้ำหมักชีวภาพโตนผิวมะม่วง อาจทำให้ผิวมะม่วงเป็นคราบเปื้อนดำได้ แม้เนื้อในจะดีมีความปลอดภัย แต่หากผิวไม่สวยย่อมส่งผลต่อความต้องการของตลาดและผู้บริโภค ดังที่ ผู้ให้ข้อมูล A1 กล่าวว่า ‘ตลาดอินทรีย์ต้องมีความชัดเจนและผู้ผลิตต้องรับราคามะม่วงอินทรีย์ให้ได้’

เมื่อใดก็ตามที่เป้าหมายของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง คือ รายได้หรือตัวเงิน หมายถึง การผลิตมะม่วงแบบผสมผสานเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศเป็นหลัก แน่แน่นอนว่ากระบวนการผลิตและการตลาดย่อมสัมพันธ์กับทุนนิยม โดยปลายทางของกระบวนการนี้คือการแข่งขันในตลาดโลก เพื่อให้ได้ผลตอบแทนอย่างพึงพอใจต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค เขากล่าวอีกว่า

“เกษตรกรอินทรีย์มันสัมพันธ์กับความปลอดภัย แต่เมื่อใดที่เกษตรกรยึดตัวเงินเป็นหลักก็หมายถึงการทำแบบเดิมเพราะเป้าหมายชัดเจนคือเงิน ส่วนใหญ่นิยมทำมะม่วงแบบนี้ เพราะราคาสูง พุดง่าย ๆ คือเกษตรกรเป็นผู้เลือกตลาด หากเกษตรกรต้องการรายได้หรือตัวเงินก็ต้องทำการมะม่วงลักษณะนี้ แต่ไม่ได้หมายความว่า ภาครัฐไม่ส่งเสริมการทำอินทรีย์ มีหลายหน่วยงานพยายามส่งเสริมเรื่องนี้มาตลอด แต่ต้องทำความเข้าใจว่า การผลิตมะม่วงทั้งสองลักษณะนี้ต่างกันและตลาดก็ต่างกัน ถ้าทำเคมีจะได้มะม่วงอีกอย่าง ถ้าทำอินทรีย์จะได้มะม่วงอีกอย่าง ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของเกษตรกร อินทรีย์ผิวไม่สวย มดหนอนแมลงเจาะก็ ได้ราคาต่ำ แต่ปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ดินก็ดี แร่ธาตุก็ดี”
(ผู้ให้ข้อมูล A1, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2567)

สอง การปรับตัวด้านการผลิตมะม่วงแบบผสมผสาน (Integrated Pest Management - IPM) เพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศ โดยกระบวนการผลิตแบบผสมผสานในที่นี้ กล่าวถึง วิธีการผลิตที่เกษตรกรยังคงพึ่งพาปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญ เช่น ปุ๋ยเคมี ผลิตภัณฑ์กำจัดแมลงและศัตรูพืช หรือผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นเพื่อบำรุงและกระตุ้นการเจริญเติบโตของต้นมะม่วง แต่ในขณะเดียวกันเกษตรกรชาวสวนมะม่วงจำเป็นต้องลดอัตราการพึ่งพาปัจจัยเหล่านั้น และตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของระบบนิเวศ หันมาพึ่งพาตนเองด้วยวิธีการธรรมชาติควบคู่ไปด้วย เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอก หรือน้ำหมักชีวภาพร่วมในการผลิตบ้างในบางครั้งเพื่อลดต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการผลิต ซึ่งทางเลือกการปฏิบัติมะม่วงของเกษตรกรเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศเช่นนี้ ยังคงเป็นทางเลือกที่เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกปฏิบัติเพื่อเร่งผลิตพืชผลให้ได้ผลผลิตในจำนวนปริมาณมากและได้

ผลผลิตในช่วงเวลาที่ตลาดต้องการ เราเรียกวิธีการนี้ว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าเชิงพาณิชย์ ผลลัพธ์จากการเร่งผลผลิตให้ทันการณ์ตามความต้องการของอุตสาหกรรมมะม่วงไทย (Agroindustry) ตามวิถีของการปฏิวัติเขียว เมื่อเกษตรกรใช้ทรัพยากรมากเกินไป ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ดิน และพลังงานในปริมาณมาก ซึ่งอาจส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้จนเกินขีดจำกัด หรือการใช้สารเคมี ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ทั้งในกระบวนการเกษตรและการแปรรูป อาจส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพมนุษย์ อาทิ ดินเสื่อมสภาพ แร่ธาตุในดินต่ำ แหล่งน้ำปนเปื้อนสารพิษหรือของเสีย ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ไม่เพียงพอ ยังสร้างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ผลกระทบต่อสังคมและวิถีชีวิต คุณภาพและความปลอดภัยของอาหารต่ำ เหล่านี้มีสาเหตุจากการใช้ทรัพยากรเกินความสามารถและขีดรีดระบบนิเวศเพื่อผลประโยชน์หรือกำไรส่วนตนมากเกินไป เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเกิดความไม่สมดุล (Rift) ของกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (Metabolism) ฟอสเตอร์นิยามสิ่งนี้ว่า ความปรแยกไม่ลงรอยของกระบวนการทำงานร่วมกัน (Metabolic Rift)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ช่วยค้นพบองค์ความรู้ใหม่ด้านสังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตร อย่างอุตสาหกรรมมะม่วงไทย สามารถจำแนก 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ เศรษฐกิจการเมืองหลังโควิดของอุตสาหกรรมมะม่วงไทย การสร้างพลังและอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง และช่องว่างมาตรฐานการผลิตกับข้อเท็จจริงของสังคม รายละเอียดดังนี้

หนึ่ง เศรษฐกิจการเมืองหลังโควิดของอุตสาหกรรมมะม่วงไทย แม้ข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2568) เผยว่า จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงสดและมะม่วงแช่เย็นจนแข็งของไทย ตั้งแต่ช่วงก่อนโควิดจนถึงช่วงหลังโควิด (พ.ศ. 2560-2567) มีอัตราสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม เมื่อเก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์กลับพบว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงรายย่อยบางส่วนไม่ได้รับประโยชน์จากส่วนนี้ เนื่องจากไม่สามารถส่งออกมะม่วงได้ในปริมาณเท่าที่ควร อันเนื่องจากข้อจำกัดทางการตลาดและการขนส่ง ได้แก่ การปิดพรมแดน การปรับลดและหยุดเที่ยวการขนส่งทั้งทางบก ทางเรือ และทางอากาศ ส่งผลให้อุปสงค์ลดลง แต่อุปทานยังคงมีอัตราสูงจึงทำให้มะม่วงล้นตลาด ย่อมสัมพันธ์กับราคาต้นทุนและราคาขนส่งที่เพิ่มสูงขึ้นและราคามะม่วงลดลง เพื่อให้เกิดความสมดุลของกลไกตลาด จนนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ตั้งแต่การแพร่ระบาดของโควิด-19 กระทั่งปัจจุบัน

กล่าวได้ว่า ข้อมูลปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงสดและมะม่วงแช่เย็นจนแข็งในช่วงการแพร่ระบาดโควิดนั้น มาจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มหรือผู้ประกอบการรายใหญ่อย่างมีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจการเมือง สืบเนื่องจากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มสามารถทำการขายมะม่วงผ่าน “นายทุนไทย” ในรูปแบบบริษัทได้ แม้จะเต็มไปด้วยข้อจำกัดของ

โควิด-19และเงื่อนไขของตลาดโลกก็ตาม ตรงกันข้าม เกษตรกรชาวสวนมะม่วงลักษณะครัวเรือน เกษตรกรและเครือข่าย มักทำการซื้อขายมะม่วงผ่าน “พ่อค้าคนกลางและนายทุนต่างชาติ” เมื่อเผชิญปัญหาการตลาดและการขนส่ง จึงไม่สามารถทำการซื้อขายมะม่วงได้ดั้งเดิม แสดงให้เห็นว่า จำนวนปริมาณและมูลค่าการส่งออกมะม่วงที่กล่าวถึงนั้น เกษตรกรรายย่อยไม่ได้ประโยชน์จากส่วนนี้ ซึ่งโครงสร้างการตลาดและโครงสร้างอำนาจยังเป็นปัจจัยสำคัญและมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรอย่างอุตสาหกรรมมะม่วงไทย

สอง การสร้างพลังและอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง เมื่อศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงพบว่า เกษตรกรปรับตัวทุกมิติ แต่การปรับตัวเห็นได้ไม่ชัดเจนมากนัก เนื่องจากมีการปรับตัวอย่างเรื่อยมา ทั้งนี้ ย่อมสัมพันธ์กับมิติเศรษฐกิจการเมืองและสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งการปรับตัวด้านผลิต การตลาด และด้านวิถีชีวิตและการดำรงชีพภาคเกษตรของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคมเป็นสำคัญช่วยสะท้อนให้เห็นมิติทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความเปราะบางของเกษตรกร การขาดการสนับสนุนเชิงโครงสร้าง และบทบาทที่รัฐต้องเข้ามาช่วยสร้างระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ทั้งความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม และการเพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกรในการเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วยเหตุนี้ จึงเกิดการปรับตัวในทุกมิติ โดยเกษตรกรมักปรับตัวในทุกมิติด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ สามารถช่วยสร้างพลังและอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองด้านการประกอบอาชีพได้ในทุกด้วย ดังนี้

1) การผลิต เกษตรกรปรับตัวด้านการลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้สารเคมี ลดการจ้างแรงงานภาคเกษตร และหันมาพึ่งพาวิถีการธรรมชาติด้วยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ ถือเป็น การลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากบริษัทใหญ่ ส่งผลต่อการลดลงของการควบคุมโดยอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มทุนผูกขาด และการรวมกลุ่มของเกษตรกรสามารถช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น การปรับตัวไปสู่การเริ่มต้นใช้อินทรีย์ในบางพื้นที่เกิดขึ้นพร้อมกับการรวมกลุ่มเกษตรกรถือเป็นการสร้างเครือข่ายและเพิ่มอำนาจต่อรองต่อพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการรายใหญ่ ไม่เพียงเท่านั้น การเลือกผลิตแบบอินทรีย์ของเกษตรกรบางรายอาจสะท้อนการปฏิเสธโครงสร้างตลาดที่เอื้อประโยชน์ให้บริษัทใหญ่ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการต่อต้านทางการเมืองเชิงนโยบายอย่างอ้อมๆ ทั้งยังช่วยลดความเสี่ยงจากโครงสร้างของตลาดที่ไม่ยุติธรรม

2) การตลาด เกษตรกรปรับตัวด้วย 3 ลักษณะ ดังนี้ การขายส่งตลาดภายในประเทศ การขายผ่านช่องทางออนไลน์ การขายปลีกด้วยตัวเอง ถือเป็นการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งการรวมกลุ่มของเกษตรกรสามารถช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงตลาดภายในประเทศหรือต่างประเทศได้อย่างพร้อมเพรียงกัน เมื่อเกษตรกรสมาชิกกลุ่มนำฯ ผลผลิตมารวมกันขายแล้วพบว่า ผลผลิตของกลุ่มฯ มีจำนวนมาก จึงสามารถต่อรองราคาและการเข้ามาสั่งซื้อ ณ พื้นที่สวนได้ อย่างไรก็ตาม การปรับตัว

เหล่านี้สะท้อนถึงการลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง ในอดีตมักมีอิทธิพลต่อราคาและผลกำไรของเกษตรกร และการกระจายอำนาจนี้เปิดโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยมีอำนาจในการกำหนดราคาและการเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง อีกทั้ง การที่ผู้บริโภคหันมาซื้อสินค้าจากเกษตรกรโดยตรง สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเชื่อมโยงกับการเมืองเรื่องอาหาร (Food Politics) และความต้องการสนับสนุนสินค้าท้องถิ่น

3) ด้านวิถีชีวิต การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตโควิดพบ 3 ประการ ดังนี้ ลดค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน วางแผนการประกอบอาชีพ และการบริหารจัดการด้านการเงิน แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ การลดค่าใช้จ่ายและการวางแผนการดำรงชีพ สะท้อนถึงการปรับตัวในสถานการณ์ที่มีความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและความสามารถในการปรับตัวในสถานการณ์ที่ขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

กล่าวได้ว่า การสร้างพลังอำนาจเหล่านี้มักเกิดขึ้นในลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกร เช่น กลุ่มเกษตรแปลงใหญ่มะม่วง กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) มะม่วง ดังที่ ผู้ให้ข้อมูล B1 ชี้ให้เห็น พลังอำนาจของเกษตรกรชัดยิ่งขึ้น เนื่องจากการบริหารจัดการกลุ่มร่วมกัน กระจุกกลุ่มได้รับรางวัลมากมาย ได้แก่ รางวัลชนะเลิศแปลงใหญ่ดีเด่นระดับจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2565 ปีนี้เป็นของอำเภอเนินมะปราง, รางวัลชนะเลิศ ได้แก่ “แปลงใหญ่มะม่วงกลุ่มมะม่วงแห่งหนึ่ง” หมู่ที่ X ตำบลไทรน้อย, รางวัลสถานประกอบการขนาดเล็กที่นำมามาตรฐาน GMP ไปปฏิบัติใช้ดีเด่น ประจำปี 2567, รางวัลระดับประเทศ...รางวัลเลิศรัฐ “ดีเด่น” ปี 2567, รางวัลชนะเลิศการประกวดศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ศพก. ดีเด่น อันดับที่ 1 ของจังหวัดพิษณุโลก และรางวัลชนะเลิศอันดับที่ 3 การประกวด ศพก. ดีเด่น ระดับเขต (ภาคเหนือตอนล่าง) ปี 2567 เหล่านี้ช่วยสร้างความมั่นใจและเป็นเครื่องหมายความเข้มแข็งของกลุ่ม สามารถช่วยให้กลุ่มประสบความสำเร็จและเข้าถึงความช่วยเหลือต่างๆ ทั้งการสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเสมอมา ดังที่กล่าวในบทที่ 4 และ 5 กล่าวได้ว่า หากเกษตรกรชาวสวนมะม่วงปรับตัวด้านการผลิตและการตลาดด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกร จะสามารถช่วยสร้างพลังและอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมเพื่อการประกอบอาชีพได้

สาม ช่องว่างมาตรฐานการผลิตกับข้อเท็จจริงทางสังคม แม้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงที่มุ่งผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศจะได้รับใบรับรองมาตรฐานการผลิต GAP (Good Agricultural Practices) แล้วก็ตาม จะเห็นได้จากข้างต้นว่ากระบวนการผลิตมะม่วงยังมีการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตจริงนั้น สามารถเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัย ทั้งในด้านระบบการผลิต การตรวจสอบและพฤติกรรมของผู้ผลิตเอง ผู้วิจัยจำแนกได้ 3 ประการดังนี้ หนึ่ง ตัวบทของมาตรฐาน GAP ซึ่งมาตรฐาน GAP มีการอนุญาตให้ใช้สารเคมีได้ในระดับที่เหมาะสม โดย GAP ไม่ได้ห้ามเกษตรกรใช้สารเคมีทั้งหมด แต่มีการกำหนดให้ใช้สารเคมีที่ได้รับอนุญาตเท่านั้นและต้องใช้ในปริมาณที่เหมาะสม

ตามคำแนะนำบนฉลาก รวมถึงต้องมีระยะเวลาการเว้นก่อนเก็บเกี่ยว (Pre-Harvest Interval) เพื่อให้สารตกค้างไม่เกินค่ามาตรฐานที่กำหนด เกษตรกรบางรายมีวิธีการจัดการกับมะม่วงที่ใช้สารเคมี เนื่องจากถูกกดดันด้วยแมลงและศัตรูพืช อย่างไรก็ตาม เกษตรกรบางรายอาจมองว่า การใช้สารเคมีตามข้อกำหนดยังถือเป็น ปลอดภัย และไม่ขัดกับมาตรฐาน GAP สอง ช่องว่างในกระบวนการตรวจสอบขั้นตอนการตรวจสอบสารเคมีตกค้างในผลมะม่วงนั้นมิได้ตรวจสอบทุกกลุอย่างเข้มข้น แต่เป็นการสุ่มตัวอย่างมะม่วงเพื่อตรวจสอบ ตัวอย่างเช่น มะม่วง 10 ต้น เจ้าหน้าที่จะสุ่มตรวจสอบมะม่วงเพียงกิ่งละ 5-10 ลูกเท่านั้น และสาม การขาดความรู้หรือการละเมิดมาตรฐาน เกษตรกรยังขาดความรู้เรื่องการใช้สารเคมีอย่างปลอดภัย เกษตรกรบางรายอาจไม่ได้รับการอบรมที่เพียงพอในเรื่องการใช้สารเคมีตามมาตรฐาน GAP หรือไม่เข้าใจถึงผลกระทบของการใช้สารเคมีที่ผิดวิธี แต่ได้รับการถ่ายทอดวิธีการผลิตจากรุ่นสู่รุ่น หรือความเข้าใจของตนเอง และในบางกรณี เกษตรกรอาจละเลยมาตรฐาน GAP ด้วยเหตุผลด้านต้นทุนหรือแรงงาน เช่น การใช้สารเคมีในปริมาณมากหรือการไม่เว้นระยะก่อนเก็บเกี่ยว

ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมการผลิตมะม่วงของเกษตรกรส่วนใหญ่จึงปฏิบัติตามวัฒนธรรมเดิม เกษตรกรพึ่งพาปัจจัยภายนอกหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับทางเลือกของเกษตรกรผู้ผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งเกษตรกรเป็นผู้มากประสบการณ์ สามารถหาทางออกได้เมื่อเกิดปัญหาต่างๆ เพื่อการส่งออกมะม่วงไปยังตลาดต่างประเทศได้ในที่สุด

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของงานชิ้นนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาภาคเกษตรอย่างการประกอบอาชีพมะม่วง ถือเป็นปัญหาสำคัญต่อความสมดุลและยั่งยืนต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองภาคเกษตรและสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาที่ได้กล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ภาคเกษตรยังเผชิญปัญหาเชิงโครงสร้าง ปัญหาความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน และการกระจายบทบาทอำนาจในท้องถิ่น งานชิ้นนี้เลยมองเห็นโอกาสในการสร้างระบบการผลิตและการตลาดอย่างสมดุลและยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมองค์ความรู้ด้วยการอบรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น น้ำหมักชีวภาพ หลุมหมักชีวภาพ แต่การทำเกษตรกรรมในสังคมไทยตามหลักนิเวศเกษตรกรรมยังมีจำนวนน้อย แสดงให้เห็นว่า การอบรมในบางเรื่องอาจไม่ตอบโจทย์ต่อการเปลี่ยนแปลง อาจเป็นเพียงหนึ่งในแนวทางสำคัญของการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง งานชิ้นนี้จึงมีข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการเพื่อสร้างความร่วมมือและการส่งเสริมจากภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการประกอบอาชีพที่ดีในอนาคต ดังนี้

1. ใช้เกษตรกรต้นแบบ/แปลงต้นแบบในชุมชนจริง ไม่ใช่แค่ “วิทยากร” จากภายนอก พาชาวบ้านไป “ดูของจริง” เช่น สวนที่เลิกใช้สารเคมีแล้วรายได้ดีขึ้น ให้เจ้าของสวนเล่าแบบไม่เป็นการทางการ เช่น “ผมเลิกใช้ยาฆ่าแมลงมา 2 ปี ทำแบบนี้...” ให้เห็นผลลัพธ์ตรง ๆ เช่น “ต้นทุนลดลง

รายได้เพิ่ม สุขภาพดีขึ้น” ประสบการณ์จริงอาจมีพลังมากกว่าทฤษฎี เฉกเช่นกรณีของ Zero Bucket ประเทศอินเดีย

2. ใช้วิธี “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น สอนให้ทำ” (ตามหลักพัฒนาแบบมีส่วนร่วม) ชวนเกษตรกรมา “ลองทำร่วมกัน” ในสวนจริง เช่น ทดลองแปรรูป ทดลองทำปุ๋ยชีวภาพ ไม่เน้นทฤษฎี แต่เน้น “เห็น-จับ-ทำ” ทำซ้ำ ๆ ทุกสัปดาห์จนเกิดความมั่นใจ และกลายเป็นกิจวัตร

3. ใช้กลไกแรงจูงใจ เช่น การตั้งเป้าหมายร่วม หรือผลตอบแทนร่วม ตั้งเป้าเป็น “สวนมะม่วงอินทรีย์ตำบลแรก” ของอำเภอ ถ้าเกษตรกรเปลี่ยนระบบผลิตได้บางส่วน จะมีรางวัล/การสนับสนุน เช่น เครื่องมือช่วยเก็บเกี่ยว และสร้างความภูมิใจร่วม เช่น “แบรนด์มะม่วงของชุมชน” ที่มีชื่อเสียงและรายได้ดี

4. ให้เกษตรกรมีบทบาทเป็นผู้นำ หรือเป็นคนออกแบบกระบวนการเองให้เกษตรกรเสนอวิธีการตลาดที่เหมาะสมกับตัวเอง (แทนการบอกว่าให้ขายออนไลน์) ให้ชาวบ้านออกแบบแปลงเรียนรู้เองว่าจะทดลองเรื่องอะไร และใช้ “วงสนทนา” อย่างไม่เป็นทางการ แทนการอบรม (พวกเขาเป็นคนตั้งคำถาม – คิดคำตอบเอง)

5. เริ่มจากการ “เปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ” แล้วค่อยขยาย เช่น เปลี่ยนแค่แปลงเล็ก ๆ ไปปลูกพืชร่วม ปรับพื้นที่น้ำ หรือใช้ปุ๋ยหมักบางส่วน ถ้าได้ผล ค่อยขยายเต็มแปลง และชวนคนอื่นในชุมชนทำตาม และช่วยให้เกษตรกรไม่รู้สึก “ต้องเปลี่ยนเยอะ” จนกลัวหรือถอดใจ

หากเกษตรกรสามารถปรับตัวและปฏิบัติตามข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้างต้นได้แล้ว ไม่เพียงแต่เกษตรกรเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ภาครัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดียิ่งขึ้น งานชิ้นนี้มีข้อเสนอต่อเนื่อง ดังนี้

1. ส่งเสริมการผลิตมะม่วงตามแนวทางนิเวศเกษตร (Agroecology) โดยการจัดเวทีอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่เกษตรกร จัดทำแปลงเรียนรู้ต้นแบบในชุมชน (Demonstration Plot) สนับสนุนเมล็ดพันธุ์พืชคลุมดิน พืชสมุนไพร พืชร่วมปลูก จัดตั้งกลุ่มเกษตรกรนิเวศ (เช่น “กลุ่มสวนมะม่วงยั่งยืนตำบล...”) เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ หรือเชิญผู้รู้ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมาเป็นวิทยากร

2. พัฒนาและส่งเสริมการแปรรูปผลผลิต อาจมีการส่งเสริมองค์ความรู้ด้วยวิธีการทดลองปฏิบัติด้วยการจัดอบรม “การแปรรูปมะม่วงพื้นฐาน-ขั้นสูง” (เช่น มะม่วงอบแห้ง น้ำมะม่วง น้ำพริกมะม่วง ฯลฯ) และควรมีการสนับสนุนเครื่องมือและอุปกรณ์พื้นฐานให้แก่กลุ่มแปรรูป (ผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือสำนักงานพัฒนาชุมชน) หรืออาจประสานกับมหาวิทยาลัยหรือสถาบันวิจัยด้านอาหารเพื่อพัฒนาสูตรและบรรจุภัณฑ์ และจัดตั้งพื้นที่ทดลองขาย (ตลาดนัด/งานชุมชน) สำหรับกลุ่มแปรรูป

3. พัฒนาช่องทางการตลาดที่หลากหลายและยั่งยืน อาจเปิดพื้นที่ “ตลาดสีเขียว” หรือ “ตลาดเกษตรปลอดภัย” ในอำเภอ/จังหวัด ผลักดันสร้างเครือข่ายกับร้านค้าชุมชน ร้านอาหารใน

จังหวัด ให้ใช้วัตถุดิบจากสวนมะม่วงในพื้นที่ จัดอบรมเกษตรกรเรื่องการใช้โซเชียลมีเดีย (Social Media) หรือแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ (E-Commerce) เบื้องต้น อาจร่วมมือกับหน่วยงานพาณิชย์ พัฒนาแบรนด์ท้องถิ่น ตลอดจนสนับสนุนการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าโอท็อป (OTOP)

4. พัฒนาระบบรับรองมาตรฐานแบบมีส่วนร่วม (PGS) จัดอบรมเกี่ยวกับแนวคิด PGS และฝึกปฏิบัติการตรวจสอบคุณภาพพร้อมกัน อาจแต่งตั้ง “คณะกรรมการตรวจสอบภายในชุมชน” ที่ประกอบด้วยเกษตรกร ผู้บริโภค ผู้นำท้องถิ่น สนับสนุนแบบฟอร์ม หรือฉลากรับรองภายในชุมชน บันทึกข้อมูลผลผลิตรายปี เพื่อนำไปใช้ในการประกันคุณภาพและวางแผนตลาด

5. เชื่อมโยงนโยบายสิ่งแวดล้อมกับเศรษฐกิจฐานราก บูรณาการ “แผนพัฒนาท้องถิ่น” กับ “แผนสิ่งแวดล้อม” เช่น แผนตำบลเกษตรอินทรีย์ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น “เปิดสวนมะม่วง” “เรียนรู้การแปรรูปมะม่วง”

สุดท้ายแล้ว งานชิ้นนี้เห็นว่า การส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงนั้น จำเป็นต้องสอดคล้องกับทุกด้านและดำเนินการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ *ด้านการผลิต* ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ควรส่งเสริมการทำมะม่วงด้วยเกษตรกรรมยั่งยืนหรือนิเวศเกษตรกรรม ด้วยการกำหนดนโยบายที่เหมาะสม เช่น การให้เงินอุดหนุนหรือสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำสำหรับเกษตรกรที่ลดการใช้ปริมาณสารเคมี และเพิ่มพื้นที่เกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้ เกษตรกรชาวสวนมะม่วงจำเป็นต้อง ปรับระบบการผลิต เน้นการลดต้นทุนการผลิตได้ด้วยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร เช่น ปุ๋ยหมักจากเศษใบไม้ วัตถุดิบเกี่ยวกับพืชและสัตว์ที่สามารถหาได้ตามท้องตลาดและท้องถิ่น ได้แก่ สะเดา ก้างปลา ไล่ปลา บอระเพ็ด ขิง ข่า ฯลฯ เพื่อทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีที่มีราคาแพงในการป้องกันโรคและแมลงจากบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่มีอำนาจในตลาด ซึ่งการปฏิบัติอย่าง นิเวศเกษตรกรรม เน้นใช้ระบบการปลูกพืชแบบผสมผสาน (Integrated Farming) คือ การปลูกพืชชนิดอื่นหรือเลี้ยงสัตว์ที่เสริมรายได้ระหว่างช่วงที่มะม่วงยังไม่ให้ผลผลิต เช่น ปลูกไม้ยืนต้นควบคู่กับมะม่วงเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน

ด้านการตลาด ควรพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านโลจิสติกส์และการแปรรูป เช่น การส่งเสริมการลงทุนในห้องเย็น ศูนย์กระจายสินค้า และการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า ลดการสูญเสียผลผลิต และยืดอายุการเก็บรักษา เช่น มะม่วงแช่อิ่ม มะม่วงอบแห้ง คุกกี้มะม่วง ไวน์มะม่วง หรือผลิตภัณฑ์อื่นจากมะม่วงเพื่อเพิ่มมูลค่าและขยายตลาด ในขณะเดียวกันต้องส่งเสริมองค์ความรู้ต่างๆ เช่น จัดอบรมเทคโนโลยีดิจิทัล การตลาด และการพัฒนาแบรนด์สินค้าให้เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงสามารถแข่งขันในตลาดอื่นๆ ได้ อาทิ ตลาดออนไลน์ ส่งเสริมเกษตรกรให้เรียนรู้การขายมะม่วงผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น โซเชียลมีเดีย แพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ หรือการขายตรงผ่านระบบกลุ่มลูกค้า และสร้างความร่วมมือกันในเครือข่ายอาชีพ จำเป็นต้องรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างยิ่งเพื่อสร้างอำนาจ

ต่อรองในตลาด เช่น การจัดตั้งสหกรณ์หรือสมาคมเกษตรกร อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มย่อมขึ้นอยู่กับความสะดวกและความสามารถของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง

สุดท้าย *ด้านความร่วมมือ* ควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างเกษตรกรและเกษตรกร เพื่อการรวมกลุ่มเกษตรกรให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีในการประกอบอาชีพ หรือความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน เข้าร่วมการสนับสนุนด้านความรู้ การตลาด หรืองบประมาณ เช่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เน้นความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ ควรสร้างระบบประกันความเสี่ยงและกองทุนฉุกเฉิน หรือการพัฒนาาระบบประกันภัยพิบัติที่มีประสิทธิภาพเพื่อรองรับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและภัยพิบัติ พร้อมทั้งกระจายบทบาทอำนาจหน้าที่ให้หน่วยงานส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นอย่างเหมาะสมให้สามารถเข้าถึงเกษตรกรและรับทราบปัญหาต่างๆ และหาแนวทางแก้ไขปัญหได้อย่างครอบคลุมและทันการณ์ เพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุดและเกิดประโยชน์ต่อผู้ได้รับผลกระทบอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ภาษาต่างประเทศ

- Altieri, M. A. (1983). Agroecosystem diversity and pest management. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 10(2), 119–129.
- Altieri, M. A., & Nicholls, C. I. (2020). Agroecology and the reconstruction of a post-COVID-19 agriculture. *The Journal of Peasant Studies*, 47(5), 881–898. <https://doi.org/10.1080/03066150.2020.1782891>
- Araghi, F. (2009). Accumulation by displacement: Global enclosures, food crisis, and the ecological contradictions of capitalism. *Review*, 32(1), 113–146.
- Arumugam, S., Özkan, B., Jayaraman, A., & Mockaisamy, P. (2021). Impacts of COVID-19 pandemic on global agriculture, livelihoods and food systems. *Journal of Agricultural Sciences (Tarim Bilimleri Dergisi)*, 27(3), 239–246. <https://doi.org/10.15832/ankutbd.941162>.
- Attavanich, W. (2020). *COVID-19 country assessment of impacts and response options on food systems, food security and nutrition, and livelihoods*. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- Attavanich, W., Chantarat, S., Chenphuengpawon, J., Mahasuweerachai, P., & Thampanishvong, K. (2019). Farms, farmers and farming: A perspective through data and behavioral insights. *PIER Discussion Paper No. 122*. <https://www.pier.or.th/dp/122/>
- Barrios, E., Gemmill-Herren, B., Bicksler, A., Siliprandi, E., Brathwaite, R., Moller, S., Batello, C., & Tiftonell, P. (2020). The 10 elements of agroecology: Enabling transitions towards sustainable agriculture and food systems through visual narratives. *Ecosystems and People*, 16(1), 230–247. <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1808705>
- Béné, C., Bakker, D., Chavarro, M. J., Even, B., Melo, J., & Sonneveld, A. (2021). Global assessment of the impacts of COVID-19 on food security. *Global Food Security*, 28, 100575. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100575>

- Bernards, N. (2021). COVID-19 and the international political economy of risk and resilience. *Global Perspectives*, 2(1), 23665.
<https://doi.org/10.1525/gp.2021.23665>
- Biovision. (2018). *13 Principles of Agroecology*. Agroecology Info Pool.
<https://www.agroecology-pool.org/13aeprinciples/>
- Buttel, F. H., Dunlap, R. E., Dickens, P., & Warde, A. D. G. (2002). Sociological theory and the environment: An overview and introduction. In R. E. Dunlap (Ed.), *Sociological theory and the environment: Classical foundations and contemporary insights* (pp. 3–34). Rowman & Littlefield Publishers.
- Campbell, H. 2009. The challenge of corporate environmentalism: social legitimacy, ecological feedbacks and the ‘food from somewhere’ regime. *Agriculture and Human Values*, 26(4), 309–319.
- Chantarat, S., Lamsam, A., & Ratanavararak, L. (2020). *The changing frontier of Thailand’s household debt and policy responses*. BOT Symposium paper.
- Chantarat, S., Rakvatin, P., & Charumilind, C. (2017). *Farmers and pixels: Toward sustainable agricultural finance with space technology* (PIER Discussion Paper No. 75). Bangkok: Puey Ungphakorn Institute for Economic Research. Retrieved from https://www.pier.or.th/files/dp/pier_dp_075.pdf
- Clark, B., & Foster, J. B. (2008, August). *The metabolic rift and unequal exchange: Marx and the age of guano/nitrate imperialism*. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Boston, MA.
- Clark, B., & York, R. (2005). Carbon metabolism: Global capitalism, climate change, and the biospheric rift. *Theory and Society*, 34(4), 391–428.
- Clark, B., Foster, J. B., & Longo, S. B. (2019). Metabolic rifts and the ecological crisis. In T. Rotta, P. Prew, M. Vidal, & T. Smith (Eds.), *The Oxford handbook of Karl Marx* (pp. 651–658). Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190695545.001.0001>
- Clausen, R. (2007). Healing the rift: Metabolic restoration in Cuban agriculture. *Monthly Review*, 51(1), 40–52.
- Clausen, R., & Clark, B. (2005). The metabolic rift and marine ecology. *Organization & Environment*, 18(4), 422–444.

- Cormacain, R., & Fairgrieve, D. (2023). The United Kingdom legislative response to coronavirus: Shotgun or machine gun. In N. Morag (Ed.), *Impacts of the COVID-19 pandemic: International laws, policies, and civil liberties* (pp. 79–97). Wiley.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.
- European Commission. (2021). *A 10+13 agroecology approach to shape policies and transform EU food systems*. European Commission. <https://exampleurl.com>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2018). *The 10 elements of agroecology: guiding the transition to sustainable food and agricultural systems*. Rome, Italy.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2023). *Harnessing the potential of the 10 Elements of Agroecology to facilitate agrifood systems transformation – From visual narratives to integrated policy design*. Rome, Italy. <https://www.fao.org/3/cc4049en/cc4049en.pdf>
- Foster, J. B. (1999). Marx's Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology. *American Journal of Sociology*, 105(2), 366–405. <https://doi.org/10.1086/210315>.
- Foster, J. B. (1999). Marx's theory of metabolic rift: Classical foundations for environmental sociology. *American Journal of Sociology*, 105(2), 366–405.
- Foster, J. B. (2000). *Marx's ecology: Materialism and nature*. New York: Monthly Review Press.
- Foster, J. B., & Magdoff, F. (2000). Liebig, Marx, and the depletion of soil fertility: Relevance for today's agriculture. In F. Magdoff, J. B. Foster, & F. H. Buttel (Eds.), *Hungry for profit: The agribusiness threat to farmers, food, and the environment* (pp. 43–60). New York: Monthly Review Press.
- HLPE. (2021). *Impacts of COVID-19 on food security and nutrition: Developing effective policy responses to address the hunger and malnutrition pandemic* (pp. 3–12). Rome, Italy
<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/0b6045e6-ebe8-4569-b383-eafdc51b27f8/content>

- Katz-Rosene, R. M. (2021). The pandemic, the economy, and environmental change: Six implications for the study of international political economy. *Global Perspectives*, 2(1), 24409. <https://doi.org/10.1525/gp.2021.24409>
- Khan, N., et al. (2021). Drastic impacts of COVID-19 on food, agriculture and economy. *Pure and Applied Biology*, 10(1), 62–68. <http://dx.doi.org/10.19045/bspab.2021.100008>
- Li, Z. (2022). Waging a “green development” war against the pandemic: Challenges and policy responses for “green growth” during the pandemic. In S. Chen & Z. Li (Eds.), *COVID-19 economic impact and countermeasures in China* (pp. 368–371). World Scientific.
- McCune, N., & Rosset, P. (2021). Agroecology. In A. H. Akram-Lodhi, K. Dietz, B. Engels, & B. M. McKay (Eds.), *Handbook of critical agrarian studies* (pp. 438–452). Edward Elgar.
- Moore, J. W. (2000). Environmental crises and the metabolic rift in world-historical perspective. *Organization & Environment*, 13(2), 123–157.
- Moore, J. W. (2011). Transcending the metabolic rift: A theory of crises in the capitalist world-ecology. *Journal of Peasant Studies*, 38(1), 1–46. <https://doi.org/10.1080/03066150.2010.538579>
- Morag, N. (Ed.). (2023). *Impacts of the COVID-19 pandemic: International laws, policies, and civil liberties* (pp. 209–229). Wiley.
- Nicholls, C., Altieri, M., & Vazquez, L. (2016). Agroecology: Principles for the conversion and redesign of farming systems. *Journal of Ecosystem & Ecography*, 55(1). <https://doi.org/10.4172/2157-7625.S5-010>.
- Okolie, C., & Ogundeji, A. (2022). Effect of COVID-19 on agricultural production and food security: A scientometric analysis. *Humanities Social Sciences Communications*, 9(64). <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01080-0>
- Rosset, P., & Altieri, M. (2017). *Agroecology: Science and politics*. Fernwood.
- Sapbamrer, R., Chittrakul, J., Sirikul, W., Kitro, A., Chaiut, W., Panya, P., Amput, P., Chaipin, E., Sutalangka, C., Sidthilaw, S., Promrak, P., Kamolsan, P., & Hongsibsong, S. (2022). Impact of COVID-19 pandemic on daily lives,

- agricultural working lives, and mental health of farmers in Northern Thailand. *Sustainability*, 14(3), 1189. <https://doi.org/10.3390/su14031189>
- Sathyamala, C. (2022). COVID-19: The political economy of a global pandemic. *Development and Change*, 0(0), 1–25. <https://doi.org/10.1111/dech.12711>
- Schneider, M., & McMichael, P. (2010). Deepening, and repairing, the metabolic rift. *The Journal of Peasant Studies*, 37(3), 461–484. <https://doi.org/10.1080/03066150.2010.494371>
- Sinha, S. (2021). Thailand: Agriculture outlook and response during COVID-19. *Journal of Food Health and Bioenvironmental Science*, 14(3), 60–71.
- Soil Association. (2021). Regenerate now: Achieving a transition to agroecology and sustainable diets progress report (pp. 1–35). Bristol, Victoria
- Štreimikiene, D., Baležentis, T., Volkov, A., Ribašauskiene, E., Morkunas, M., & Žičkiene, A. (2022). Negative effects of covid-19 pandemic on agriculture: Systematic literature review in the frameworks of vulnerability, resilience and risks involved. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 529-545. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1919542>
- Swinnen, J., & Vos, R. (2021). COVID-19 impacts on global food systems and household welfare: Key insights from the special issue. *The Journal of the International Association of Agricultural Economists*, 1–10. <https://doi.org/10.1111/agec.12623>
- Trung, N. T., & Dương, N. Q. (2023). The legislative and political response of Viet Nam to the COVID-19 pandemic: The balancing of public health and collective civil liberties. In N. Morag (Ed.), *Impacts of the COVID-19 pandemic: International laws, policies, and civil liberties* (pp. 79–97). Wiley.
- Van der Ploeg, J. D. (2021). The political economy of agroecology. *The Journal of Peasant Studies*, 48(2), 274–297. <https://doi.org/10.1080/03066150.2020.1725489>
- Wani, M.-ul-H., & Wani, S. M. (2019). Sustainability of Himalayan environment: Issues and policies. In R. Peshin & A. K. Dhawan (Eds.), *Sustainability in plant and crop protection* (pp. 35–40). Springer.

- Wezel, A., Francis, C. A., Bellon, S., & Vallod, D. (2009). Agroecology as a science, a movement and a practice: A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 29(4), 503–515.
- Wittman, H. (2009). Reworking the metabolic rift: La Via Campesina, agrarian citizenship and food sovereignty. *The Journal of Peasant Studies*, 36(4), 805–826. <https://doi.org/10.1080/03066150903353991>
- World Bank Group. (2022). *Thailand rural income diagnostic: Challenges and opportunities for rural farmers* (pp. 1–75). World Bank: Bangkok.
- Yin, R. K. (2016). *Qualitative research from start to finish* (2nd ed.). Guilford Press.
- York, R., Rosa, E. A., & Dietz, T. (2003). A rift in modernity? Assessing the anthropogenic sources of global climate change with the STIRPAT model. *The International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(10), 31–52. <http://dx.doi.org/10.1108/01443330310790291>
- Yuan, Z., & Wen, D. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on agriculture, rural areas, and farmers and policy responses. In S. Chen & Z. Li (Eds.), *COVID-19 economic impact and countermeasures in China* (pp. 80–84). World Scientific.

รายการภาษาไทย

- Arkatsupha, P. (2564, 29 มิถุนายน). ชีวิตนอกกรุง : รุ่งหรือร่วง มะม่วงเนิ่นมะปราง จ.พิษณุโลก. ชีวิตนอกกรุง. <https://thecitizen.plus/node/45131>
- Climate Watch Thailand. (2563 ก., 1 กันยายน). ผลกระทบจากโควิด-19: จากมะยงชิด มะม่วงน้ำดอกไม้ ถึงพันธุ์ข้าวในฤดูกาลต่อไป. เรื่องราวของชุมชนและการใช้ชีวิตช่วงสถานการณ์โควิด-19. Climate Watch Thailand. <https://www.climatewatch-thailand.org/covid-19-stories-from-the-ground/อนุชา-ชาวสวนมะม่วง/>
- Climate Watch Thailand. (2563 ข., 4 พฤศจิกายน). ขาดทุนจากสวนมะม่วงเพราะโควิด-19. เรื่องราวของชุมชนและการใช้ชีวิตช่วงสถานการณ์โควิด-19. Climate Watch Thailand. <https://www.climatewatch-thailand.org/covid-19-stories-from-the-ground/วิถีพร-ชาวสวนมะม่วง/>
- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (บ.ก.). (2564). *Anthropocene: บทวิพากษ์มนุษย์และวิกฤตสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยแห่งทุน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2564). ยุคสมัยแห่งทุน: ข้อถกเถียงว่าด้วยมนุษยสมัยในโลกวิชาการมาร์กซิสต์. ใน แก่งกิจ กิติเรียงลาภ (บ.ก.), *Anthropocene: บทวิพากษ์มนุษยและวิกฤตสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยแห่งทุน* (น. 111–140). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- เทคโนโลยีชาวบ้าน. (2563, 16 ธันวาคม). *ธุรกิจภาคเกษตร เตรียมทะยานหลังผ่านโควิด-19 ยกเว้นข้าว ส่งออกชะงัก แต่คาดฟื้นตัวปี 64*. เทคโนโลยีชาวบ้าน.
https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_166793
- เพชรพริ้ง แพงคำรักษ์, & สุกัลยา เชิญขวัญ. (2564). ผลกระทบและการรับมือต่อการแพร่ระบาดของโควิด-19 (ระลอก 1) ของครัวเรือนเกษตรกร กรณีศึกษา บ้านโนนศิลา ตำบลแวงน้อย อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*, 10(2), 93–110.
- ไทยพับลิก้า. (2565, 3 กรกฎาคม). *8 ปี รัฐบาลประยุทธ์ สร้าง-ซุกหนนี้ไว้เท่าไร? ประเด็นสืบสวน*.
<https://thaipublica.org/2022/07/open-data-quasi-fiscal-activities/>
- กนกพร ฉิมพลี, ทวี วัชรเกียรติศักดิ์, รัตติกร ศรีชัยชนะ, ชมชนก ธนาวิราภรณ์, & จารุกิตติ์ ไชยรอด. (2566). ผลกระทบและการปรับตัวของประชาชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สู่อุปกรณ์ปรับตัวของชุมชนวิถีใหม่ จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 13(2), 21–50.
- กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2567 ก., 3 กันยายน). *รายงานสถิติทางการเกษตร พืชอายุยาว (รต.02) การปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ ระดับประเทศ ปี พ.ศ. 2563 – 2567*. ระบบสารสนเทศการผลิตทางด้านการเกษตร. <https://production.doae.go.th>
- กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2567 ข., 3 กันยายน). *รายงานสถิติทางการเกษตร พืชอายุยาว (รต.02) การปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ ระดับจังหวัด ปี พ.ศ. 2563 – 2567*. ระบบสารสนเทศการผลิตทางด้านการเกษตร. <https://production.doae.go.th>
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2562). *แนวทางการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรไทยด้วยการแปรรูป*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร.
- กระทรวงพาณิชย์. (2541). *การส่งเสริมการส่งออกสินค้าเกษตรไทย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงพาณิชย์.
- กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. (2565, 23 เมษายน). “ไทยขึ้นแท่นอันดับ 7 ส่งออกมะม่วงสดโลก อาเซียนมาแรงส่งออกเท่าไต้หวันก็ไม่พอกิน.” *Economics Thai Economics*.
<https://www.thairath.co.th/money/economics/analysis/2374790>

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). *เทศกาลมะม่วง และของดีเนินมะปราง*. Amazing Thailand. <https://thai.tourismthailand.org/Events-and-Festivals/เทศกาลมะม่วง-และของดีเนินมะปราง>
- คมชัดลึก ออนไลน์. (2559, 14 กุมภาพันธ์). 'มะม่วง' ทองบนดินเนินมะปราง *สู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. Lifestyle. <https://www.komchadluek.net/kom-lifestyle/222349>
- จเร จันคง. (2529). *การส่งออกมะม่วงของประเทศไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (บริหารธุรกิจเกษตร)]. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าลาดกระบัง.
- จตุรภัทร์ รัตนวิสาณนท์. (2551). *เอกสารวิชาการ เรื่องการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเชิงพื้นที่*. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 2, กรมวิชาการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ชนวน รัตนวราหะ (บรรณาธิการ). (2536). *เกษตรกรรมเชิงระบบ เกษตรกับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2563). โครonavirus-19: ทำอะไรกับโลกและทำให้โลกเป็นอย่างไร. *วารสารวิจัยสังคม*, 43(2), 1–22.
- ญาธิษา มาสมทบ. (2565, 15 กุมภาพันธ์). *บทเรียนการปรับตัวของเกษตรกรในภาวะวิกฤต*. มูลนิธิชีวิตไท. <https://www.landactionthai.org/2012-05-18-03-24-45/article/item/2524-2022-02-16-07-36-14.html>
- ตรงใจ หุตากร. (2564). Anthropocene: สมัยมนุษย์ผันผวนโลก. ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (บ.ก.), *Anthropocene: บทวิพากษ์มนุษย์และวิกฤตสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยแห่งทุน* (น. 25–86). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ทูเดย์. (2565, 25 มีนาคม). *เททิ่งร่วม 100 ต้น มะม่วงเกรดส่งออก จ.พิจิตร ราคาตกต่ำเหลือกิโลละ 1–2 บาท*. ในประเทศไทย. <https://workpointtoday.com/mango/>
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (25 พฤษภาคม 2563). *ธ.ก.ส. เผยผลการดำเนินงานมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรจากสถานการณ์เชื้อไวรัสโควิด-19 ช่วงที่ 29/256*. เคียงคู่รู้ค่าประชาชน. <https://www.baac.or.th/file-upload-manual/ลำดับที่%201%20ข่าวที่%2029-2563.pdf>
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2564, 1 พฤศจิกายน). *ธ.ก.ส. เผยผลการดำเนินงานครึ่งปีบัญชี 64 มุ่งดูแลเกษตรกรก้าวผ่านวิกฤตโควิด และภัยธรรมชาติ พร้อมขับเคลื่อนองค์กรผ่านนวัตกรรมสู่ความยั่งยืน ช่วงที่ 86/2564*. ยกระดับชีวิตเกษตรกรไทย สู่สังคมภาคภูมิใจ. https://www.baac.or.th/file-upload-manual/2_86.pdf

- นิธิตา สิริพงศ์พักษิณ. (2565). การปรับตัวของชาวนาไทยช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดข้าวของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 18(2), 1–25.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2565). เศรษฐศาสตร์การเมือง นิเวศวิทยาการเมืองและนิเวศสังคมนิยม. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, 1(1), 217–233.
- ปิติณัฐ เครือจينا, ศิรส ทองเชื้อ, & ดุสิต อธิณัฐวัฒน์. (2564). คุณภาพชีวิตของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวในยุคการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ระลอกที่ 1 ในประเทศไทย กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและศรีสะเกษ. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย*, 10(3), 300–314.
- พฤษัช ฤทธิวิลา. (2564). มองปัญหาการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ผ่านมุมมองการเชื่อมโยงข้ามถิ่น. ใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และนฤพนธ์ ดั่งวิเศษ (บ.ก.), *ภัยโควิด วิกฤตโคโรนา: โรคอุบัติใหม่ในมิติสังคม* (น. 19–20). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ยงยุทธ แฉล้มวงษ์. (2563, 8 เมษายน). *เราไม่ทิ้งกัน แต่รัฐทิ้งใครไว้เบื้องหลังหรือไม่? : มาตรการช่วยเหลือแรงงานนอกระบบรอบแรก 15,000 บาท*. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ). <https://tdri.or.th/2020/04/remedial-measures-for-informal-workers/>
- ระวี เจียรวิภา. (2564). *นิเวศเกษตรสวนยางพารา (Robber Agroecology)* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: อิงค์ออนเปเปอร์ จำกัด.
- รัศมี เอกศิริ, & ศยามล เจริญรัตน์. (2563). ทางเลือกทางรอดของคนทำงานในระบบอาหารต่อความมั่นคงทางอาหาร ท่ามกลางโควิด-19. *วารสารวิจัยสังคม*, 43(2), 23–53.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2548, 17 กรกฎาคม). *พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548*. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/466094>
- รุ่งนภา พิมพ์ศรี. (2565, 18 เมษายน). ไทยส่งออกมะม่วงเป็นอันดับ 1 ของโลก ทำเงินปีละ 4,500 ล้านบาท แต่ยังไม่พอ ต้องหาตลาดใหม่ๆ เพิ่ม. *Politics & Society*. <https://plus.thairath.co.th/topic/politics&society/101401>
- วัชรภรณ์ จันทนุกุล. (2566). ทางเลือกในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชนภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจในยุคโควิด-19 กรณีหมู่บ้านรายรอบตงฟ้าห่วนบ้านหนองบัว บ้านหนองมะเขือ และบ้านหนองมะนาว. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(4), 2286–2299.
- วิลาวรรณ น้อยภา, กมลรัตน์ โพธิ, เบญจมาศ โชติทอง, & ธาณี กาเมือง. (2554). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการบูรณาการคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพสู่แนวทางการจัดการ*

ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย (น. 5-8). สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

<http://www.tei.or.th/publications/2010-download/2010-IYB-TEI.pdf>

ศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก. (2567). *แผนที่จังหวัดพิษณุโลก*. จังหวัดพิษณุโลก.

<http://www2.phitsanulok.go.th/map>

ศูนย์สื่อสารวาระทางสังคมและนโยบายสาธารณะ องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย. (2563, 23 มิถุนายน). เปิดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของโควิด-19 ต่อครัวเรือนเกษตรกรรายย่อยในชุมชนเกษตรกรรม. *Thai PBS The Active*.

<https://theactive.net/data/public-forum-20200623/>

สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2563, 15 พฤษภาคม). *ครัวเรือนเกษตรกรไทยในวิกฤติโควิด-19*.

PIER. <https://www.pier.or.th/abridged/2020/11/>

สรารัฐ ทับทอง. (2564). *สำรวจการแก้ไขสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ของรัฐไทยผ่านกฎหมายด้านสาธารณสุขและกฎหมายว่าด้วยสถานการณ์ฉุกเฉิน*. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ & นฤพนธ์ ตัววิเศษ (บรรณาธิการ), *ภัยโควิด วิกฤติโคโรนา : โรคอุบัติใหม่ในมิติสังคม* (น. 21-22). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดอำนาจเจริญ. (2563, 22 กรกฎาคม). *บันได 10 ขั้น สู่ความสำเร็จในการผลิตมะม่วงส่งออก*. เกษตรรอบรู้.

https://www.opsmoac.go.th/amnatcharoen-local_wisdom-preview-421491791863

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2567). *ปริมาณและมูลค่าการส่งออกและนำมะม่วงของประเทศไทยช่วง 5 ปีหลัง (พ.ศ. 2563-2567)*. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. <https://mis-app.oae.go.th/product/มะม่วง>

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2568). *ระบบฐานข้อมูลและการให้บริการข้อมูลการค้าเกษตรต่างประเทศของประเทศไทย*.

<https://impexpth.oae.go.th/export>

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2532). *รายงานการพัฒนาผลิตภัณฑ์เกษตรส่งออก*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2567). *รายงานจำนวนครัวเรือนเกษตรกรรายจำแนกตามชนิดสินค้าและเนื้อที่ทำการเกษตร*. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. <https://farmerone.oae.go.th:5000/>

สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ กระทรวงการคลัง. (2563, 30 พฤศจิกายน). *รายงานผลการดำเนินการตามมาตรา ๑๐ แห่งพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลัง กู้เงินเพื่อแก้ไขปัญหา เยี่ยวยาและฟื้นฟูเศรษฐกิจ และสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโค*

โรมา ๒๐๑๙ พ.ศ. ๒๕๖๓. ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๓. โครงการภายใต้ พ.ร.ก. กู้เงิน
โควิด-19. <https://www.pdmo.go.th/pdmomedia/documents/2021/Oct/รายงาน%20ม.10%20เสนอรัฐสภา2.pdf>

สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ กระทรวงการคลัง. (2565 ก., 22 กรกฎาคม). รายงานผลการ
ดำเนินการตามมาตรา ๑๐ แห่งพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลัง กู้เงินเพื่อแก้ไข
ปัญหา เยียวยาและฟื้นฟูเศรษฐกิจ และสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อ
ไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ พ.ศ. ๒๕๖๓. ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔. โครงการภายใต้
พ.ร.ก. กู้เงินโควิด-19.

[https://www.pdmo.go.th/pdmomedia/documents/2022/Jul/5%20รายงาน
มาตรา%2010%20พ.ร.ก.%20กู้เงินโควิด.pdf](https://www.pdmo.go.th/pdmomedia/documents/2022/Jul/5%20รายงาน%20มาตรา%2010%20พ.ร.ก.%20กู้เงินโควิด.pdf)

สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ กระทรวงการคลัง. (2565 ข., 22 กรกฎาคม). รายงานผลการ
ดำเนินการตามมาตรา ๘ แห่งพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลัง กู้เงินเพื่อแก้ไข
ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ เพิ่มเติม พ.ศ.
๒๕๖๔ ประกอบมาตรา ๑๐ แห่งพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ไข
ปัญหา เยียวยาและฟื้นฟูเศรษฐกิจ และสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อ
ไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ พ.ศ. ๒๕๖๓. ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔. โครงการภายใต้
พ.ร.ก. กู้เงินโควิด-19.

<https://www.pdmo.go.th/pdmomedia/documents/2022/Jul/รายงานมาตรา%208%20พ.ร.ก.%20กู้เงินโควิด%20เพิ่มเติม%20-fina.pdf>

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดพิษณุโลก. (2563, 23 กุมภาพันธ์). “มะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง
พิษณุโลก” สินค้า GI ลำดับที่ 191. [ภาพ]. Facebook.
[https://www.facebook.com/story.php/?story_fbid=583458667152029&id=10006
4637030489](https://www.facebook.com/story.php/?story_fbid=583458667152029&id=100064637030489)

สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2565, กันยายน). รายงานการถอดบทเรียนการเตรียมความพร้อม
พร้อมรองรับการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ระดับเขตสุขภาพ.
<https://mahidol.ac.th/documents/covid19.pdf>

สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ. (2550). มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารไทย
เพื่อการส่งออก. กรุงเทพฯ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2530). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534). น. 12-18. <https://www.nesdc.go.th>

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. น. 44-47. <https://www.nesdc.go.th>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *ภาวะเศรษฐกิจรายไตรมาสและแนวโน้มเศรษฐกิจไทย ปี 2562*. ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม. https://www.nesdc.go.th/more_news.php?cid=746
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *ภาวะเศรษฐกิจรายไตรมาสและแนวโน้มเศรษฐกิจไทย ปี 2563*. ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม. https://www.nesdc.go.th/more_news.php?cid=802
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *ภาวะเศรษฐกิจรายไตรมาสและแนวโน้มเศรษฐกิจไทย ปี 2564*. ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม. https://www.nesdc.go.th/more_news.php?cid=868
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2565 – 2570)*. น. 44-47. <https://www.nesdc.go.th>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *ภาวะเศรษฐกิจรายไตรมาสและแนวโน้มเศรษฐกิจไทย ปี 2565*. ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม. https://www.nesdc.go.th/more_news.php?cid=930
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *ภาวะเศรษฐกิจรายไตรมาสและแนวโน้มเศรษฐกิจไทย ปี 2566*. ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม. https://www.nesdc.go.th/more_news.php?cid=1005
- หน่วยปฏิบัติการวิจัยสังคมชาวนาร่วมสมัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2563, 5 มิถุนายน). เปิดผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของโควิด-19 ต่อเกษตรกรรายย่อย. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=CMfOX9n1fNk&t=2s>
- หนังสือพิมพ์ข่าวสดรายวัน. (30 มีนาคม 2561). ผลผลิตเยอะ-มะม่วงเนิ่นมะปรางราคาตก. *เทคโนโลยีชาวบ้าน*. https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_52985
- หนังสือพิมพ์ดอกเบี๋ยออนไลน์. (2563, 4 พฤษภาคม). พืชโควิด-19 ทำส่งออกเตี้ย...ชาวสวนมะม่วงตื่นหนีตาย ขายถูกๆ โลละ 30 ในประเทศ. *ดอกเบี๋ยออนไลน์*. <https://www.dokbiaonline.com/post/mango>
- องศาเหนือ. (2564, 8 กรกฎาคม). ‘ทองคำบนดินถิ่นเนิ่นมะปราง อ.เนิ่นมะปราง จ.พิษณุโลก’. *ชีวิตนอกกรุง*. <https://thecitizen.plus/node/45512>

องศาเหนือ. (2565, 17 เมษายน). จาก GAP สู่ GMP โอกาสและความหวังของชุมชน. *The Citizen Plus Thai PBS*. <https://thecitizen.plus/node/55153>

อัมรินทร์ สุวรรณดี และ พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์. (2566). การปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกหอมแดงในยุค นิวโนร์มอล กรณีศึกษาบ้านกอก ตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารชัยพฤกษ์ปริทัศน์มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครราชสีมา*, 5(1), 76-87.

อาทิตยา พงพรหม. (2561). เอกสารเผยแพร่ ฉบับที่ 588 ความรู้เบื้องต้นด้านนิเวศเกษตรเพื่อการ ประยุกต์ใช้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน. *สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานการ ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม*, 20-31. <https://shorturl.asia/GFKgf>

อีจัน. (2564, 16 มีนาคม). ชาวสวนมะม่วง กำลังแย่!!! ปีนี้ราคามะม่วงตกต่ำที่สุดในประวัติศาสตร์ ไทย. [Facebook Post]. <https://www.facebook.com/ejan2016/posts/2711305119030477>

รายการสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูล A1. 2567. ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย. สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย. 23 ธันวาคม.

ผู้ให้ข้อมูล B1. 2567. ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่ม เกษตรกรอย่างเป็นระบบ ตำบลไทรย้อย อำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย. 28 ตุลาคม.

ผู้ให้ข้อมูล B2. 2567. ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่ม เกษตรกรอย่างเป็นระบบ ตำบลวังโพรง อำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์โดย ผู้วิจัย. 30 พฤศจิกายน.

ผู้ให้ข้อมูล C1. 2567. ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่ม เครือญาติอย่างไม่เป็นระบบ ตำบลบ้านม่วง อำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์ โดยผู้วิจัย. 25 พฤศจิกายน.

ผู้ให้ข้อมูล C2. 2567. ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่ม เครือญาติอย่างไม่เป็นระบบ ตำบลบ้านน้อยซุ้มขี้เหล็ก อำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย. 7 ธันวาคม.

ผู้ให้ข้อมูล D1. 2567. ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือน เกษตรกร ตำบลชมพู อำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย. 30 ตุลาคม.

ผู้ให้ข้อมูล D2. 2567. ตัวแทนเกษตรกรชาวสวนมะม่วงดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือน
เกษตรกร ตำบลเนินมะปราง อำเภอนีนมะปราง จังหวัดพิษณุโลก. สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย. 1
ธันวาคม.

อรมน ทรัพย์ทวีธรรม. 2565. อธิปไตยกรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. สัมภาษณ์โดยกองบรรณาธิการ
หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. 23 เมษายน.

ภาคผนวก

คณะกรรมการการวิจัยฯ													
เตรียมเอกสาร ดำเนินการยื่นเรื่อง เพื่อขอ											X	X	
สอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ ภายในปี 2 เทอม 1													
สอบหัวข้อ/โครงร่างวิทยานิพนธ์												X	
ร่างคำถามสัมภาษณ์ ผ่านความเห็นชอบจาก											X	X	
อาจารย์ที่ปรึกษา และ คณะกรรมการ IRB													
ลงภาคสนามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์											X	X	
(Field Works ,Field Note และบันทึกเสียง)													
ถอดข้อมูลจากเทป และ Field Note											X	X	
จำแนกข้อมูลตามประเภทที่ผู้วิจัยออกแบบไว้											X	X	
วิเคราะห์ข้อมูลและตีความข้อมูลที่ได้ ให้											X	X	
อาจารย์ที่ปรึกษาช่วยตรวจสอบและให้คำแนะนำเพื่อให้งานสมบูรณ์													
เขียนรายงานบท 4-5 ฉบับเกือบสมบูรณ์ และ											X	X	X
แต่งตั้งคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์													
ขึ้นสอบ พร้อมรับฟังคำติชม ความเห็นของ	X	X	X								X	X	X
คณะกรรมการวิจัยฯ และเขียนบทความวิจัย													
ส่งวารสารเพื่อตีพิมพ์บทความวิจัย***													
ปรับแก้/เพิ่มเติมข้อมูล เพื่อให้ได้วิทยานิพนธ์	X	X	X	X							X	X	X
ฉบับสมบูรณ์ และยื่นสำเร็จการศึกษา													
***สอบภาษาอังกฤษ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

ผู้วิจัยได้วางแผนการทำงานตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และเห็นว่าแผนภูมิแกนต์ข้างต้นสามารถช่วยวางแผน ควบคุม และติดตามความก้าวหน้าของความสำเร็จของงานรับผิดชอบต่าง ๆ เช่น การเรียน การนำเสนอบทความ ตลอดจนการทำวิทยานิพนธ์ สิ่งสำคัญที่สุดคือช่วยในการวางแผนและจัดสรรทรัพยากร เนื่องจากผู้วิจัยได้ระบุช่วงเวลาไว้ล่วงหน้าแล้วว่าเวลาไหนจะทำอะไร และใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง จึงลดความซ้ำซ้อนหรือความล่าช้าในการดำเนินงาน อีกทั้งติดตามความคืบหน้าของงานได้ง่ายขึ้น เช่น เปรียบเทียบแผนที่วางไว้กับความคืบหน้าจริง ตรวจสอบได้ว่างานไหนเสร็จแล้ว งานไหนยังไม่เริ่มหรือกำลังล่าช้า ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามแผนงานข้างต้น ฉะนั้น การสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ การส่งบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ การวางแผนยื่นขอจริยธรรมการวิจัยใน

มนุษย์ เมื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ผู้วิจัยจึงวางการสัมภาษณ์ เพื่อลดความเสี่ยงการทำงานล่าช้า และนำไปสู่การสอบวิทยานิพนธ์ภายในระยะเวลา 2 ปี โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามและแผนงาน สัมภาษณ์ของผู้วิจัยในช่วงปิดภาคเรียน มรายละเอียดดังนี้

แผนงานสัมภาษณ์ (ช่วงวันที่ 18 ต.ค. ถึง 18 พ.ย. 2567)

แผน/วันที่	18-24 ต.ค.	25-31 ต.ค.	1-7 พ.ย.	8-14 พ.ย.	15-18 พ.ย.
หาช่องทางติดต่อประสาน	→				
ประสานนัดสัมภาษณ์	→				
ลงภาคสนามและสัมภาษณ์				→	
ถอดเทปสัมภาษณ์				→	
จัดเรียงและแยกข้อมูลตามประเด็นสำคัญ				→	
วิเคราะห์ข้อมูล					→
ปรับแก้งานเพื่อให้สมบูรณ์					→

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ผู้วิจัยได้ทำการค้นหาข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 4 กลุ่ม โดย 2 กลุ่มแรก ได้แก่ ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย และตัวแทนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกร อย่างเป็นระบบผ่านเว็บไซต์หรืออินเทอร์เน็ต เนื่องจากอำเภอเนินมะปรางมีพื้นที่ค่อนข้างกว้าง ประกอบไปด้วย 7 ตำบล และเกษตรกรอีก 2 กลุ่ม ได้แก่ ตัวแทนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพ ด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ และตัวแทนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร อย่งไรก็ดี เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครอบคลุม ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ที่มีพื้นที่ปลูกมะม่วงเป็นจำนวนมาก จึงได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากพื้นที่ทั้ง 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลไทรย้อย ตำบลบ้านมุง ตำบลเนินมะปราง ตำบลบ้านน้อยซุ้มขี้เหล็ก ตำบลวังโพรง ยกเว้นตำบลวังยาง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เกษตรกรทำมะม่วงจึงมีส่วนน้อย

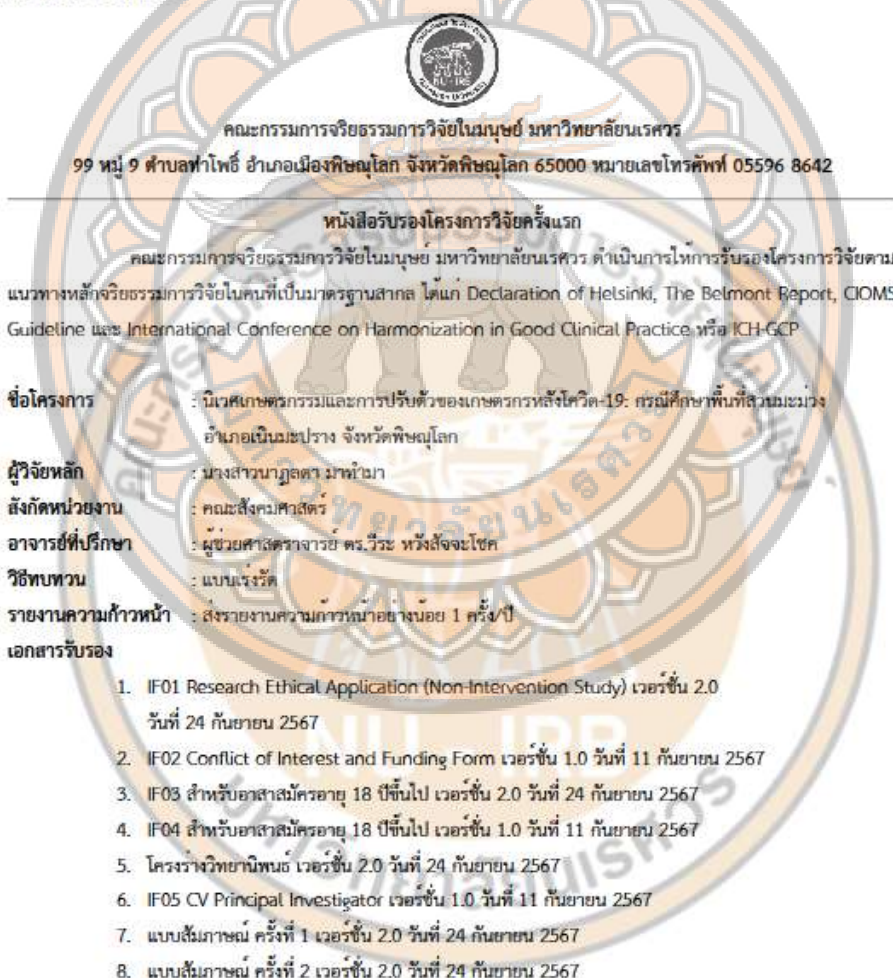
ภาคผนวก ข

เอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เอกสารชี้แจงข้อมูลโครงการวิจัยสำหรับผู้เข้าร่วม โครงการวิจัย หนังสือแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย (Consent Form) และแบบคำถามสัมภาษณ์

เอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัย
นเรศวร (Naresuan University Institutional Review Board: NU-IRB)

COA No. 351/2024
IRB No. P2-0341/2567

AF 11/6.0

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
99 หมู่ 9 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก 65000 หมายเลขโทรศัพท์ 05596 8642

หนังสือรับรองโครงการวิจัยครั้งแรก
คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ดำเนินการให้การรับรองโครงการวิจัยตาม
แนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในคนที่เป็นมาตรฐานสากล ได้แก่ Declaration of Helsinki, The Belmont Report, CIOMS
Guideline และ International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice หรือ ICH-GCP

ชื่อโครงการ : นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สามมะม่วง
อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

ผู้วิจัยหลัก : นางสาวนฤมล มาพินา

สังกัดหน่วยงาน : คณะสังคมศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีระ หวังดีจจะโชค

วิธีทบทวน : แบบเร่งรัด

รายงานความก้าวหน้า : ส่งรายงานความก้าวหน้าอย่างน้อย 1 ครั้ง/ปี

เอกสารรับรอง

1. IF01 Research Ethical Application (Non-Intervention Study) เวอร์ชัน 2.0 วันที่ 24 กันยายน 2567
2. IF02 Conflict of Interest and Funding Form เวอร์ชัน 1.0 วันที่ 11 กันยายน 2567
3. IF03 สำหรับอาสาสมัครอายุ 18 ปีขึ้นไป เวอร์ชัน 2.0 วันที่ 24 กันยายน 2567
4. IF04 สำหรับอาสาสมัครอายุ 18 ปีขึ้นไป เวอร์ชัน 1.0 วันที่ 11 กันยายน 2567
5. โครงการวิทยานิพนธ์ เวอร์ชัน 2.0 วันที่ 24 กันยายน 2567
6. IF05 CV Principal Investigator เวอร์ชัน 1.0 วันที่ 11 กันยายน 2567
7. แบบสัมภาษณ์ ครั้งที่ 1 เวอร์ชัน 2.0 วันที่ 24 กันยายน 2567
8. แบบสัมภาษณ์ ครั้งที่ 2 เวอร์ชัน 2.0 วันที่ 24 กันยายน 2567

เอกสารชี้แจงข้อมูลโครงการวิจัยสำหรับผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

NU-IRB# .....

IF 03/6.0

ข้อมูลคำอธิบายสำหรับอาสาสมัครในโครงการวิจัย (สำหรับอาสาสมัครที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป)	 คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
---	--

ชื่อโครงการวิจัย นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอนีนะปราย จังหวัดพิษณุโลก

ผู้ทำวิจัย

ชื่อ นางสาวนาฏลดา มาท่ามา

ที่อยู่ 146/1 หมู่ 5 ตำบล ชมพู่ อำเภอนีนะปราย จังหวัดพิษณุโลก 65190

เบอร์โทรศัพท์ที่ทำงาน – เบอร์โทรศัพท์มือถือ 064-009-5619

อีเมล natladam66@nu.ac.th

ผู้ร่วมในโครงการวิจัย

ชื่อ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่คัดเลือกจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ได้แก่ ตัวแทนจากสมาคมนักข่าวสวนมะม่วงไทยและกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอนีนะปราย จังหวัดพิษณุโลกทั้ง 3 กลุ่ม
ที่อยู่ พื้นที่สวนมะม่วงอำเภอนีนะปราย จังหวัดพิษณุโลก

ผู้สนับสนุนการวิจัย ทุนส่วนตัว (Self-funding)

ในกรณีที่ท่านได้รับอันตรายใด ๆ หรือต้องการข้อมูลเพิ่มเติมที่เกี่ยวกับโครงการวิจัย ท่านสามารถติดต่อกับผู้ทำวิจัย คือ นางสาวนาฏลดา มาท่ามา หมายเลขโทรศัพท์ 064-009-5619 ได้ตลอด 24 ชั่วโมง

เรียน ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยทุกท่าน

ท่านได้รับเชิญให้เข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ เนื่องจาก ท่านเป็นผู้มีความรอบรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตมะม่วง ซึ่งในโครงการวิจัยนี้จะให้ผู้เข้าร่วมโครงการทั้งหมด 7 ราย

ก่อนที่ท่านจะตัดสินใจ เข้าร่วม หรือ ไม่เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้

- ให้ท่านอ่านเอกสารฉบับนี้อย่างถี่ถ้วน เพื่อให้ท่านได้ทราบถึงเหตุผลและรายละเอียดของโครงการวิจัยนี้
- ท่านสามารถขอคำแนะนำในการเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้จากครอบครัว เพื่อน หรือแพทย์ประจำตัวของท่านได้ หรือคนอื่น ๆ ได้ตามที่ท่านต้องการ และท่านสามารถใช้เวลาได้นานตามที่ท่านต้องการ เพื่อให้มีเวลาอย่างเพียงพอในการตัดสินใจโดยอิสระ
- หากท่านมีข้อสงสัยใด ๆ กรุณาซักถามจาก นางสาวนาฏลดา มาท่ามา

การเข้าร่วมโครงการนี้ต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ

- ท่านสามารถปฏิเสธการเข้าร่วมโครงการนี้ได้
- แม้เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้แล้ว ท่านสามารถถอนตัวได้ตลอดเวลา โดยไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อท่าน

NU-IRB# .....

IF 03/6.0

<p>ทางเลือกอื่น ๆ หากท่านตัดสินใจไม่เข้าร่วมโครงการวิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> ท่านสามารถแจ้งผู้วิจัยได้โดยตรงหากต้องการปฏิเสธการเข้าร่วมโครงการวิจัย ท่านจะได้รับการดูแลปกป้องข้อมูลพื้นฐาน เช่น ชื่อ, ที่อยู่, และรูปลักษณะภายนอกของบุคคลเสมือนว่าผู้วิจัยนั้นไม่เคยพบเจอท่านมาก่อน
<p>1. ทำไมต้องทำวิจัยเรื่องนี้?</p> <p>งานวิจัยเรื่อง นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก มีขึ้นเพื่อศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 และศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 ลักษณะกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตมะม่วงที่มีความแตกต่างกัน อาจทำให้เราเห็นว่าได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองและมีการปรับตัวหลังโควิด-19 ที่มีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกัน</p>
<p>2. การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร?</p> <ol style="list-style-type: none"> ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ศึกษาการปรับตัวหลังโควิด-19 ของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
<p>3. ท่านจะต้องร่วมกิจกรรมอะไรบ้าง?</p> <p>หลังจากท่านยินยอมเข้าร่วมการวิจัยด้วยความสมัครใจ ท่านจะได้รับเชิญให้มาพบคณะผู้ทำวิจัยตามวันเวลาที่ผู้ทำวิจัยนัดหมาย สถานที่ทำการวิจัยคือ สถานที่ของผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ท่านจะต้องมาพบผู้วิจัยทั้งหมด 2 ครั้ง แต่แต่ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 15-30 (นาที/ชั่วโมง) รวมแล้วท่านจะอยู่ในโครงการวิจัยเป็นระยะเวลาทั้งหมดไม่เกิน 60 นาที</p> <ul style="list-style-type: none"> การนัดหมายครั้งที่ 1 ใช้เวลาประมาณ 15 ถึง 30 นาที <ul style="list-style-type: none"> ท่านจะถูกคัดกรองว่าจะสามารถเข้าร่วมโครงการวิจัยได้หรือไม่ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> แนะนำรายละเอียดโครงการวิจัย ได้แก่ ความสำคัญ วัตถุประสงค์ และขั้นตอนในการเก็บข้อมูล สอบถามถึงปัญหาและผลกระทบของโควิด-19 รวมทั้งผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมือง ดำเนินการนัดหมายในครั้งต่อไป   การนัดหมายครั้งที่ 2 ใช้เวลาประมาณ 15 ถึง 30 นาที <ul style="list-style-type: none"> ดำเนินการสัมภาษณ์ตามข้อกำหนดที่กำหนดไว้
<p>4. หากเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ท่านอาจจะได้รับความเสี่ยงอะไรบ้าง?</p> <p>ความเสี่ยงที่ท่านอาจได้รับ ได้แก่ โครงการนี้มีความเสี่ยงเพียงเล็กน้อย ไม่เกินความเสี่ยงในชีวิตประจำวัน ผู้วิจัยอาจเสียเวลาตอบแบบสอบถาม 10 นาที</p>

นอกจากความเสี่ยงที่กล่าวมา ท่านอาจเกิดอาการ หรือความไม่สบายอื่น ๆ ที่ไม่ทราบแน่นอน

นอกเหนือจากที่ได้แสดงในเอกสารฉบับนี้ ซึ่งอาการเหล่านี้เป็นอาการที่ไม่เคยพบมาก่อน

NU-IRB# .....

IF 03/6.0

หากท่านต้องการข้อมูลเพิ่มเติม หรือมีข้อสงสัยใด ๆ เกี่ยวกับความเสี่ยงที่อาจได้รับการเข้าร่วมในโครงการวิจัย ท่านสามารถสอบถามจากผู้ทำวิจัยได้ตลอดเวลา

หากมีการค้นพบข้อมูลใหม่ ๆ ที่อาจมีผลต่อความปลอดภัยของท่านในระหว่างที่ท่านเข้าร่วมในโครงการวิจัย ผู้ทำวิจัยจะแจ้งให้ท่านทราบทันที เพื่อให้ท่านตัดสินใจว่าจะอยู่ในโครงการวิจัยต่อไปหรือจะขอถอนตัวออกจากโครงการวิจัย

หากท่านเกิดความไม่สบายใจ หรือเกิดการผัดปดใด ๆ ให้ท่านปฏิบัติดังนี้
<ul style="list-style-type: none"> แจ้งผู้ทำวิจัยให้ทราบทันที โดยท่านสามารถติดต่อกับผู้ทำวิจัยคือ นางสาวนาฏธิดา มาพามา เบอร์โทรศัพท์ 0640095619 ได้ตลอด 24 ชั่วโมง
<p>5. ผู้วิจัยมีมาตรการการป้องกันอันตราย หรือมาตรการดูแลท่านอย่างไรหากเกิดอันตรายในระหว่างการวิจัย?</p> <p>มาตรการป้องกันอันตรายและลดความเสี่ยง โครงการนี้มีความเสี่ยงเพียงเล็กน้อย ไม่เกินความเสี่ยงในชีวิตประจำวัน หากอาสาสมัครรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจในการตอบคำถาม สามารถถอนตัวออกจากโครงการวิจัยได้ตลอดเวลา โดยไม่มีผลกระทบใดใด</p> <p>*การลงนามในเอกสารให้ความยินยอม ไม่ได้หมายความว่าท่านได้ละสิทธิ์ทางกฎหมายความปกติที่ท่านพึงมี</p>
<p>6. ท่านจะได้รับการประกันภัยเพื่อคุ้มครองในการเข้าร่วมโครงการวิจัยหรือไม่?</p> <p>โครงการวิจัยนี้ไม่ได้จัดทำประกันภัยให้แก่ผู้เข้าร่วมการวิจัย</p>
<p>7. การเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ท่านจะได้รับประโยชน์อะไร?</p> <p>ท่านจะไม่ได้รับประโยชน์ใด ๆ จากการเข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ แต่ผลการศึกษาที่ได้จะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมืองภาคการเกษตรและการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง</p>
<p>8. เมื่อเข้าร่วมโครงการวิจัย ท่านจะต้องมีความรับผิดชอบอย่างไรบ้าง?</p> <ul style="list-style-type: none"> ขอให้ท่านปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ทำวิจัยอย่างเคร่งครัด ขอให้ท่านแจ้งให้ผู้ทำวิจัยทราบถึงความผิดปกติที่เกิดขึ้นระหว่างที่ท่านร่วมในโครงการวิจัย ขอให้ท่านให้ข้อมูลของในส่วนของยุทธวิธีและนวัตกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมแก่ผู้ทำวิจัยด้วยความซื่อสัตย์
<p>9. ท่านจะต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างไรบ้างในการเข้าร่วมโครงการวิจัย?</p> <p>ท่านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้</p>
<p>10. ท่านจะได้รับค่าตอบแทนสำหรับการเข้าร่วมโครงการวิจัยหรือไม่?</p> <p>ท่านจะไม่ได้รับค่าตอบแทน หรือค่าชดเชยการเดินทาง และเสียเวลาในการเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้</p>
<p>11. ท่านจะออกจากโครงการวิจัยนี้ได้กรณีใดบ้าง?</p> <p>ผู้ทำวิจัยอาจถอนท่านออกจากโครงการวิจัย เพื่อเหตุผลด้านความปลอดภัยของท่านในกรณีดังต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> ท่านไม่สามารถตอบคำถามของผู้วิจัยได้

NU-IRB# .....

IF 03/6.0

<ul style="list-style-type: none"> • ท่านรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัย • ท่านรู้สึกไม่สบายใจกับคำถาม <p>การเข้าร่วมโครงการการวิจัยครั้งนี้เป็นไปด้วยความสมัครใจหากท่านไม่สมัครใจจะเข้าร่วมการศึกษาในกรณีนี้ท่านสามารถถอนตัวได้ตลอดเวลา</p>
--

<p>12. ท่านจะได้รับการปกป้องรักษาข้อมูลความลับของท่านอย่างไรบ้าง?</p> <p>ข้อมูลการวิจัยจะถูกเก็บในคอมพิวเตอร์ มีการปกป้องเข้าถึงข้อมูลโดยใช้การเข้ารหัส ซึ่งทีมวิจัยเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงได้ ข้อมูลเฉพาะที่อาจนำไปสู่การเปิดเผยตัวท่านจะได้รับการปกป้องและจะไม่เปิดเผยแก่สาธารณชนในกรณีที่เกิดการวิจัยได้รับการตีพิมพ์ชื่อและที่อยู่ของท่านจะต้องได้รับการปกปิดอยู่เสมอ โดยจะใช้เฉพาะชื่อสมมติ เช่น นาย A นาย B และ นาย C เป็นต้น ทั้งนี้ ข้อมูลของท่านจะถูกจัดเก็บเป็นระยะเวลาทั้งหมด 1 ปี เมื่อครบกำหนดจะทำการเผาทั้งพื้นที่ ณ สถานที่เก็บคือ 146/1 หมู่ 5 ตำบล ชมพู อำเภอ เนินมะปราง จังหวัด พิษณุโลก 65190</p> <p>จากการลงนามยินยอมของท่านผู้ทำวิจัยและผู้สนับสนุนการวิจัยสามารถเข้าไปตรวจสอบบันทึกข้อมูลทางการวิจัยแม้จะสิ้นสุดโครงการวิจัยแล้วก็ตามหากท่านต้องการยกเลิกหรือให้สิทธิ์กล่าวหาท่านสามารถแจ้งหรือเขียนบันทึกขอยกเลิกการให้คำยินยอม ท่านสามารถแจ้งผู้วิจัย นางสาวนาฏลดา มาทำมา เบอร์โทรศัพท์ 064-009-5619 หรือ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร หากท่านขอยกเลิกการให้คำยินยอมหลังจากที่ท่านได้เข้าร่วมโครงการวิจัยแล้ว ข้อมูลส่วนตัวของท่านจะไม่ถูกบันทึกเพิ่มเติมและท่านจะไม่ถูกรวบรวมเข้ามาเข้าร่วมในโครงการได้อีก</p>

<p>13. หากมีตัวอย่างเลือดหรือตัวอย่างอื่น ๆ ที่ได้จากร่างกายของท่าน ผู้วิจัยจะมีวิธีการจัดการกับตัวอย่างที่เหลืออย่างไรบ้าง?</p> <ul style="list-style-type: none"> • ไม่เกี่ยวข้อง

<p>14. ท่านจะมีสิทธิอย่างไรบ้าง ในฐานะของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย?</p> <p>ในฐานะที่ท่านเป็นผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย ท่านจะมีสิทธิดังต่อไปนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ท่านจะได้รับทราบถึงลักษณะและวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยในวงกว้าง 2. ท่านจะได้รับการอธิบายถึงความเสี่ยงและความไม่สบายใจที่จะได้รับจากการวิจัย 3. ท่านจะได้รับการอธิบายถึงประโยชน์ที่ท่านอาจจะได้รับจากการวิจัย 4. ท่านจะมีโอกาสได้ซักถามเกี่ยวกับงานวิจัยหรือขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย 5. ท่านจะได้รับทราบว่าการยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ ท่านสามารถขอถอนตัวจากโครงการเมื่อไรก็ได้ โดยผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัยสามารถขอถอนตัวจากโครงการโดยไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ ทั้งสิ้น 6. ท่านจะได้รับเอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัยและสำเนาเอกสารใบยินยอมที่มีทั้งลายเซ็นและวันที่ 7. ท่านมีสิทธิในการตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมในโครงการวิจัยหรือไม่ก็ได้ โดยปราศจากการใช้อิทธิพลบังคับข่มขู่หรือการหลอกลวง
--

หากท่านไม่ได้รับการชดเชยอันควรต่อการบาดเจ็บหรือเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นโดยตรงจากการวิจัยหรือท่านไม่ได้รับการปฏิบัติตามที่ปรากฏในเอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมในการวิจัยท่านสามารถร้องเรียนได้ที่สำนักงานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ดังรายละเอียดข้อมูลติดต่อด้านล่างนี้

ขอขอบคุณในการร่วมมือของท่านมา ณ ที่นี้

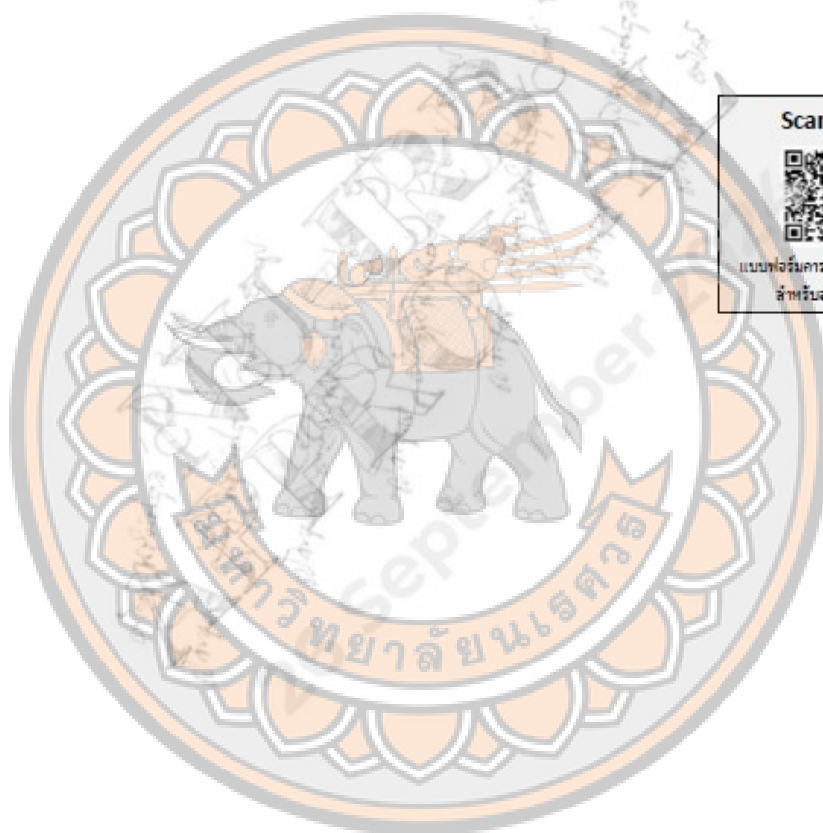
NU-IRB# .....

IF 03/6.0

ถ้าท่านตัดสินใจแล้วว่าจะเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ ขอให้ท่านลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมของโครงการวิจัยนี้

ที่อยู่ สำนักงานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

2 กลุ่ม กลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โทร. 055-968642 อีเมล nu-irb-board2@nu.ac.th	กองการวิจัยและนวัตกรรม งานจัดการมาตรฐานและเครือข่าย คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ชั้น 4 อาคารมหาธรรมราชา มหาวิทยาลัยนเรศวร เลขที่ 99 หมู่ 9 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก 65000
---	--

Scan Me!

แบบฟอร์มการสำรวจวิจัย
สำหรับอาสาสมัคร

หนังสือแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย (Consent Form)

NU-IRB# .....

IF 04/6.0

หนังสือแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย (สำหรับอาสาสมัครอายุ 18 ปีขึ้นไป)	 คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
--	--

โครงการวิจัยเรื่อง: นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษาพื้นที่สวนมะม่วง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพิษณุโลก

วันที่ทำยินยอม วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

ข้าพเจ้า

นาย/นาง/นางสาว.....

ที่อยู่.....

ข้าพเจ้าได้อ่านรายละเอียดจากเอกสารข้อมูลสำหรับผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยที่แนบมาฉบับวันที่.....

ข้าพเจ้ายินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยโดยสมัครใจ

ข้าพเจ้าได้รับสำเนาเอกสารแสดงความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยที่ข้าพเจ้าได้ลงนาม และวันที่
 พร้อมด้วยเอกสารข้อมูลสำหรับผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

ทั้งนี้ก่อนที่จะลงนามในใบยินยอมให้ทำการวิจัยนี้ ข้าพเจ้าได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยถึง

- วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ระยะเวลาของการทำวิจัย
- วิธีการวิจัย
- ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการวิจัย

ข้าพเจ้ามีเวลาและโอกาสเพียงพอในการซักถามข้อสงสัยจนมีความเข้าใจอย่างดีแล้วโดยผู้วิจัยได้ตอบคำถามต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจและไม่บังคับจนรับจนข้าพเจ้าพอใจ

ข้าพเจ้ารับทราบจากผู้วิจัยว่าหากเกิดความไม่สบายใจ จากการทำวิจัยดังกล่าว

ข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะบอกเลิกเข้าร่วมโครงการวิจัยเมื่อใดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องแจ้งเหตุผล
 และการบอกเลิกการเข้าร่วมการวิจัยนี้ จะไม่มีผลต่อสิทธิอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป

ผู้วิจัยรับรองว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับและจะเปิดเผยได้เฉพาะเมื่อได้รับการยินยอมจาก
 ข้าพเจ้าเท่านั้น

บุคคลอื่นในนามของคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนอาจได้รับอนุญาตให้เข้ามาตรวจและประมวล
 ข้อมูลของข้าพเจ้า ทั้งนี้จะต้องกระทำไปเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเท่านั้น

โดยการตกลงที่จะเข้าร่วมการศึกษานี้ข้าพเจ้าได้ให้คำยินยอมที่จะให้มีการตรวจสอบข้อมูลของข้าพเจ้าได้

ผู้วิจัยรับรองว่าจะไม่มีการเก็บข้อมูลใด ๆ เพิ่มเติมหลังจากที่ข้าพเจ้าขอยกเลิกการเข้าร่วมโครงการวิจัย
 และต้องการให้ทำลายเอกสารทั้งหมดที่สามารถสืบค้นถึงตัวข้าพเจ้าได้

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะตรวจสอบหรือแก้ไขข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าและสามารถยกเลิกการให้สิทธิ
 ในการใช้ข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าได้ โดยต้องแจ้งให้ผู้วิจัยรับทราบ

NU-IRB# .....

IF 04/6.0

ข้าพเจ้าได้ตระหนักว่าข้อมูลในการวิจัยรวมถึงข้อมูลของข้าพเจ้าที่ไม่มีการเปิดเผยชื่อจะผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การเก็บข้อมูล การบันทึกข้อมูลในแบบบันทึกและในคอมพิวเตอร์ การตรวจสอบ การวิเคราะห์ และการรายงานข้อมูลเพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการ เท่านั้น

ข้าพเจ้าได้อ่านข้อความข้างต้นและมีความเข้าใจดีทุกประการแล้ว ยินดีเข้าร่วมในการวิจัยด้วยความเต็มใจ จึงได้ลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมนี้

..... ลงนามผู้ให้ความยินยอม
(.....) ชื่อผู้ยินยอม
วันที่.....

ข้าพเจ้าได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของกรวิจัย วิธีการวิจัย หรือความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัย รวมทั้งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการวิจัยอย่างละเอียดให้ผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัยตามนามข้างต้นได้ทราบและมีความเข้าใจดีแล้ว พร้อมลงนามลงในเอกสารแสดงความยินยอมด้วยความเต็มใจ

..... ลงนามผู้ทำวิจัย
(.....) ชื่อผู้ทำวิจัย
วันที่.....

..... ลงนามพยาน
(.....) ชื่อพยาน
วันที่.....

การลงนามของพยานนี้ จำเป็นเฉพาะสำหรับอาสาสมัครที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ เท่านั้น
ในกรณีที่ท่านไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ ให้มีพยาน 1 คนลงนาม โดยที่พยานนั้นจะต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการวิจัย

..... ลงนามพยาน
(.....) ชื่อพยาน
วันที่.....

แบบคำถามสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ครั้งที่ 1

การสัมภาษณ์ในงานวิจัยเรื่อง นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษา พื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก จะประกอบไปด้วย ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย, เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้งสามกลุ่ม (กลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ผลิตแบบรวมกลุ่ม/ชมรม วิสาหกิจชุมชน, กลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ผลิตแบบครอบครัว, และกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ผลิตแบบโคตเดี่ยว) รวมเป็นจำนวน 7 คน ทั้งนี้ จะทำการสัมภาษณ์ทั้งหมด 2 ครั้ง แต่แต่ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 15-30 (นาที/ชั่วโมง) รวมแล้วท่านจะอยู่ในโครงการวิจัยเป็นระยะเวลาทั้งหมดไม่เกิน 60 นาที

การนัดหมายเพื่อสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 ใช้เวลาประมาณ 15 ถึง 30 นาที ผู้ให้ข้อมูลจะถูกคัดกรองว่าจะสามารถเข้าร่วมโครงการวิจัยได้หรือไม่ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ แนะนำรายละเอียดโครงการวิจัย ได้แก่ ความสำคัญ วัตถุประสงค์ และขั้นตอนในการเก็บข้อมูล และเข้าสู่กระบวนการสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 ด้วยคำถามสังเขปดังนี้

1. ท่านได้รับผลกระทบของโควิด-19 หรือไม่ หากได้รับผลกระทบท่านได้รับผลกระทบด้านใดบ้าง
2. ผลกระทบของโควิด-19 ส่งผลต่อการประกอบอาชีพมะม่วงหรือไม่ หากส่งผลกระทบ ท่านได้รับผลกระทบด้านใดบ้าง เช่น ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านการปรับตัว
3. ท่านได้รับผลกระทบแต่ละด้านหรือไม่ อย่างไรบ้าง
4. ช่วงโควิด-19 ท่านได้รับผลกระทบจากมาตรการหรือนโยบายทางการเกษตรหรือไม่ อย่างไร
5. ท่านได้รับผลกระทบต่อมาตรการใดบ้าง และได้รับผลกระทบลักษณะใด

แบบสัมภาษณ์ครั้งที่ 2

การสัมภาษณ์ในงานวิจัยเรื่อง นิเวศเกษตรกรรมและการปรับตัวของเกษตรกรหลังโควิด-19: กรณีศึกษา พื้นที่สวนมะม่วงอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก จะประกอบไปด้วย ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย, เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทั้งสามกลุ่ม (กลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ผลิตแบบรวมกลุ่ม/ชมรม วิสาหกิจชุมชน, กลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ผลิตแบบครอบครัว, และกลุ่มเกษตรกรชาวสวนมะม่วงผู้ผลิตแบบโตคนเดียว) รวมเป็นจำนวน 7 คน จะเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง คือ ผู้ที่ต้องมีความรอบรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการผลิตมะม่วง ซึ่งการสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 นี้ จะใช้เวลาประมาณ 15-30 นาที เนื่องจากต้องการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 และศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงหลังโควิด-19 โดยมีคำถามสังเขป ดังนี้

1. ท่านได้รับผลกระทบของโควิดในมิติบ้าง อย่างไร
2. การประกอบอาชีพผลิตมะม่วงระหว่างก่อนและหลังโควิด มีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
3. ท่านได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองในช่วงโควิดหรือไม่ อย่างไร
4. พ.ร.ก.ฉุกเฉิน ที่ประกาศใช้ในช่วงโควิด มีผลต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพหรือไม่
5. ท่านได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากมาตรการช่วยเหลือเยียวยาช่วงโควิดหรือไม่ หากได้รับ มาจากมาตรการใดบ้าง
6. มาตรการช่วยเหลือเยียวยาที่ได้รับ ช่วยเหลือท่านและครอบครัวได้มากน้อยเพียงใด
7. ท่านปรับตัวด้านการผลิตและการค้ามะม่วงหรือไม่หลังโควิด หากปรับตัวมีลักษณะอย่างไร
8. ท่านปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตหรือไม่เมื่อเผชิญโควิด หากปรับเปลี่ยน มีลักษณะอย่างไร
9. ท่านผลิตมะม่วงเพื่อส่งออกหรือไม่ หากใช่ พ่อค้าหรือนายทุนมาจากแหล่งใด
10. ความสัมพันธ์ทางการค้าของท่านดีหรือไม่ มีลักษณะอย่างไร

ภาคผนวก ค

สรุปข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) สรุปข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 7 ราย ได้แก่ ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย จำนวน 1 ราย ตัวแทนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ จำนวน 2 ราย ตัวแทนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ จำนวน 2 ราย และตัวแทนเกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร จำนวน 2 ราย รายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ลำดับ	คุณสมบัติ	รหัส	เพศ	อายุ (ปี)	ความเชี่ยวชาญ	ที่ตั้งพื้นที่สวน
1.	ตัวแทนสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย	A1	ชาย	59	34 ปี	ต.วังทับไทร อ.สากเหล็ก จ.พิจิตร
2.	เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ	B1	หญิง	58	13 ปี	ต.ไทรน้อย อ.เนินมะปราง
3.	เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ	B1	หญิง	58	35 ปี	ต.วังโพรง อ.เนินมะปราง
4.	เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ	C1	หญิง	65	38 ปี	ต.บ้านม่วง อ.เนินมะปราง

5.	เกษตรกรดำเนินการ ประกอบอาชีพด้วย ลักษณะรวมกลุ่ม เครือข่ายเกษตรกร อย่างไม่เป็นระบบ	C1	ชาย	38	9 ปี	ต.บ้านน้อยซุ้ม ชี้เหล็ก อ.เนินมะปราง
6.	เกษตรกรดำเนินการ ประกอบอาชีพด้วย ลักษณะครัวเรือน เกษตรกร	D1	ชาย	63	15 ปี	ต.ชมพู อ.เนินมะปราง
7.	เกษตรกรดำเนินการ ประกอบอาชีพด้วย ลักษณะครัวเรือน เกษตรกร	D2	ชาย	68	26 ปี	ต.เนินมะปราง อ.เนินมะปราง

ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 7 รายให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า โควิดเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาด้านเศรษฐกิจการเมือง เมื่อโควิดแพร่ระบาดในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว ทำให้รัฐบาลประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายหลายฉบับเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด โดยพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 มาตรการล็อกดาวน์ และมาตรการเคอร์ฟิว ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วง เนื่องจากมาตรการดังกล่าวเข้ามาเพื่อสร้างข้อจำกัดด้านการผลิตและการตลาด ได้แก่ ปิดพรมแดน ลดหรือเลิกเที่ยวบินภายในประเทศและระหว่างประเทศ จำกัดเวลาการเดินทางขนส่ง และทำให้ความสัมพันธ์ทางการตลาดระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออกเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ดี ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้กำหนดมาตรการหรือโครงการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบจากกาแพร่ระบาด ในขณะเดียวกันเกษตรกรหลายรายไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยา จำเป็นต้องปรับตัวประกอบอาชีพทำมะม่วงเพื่อให้อยู่ท่ามกลางสถานการณ์ให้ได้ แม้โควิดจะแพร่ระบาดในระยะสั้น แต่ปัญหาได้อยู่คู่กับเกษตรกรชาวสวนมะม่วงในระยะยาวร่วม 5 ปี ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามวิจัยและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 ราย ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญนอกเหนือจากการตอบวัตถุประสงค์งานวิจัยขึ้นนี้ที่ได้กำหนดไว้ข้างต้น เช่น ความสำคัญของข้อมูลเกษตรกรชาวสวนมะม่วง การสร้างองค์ความรู้แก่เกษตรกรชาวสวนมะม่วง สรุปข้อมูลสำคัญของผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละราย รายละเอียดดังนี้

1. สมาคมชาวสวนมะม่วงไทย (A1)

ตัวแทนเป็นผู้มีประสบการณ์ เนื่องจากทำมะม่วงมานาน ราวปี 2527 กระทั่งปัจจุบัน รวมพื้นที่สวนมะม่วงมากกว่า 300 ไร่ ในพื้นที่ ต.วังทับไทร อ.สากเหล็ก จ.พิจิตร ขณะเดียวกันเป็นตัวแทนที่มีบทบาทสำคัญ เป็นประธานกลุ่ม ศพก. เกษตรแปลงใหญ่ วิสาหกิจชุมชน และบุคคลสำคัญของสมาคมชาวสวนมะม่วงไทย การทำงานสมาคมเกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2552 ได้ประกาศราชกิจจานุเบกษา (14 มกราคม 2552) ได้แยกสมาคมฐานะนิติบุคคล ก่อนหน้านั้นได้ดำเนินการฐานะสมาพันธ์ชาวสวนมะม่วงไทย โดยครอบคลุมพื้นที่สวนมะม่วงทั้งประเทศไทย 29 จังหวัด ตั้งแต่ภาคตะวันออก ภาคอีสาน ภาคเหนือตอนล่าง และภาคเหนือ ฉะนั้น ตัวแทนท่านนี้จึงเป็นผู้มีความรู้เฉพาะด้านมะม่วง

ภาพรวมก่อนโควิด การผลิตและการตลาดยังคงเป็นเชิงบวก เศรษฐกิจโดยรวมค่อนข้างดี ต่อมาใกล้สถานการณ์โควิด ช่วงปี 2562-2563 เริ่มมีสัญญาณเตือนจากสภาพภูมิอากาศ อากาศร้อน อากาศหนาว ฤดูฝน และเริ่มมีปัญหามะม่วงล้นตลาด ราคาตกต่ำ เนื่องจากประเทศจีนได้เกิดการแพร่ระบาดของโควิดแล้ว ต่อมาในปี 2563 โควิดได้แพร่ระบาดในประเทศไทย ประกอบกับผลผลิตมะม่วงทั่วประเทศไทยออกพร้อมกันราวเดือนมีนาคม เมษายน จึงได้รับผลกระทบทั้งหมด ทั้งการส่งออกตลาดในไทยและต่างประเทศ ส่วนใหญ่ส่งออกมากกว่า 50% แต่ข้อมูลจากภาครัฐที่ทำการสำรวจและเก็บบันทึกอาจยังไม่ครบถ้วน ส่วนของการผลิต แรงงานภาคการเกษตรได้รับผลกระทบ เนื่องจากไม่สามารถเดินทางข้ามพื้นที่ไปรับจ้างได้ การขนส่งมีปัญหา ส่งผลต่อการตลาด เหล่านี้เป็นผลมาจากการประกาศใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาด ส่งผลต่อเนื่องต่อการตลาด ทำให้กระบวนการขนส่งล่าช้า และแม้จะขนส่งมะม่วงไปยังตลาดผลไม่ได้ แต่ก็ไม่มีผู้บริโภค ปริมาณอุปสงค์ลดลง การซื้อขายหายไปส่วนหนึ่ง เนื่องจากผู้บริโภคหวั่นเกรงการติดเชื้อไวรัส จึงไม่ออกนอกบ้าน และต่อมาห้างสรรพสินค้าปิดตัวชั่วคราว ตัวอย่างเช่น การส่งออกต่างประเทศ เทียวบิน ลดรอบ เทียวบินยกเลิก เมื่อไม่มีผู้เดินทางทางอากาศ มะม่วงก็ไม่สามารถขนส่งไปได้ ‘คนไปตอนไหน มะม่วงไปตอนนั้น ไปเที่ยวบินเดียวกัน ยัดใส่ใต้ท้องเครื่องขนส่งเป็นรอบๆ’ แต่เมื่อการขนส่งลดรอบ ผู้โดยสารน้อยลง เทียวบินยังคงบินต่อไป นี่คือสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการขนส่ง เมื่อราคาขนส่งแพงขึ้น จึงทำให้ราคาผลผลิตลดลงเกือบ 50% เนื่องจากการนำเข้าและส่งออกมีค่าใช้จ่ายสูง จึงต้องปรับราคาทุกอย่างให้สมดุล เช่น ปุ๋ยยาราคาแพงขึ้น ราคา มะม่วงถูกลง เขากล่าวว่า นี่คือธุรกิจที่ต้องปรับตัวให้อยู่รอด เกษตรกรก็เช่นกัน

ทางสมาคมฯ ได้วิเคราะห์ผ่านการประชุมออนไลน์ในช่วงสถานการณ์โควิด โดยเริ่มจากการประชุมย่อยก่อน เช่น ประชุมอำเภอ ประชุมจังหวัด และประชุมสมาคมฯ เห็นตรงกันว่า ภาพรวมอุตสาหกรรมมะม่วงไทยพบว่า มีปัญหาทางด้านการตลาดและราคาเป็นสำคัญ เนื่องจากการขนส่งระหว่างประเทศไม่สามารถทำได้หรือทำได้ก็ยอมมีค่าใช้จ่ายที่สูง ฉะนั้น จำเป็นต้องหักเฉลี่ยให้สมดุล ด้วยการปรับราคารับซื้อมะม่วงให้ถูกลง เพื่อเอาเงินส่วนต่างไปอุดหนุนค่าขนส่งที่สูงขึ้น

การปรับตัวหลังโควิด เขากล่าวว่า ด้านการผลิต พบว่า เกษตรกรประสบปัญหาขาดทุนหลายปีติดต่อกัน เริ่มตั้งแต่ช่วงปี 62-63 พอช่วงโควิดกลับซ้ำร้ายอีกครั้งในปี 64-66 เศรษฐกิจเริ่มซบเซา 'ไม่คุ้มทุน' เกษตรกรที่อยู่รอดและปรับตัวได้ดีมีเพียง 30% เท่านั้น การปฏิบัติภาคเกษตรมีผสมผสาน เช่น ใช้เคมีผสมชีวภาพ เพราะเป็นมะม่วงเชิงพาณิชย์ ผิดพรรณภายนอกและภายในต้องเป็นไปตามที่ตลาดต้องการ เช่น ผิวเหลืองทอง ไม่มีจุด ไม่มีรอย ลูกโต ซึ่งชาวสวนมะม่วงทำการส่งออกเป็นหลักผ่านบริษัทต่างๆ ทำมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ทั้งนี้มักเกิดขึ้นในรูปแบบการรวมกลุ่มเกษตรกร อย่างตรงนี้ก็รวมกลุ่มแปลงใหญ่มีสมาชิก 57 คน รวมพื้นที่ 2,526 ไร่ ปัจจุบันบริษัทคู่ค้ามากมาย ตัวอย่างเช่น บริษัท สยามเอ็กปอร์ตมาร์ท จำกัด, บริษัท ไรซิงค์(ไทยแลนด์) จำกัด, บริษัท สวิฟท์ จำกัด, บริษัท อร่อย ฟาร์ม จำกัด, บริษัท พีแอนด์เอฟ เทคโนโลยี จำกัด (ประเทศไทย), บริษัท นิเวศน์ ไทย จำกัด, และ บริษัท ดอนเมืองพัฒนา จำกัด (ตลาดกลางสี่มุมเมือง) การตลาดปัจจุบันมีหลายทางเลือก ขายส่ง โรงงานแปรรูป (แช่แข็งและอบแห้ง) ขายออนไลน์ ขายปลีกเอง หรือขายเหมาสวน

ส่วนความช่วยเหลือเยียวยาจากภาครัฐ ภาครัฐมักเข้ามามีส่วนร่วมกับเอกชนในช่วงวิกฤต เช่น โรคระบาด จำเป็นต้องร่วมมือกันทุกภาคส่วน แต่ความร่วมมือทางการค้าภาคเอกชนกับเกษตรกรมีร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น กระทรวงพาณิชย์แต่ละจังหวัด เข้ามาดูแลผู้ประกอบการ เรียกประชุมหารือปัญหาและทางออกร่วมกัน เช่น ช่วยค่าขนส่ง ช่วยกระจายผลผลิต ช่วยประสานหาตลาดกับภาคส่วนอื่นๆ และไปรษณีย์ไทย เข้ามาช่วยเหลือ เปิดรับออเดอร์มะม่วงพร้อมจัดส่งให้ Thailand Post Mart เกษตรกรมีหน้าที่เพียงจัดส่งมะม่วงตามออเดอร์ตันๆ

เศรษฐกิจการเมืองมะม่วงช่วงโควิด พบว่า การขาดข้อมูลทำให้มาตรการช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนมะม่วงไม่สามารถช่วยเหลือได้มาก เนื่องจากข้อมูลจำนวนเกษตรกรเพาะปลูกไม่อาจสรุปได้ เกษตรกรหลายรายยังไม่ได้ลงทะเบียน ฉะนั้น แนวทางการช่วยเหลือนั้น ต้องเริ่มต้นจากหน่วยงานภาครัฐ อาทิ สำนักงานส่งเสริมการเกษตรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องช่วยสำรวจและเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ทราบโดยทั่วกันว่าจำนวนเกษตรกรผู้เพาะปลูกมีเท่าใด ได้รับผลกระทบมากน้อยเพียงใด เมื่อมีข้อมูลเชิงปริมาณแล้ว ทางสมาคมฯ ในฐานะตัวแทนเกษตรกรจะสามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปเสนอ หรือหารือเพื่อแก้ไขปัญหาให้พี่น้องชาวสวนมะม่วงไทยได้ เมื่อถามถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาหรือการช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนมะม่วง พบว่า ความช่วยเหลือส่วนของมะม่วงไม่สามารถบูรณาการได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากพื้นที่สวนแต่ละพื้นที่มีลักษณะสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป เช่น ดิน อากาศ เหล่านี้ส่งผลการติดดอกออกผลของมะม่วง และเมื่อเดือนมีนาคม เมษายน จะเห็นได้ชัดว่า พื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง มะม่วงออกพร้อมกันทั้งหมด พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกมะม่วงจำนวนมาก ประกอบกับช่วงแพร่ระบาดโควิด ทำให้เกิดปัญหาอย่างมาก กล่าวได้ว่า 'พื้นที่เราโดนหนักสุด' ฉะนั้น ความช่วยเหลือควรแตกต่างกันออกไป หมายความว่า การช่วยเหลือขึ้นอยู่กับพื้นที่และสถานการณ์ของช่วงเวลานั้นๆ ความช่วยเหลือทางตรงยังไม่มีออกมา เนื่องจากข้อมูลยังไม่มี

ข้อมูลครบถ้วน และสิ่งสำคัญภาครัฐ จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับเกษตรกรชาวสวนมะม่วงให้ตรงกัน ในหลายๆ เรื่อง เช่น เรื่องราคา หรือการส่งออก

ความท้าทายของอุตสาหกรรมมะม่วงไทยเป็นเรื่องท้าทายในยุคปัจจุบัน เนื่องจากโลกมีความพลวัต ทุกอย่างไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหวและแปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น เกษตรกรจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวอยู่เสมอ *‘ปีที่แล้วทำแบบนี้ได้ ปีนี้อาจจะทำได้ ต้องเรียนรู้กับมันให้ได้ แล้วหาจุดให้เจอ’* มะม่วงไทยมีข้อได้เปรียบหลายประการ ได้แก่ มะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง มีรูปลักษณ์ยาวรี สีผิวเหลืองทอง หวานหอม เนื้อละเอียด เนื้อเยื่อ เมล็ดลีบ ด้วยความพิเศษนี้ทำให้มะม่วงไทยมีราคาสูง ตั้งแต่ปี 65 กระทั่งปัจจุบันมะม่วงไทยกลับมามีราคาสูงปกติ เพียงแค่เกษตรกรต้องรักษาคุณภาพ และภาพลักษณ์มะม่วงเป็นสำคัญ เช่น การส่งออก ปริมาณความหวานไม่ต่ำกว่า 15 บริกซ์ (ห้ามลดมาตรฐาน) ช่วงเดือนสิงหาคม ตุลาคม มะม่วงไทยส่งออกมีราคาสูงถึงโลละ 230-250 บาท บางช่วงลดลงตามความต้องการของตลาดปลายทาง หากเราส่งออกได้ซ้าราคาก็ลดลงเหลือโลละ 110-130 บาท ฉะนั้น จุดนี้คือพ้อยสำคัญของการปรับตัวหลังโควิด เกษตรกรจำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจผลผลิตของตนเองให้มากพอ หากเราเข้าใจมันและสามารถทำผลผลิตได้ตรงตามที่เขาต้องการ เช่น เดือนสิงหาคม เดือนตุลาคม หรือนอกฤดู เดือนกุมภาพันธ์ หากทำได้จะทำให้ได้ผลผลิตราคาสูง ใ้ย่างไรก็ดี ปัญหาภาคการเกษตรปัจจุบันคือสิ่งแวดล้อมขาดความอุดมสมบูรณ์ จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ อย่างแท้จริง ปัญหาดินไม่สมบูรณ์ *‘หากดินดี ผลผลิตก็ย่อมดี ความเสี่ยงการประกอบอาชีพจะน้อยลง’* ขาดแร่ธาตุสารอาหารไม่สามารถเลี้ยงต้นมะม่วงให้สมบูรณ์ อีกทั้ง แมลง โรคระบาดรุนแรงขึ้น เช่น เพลี้ยไฟ หนอนผีเสื้อ เพลี้ยจักจั่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ทำมะม่วงติดต่อกันสามจังหวัด เมื่อได้รับผลกระทบทุกพื้นที่สวนจะได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน เหล่านี้ขยายตัวและแพร่พันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว และพี่เขากล่าวว่า *‘เราใช้ดินมานานตั้งแต่ปี 27 จนตอนนี้ก็ยังทำอยู่ ทำมะม่วงส่งทั้งปี’* เขากล่าวว่า เดิมใส่ปุ๋ยคอกปีละครั้ง และใส่ปุ๋ยเคมีปีละครั้ง แต่ปัจจุบันไม่ได้ใส่ปุ๋ยคอกมาร่วม 10 ปี แล้ว เนื่องจากการใส่ปุ๋ยคอกมีค่าใช้จ่ายและต้นทุนสูง ได้แก่ การขนส่งซื้อปุ๋ยคอก แรงงานขนปุ๋ยคอก หากเทียบกับการใส่ปุ๋ยเคมี ที่มีขายตามตลาดท้องถิ่น (เถาปุ๋วะ) ตอบสนองไว และต้นทุนต่ำ เพื่อประหยัดต้นทุน และให้ทันการค้ำจึงเลือกใส่ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก เนื่องจากเกษตรกรเลือกส่งออกตลาดต่างประเทศ

เมื่อถามถึงนิเวศเกษตรกร เขากล่าวว่า *‘เกษตรกรอินทรีย์มันคือการส่งเสริมความยั่งยืนที่สัมพันธ์กับตัวเงิน ถ้ายึดตัวเงินก็ทำเคมี เพราะเป้าหมายชัดเจนคือเงิน’* ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมทำมะม่วงแบบนี้เป็นหลัก เนื่องจากมีราคาสูงกว่าการส่งออกภายในประเทศ หมายความว่า เกษตรกรเป็นผู้เลือกตลาด หากเกษตรกรต้องการเงินเป็นสำคัญจำเป็นต้องทำการค้ำลักษณะนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากตามที่ตลาดต้องการ ขณะเดียวกัน ไม่ได้หมายความว่า ภาครัฐไม่ส่งเสริมการทำอินทรีย์ ซึ่งส่งเสริมและสนับสนุน มีหลายหน่วยงานพยายามส่งเสริมเรื่องนี้เสมอมา แต่ต้องทำความเข้าใจว่า การผลิตมะม่วงทั้งสองลักษณะนี้มีความต่างกัน และตลาดก็ย่อมมีความต่างกัน *‘คนละตลาดกัน ถ้าทำ*

เคมีจะได้มะม่วงอีกอย่าง ถ้าทำอินทรีย์จะได้มะม่วงอีกอย่าง ขึ้นอยู่กับเกษตรกร เป้าหมายต้องชัดเจน' ซึ่งตลาดอินทรีย์มีค่อนข้างน้อย เนื่องจากได้ราคาต่ำ อย่างไรก็ตาม การทำอินทรีย์ได้ความปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม ดินดี แร่ธาตุดี ควรผลักดันเกษตรกรอย่างจริงจัง

อินทรีย์เป็นภาพที่ดีเป็นเรื่องของความปลอดภัย ดินดี ผู้ผลิตผู้บริโภคปลอดภัย แต่สุดท้ายตอบเรื่องของรายได้ ตัวเงิน หากเกษตรกรเอาตัวเงินเป็นตัวชี้วัด อินทรีย์ไปไม่ค่อยได้ ต้องเอาความปลอดภัยเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่เอาเงินเป็นตัวตั้ง เพราะอินทรีย์ผลผลิตไม่สวย แต่ถ้าคุณส่งออกต่างประเทศ จำเป็นต้องของสวย ฉะนั้น 'ตลาดอินทรีย์ต้องชัดเจน และผู้ผลิตต้องรับให้ได้กับราคาอินทรีย์' เป็นโจทย์สำคัญของภาคเกษตร ตัวอย่างเช่น หากเราลงสำรวจพื้นที่สวนแล้วเจอหนอน เราสามารถหีบสารเคมีมากำจัดได้ทันที แต่หากเราใช้อินทรีย์เราต้องหมักทุกอย่างรอ และเราต้องฉีดพ่นบ่อยครั้ง เพราะอินทรีย์หมายถึงการฉีดไล่ อีกทั้งน้ำหมักของอินทรีย์ หากโดนผิวมะม่วงจะทำให้ผิวมะม่วงเป็นคราบเปื้อนดำ เนื้อในดีมีความปลอดภัยแต่ผิวไม่สวยก็ไม่ใช่ที่ต้องการของตลาด แกรมระยะเวลาการหมักค่อนข้างนานราว 90 วัน อาจเหมาะกับการบริโภค ผักญาติพี่น้อง หรือเฉพาะตลาดอินทรีย์ที่จำกัดว่าไม่ใช้สารเคมี เน้นความปลอดภัย ตลาดคนละประเภท ถ้าทำเล็กน้อยเพื่อบริโภคสามารถทำได้ แต่ทำเพื่อการพาณิชย์อาจเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะตลาดอินทรีย์ยังมีน้อย

2. เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ (B1)

แรกเริ่มทำการเกษตรในลักษณะครัวเรือนมาก่อน สืบเนื่องจาก Early งานบัญชีจากเมืองหลวง ในวัย 55 ปีเลยตัดสินใจกลับบ้าน ประกอบกับบ้านมีที่ดินเปล่าและทำการเกษตรมาอยู่แล้ว จึงตัดสินใจปลูกมะม่วงเพิ่ม ราวปี 2558 ไร่กินและแจกญาติพี่น้อง คนแถวบ้านก็ถามว่าทำไมไม่ขาย เราก็ถามว่าขายให้ใคร เขาบอกว่า "เดี๋ยวก็มีคนมาซื้อเอง เขากำหนดราคามาเอง" เธอไม่ยอมขายด้วยราคาที่พ่อค้ากำหนด แต่อยากกำหนดราคาขายเอง จึงตัดสินใจทำการศึกษาเกี่ยวกับการทำมะม่วงและการค้าขายส่งออกมะม่วงเองทั้งหมด (ศึกษาและเรียนรู้ด้วยตนเอง) เริ่มต้นเรียนรู้และค้นพบว่ามีมะม่วงที่น่าเชื่อถือจำเป็นต้องได้รับมาตรฐาน GAP เลย์เอ็น สวค.2 ด้วยตัวเอง เพื่อการส่งออกมะม่วงให้ได้มาตรฐานมีใบรับรองมายืนยัน เพื่อความปลอดภัยและมั่นใจต่อผู้บริโภค และเทอได้ใบรับรอง GAP ในไม่ช้า ต่อมาได้รับโอกาสจากคณะเกษตรศาสตร์ฯ จากสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก อบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับการทำทำมะม่วงเป็นเวลา 3 วัน ซึ่ง 2 วันนั้นเป็นการศึกษาดูงาน การอบรมในที่นี้มีการแนะนำให้รู้จักสารเคมีมากขึ้น แนะนำทุกอย่าง ทุกกระบวนการขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพ แนะนำสารเคมีว่าตัวไหนควรใช้ช่วงเวลาไหน เปลี้ยแป้ง เปลี้ยไฟควรใช้อะไร อย่างอะบาแมกติน ควรใช้กับเปลี้ยไฟ ยาแต่ละตัวมีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน ปัญหาและศัตรูพืชก็แตกต่างกัน โรคของพืช ผนตมมีเชื้อรา แมลง หนอน แต่ละฤดูกาลเผชิญปัญหาที่แตกต่างกันออกไป เราจึงเรียนรู้การใช้สารเคมีให้ตอบสนองความต้องการ ฉะนั้น เกษตรกรจำเป็นต้องมีความรู้ในการใช้สารเคมีต่างๆ ใช้

ให้ถูกต้องและเหมาะสม ประกอบกับ บริษัท สยาม เอ็กซ์พอร์ต มาร์ท จำกัด เข้ามาสนับสนุนการค้า ส่วนตัวประสบการณ์น้อย แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำมะม่วงมาแล้วราว 10-20 ปี มากประสบการณ์ แต่ชาวบ้านยังขาดความรู้ทางวิชาการ ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านทำเป็นชีวิตประจำวัน ผลิตมะม่วงออกมา เพื่อรอพ่อค้าเข้ามากำหนดราคาและรับซื้อไป ราคา กิโลกรัมละ 10-20 บาท ตรงกันข้าม เธอเริ่มต้น ด้วยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เก็บสะสมความรู้ทางวิชาการให้เพียงพอแล้วค่อยผลิตมะม่วงเพื่อต่อรองทาง การค้ากับพ่อค้า จนเธอสามารถขายมะม่วงได้ในราคาขั้นต่ำ กิโลกรัมละ 70 บาท จุดเริ่มต้นของ การผลิตมะม่วงแบบรวมกลุ่ม คือ ชาวบ้านมาขอขายมะม่วงร่วมกับเธอ แต่ปัญหา คือ ชาวบ้านไม่มี ใบรับรอง GAP ไม่รู้ข้อสาร ไม่มีการจดบันทึกการปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ เธอจึงชวนเกษตรกรมารวมกลุ่ม เพื่อการผลิตและการค้ามะม่วงน้ำดอกไม้ เธอเห็นว่าชาวบ้านมีประสบการณ์การทำมะม่วง ส่วนตัวเธอ เองมีความรู้ทางวิชาการ สามารถประสานเข้าด้วยกันได้ ช่วยเหลือกันได้ จึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้นเมื่อปี 2560 สมาชิกทั้งหมด 42 คน ขณะเดียวกัน สมาชิกกลุ่มนี้ยังทำหน้าที่อีกหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแปลง ใหญ่มะม่วง จัดทะเบียนนามบริษัท (หจก.) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และ ศพก.เครือข่าย และศพก.หลัก ของอำเภอเนินมะปรางอีกด้วย กล่าวได้ว่า เกษตรกรชาวสวนมะม่วงรวมตัวกันดำเนินการต่างๆ ทั้งหมด 5 บทบาท (5 กลุ่ม) ในช่วงเวลาเดียวกัน

ต่อมาในปี 2561 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในโครงการแปลงใหญ่มะม่วง จัดซื้ออุปกรณ์ ทางการเกษตรเพื่อการผลิตมะม่วง ในงบสามล้านบาท ได้เครื่องมืออุปกรณ์มากกว่า 30 รายการ เช่น แอร์บัส เครื่องตัดหญ้า โคมมีลื้อ เครื่องควนมะม่วง คอนเทนเนอร์แอร์ห้องเย็น ฯลฯ และการ ดำเนินงานของกลุ่ม โดยเธอเป็นตัวแสดงหลักได้ทำหน้าที่ประสานงานและจัดการในทุกๆ มีหน่วยงานที่เข้ามา ดังนี้ กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรกรและสหกรณ์จังหวัดพิษณุโลก สำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง เหล่านี้เกี่ยวข้องกับเรื่องผลผลิตให้มีคุณภาพดีตรงตามเงื่อนไข ทางการค้า กรมวิชาการเกษตร เข้ามาสนับสนุนด้านการผลิตและการค้า หมายความว่า หน่วยงานได้ เข้าช่วยส่งเสริมการสร้างมาตรฐาน การปราบศัตรูพืช กำจัดแมลง การผสมปุ๋ยชีวภาพ มีอาจารย์จาก คณะเกษตรศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เข้ามาให้ความรู้ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพผลิตมะม่วงเพื่อการค้าและให้ความรู้การทำมะม่วงนอกฤดูกาลให้ได้ผลผลิต ที่ดีมีคุณภาพ เช่น Up-Skill Re-Skill ด้วยการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้สีทองเพื่อ การส่งออกตลาดต่างประเทศ และทำวิจัย Mango AI

อย่างไรก็ดี ที่ดินเพื่อการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้เพื่อการค้า ณ อำเภอเนินมะปราง ร้อยละ 90% ไม่มีเอกสารสิทธิ์ จึงทำให้เกษตรกรเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือด้านการเกษตร เช่น แหล่งน้ำ (ความ รับผิดชอบของกระทรวงพลังงาน) เหตุนี้ เกษตรกรจึงทำมะม่วงตามธรรมชาติ หมายความว่า รอฝน ตามฤดูกาล จึงทำให้มะม่วงล้นตลาด เมื่อมะม่วงล้นตลาดจึงทำให้ราคามะม่วงตกต่ำ อุปทานสูงกว่า อุปสงค์ (ปริมาณมะม่วงของเกษตรกรมีจำนวนมากเกินกว่าจำนวนผู้บริโภค) ในส่วนของกลุ่ม เธอ

วางแผนการทำงานเองทั้งหมด แรกเริ่มมีสมาชิกทั้งหมด 30 คน พื้นที่ราว 400 ไร่ ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 42 คน พื้นที่มากถึง 911 ไร่ ซึ่งได้รับใบรับรอง GAP แบบกลุ่มแล้ว ราว 70-80% ซึ่งก่อนหน้านี้เธอได้ทำหนังสือถึงนิคมสหกรณ์อำเภอเนินมะปรางให้เข้ามาทำรางวัลที่ดิน ทำผังที่ดินของสมาชิก บางคนเป็นที่ดินว่างเปล่า บางคนเป็นที่ดินซื้อขายกันเอง (ไม่มีโฉนด) สืบเนื่องจากสมาชิกกลุ่มสามารถยื่นขอใบรับรอง GAP ได้เพียง 7 คน เธอจึงวางแผนขอใบรับรองในรูปแบบรวมกลุ่มเกษตรกร เธอมองว่าใบรับรองนี้มีประโยชน์ต่อเกษตรกรอย่างมากในเรื่องการจัดการการค้า (ส่งออกตลาดมะม่วงต่างประเทศ) ตัวอย่างเช่น หากเกษตรกรมีหนังสือรับรอง GAP สามารถต่อรองการค้าและราคาได้มากกว่าโลกรั่มละ 70 บาท แต่หากไม่มี GAP ทำการซื้อขายภายในประเทศหรือส่งออกตลาดต่างประเทศโดยผ่านพ่อค้าได้เพียงโลกรั่มละ 10-20 บาทเท่านั้น เห็นชัดว่า ราคาต่างกันหลายเท่าตัว เรื่องราคาขายสำคัญอย่างมาก สัมพันธ์กับการลงทุนและครัวเรือนเกษตรกรอย่างปฏิเสธไม่ได้ กล่าวได้ว่า การทำมะม่วงแบบรวมกลุ่มสามารถช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ได้มากกว่าการทำมะม่วงแบบครัวเรือน เช่น การส่งเสริมความรู้ การช่วยเหลือเยียวยา หรือการต่อรองการค้า

นอกจากนี้ ประเทศเกาหลีใต้ให้ทุนสนับสนุนการทำมะม่วงแก่กรมวิชาการเกษตร ส่วนหนึ่งคือการทำ GAP รูปแบบกลุ่ม ซึ่งพี่ชลกล่าวว่าเป็นเป้าหมายของกลุ่มสามประการสำคัญ ดังนี้ หนึ่ง พื้นที่ตนเองต้องมี GAP (Good Agricultural Practices) สอง ทำการตลาดให้กว้างขึ้น ทั้งการส่งออกตลาดภายในประเทศ ได้แก่ ห้างสรรพสินค้า ออนไลน์ Office และแปรรูป และการส่งออกตลาดต่างประเทศ เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ฯลฯ และสาม การส่งออกต่างประเทศ (ค่อนข้างยาก) เนื่องจากมีเงื่อนไขทางการค้า เช่น สารเคมีตกค้างในตัวมะม่วง ผิวมะม่วงไม่สวย บริษัทส่งออกจะไม่รับสินค้าที่ไม่ตรงตามเงื่อนไข ในช่วงแรกการรวมกลุ่มเริ่มมีปัญหา เนื่องจากมีการคัดเลือกมะม่วงที่ไม่ผ่านมาตรฐานออก การแก้ไขปัญหานี้เกษตรกรบางส่วนเลือกขายเหมาสวน บางส่วนนำมะม่วงที่ถูกคัดออกไปขายให้พ่อค้าเพื่อขายตลาดในประเทศ

ปัจจุบันการค้าของกลุ่มมีใบรับรอง GAP แล้วจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และได้ทำสัญญา MOU ร่วมกับ บริษัท สยาม เอ็กซ์พอร์ต มาร์ท จำกัด จึงสามารถซื้อขายร่วมกันได้อย่างมั่นคง การขนส่งผ่านทางอากาศโดยเครื่องบิน โดยมีประเทศคู่ค้า FTA ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลี เป็นหลัก และทำการส่งออกมะม่วงขึ้นห้างสรรพสินค้า ได้แก่ Central Phitsanulok, The Mall (ราวปี 2561), Central World, Siam Paragon, Makro กล่าวได้ว่า บริษัท เดอะมอลล์ กรุ๊ป จำกัด ห้างสรรพสินค้าในเครือ กรุเมมาเกิดทุกสาขา ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล ท็อปซูปเปอร์มาร์เก็ต ตลอดจนห้างสรรพสินค้าในเครือ CP สยามแม่คโคร โลตัส ซึ่งทางเซ็นทรัลฟิชชิวโลกได้ทำ MOU (บริษัท เซ็นทรัลฟู้ดริเทล จำกัด) ร่วมกับกลุ่มของเธอ เพื่อการซื้อขายมะม่วงน้ำดอกไม้สีทองราวปีละ 500 ตัน เธอกล่าวว่า การผลิต (เกษตรกร) กับเศรษฐกิจ (ห้างสรรพสินค้า) จำเป็นต้องผสมผสานกันเป็นหนึ่ง ร่วมมือกันเพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย จึงทำให้เกษตรกรชาวสวนมะม่วงสามารถนำมะม่วงเข้าไปจำหน่ายใน

ห้างสรรพสินค้าใหญ่ระดับประเทศได้ อันเนื่องจากการได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิต GAP ซึ่งทำให้เห็นว่า ผู้ผลิตคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสำคัญ “เพื่อความปลอดภัยของลูกค้า” ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ผลิตด้วย ทางกลุ่มจึงหารือกันและจัดซื้อชุดพร้อมอุปกรณ์ ป้องกันสารเคมีเพื่อความปลอดภัยด้านสุขภาพของผู้ผลิต อย่างไรก็ตาม เมื่อการประกอบอาชีพไม่ได้ราบรื่นอย่างที่คิด เกษตรกรชาวสวนเผชิญกับโรคระบาดโควิด 19 อย่างชะงักงัน โควิดส่งผลกระทบในวงกว้าง ดังนี้ ราคามะม่วงตกต่ำ ขายสินค้าไม่ได้ในปริมาณเดิม ห้างสรรพสินค้าปิดตัว การขนส่งลดเที่ยวและปิดชั่วคราว โควิดเข้ามาก่อให้เกิดปัญหาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกร

การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนในรูปแบบรวมกลุ่ม มีการปรับตัวในทุกด้านเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์วิกฤต โดดเน้นที่การปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ เพราะรายได้เป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีพและการประกอบอาชีพ เริ่มต้นด้วยการปรับตัวทำการตลาดออนไลน์ เริ่มต้นที่พี่เธอได้ทำการขายออนไลน์มาก่อนแล้ว (ตั้งแต่ก่อนโควิด) ผ่านเพจเฟซบุ๊ก ปริมาณน้ำหนัก 5 กิโลกรัม/กล่อง (รวมกล่อง) มะม่วงราว 9-12 ลูก แรกเริ่มราคากล่องละ 350 บาท ต่อมาได้ทำการตลาดและได้ปรับราคาขึ้นเป็นราคากล่องละ 450 บาท ต่อมาราคากล่องละ 599 บาทกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งช่วงโควิดจัดจำหน่ายในราคากล่องละ 599 บาท ข้อดีของการค้าออนไลน์ คือ สามารถสั่งซื้อและจัดส่งเป็นของฝากได้ตามลูกค้าต้องการ เช่น ลูกสาวอยู่ต่างประเทศเข้ามาสั่งซื้อทางเพจเพื่อเป็นของขวัญให้คุณพ่อคุณแม่ที่บ้านต่างจังหวัดได้รับประทานผลไม้ที่ดีมีคุณภาพ การปรับตัวด้านการค้ารูปแบบนี้ค่อนข้างประสบความสำเร็จ ทางกลุ่มได้รับออเดอร์จำนวนมากและได้รับผลตอบรับค่อนข้างดี ในความโชคช่วยของเกษตรกรชาวสวนมะม่วงที่เผชิญโควิดยังมีความโชคดี ซึ่งทางคุณนิติภูมิ นวรัตน์ นักการเมืองผู้มีชื่อเสียงได้สั่งซื้อสินค้าเช่นกัน จำนวนมากถึง 2,000 กล่อง (2,000*599) แต่ความโชคช่วยได้กลับมาอีกครั้ง เนื่องจากขณะนั้นทางกลุ่มยังไม่มีเอกสาร GMP ตามที่คุณนิติภูมิแจ้งขอรายละเอียด จึงทำให้สูญเสียออเดอร์จำนวนนี้ไปอย่างน่าเสียดาย ต่อมาไม่นานเผชิญปัญหาห้างสรรพสินค้าปิดและบริษัทขนส่งพัสดุปิด ทำให้ห่วงโซ่อุปทานเกิดการชะงักงัน เราจึงแก้ปัญหาด้วยการฝากรถบัส ขสส. สากเหล็ก และรถไฟ เพื่อกระจายสินค้าตามออเดอร์ลูกค้า ไม่นานเกินรอรถโดยสารประจำทางได้ลดเที่ยวและหยุดให้บริการในที่สุด ทำให้เกษตรกรชาวสวนขายมะม่วงภายในประเทศเท่านั้น ราคาเพียงกิโลกรัมละ 35-55 บาท บางช่วงเวลาขายได้เพียงกิโลกรัมละ 3-5 บาทเท่านั้น ‘ขายขาดทุน’ ช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือ ได้แก่ กรมการค้าภายในและกระทรวงพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลกเองเข้ามาพื้นที่ตั้งบูธรับซื้อมะม่วงในพื้นที่ และช่วยประสานหาตลาดเพื่อกระจายผลผลิตของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ไม่ว่าจะเป็นเอกชน ห้างร้าน หรือบริษัทต่างๆ ทั่วประเทศไทย ร่วมใจกันเข้ามาช่วยซื้อมะม่วงอำเภอนินนมะปรางจำนวนมากราวหมื่นตัน เธอเล็งเห็นว่า ทางเลือกของสมาชิกหลังโควิด จำเป็นต้องมีใบ GMP ซึ่งชาวบ้านไม่มี ส่วนใหญ่ที่มีจะเป็นนักธุรกิจเป็นหลัก เธอจึงหารือกลุ่มและเดินทางขอใบรับรองมาตรฐาน GMP (Good Manufacturing Practice) แต่ก็เผชิญปัญหาใหญ่

เนื่องจากพื้นที่อำเภอเนินมะปรางที่เกษตรกรชาวสวนมะม่วงทำการเกษตรอยู่นั้นไม่มีเอกสารสิทธิ์ ของโรงบรรจุไม่ได้ ขอก่อสร้างใดๆ ไม่ได้เลย แต่ความโชคดีได้กลับเข้ามาอีกครั้ง เนื่องจากเธอหนึ่งในสมาชิกกลุ่มได้เข้าร่วมประชุมต่างๆ เพื่อสะสมองค์ความรู้ทางวิชาการมากพอสมควร ทำให้มี Connections ค่อนข้างกว้าง อาทิ อธิบดีกรมวิชาการ กระทรวงสาธารณสุข เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตร หรืออาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย จึงได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลืออยู่เสมอ การแพร่ระบาดของโควิด 19 ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคและเป็นโอกาสในเวลาเดียวกัน ซึ่งโควิดทำให้เกษตรกรแบบกลุ่มตระหนักความสำคัญของมาตรฐานต่างๆ ซึ่งมี GAP แล้ว ก็จำเป็นต้องมีมาตรฐาน GMP

อย่างไรก็ดี เธอใช้ระยะเวลาดำเนินการร่วมสามปี เพื่อให้ได้ใบ GMP กระทั่งปี พ.ศ. 2566 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกใบมาตรฐาน GMP ให้ทางกลุ่มเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เห็นได้ชัดว่าเมื่อเกษตรกรชาวสวนมะม่วงรวมตัวกันในรูปแบบกลุ่มเกษตรกรทำให้สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือหรือการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ ได้ง่ายขึ้น ไม่เพียงเท่านั้น ยังได้รับทุนสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ตัวอย่างเช่น ทุนของ สกว. ทุนจากภาควิชาชีวเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาลัยแห่งหนึ่ง และอื่นๆ นอกจากนี้ ทางกลุ่มยังได้รับการขึ้นทะเบียน “มะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง” เป็นสินค้า GI ได้รับหนังสือรับรองอนุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย (Permission of Use of Thai Geographical Indication Symbol) เรียบร้อยแล้ว หลังจากเกิดปัญหาห่วงโซ่อุปทานต่อเนื่องอย่างยาวนาน ในปี 2566 ตลาดต่างประเทศได้กลับมาเข้าสู่ภาวะปกติ

เกษตรกรยังคงปรับตัวด้านการผลิตให้สัมพันธ์กับด้านการตลาด เมื่อเกษตรกรมีรายได้ลดลง และต้องสำรองเงินทุนไว้ใช้จ่ายภายในครัวเรือน จึงจำเป็นต้องลดต้นทุนการผลิตบางประการลง ได้แก่ การไม่ใส่ปุ๋ยหรือใส่เพียงเล็กน้อย ลดต้นทุนการจ้างแรงงาน เช่น การห่อมะม่วง เกษตรกรหันมาใช้แรงงานตนเองแทน แต่เกษตรกรก็ยังคงใช้สารเคมีอยู่ เช่น ยาฆ่าแมลง ยาเคลือบผิวสวยเพื่อบำรุงผิวพรรณมะม่วง ในส่วนของสารเคมีต่างๆ กลุ่มจัดหาซื้อเองตามออนไลน์ สั่งซื้อปริมาณมากได้ราคาถูกลงกว่าร้านค้าในชุมชนแล้วนำมาแจกจ่ายกันในกลุ่ม สิ่งนี้ช่วยลดต้นทุนอีกทาง แต่การสั่งซื้อนี้ถูกจัดการด้วยสมาชิกกลุ่มเอง ไม่ได้ทำการซื้อผ่านบริษัท เธอกล่าวว่า เคยติดต่อบริษัทไปแต่ทางบริษัทให้ติดต่อ ยี่ปิวแทน ไม่มีเรทราคาต่ำกว่าท้องตลาด แต่อาจมีการแจกแถมตามความเหมาะสมของการตลาด ซึ่งการรวมกลุ่มสามารถจัดการและร่วมกันปรับตัวได้ดีกว่าแบบครัวเรือน และด้านการปรับตัวด้านวิถีชีวิตและแรงงาน เกษตรกรชาวสวนมะม่วงส่วนใหญ่ หาค่าขายสินค้าอื่นเพิ่มเติม แปรูปมะม่วง เช่น มะม่วงกวน มะม่วงแผ่น เนื่องจากสำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง เคยเข้ามาให้ความรู้เรื่องการแปรรูปมะม่วง มีการเข้ามาประชุมหารือร่วมกับกลุ่มเป็นระยะๆ

เห็นได้ชัดว่า เมื่อเกิดการรวมกลุ่มขึ้นย่อมได้รับการช่วยเหลือหรือส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะก่อนโควิดหรือหลังโควิด ก็มียอมมีหลายหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลือเยียวยา ทั้งส่งเสริมการค้า เพื่อ

ชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของเกษตรกรชาวสวนมะม่วง ซึ่งการช่วยเหลือมิใช่การช่วยเหลือในรูปแบบตัวเงิน แต่เป็นการกระตุ้นหรือส่งเสริมทักษะเป็นสำคัญ

การบริหารจัดการที่กล่าวมาข้างต้นถือเป็นมาตรฐานที่ดีของกลุ่มมะม่วงคุณภาพบ้านวังน้ำบ่อ กล่าวได้ว่า เกษตรกรแบบรวมกลุ่มดำเนินการประสบความสำเร็จ เนื่องจากได้รับรางวัลหลายรางวัลอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ รางวัลชนะเลิศแปลงใหญ่ดีเด่น ระดับจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี 2565 ปีนี้เป็นของอำเภอเนินมะปราง, รางวัลชนะเลิศ ได้แก่ “แปลงใหญ่มะม่วงกลุ่มมะม่วงคุณภาพบ้าน.....” ตำบลไทรย้อย, รางวัลสถานประกอบการขนาดเล็กที่นำมาตราฐาน GMP ไปปฏิบัติใช้ดีเด่น ประจำปี 2567, รางวัลระดับประเทศ...รางวัลเลิศรัฐ “ดีเด่น” ปี 2567, รางวัลชนะเลิศการประกวดศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ศพก. ดีเด่น อันดับที่ 1 ของจังหวัดพิษณุโลก และรางวัลชนะเลิศ อันดับที่ 3 การประกวด ศพก. ดีเด่น ระดับเขต (ภาคเหนือตอนล่าง) ปี 2567

เมื่อถามถึงการปรับตัวเชิงเกษตรกรอินทรีย์ ทิศทางการทำเกษตรในอนาคต เธอให้ความเห็นว่า หากจำเป็นต้องทำมะม่วงอินทรีย์ สามารถทำได้ช่วงมะม่วงในฤดูกลาง (หลังกลางเดือนมีนาคม-เมษายน) แต่ไม่อาจตอบได้ว่าผลผลิตจะดีหรือไม่ แต่หากต้องการผลิตมะม่วงนอกฤดูกลางนั้น (เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์) “ไม่สามารถทำมะม่วงอินทรีย์ได้เลย” “ชีวภัณฑ์ก็เอาไม่อยู่” เกษตรกรส่วนใหญ่มุ่งเน้นทำมะม่วงนอกฤดู เนื่องจากได้ผลผลิตค่อนข้างยาก แต่หากได้ผลผลิตจะได้ราคาสูงมาก ประกอบกับเราทำมะม่วงเพื่อส่งออกตลาดต่างประเทศเป็นหลัก จำเป็นต้องทำมะม่วงตามเงื่อนไขตลาดคู่ค้า ฉะนั้น เราจำเป็นต้องวางแผนการทำมะม่วงเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ การทำมะม่วงอินทรีย์อาจเกิดขึ้นได้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน

3. เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ (B2)

จากการลงภาคสนามหมู่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลวังโพรง พบว่า พื้นที่แห่งนี้ทำการเกษตรอย่างหลากหลาย ได้แก่ ทำนา มะม่วง ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลว่า ตนเองทำมะม่วงแบบครัวเรือนเกษตรกรมาก่อนแล้วค่อยรวมกลุ่มทีหลัง ทำตั้งแต่ลูกสาวเล็กๆ จนตอนนี้อายุ 35 ปีแล้ว ทำมะม่วงส่งลูกสาวไปเรียนนอก จนตอนนี้มีลูกแล้ว การรวมกลุ่มเกิดขึ้นราวๆ ปี 59-60 แรกเริ่มสมาชิก 60 คน ตอนนี้ปรับโครงสร้างสมาชิกกลุ่มใหม่ เหลือ 47 คน เกือบทั้งหมู่บ้าน รวมพื้นที่แปลงใหญ่ 800 กว่าไร่ ซึ่งสมาชิกบางคนสูงอายุแล้วก็ลาออก บางคนอยากเข้าเราก็เปิดรับให้สมาชิกเข้า ช่วงนี้ปีรับสมาชิก ทางกลุ่มมีไลน์กลุ่มสื่อสารอัปเดต เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เช่น ส่งรูปมาว่าสวนของใครเป็นแบบไหน คำนวนว่าจะได้กี่กิโล เธอจะคำนวนคร่าวๆ ประสานกับทางบริษัทต่างๆ ไว้เพื่อกันตลาดให้สมาชิกทุกคน พื้นที่สวนใหญ่ไม่มีโฉด แต่ปัจจุบันกลุ่มมีใบรับรอง GAP เพราะขออนามกลุ่ม และให้เจ้าหน้าที่รางวัลที่ดินมาทำการวัดให้ จึงได้ใบรับรอง สามารถส่งออกต่างประเทศได้ และมีมาตรฐาน มะม่วงน้ำดอกไม้ GI ใดๆก็ดี การค้าขายมะม่วงของกลุ่มผ่านบริษัท สวิฟท์ จำกัด

บริษัท สยามเอ็กซ์พอร์ต มาร์ท จำกัด โดยทางบริษัทติดต่อมาเองเป็นประจำทุกปี เราทำการค้ากันมาหลายปี ตั้งแต่ก่อนโควิดจนถึงปัจจุบันก็ซื้อขายกันปกติ ส่วนนี้ส่งออกตลาดต่างประเทศ ได้แก่ เกาหลี ญี่ปุ่น จีน ถ้าเกรดไม่สวยไปนอกไม่ได้ เราจะไม่ทิ้งมะม่วง เราจะติดต่อพ่อค้าภายในประเทศมารับซื้อให้เขามาตั้งบูธ ณ ลานอเนกประสงค์หมู่บ้าน เพื่อรับซื้อมะม่วงของสมาชิกกลุ่มเรา ปลายทางคือ ตลาดไท หรือตลาดกลางสี่มุมเมือง (บริษัท ดอนเมืองพัฒนา จำกัด)

การผลิตมะม่วงของกลุ่มในช่วงโควิด เลือกทำแบบผสม คือ เคมีสลับกับชีวภาพ ทำมะม่วงทั้งปี ทั้งในฤดูและนอกฤดู มะม่วงในฤดูมีการใช้สารเคมีบ้าง แต่สมาชิกทุกคนต้องมีการจดบันทึก เพราะเวลานัดประชุมเราต้องเอามาดูร่วมกัน ให้ทุกคนเหมือนเด็กไปโรงเรียน เพราะเวลาบริษัทเข้ามารับซื้อ เราจะได้ชี้แจงเขาได้ เพราะถ้าไม่ซื้อตรง เอามะม่วงไปขายแล้วตรวจพบสารเคมีเกินอัตรา สินค้าจะถูกตีกลับและถูกยกเลิก ซึ่งเราทำแบบนี้มาตลอด สมาชิกบางคนขายได้หลักล้านบาทต่อปี (ยังไม่ได้หักต้นทุน) ส่วนใหญ่ช่วยเหลือกัน เช่น ช่วยกันเก็บมะม่วง ห่อมะม่วง (ลงแรงกันไว้) ไม่มีการจ้างแรงงาน ซึ่งต้นทุนทำมะม่วงค่อนข้างสูง ดังเช่นเราทำมะม่วง 40 ไร่ ใช้ต้นทุนประมาณ 2 แสนบาทเป็นอย่างต่ำ การรวมกลุ่มจะรวมกันเพื่อซื้อไม้โซ่เพื่อขาย หมายความว่าถึง ซื้อสารเคมีปุ๋ยยาต่างๆ เราจะประชุมกันเพื่อคัดเลือกตัวยาที่เราจะใช้ จะได้สั่งซื้อ เพราะสมาชิกทุกคนได้เครดิตสามารถเอาปุ๋ยยาไปใช้ได้แล้วค่อยจ่ายเงิน ในราคาที่ถูก เราใช้เงินกลุ่มซื้อกับบริษัทโดยตรงมาส่งถึงบ้าน เราซื้อที่ซื้อจำนวนมาก “รับรองว่าถูกกว่าที่อื่นเยอะ” ซื้อที่ 5-6 แสนบาท บริษัทมาลงไว้ที่ทำการกลุ่ม ส่วนการรวมกันขายในที่นี้ ไม่ใช่การรวมกันขายแล้วแบ่งเงินเท่าๆ กัน แต่เป็นการรวมผลผลิตเป็นกลุ่มก้อนให้ได้จำนวนมากตามที่นายทุนต้องการ แต่จำนวนเงินที่ได้จะแบ่งตรงตามจำนวนผลผลิตของบุคคลนั้นๆ ฉะนั้น สมาชิกแต่ละคนจะได้เงินไม่เท่ากัน ปัจจุบันขายมะม่วงกะตอย (มะม่วงไม่สมบูรณ์ไม่ใช้ลูกพร้อมส่งออก บิดเบี้ยว) ให้พม่า กิโลกรัมละ 16 บาท ซึ่งเขามารับซื้อเองโดยตรง ขายแบบรวมกลุ่มข้อดีคือเรามีสมาชิกเยอะ มะม่วงเราสวย มะม่วงเรามีจำนวนมาก เราสามารถต่อรองเค้าได้เรื่องราคา

แม้ในช่วงโควิด มะม่วงน้ำดอกไม้สีทองยังสามารถส่งออกได้ ซื้อเหมือนเดิม แต่ราคาถูกมาก และเงื่อนไขเยอะมาก ขนส่งทางเรือและเครื่องบิน เช่น ปี 65 เคยได้ราคากิโลกรัมละ 80-90 บาท ลดลงเหลือเพียง 30-40 บาทเท่านั้น ฟ้าลั่นกิโลกรัมละ 2 บาท มากสุด 5-6 บาทเท่านั้น ต่อมาปี 66 ราคาเริ่มกลับมาได้กิโลกรัมละ 60-70 บาท ส่วนภายในประเทศกิโลกรัมละ 30-40 บาท ราคาจะเหลื่อมกันอยู่เล็กน้อย อีกประเด็นสำคัญคือโควิดทำให้ราคาปุ๋ยยาแพงขึ้นมากเท่าตัว “จะไม่ไหวแล้ว” ขนาดเราพึ่งพาชีวภาพบ้างยังไม่ไหวเลย อย่างปุ๋ยยาร่า สะสมตาดอก 8-24-24 จาก 1,050 บาท เพิ่มเป็น 1,700 บาท กระสอบ/50 กก.

เมื่อถามถึงความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจการเมือง เธอให้ข้อมูลว่า การรวมกลุ่มมักมีหน่วยงานเข้าช่วยเหลือหรือให้คำแนะนำอยู่เสมอ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก สำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปราง กรมพัฒนาที่ดิน (ให้ความรู้เรื่องการปรับปรุงดิน ปุ๋ยชีวภาพ ดินกรด-ด่าง น้ำหมัก

อินทรีย์ ปูนขาว) สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลก ช่วยเหลือเอากองพัสดุนำให้พนักงานเพื่อขายออนไลน์ ให้กระดาษคาร์บอนสำหรับห่อมะม่วง ช่วยลดต้นทุน และแปลงใหญ่ได้งบประมาณสามล้านบาท เราได้อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้มาเยอะมากๆ เช่น รถไถ แอร์บัส ระบบน้ำ เครื่องตัดหญ้า อื่นๆ

ตัวเธอเองในฐานะประธานกลุ่ม เราเรียนรู้เอง ไปเข้าร่วมอบรมต่างๆ ตามหน่วยงานก็ไปลงฟรีก็ไป เสียเงินก็ไป ได้ใบประกาศมาเพื่อยืนยันว่าเรามีประสบการณ์อะไรบ้าง เคยไปอบรมเรียนรู้ดูงานที่สวนเรียนรู้ กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม 3 คืน ไปกัน 5 คน เราก็เอาเงินกลุ่มจ่าย เราก็กลับมาเผยแพร่ความรู้ที่ได้ให้สมาชิกเราฟังเพื่อนำไปปรับใช้ ประธานมีบทบาทที่สำคัญมากสำหรับการรวมกลุ่ม ฉะนั้น ต้องมีภาวะความเป็นผู้นำ อย่างบริษัทติดต่อมาเพื่อทำการค้าขาย (อาจติดต่อหน่วยงานเกษตรจังหวัดก่อน แล้วมาติดต่อเรา) เพราะหน่วยงานมีข้อมูลทุกอย่างจากกลุ่มแปลงใหญ่ บริษัท - หน่วยงาน - ประธานกลุ่ม - สมาชิก --- ซื้อขาย เมื่อถามถึงความช่วยเหลือรูปแบบครัวเรือนเกษตรกรทำให้ทราบว่า เธอไม่ได้รับเงินเยียวยา 15,000 บาท ไม่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่ได้ร่วมมาตรการคนละครึ่ง แต่ในส่วนของ ธ.ก.ส. เธอรับรู้ว่ามีมีการพักชำระหนี้ ปรับโครงสร้าง แต่เราไม่ได้ใช้บริการส่วนนั้น เพราะมีการหมุนเวียนเงินกองทุนของกลุ่ม ช่วงโควิดเห็นได้ชัดว่า ส่งผลกระทบต่อด้านราคาผลผลิตเป็นสิ่งสำคัญ และส่งผลกระทบต่อรายได้ในครัวเรือนเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง ในช่วงปี 2563 ราคามะม่วงน้ำดอกไม้เหลือเพียงกิโลกรัมละ 6-7 บาท ฟาลันกิโลกรัมละ 3 บาท หรือ 2 บาท ส่วนเพชรบ้านลาดกิโลกรัมละ 1 บาท หรือ 0.5 สตางค์เท่านั้น ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีเรื่องโรคมะม่วง เช่น โรคระบาด แมลง เพลี้ย สภาพอากาศแปรปรวน ทำให้มะม่วงติดดอกออกผลยากไม่เป็นไปตามต้องการ

กลุ่มของเธอในฐานะรวมกลุ่ม และมีสมาชิกเยอะจึงลุกขึ้นสู้ต่อเรื่องราคามะม่วง เธอได้เดินทางไปยังทำเนียบรัฐบาล เพื่อเรียกร้องราคาผลผลิตให้รัฐบาลช่วยพยุงราคามะม่วงให้เหมือนช่วยเหลือสินค้าประเภทอื่น ต่อมาไม่นานได้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาตั้งบูธรับซื้อที่หมู่บ้านใกล้เคียง ตำบลวังโพรงในทุกปี และสำนักงานพาณิชย์จังหวัดพิษณุโลกก็ติดต่อประสานมาอยู่เสมอ เธอกล่าวว่า “ถ้าเราไม่ลุกเคลื่อนไหว เราก็คงไม่มีทางออกแบบนี้” พวกเขาได้ปรับตัวสู้กับวิกฤตโควิด โดยเธอเน้นไปที่การตลาดได้ทำการขายมะม่วงผ่านช่องทางออนไลน์ ราคา กิโลกรัมละ 80 บาท และได้เชิญชวนสมาชิกในกลุ่มขายได้ร่วมด้วย บางคนก็ไม่ขาย บางคนมาเป็นแรงงานรับจ้างแพ็คเกจสินค้า ถือว่าสมาชิกมีรายได้ในช่วงสถานการณ์วิกฤต ส่วนการปรับตัวด้านการผลิต เห็นได้ไม่ชัดมากนัก แต่ที่เห็นชัดก็คือ สมาชิกกลุ่มหันมาใช้ชีวภาพมากขึ้นและลดปุ๋ยตัวที่มีราคาแพงลงเท่านั้น ได้แก่ ฮอร์โมนไข่ ใช้เวลาหมัก 30 วัน จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง 25 วัน “น้ำหมักเราทำแบบนี้มาตลอด ก่อนหน้านั้นใช้บ้างไม่ใช้บ้าง แต่ช่วงโควิดเราทำเยอะขึ้น หนักขึ้น” เป็นสิ่งที่ช่วยลดต้นทุนการผลิต และลดการจ้างแรงงาน เน้นแรงงานของสมาชิกกลุ่มช่วยเหลือกันและกัน

ต่อมาด้านวิถีชีวิต เธอกล่าวว่า กลุ่มของเธอมีวิถีชีวิตคล้ายเดิม “เราต้องอยู่บ้านมากขึ้น กฎหมายห้ามเดินทาง ห้ามออกบ้านตอนดึก” เราอยู่บ้านนอกมีสระมีปลา มีผักสวนครัว สมาชิก

บางส่วนทำกันก่อนโควิดอยู่แล้ว พอเกิดโควิดสมาชิกที่ไม่เคยทำก็ได้ปรับตัวมาลองทำ มันช่วยเรื่องค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน ส่วนตัวเธอเองเห็นว่า ทิศทางของมะม่วงคงไม่ได้เฟื่องฟูดังเดิม ตอนนี้เริ่มหันมาทำสวนทุเรียนเพิ่ม เพื่อให้มีรายได้ช่องทาง

สุดท้ายผู้วิจัยได้ถามถึง ทิศทางนิเวศเกษตรกรรมในพื้นที่สวนมะม่วง เธอกล่าวว่า หลายคนเคยลองใช้อินทรีย์ตลอดทั้งฤดูกาล ช่วงในฤดู ปรากฏว่ามะม่วงเป็นเชื้อรา (เป็นหลายๆ ต่างๆ ผิวไม่สวย) ซึ่งเราทำมะม่วงเพื่อส่งออกเป็นสำคัญ จำเป็นต้องสลับใช้สารเคมี แต่ช่วงนอกฤดูกาลจำเป็นต้องใช้สารเคมีจำนวนมาก แต่หากถามถึงการทำอินทรีย์ไว้สำหรับบริโภคนั้น ย่อมทำได้ แต่อย่าลืมเรื่องแมลงหนอน เชื้อรา ผลผลิตจะไม่สวยแต่บริโภคได้ หากมีหนอนตายหยาก หมายความว่า ต้องฉีดยาทุกวัน เพื่อป้องกันไม่ให้มาอยู่กับมะม่วง เธอให้ข้อมูลอย่างน่าสนใจว่า ขนาดเราใช้สารเคมียังไม่ได้ผลผลิตตามที่ต้องการเลย มะม่วงปีนี้ช่วงนอกฤดูเป็นมะม่วงกะตอยหมด ไม่มีลูกแท้ลูกสวยเลย คิดว่าช่วงปลายฝนต้นหนาว เดี่ยวร้อนเดี่ยวนาว อากาศมันไม่ดี คาดเดาไม่ได้ เราทำไปก็มีความเสี่ยง

4. เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ (C1)

หญิงสูงวัยอายุ 65 ปี เธอมาประสบการณ์เชี่ยวชาญเรื่องมะม่วง เพราะทำมะม่วงตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน เธอทำมะม่วงด้วยลักษณะเกษตรกรเคมีมาตลอด และรวมกลุ่มเครือข่ายทำด้วยกัน เครือญาติของเธอแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ หนึ่ง ญาติพี่น้องตามสายเลือกที่บ้านเรือนใกล้กันและทำมะม่วงรวมเพื่อการค้า และสอง เครือญาติที่หมายถึง เพื่อนบ้านที่สนิทกัน นับถือกันแบบญาติพี่น้อง เธอได้ปรึกษาหารือกันทั้งการผลิตและการตลาด แต่ทำแยกและขายแยก ประกอบด้วยหลายสวนประมาณ 6 สวน ซึ่งเธอกล่าวว่า เราปรึกษาหารือกัน ช่วยเหลือกัน ส่วนรายได้ตกลงกันตามความพอใจ เมื่อถามถึงการเข้าร่วมกลุ่มมะม่วงแปลงใหญ่ เธอบอกว่า ไม่ได้เข้าร่วมแปลงใหญ่ และเธอให้เหตุผลว่า ต้องไปประชุมบ่อยครั้ง เธอไม่สามารถสละเวลาไปเข้าร่วมได้ เธอต้องทำมะม่วงเองและเลี้ยงหลาน ทั้งงานในครัวเรือนก็ต้องรับผิดชอบดูแล ทำแบบนี้อิสระมากกว่ารวมกลุ่ม

ต่อมาราวปี 2563 เริ่มเกิดการแพร่ระบาดโควิด ทำให้เธอทำมะม่วงยากขึ้น เช่น ผลผลิตติดดอกออกผลยาก (อาจเป็นเพราะสภาพอากาศแปรปรวน แร่ธาตุในดินไม่สมบูรณ์) ราคาตกต่ำมาก จาก กิโลกรัมละ 50 บาท ลดลงมาเป็น 25 บาท ต่ำสุด 3-5 บาทนั้น (ตลาดไท และตลาดสี่มุมเมือง) ส่งผลต่อรายได้ครัวเรือน และขายยาก พ่อค้าคนกลางหายไป เพราะประเทศปิด การขนส่งปิด ออเดอร์ลดลง ทำให้พ่อค้าซื้อเราได้น้อยลง เธอบอกว่าเป็นเพราะมาตรการล็อกดาวน์ เคอร์ฟิว ส่วนช่วงมะม่วงนอกฤดู เธอเลือกที่จะส่งออกต่างประเทศเป็นหลัก ได้แก่ มาเลเซีย เวียดนาม ฮองกง

นับตั้งแต่ปี 2563 ถึง ปัจจุบัน ค่าครองชีพและต้นทุนการผลิตสูงมาก เธอได้เปรียบเทียบราคาปุ๋ยยูเรียให้เห็นจากเดิมราคากระสอบละ 600 บาท ปัจจุบัน 900 บาทขึ้นไป อย่างเช่นปุ๋ยสูตร 15-15-

15 ตอนนี่ 890 บาท และสิ่งที่น่าสนใจคือ เธอจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยหลายตัวในการผลิตมะม่วง ซึ่งแต่ละช่วงเวลาใช้ตัวยาคแตกต่างกัน ก็เพื่อให้ได้ผลผลิตส่งออกตลาดและมีรายได้เลี้ยงครอบครัว โดยค่ายา/สารเคมีแพงขึ้น จากเดิม 800 บาท ปรับเป็น 1,200 บาท (โพพิโคลนาโซล พिकाโครราช 850-900 บาท/500 cc) แรมดำเมื่อก่อน 400 บาท ตอนนี่ก็ขึ้นราคาแล้ว อย่างเมโทมิวและแลนเนท ยาฆ่าแมลงที่ดีมากๆ ก็ขายไม่ได้แล้วผิดกฎหมาย ไม่มีวางขายหน้าร้านแล้ว แต่หากต้องการจะใช้ก็ซื้อได้ เพราะแถวนี้เขารู้กันว่าซื้อยังไง (ร้านไหน????) ส่วนราคาสารแพคโคล ชะลอการเติบโตของโรกีต้า เป็นผงผสมน้ำแล้วฉีด 900 บาท/10 กก. เธอใช้เยอะมากฉีดที่ 9 ถัง (ถังละ 500 ลิตร) ซึ่งมะม่วงแต่ละต้น แต่ละช่วงวัย ทรงพุ่ม ขนาดต้นใช้สารเคมีทางดินหรือทางใบไม่เท่ากัน ถ้าใช้สารเคมีบำรุงไม่ถึงมันจะไม่เจริญเติบโต อย่างทรงพุ่ม 6 เมตร ต้องใส่ยา 300 กรัม ส่วนราคาค่าจ้างแรงงานภาคเกษตรก็เพิ่มสูงขึ้น จากวันละ 300 บาท เป็นวันละ 350 บาท ซึ่งพื้นที่ที่ทำมะม่วงทั้งหมด 10 เป็นพื้นที่ที่มีโฉนด แต่หลังๆ แยกกันทำกับสามี (สามีทำอีก 10 ไร่) จำเป็นต้องจ้างแรงงานมาช่วยตนเองผลิต เช่น ฉีดยา (คิดราคาตามถังที่ใช้ฉีดพ่น) ส่วนใส่ปุ๋ยและห่อมะม่วง (ส่วนนี้ขึ้นอยู่กับราคากลางราคากับเจ้าของสวน หากรับค่าจ้างเป็นวัน ราคาวันละ 300 330 และ 350 บาท แต่หากคิดตามจำนวนถุงห่อตกลงราคากับเจ้าของสวนให้พอใจทั้งสองฝ่าย) ส่วนใหญ่จ้างเป็นรายวัน เพราะถ้าจ้างตามจำนวนถุงห่อ เจ้าของสวนจะขาดทุน คือ ลูกจ้างห่อลูกมะม่วงไม่ได้คุณภาพ แต่เร่งห่อเพื่อให้ได้เงินจำนวนมากต่อวัน

เมื่อถามถึงด้านเศรษฐกิจการเมือง (ภาครัฐ ความช่วยเหลือ นโยบาย/มาตรการ) เธอกล่าวว่า ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐเลย ช่วยเหลือกันเองให้กลุ่มญาติ และคนทำสวนเหมือนกันที่สนิทกัน ปรีกษาหารือกัน เช่น ถามว่าดิงดอกวันไหน เริ่มดิงดอกยัง จะขายให้ใคร ใครมาซื้อบอกกันบ้าง จะได้ขายพร้อมกันได้ราคาเท่าๆ กัน ได้ทดลองทำการผลิตมะม่วงเอง อาศัยประสบการณ์และความรู้พื้นถิ่น ไม่ได้มีหลักการวิชาการมาก เน้นการทดลองและประสบการณ์ เช่น ใส่ปุ๋ยสูตรนี้ในนาข้าวแล้วสวย ก็เอามาใส่ในสวนมะม่วงบ้าง เคยมีบริษัทเอกชนเข้ามาแนะนำการใช้สารเคมี แนะนำว่าสารเคมีแต่ละตัวควรใช้ช่วงไหน เวลาไหน ใช้ขนาดเท่าไรจึงจะเหมาะสม แต่ละชุมชนจะมีตัวแทนจำหน่ายปุ๋ยยา สารเคมีของบริษัทอยู่แล้ว เราเรียกว่า เถาปิว (ยี่ปิว) เริ่มเข้ามาตั้งแต่ปีทำมะม่วงปีแรกๆ ประมาณปี 2542 หรือปี 2543 มีหลายบริษัทด้วยกัน ได้แก่ คอนแทค เทพวัฒนา โรกีต้า ลัดดา เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ยาฆ่าเพลี้ยไฟ เพลี้ยกระโดด ต้องใช้อิมิตาโคลพริท เมื่อก่อนใช้เอนโดรซันแฟรนกับโพคลอราช (ชนิดผสมน้ำ 30 กรัมต่อน้ำ 20 ลิตร) ยังเอาอยู่ ต่อมาเริ่มไม่ไหวต้องเปลี่ยนตัวอย่างที่แรงขึ้น เนื่องจากแมลงดื้อยาและจำนวนแมลงมากขึ้น เธอกล่าวว่า เธอทำมะม่วงส่งลูกสองคนจนเรียนจบ ปอตรีแล้ว ลูกเคยทำงานบริษัทตลอดแล้วมันไม่พอกินพอใช้ เราพอมือที่ติดอยู่ ลูกก็เลยลาออกแล้วกลับมาทำมะม่วงช่วยที่บ้าน แต่โซคร้ายเธอโดนโควิด เลยทำอะไรไม่ได้นอกจากทำใจ ทำไปก็ไม่คุ้มขาดทุนจนถึงทุกวันนี้ ผลิตมะม่วง ทำมะม่วงตลอดทั้งปี (มีพักแ่ก่งกิ่งมะม่วงราคาสาร ใส่ปุ๋ย ประมาณ 1-2 เดือน (พ.ค.-มิ.ย.) ใช้สารเคมีตลอด เดียวนี้ใช้ยาเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว ผสมกันหลายตัว เพราะแมลง

และโรคระบาดหนักขึ้นกว่าเดิม ยาบางตัวที่เคยใช้ครั้งเดียวแล้วเห็นผล ตอนนี้ต้องเปลี่ยนตัวยาที่แรงขึ้น เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดี อาการที่กล่าวมา เธอเรียกว่า อาการดื้อยา

ต่อมาด้านการตลาด เธอกล่าวว่า มีพ่อค้าคนกลางประจำมารับซื้อที่สวนเลย ทำสัญญากันค้าขายร่วมกันมาแล้ว 5 ปี ซึ่งเธอให้เขาใช้พื้นที่ดินของเธอทำล้งมะม่วง เขาก็มารับซื้อมะม่วงในฤดูของเธอเป็นประจำทุกปี ในบางคราวที่ไม่มีเงินต้นทุนทำมะม่วง พ่อค้าคนนั้นก็ให้เธอยืมก่อน ซึ่งพ่อค้าคนนี้ก็ทำมะม่วงส่งออกตลาดภายในประเทศอย่างเดียว ส่วนมะม่วงนอกฤดู เธอกล่าวว่า ถ้าเธอสามารถผลิตได้ เธอจะส่งออกพร้อมกับญาติๆ ของเธอ เพราะเวลาขายเราจะขายพร้อมๆ กัน (เธอไม่มีใบ GAP แต่ญาติของเธอมี เนื่องจากเป็นหนึ่งในสมาชิกกลุ่มมะม่วงแห่งหนึ่ง ก็เลยฝากขาย) เธอมองว่า การขอใบ GAP มันจะต้องผ่านมาตรฐานการตรวจสอบสารเคมีตกค้าง แต่เธอจะหยุดใช้สารเคมีก่อนขาย 60 วัน ซึ่งมันก็ขายได้ ไม่มีสารตกค้าง เราก็จำสูตรนี้ไว้ แต่เราไม่ได้ไปขอใบ GAP สักที เพราะเรานั่นขายในประเทศมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ แต่การส่งตลาดต่างประเทศทำให้เธอได้ราคาสูง ถ้ามันได้จำนวนมากก็จะทำ GAP แต่หลายปีมานี้ มะม่วงติดยากมาก และในปี 66 ขายได้สองรอบ 80,000 ยังไม่ได้หักต้นทุนเลย มันไม่คุ้ม บางปีก็ได้ 140,000 “ติดดอกออกผลยากกว่าเดิม ฟ้าฝนคาดเดาไม่ได้เลย มีสวนญาติกันอยู่ที่ตำบลชมพูก็หนักเหมือนกัน โคนน้ำท่วมอีก” ยิ่งช่วงนอกฤดู ปลายฝนต้นหนาว ห้ามดึงดอกเด็ดขาดมีแต่ขาดทุน เพราะอากาศแปรปรวน ไม่สามารถติดผลผลิต เมื่อผู้วิจัยถามถึงความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจการเมือง ทำให้ทราบว่าไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาช่วยเหลือพวกเขาเลย แม้ในช่วงวิกฤตโควิด พื้นที่ตำบลบ้านม่วงไม่มีคาร์ตบูธรับซื้อมะม่วง แต่ตำบลวังโพรงมีการตั้งบูธรับซื้อ หากเราต้องการขายต้องขนสินค้าไปที่นั่น เธอกล่าวว่า เสียทั้งค่าแรง ค่าขนส่ง และได้ราคาขายที่ถูก

เมื่อไม่มีหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลือเราก็ช่วยเหลือกันเอง เราปรึกษาหารือกันทั้งการผลิตและการตลาด อย่างเช่นช่วงโควิดก็ได้โทรหาพ่อค้าส่วนตัวของทุกคน พ่อค้าของใครมารับซื้อได้เราก็ขายร่วมกัน ของใครมารับซื้อไม่ได้รับก็หาทางออกช่วยกัน เป็นแบบนี้ คอยช่วยเหลือกันมาตลอด ส่วนเรื่องเงินช่วยเหลือเกษตรกร 15,000 บาท เธอไม่ได้รับ แต่สามีได้รับ ซึ่งทำมะม่วงคนละสวน บัตรสวัสดิการช่วงแรกได้ ปัจจุบันไม่ได้รับ มีในส่วนของ ธ.ก.ส. ที่ได้รับการช่วยเหลือพักชำระหนี้ ปรับโครงสร้างหนี้ “ได้รับผลกระทบเหมือนกัน แต่ไม่ได้เงินเหมือนกัน มันยังโง่งง ลำเอียงมัย ว่าตรวจสอบแล้วตรวจสอบยังโง่งงไม่ได้เงิน” จึงทำให้เธอปรับตัว เธอกล่าวว่า เธอทำหลายอย่าง ได้แก่ ทำนา ทำสวนมะม่วง บางวันว่างๆ ก็ไปรับจ้างแรงงานภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรเพื่อหารายได้เสริม ปรับตัวด้านวิถีชีวิตบ้างเล็กน้อย พอโควิดเข้ามาเผชิญปัญหาด้านรายได้ ส่งผลต่อการเงินภายในครัวเรือน ต้องวางแผนการเงินจัดการให้ดี “ไม่มีเงินเข้า ก็ไม่ต้องให้เงินออก” จึงเริ่มปลูกผัก เลี้ยงปลา ระหว่างนี้เธอก็ทำมะม่วง ทำนา รับจ้างเหมือนเดิม ปลูกปลูกไว้กินบ้างขายบ้าง มันต้องมีติดบ้านอยู่แล้ว

เมื่อถามถึงการปรับตัวด้านการผลิต เธอให้ข้อมูลว่า เธอทำการผลิตเหมือนเดิม แต่ปรับลดต้นทุนลงบ้าง ด้วยการลดปุ๋ยและลดการจ้างแรงงาน อย่างเช่น ปุ๋ย 8-24-24 ให้ผลผลิตดีมาก แต่ราคา

แพงเราก็ต้องลดหรือหยุดใช้ชั่วคราว หากเราใช้ไปก็ต้องผลิตมะม่วงบนความเสี่ยง เหมือนแทงหวย เพราะช่วงนี้ติดดอกออกผลยากมาก ไม่ออกตามฤดูกาลเหมือนเคย เราก็ปรึกษาญาติพี่น้องบางคน ตัดสินใจจะเสี่ยง บางคนไม่เสี่ยง อยู่ที่เรารู้ว่าถ้าได้ถ้าเสียแค่ไหน เมื่อเราลงทุนไปไม่ได้ก็ร้อนใจว่าเราจะได้กลับมา พายุ ลม ฝน น้ำท่วม พวกนี้สำคัญมาก เราอย่างเดียวไม่ใช่ ฝนฟ้าอากาศก็ด้วย ส่วนด้านการตลาด เธอให้ข้อมูลว่า ตลาดต่างประเทศตายหมด ขายไม่ได้ ส่วนในประเทศพอขายได้ แต่รับซื้อในปริมาณลดลงและราคาถูกลงมากก็โลกรั่มละ 5-8 บาทเท่านั้น อย่างน้ำดอกไม้สีทองสวยๆ 8 บาท ต่อ กิโลกรัม ส่วนเพชรบ้านลาด ฟาลัน 3-5 บาท ไม่รู้จะปรับตัวยังไง ญาติๆ ก็เหมือนกัน บางคนขายออนไลน์บ้าง ก็ขายให้คนรู้จักกัน เพื่อนๆ เราไม่เก่งออนไลน์ ปล่อยทิ้ง ยอมขาดทุน เก็บขายยังมีค่าจ้าง ค่าแรง ไม่คุ้มกัน ไม่มีหน่วยงานไหนมาช่วยเหลือโดยตรงหรอก

อนาคตการผลิตแบบนิเวศเกษตรกรรม หรือมะม่วงอินทรีย์นั้น เธอกล่าวว่า สามารถทำได้ ช่วงมะม่วงในฤดูกาล เพราะมันออกเองตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ไม่สวย มีแมลงมีหนอน ส่วนนอกฤดู ไม่ได้หรอก ขนาดเคมียังไม่ค่อยออกเลย แต่เราต้องการมะม่วงเพื่อขายส่ง เราก็ต้องอัดเคมีเข้าไปหน่อยๆ ยิ่งถ้าขายยังไม่ทันฤดูกาลขาย “ถ้าเราไม่ทำตามเขา เราจะขายไม่ได้เลย แล้วเขาไม่ได้ง้อเราเพราะเมืองไทยมีผลไม้เยอะแยะ มังคุด ทุเรียน ส้มโอ” เราต้องทำให้ผิวสวย ขัดผิว ใช้น้ำเชื้อราเคลือบผิว ปุ๋ย สูตรเสมอใส่โคนต้น เร่งโต ตั้งแต่ติดดอกจนห่อแล้วเก็บขาย ใช้เวลาราว 3-4 เดือนต่อ 1 รอบฤดูกาล หลังจากติดผล 20-30 วัน แล้วห่อมะม่วงใช้เวลา 45 วัน เก็บขาย หรือแล้วแต่พ่อค้าเข้ามาดูเอง ทั้งน้ำหนัก ทั้งอายุ แก่ขนาดไหนบางคนแก่ 70-80% ก็สั่งเก็บแล้ว เพราะว่าเดินทางใช้เวลานาน ถึงปลายทางจุดขายมะม่วงก็แก่พอดี

5. เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอย่างไม่เป็นระบบ (C2)

ชายวัย 38 ปี กลับบ้านมาทำมะม่วงมีประสบการณ์รวมแล้วมากกว่า 9 ปี ตัวแทนคนนี้ทำมะม่วงลักษณะรวมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกร คือ การชวนญาติๆ มาทำร่วมกัน คอยช่วยเหลือกัน 4 ส่วน รวมพื้นที่รวม 100 ไร่ ได้ปรึกษาการผลิตและการตลาดร่วมกันอยู่เสมอ พวกเขาพร้อมกันขายเป็นกลุ่มก้อนกันเพื่อให้ได้ปริมาณตามออเดอร์ที่พ่อค้าคนกลางต้องการ เช่น รวมกันขายให้ได้ 50 ตัน แต่การแบ่งเงินแบ่งตามจำนวนผลผลิตของแต่ละคน ฉะนั้น แต่ละคนจะได้ยอดขายไม่เท่ากัน ส่วนการส่งออกตลาดต่างประเทศพวกเขาเลือกทำเป็นหลักเพราะได้ราคาดีกว่า ได้แก่ เวียดนาม จีน ญี่ปุ่น มาเลเซีย มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อเป็นประจำทุกปี (นายทุนต่างชาติ) การค้าขายทุกคนมีพ่อค้าคนกลางเป็นของตัวเอง แต่เวลาขายพ่อค้าของใครติดต่อมาซื้อให้ราคาดีกว่า เราจะเลือกขายคนนั้น ขายพร้อมกัน ในฤดูกาลบางที่ขายภายในประเทศ แต่นอกฤดูกาลเน้นขายตลาดต่างประเทศ ไม่มีใบ GAP แต่ก็ส่งออกได้ เราทำแบบนี้เป็นประจำ มีหนึ่งคนที่มีใบ GAP รูปแบบกลุ่ม ตอนขายเราก็ขายพร้อม

เพื่อนๆ อยู่แล้ว พ่อค้าคนกลางติดต่อมาเป็นประจำทุกปี แต่เมื่อโควิดมาความสัมพันธ์ห่างเหิน พ่อค้าของบางคนก็ได้ตัดขาดความสัมพันธ์ไป แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายดีดีเหมือนเดิม อย่างไรก็ตาม เขากล่าวว่า ช่วงโควิดมะม่วงทำยาก ไม่ค่อยติด ฝนฟ้าอากาศค่านวนไม่ได้ อย่างเช่นปีนี้ฝนตกเยอะเกิน มันไม่เสถียร มะม่วงออกดอกมากก็ไม่ติดลูก บางทีติดลูกก็เป็นกะตอยกะเทย ปีนี้ติดกะเทยเยอะมาก ตัดขาย กก. ละ 10 บาท เดี่ยวร้อนเดี่ยวนาว ค่านวนยาก อย่างปีก่อนร้อนก็ร้อนเกิน นาวก็หนาวเกิน เดี่ยวพายุมาทำให้มะม่วงลายดำ เป็นเชื้อรา ต้องคอยฉีดยา และดินแฉะนี้เป็นดินทราย มันแห้งไม่ชุ่ม ต้องคอยใส่ปุ๋ยปรับสภาพดิน และเวลาฉีดยาเราต้องใช้น้ำ เรายังน้ำจากบ่อบาดาลในสวน ด้านราคา มะม่วง พบว่า มะม่วงราคาถูก พ่อค้าหายไปหลายคน ของญาติพ่อค้าหายไปเลยตั้งแต่โควิด พอเราส่งมะม่วงให้เขาไม่ได้ เขาก็ไม่ติดต่อมา อย่างก่อนโควิดขายมะม่วงในฤดูได้ราคา 30 บาท พอช่วงโควิดราคาเหลือ 10-15 บาท ช่วงหลังๆ มา ราคาเริ่มกลับมา ประมาณ 40 บาท ส่วนมะม่วงนอกฤดู ก่อนโควิดราคาก็โลกร้อนละ 90-120 บาท พอช่วงโควิดเหลือเพียง 30-40 บาท พอช่วงหลังๆ ราคา 80 บาท ซึ่งในช่วงโควิดมันก็พอขายได้แต่ขายได้น้อย รับผิดชอบปริมาณน้อย ราคาถูกแถมเงื่อนไขเยอะ ห้ามเป็นจุดเป็นซ้ำ ห้ามเป็นรอย ต้องสวยงามฟ้าจริงๆ อากาศมันร้อนมะม่วงไม่ติด ช่วงนี้ราคาเริ่มกลับมาแล้ว “ปีนี้ติดยากมาก ติดดอกออกมากก็เป็นกะเทย” ตอนนี้เก็บกะเทยขายให้พ่อค้าคนกลาง ไปขายให้พม่าข้ามไปทางฝั่งแม่สอด และที่สำคัญเขากล่าวว่า มะม่วงมันไม่มีเงินช่วยเหลือเหมือนข้าว อย่างข้าวมีไร่ละ 1,000 จำนำข้าวก็ได้ น้ำท่วมก็มีเงินช่วยเหลือ เขาชื่นทะเบียนมะม่วงไม่เห็นจะมีอะไรช่วยเหลือสะท้อนให้เป็นภาพเศรษฐกิจการเมืองมะม่วงที่เผชิญกับมาตรการเคอร์ฟิว และล็อกดาวน์ เขากล่าวว่าทำอะไรไม่ได้เลยต้องอยู่บ้าน “อยู่บ้านใครบ้านมัน มันไปไหนไม่ได้” เปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ “อย่างเมื่อก่อนไปฉีดยามะม่วงช่วงกลางคืน เพราะอากาศอากาศเย็นต้องฉีดยามันนั้น หลายปีมานี้อากาศร้อนทำมะม่วงยากต้องปรับตัว” พ่อเคอร์ฟิวมากก็ทำเหมือนเดิมไม่ได้ ต้องอยู่บ้านตอนกลางวัน นับตั้งแต่ช่วงโควิดมาเจ็บป่วยง่ายมาก บางคนก็เป็นลมง่าย บางคนเป็นภูมิแพ้ ป่วยออกๆแอดๆ ไม่มีแรงไปสวน ไปสวนไม่ไหว ส่งผลต่อรายได้ รอการช่วยเหลือจากภาครัฐก็ไม่ได้รับเงิน 15,000 ไม่มีการช่วยเหลือเหมือนข้าว ไม่มีการตั้งบูธรับซื้อแฉะนี้ มีที่วังโพรงมีที่เนินมะปราง เขาให้ข้อมูลว่า ไม่เอาไปขาย เพราะขายได้ราคาถูก ไม่คุ้มค่าจ้างค่าแรง ช่วยเหลือกันเองหาพ่อค้ากันเองดีกว่า ส่วนฐานะประชาชนทั่วไปเขาได้รับการช่วยเหลืออยู่บ้าง บัตรสวัสดิการเขาได้รับแต่รอบสองไม่ได้ คนละครึ่งก็ได้รับสิทธิ์

อย่างไรก็ดี การช่วยเหลือที่เขาได้รับไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพเขาจึงปรับตัว โดยด้านการผลิต เขาผลิตเหมือนเดิมเพราะทำมะม่วงส่งออกตลาดต่างประเทศ เขาต้องฉีดยาและใส่ปุ๋ยบำรุงเหมือนเดิม เพิ่มเติมคือใส่ปริมาณมากขึ้นเพราะเดี๋ยวนี้ทำมะม่วงยาก แผลงมีจำนวนเพิ่มขึ้น แฉะคือยาฆ่าบางตัวใช้ไม่ได้ผลแล้ว ประกอบกับรัฐบาลประกาศปรับตัวยาให้มีอัตราที่ต่ำลง เพื่อสุขภาพของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น เกษตรกรใช้ไปจึงไม่ได้ผล ทำให้ต้องใช้สารเคมีผสมกันหลายตัว

เพื่อให้ได้ตัวยาที่แรงสามารถได้ผล ทำให้เสียเงินจำนวนเพิ่มมากขึ้นในการซื้อสารเคมี มียาหลังร้าน ยา บางตัวห้ามขาย ก็ยังซื้อขายกันเหมือนเดิม มันคือยาที่มีฤทธิ์แรงแต่ใช้แล้วได้ผล เช่น แลนแนท เป็นผง ขายเป็นกิโลกรัมละ 300 บาท บริษัทยังผลิตและจำหน่ายได้อย่างหลบๆ ซ่อนๆ หากเปลี่ยนมาใช้อะบา แมกตินก็ต้องบวดยาหลายตัวเพื่อให้มันได้ผลลัพธ์ แต่ถ้าใช้แลนแนทตัวเดียวก็จบเลย

ด้านการตลาด เขาปรับตัวด้วยการขายปลีก โดยเขาให้คนรู้จักเอาไปขายที่ต่างจังหวัด เปิด ทำยกระบายขายในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ทำแบบนี้ประมาณ 2-3 ปี ถ้าไม่ทำก็ขายไม่ได้ จำเป็นต้องปรับตัว จากตลาดต่างประเทศมาขายตลาดในประเทศมากขึ้น และวางขายปลีก บริเวณริมถนนหน้าบ้าน เพราะเป็นทางผ่าน ก็พอขายได้บ้าง ต่อมาด้านวิถีชีวิต เขาเน้นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน อันไหนไม่สมควรซื้อก็ไม่ซื้อ คำนึงถึงการใช้งานที่คุ้มค่า ไม่กู้หนี้ยืมสินเพิ่ม เพราะจะไม่มีเงินจ่ายวางแผนการเงิน ใหม่ทั้งหมด ทั้งการศึกษาทั้งเงินลงทุน ปลุกผัก เลี้ยงปลา ทำมาก่อนอยู่แล้วตั้งแต่ก่อนโควิดอยู่ในสวน ถ้าการปรับตัวเน้นการตลาด

6. เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร (D1)

คุณลุงสูงวัยอายุ 63 ปี ทำมะม่วงมาแล้วราว 13 ปี พื้นที่ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก เป็นเกษตรกรผู้ทำมะม่วงด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร โดยทำการค้าขายผ่าน พ่อค้าคนกลางและนายทุนต่างประเทศโดยตรง มิได้ผ่านหน่วยงานหรือองค์กรแต่อย่างใด การทำธุรกิจ หรืออุตสาหกรรมมะม่วงนี้เกิดขึ้นได้ด้วยตัวของเกษตรกรและนายทุนเท่านั้น เดิมเขาทำการค้าขาย ภายในประเทศเท่านั้น อาทิ ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเขาผลิตมะม่วงน้ำดอกไม้ เบอร์สี่และน้ำดอกไม้สีทองเพื่อส่งออกต่างประเทศเป็นหลัก เนื่องจากได้ราคาผลผลิตที่สูง กระทั่ง เผชิญโควิด 19 ช่วงปี 2563 ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม เขากล่าวว่า การลงทุนทำมะม่วงต้องมีเงินสำรองมากพอสมควร เนื่องจากต้นทุนมีราคาสูง สวนทางกับ ราคาผลผลิตกลับตกต่ำลงเรื่อยๆ เหลือเพียงกิโลกรัมละ 7 บาท (ก่อนโควิดราคาสูงถึง 80-90 บาทต่อกิโลกรัม) เขาให้ข้อมูลน่าสนใจไว้ว่า เมื่อเกิดโควิดส่งผลให้ราคามะม่วงตกต่ำ รายได้ครัวเรือนลดลง ส่งผลต่อหนี้สินและการเงิน กล่าวคือ ไม่มีเงินจ่ายหนี้และกู้หนี้ยืมสินเพิ่มมากขึ้น เกษตรกรไม่สามารถ หลุดพ้นจากวงจรหนี้สินได้ ส่วนตัวเขาเริ่มส่งออกต่างประเทศช่วง 8 ปีหลัง เนื่องจากมีพ่อค้าคนกลาง เข้ามาติดต่อขอซื้อเองถึงบ้าน (คนรู้จักบอกต่อกันมา) ได้ราคาค่อนข้างดี ดีกว่าขายส่งตลาด ภายในประเทศ ‘เรารู้ว่าต้องโดนหักหัวคิว หักค่ากิโล แต่ก็ช่างมัน’ ได้กิโลกรัมละ 90-120 บาท

โควิดได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกร โดยเฉพาะช่วงที่มีการใช้ พรก. ฉุกเฉิน ควบคุมการแพร่ ระบาด เนื่องจากคำสั่งนี้ ส่งผลให้ห่วงโซ่อุปทานชะงักงัน (โควิดส่งผลให้ทุนนิยมเกิดปัญหา) การขนส่ง และการตลาด ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ลดเที่ยวขนส่ง ตลอดจนหยุดเที่ยวขนส่ง/การ เดินทาง หมายความว่า เมื่อมีการควบคุมการขนส่งระหว่างประเทศ ทำให้การค้าขายมะม่วงได้รับ

ผลกระทบโดยตรง หากถามถึงความช่วยเหลือเยียวยาโดยตรงจากทางหน่วยงานภาครัฐ เขากล่าวว่า “ไม่มีหน่วยงานรัฐหรือหน่วยงานท้องถิ่นไหนเข้ามาช่วยเหลือ (โดยตรง) ในส่วนของนโยบายเยียวยาเป็น ตัวเงิน 15,000 บาท เขาก็เข้าไม่ถึงความช่วยเหลือนี้ (มาตรการชดเชยรายได้ของเกษตรกร 5,000 บาท/ 3 เดือน) เนื่องจาก ไม่ผ่านเงื่อนไขที่กำหนดไว้ตามร่างนโยบาย แม้ไม่ผ่านเกณฑ์ แต่เขาก็ยังเป็นลูกค้า ธกส. เขาให้เหตุผลว่า อาจเป็นเพราะเขามีที่ดินเป็นของตัวเอง หมายถึง ยังมีทรัพย์สิน มีโฉนดตัวเปล่า เป็นแรงงานรับจ้างภาคการเกษตร ? เงินกู้ฉุกเฉินหรือปรับโครงสร้างหนี้ ‘พักชำระหนี้และดอกเบี้ยต่ำ’ ทราบถึงความช่วยเหลือข้างต้นและมีการประชาสัมพันธ์ในหมู่บ้านอย่างทั่วถึง แต่เขาเองไม่ได้ใช้บริการ ในส่วนนี้ เพราะไม่มีหนี้และไม่อยากเป็นหนี้ เขาเลือกวางแผนการบริหารจัดการภายในครัวเรือนให้ดี เมื่อถามถึงการช่วยเหลืออื่น เช่น การรับซื้อผลไม้โดยกรมการค้าภายใน หรือการตั้งบูธช่วยซื้อ เขากล่าวว่า ไม่ทราบเรื่องนี้และไม่ได้รับการประชาสัมพันธ์แต่อย่างใด มะม่วงทุกลูกในสวน เขาจัดการเอง ทั้งหมด ไม่ว่าจะการหาพ่อค้าหรือตลาด “ไม่มีใครเข้ามาช่วยเหลือสักคน มีแต่ช่วยตัวเองกันทั้งนั้น”

ส่วนการช่วยเหลือเยียวยาทางอ้อม “มาตรการเราไม่ทิ้งกัน” (15,000 บาท 5,000 บาท/3 เดือน) เขาก็ไม่ได้รับ เขาได้รับการช่วยเหลือผ่านโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็น การช่วยเหลือเกษตรกรทางอ้อม เนื่องจากโครงการนี้ดำเนินขึ้นเพื่อช่วยเหลือประชาชนด้านรายได้หรือ ค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เขาให้ความเห็นว่า ไม่ควรต้องมาลงทะเบียนตรวจสอบ สถานะของผู้ใด ควรได้รับการช่วยเหลือเยียวยาโดยทั่วกัน เพราะทุกคนได้รับผลกระทบในลักษณะ เช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า การช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรยังไม่ตอบสนองความต้องการของเกษตรกร หากเทียบกับมาตรการช่วยเหลือเยียวยาในส่วนของข้าว ตัวอย่างเช่น หลังเก็บเกี่ยวได้เงินอุดหนุนได้ไร่ ละ 1,000 บาท ไม่เกิน 10 ไร่ ตรงข้ามกันมะม่วงไม่มีมาตรการดังกล่าว ส่วนความสัมพันธ์ระหว่าง เกษตรกรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ ก็ไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาเกี่ยวข้องเลย ไม่มีการ ช่วยเหลือ ไม่มีการเข้ามาให้ความรู้หรือแนะนำแต่อย่างใด ความสัมพันธ์เดียวกันคือ ระหว่างเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง และผู้ส่งออกเท่านั้น เมื่อไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาในช่วงสถานการณ์วิกฤตเช่นนี้ เกษตรกรก็เรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เพื่อดำเนินชีวิตต่อไป

การปรับตัวด้านการผลิต เขาให้ข้อมูลว่า ทำมะม่วงมานานร่วม 12-13 ปี แต่ก็ทำนาร่วมด้วย วิธีการและกระบวนการทำเหมือนเดิมแทบทุกอย่าง เขายังคงใช้สารเคมีเหมือนเดิม บำรุงดูแล เหมือนเดิม จำเป็นต้องทำเหมือนเดิมเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีตามที่พ่อค้าต้องการ การปรับตัวที่เห็นชัดคือ นายทุนปรับตัวด้วยการปรับราคาปุ๋ยยา เม็ดปุ๋ยกระสอบละ 600-700 บาท ปัจจุบันกระสอบละ 1,000 บาทเป็นขั้นต่ำ ส่วนด้านการตลาด ขายบ้าง ทิ้งบ้าง แจกคนอื่นบ้าง เน้นไปที่การขายในตลาด ภายในประเทศผ่านพ่อค้าคนกลางคล้ายกับการขายส่งออกตลาดต่างประเทศ แต่ราคาถูกมากก็ต้อง ยอมขายขาดทุน “ดีกว่าไม่ได้ขาย” เขาลองโพสต์ขายออนไลน์ผ่านทางเฟซบุ๊กส่วนตัว ก็ขายได้บ้าง ช่วง สามปีหลังมานี้ พ่อค้าเกาหลีได้ติดต่อกลับมาขอซื้อมะม่วงเหมือนเดิม กล่าวได้ว่า สถานการณ์ค่อยๆ

กลับเข้าสู่สภาวะเกือบปกติ โดยเกษตรกรได้จัดการตนเองและวางแผนในทุกด้านเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ให้ได้อย่างเสมอมา ต่อมาด้านวิถีชีวิตของเกษตรกรก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ต้องปรับตัวเล็กน้อยให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขทางกฎหมาย และยังคงประกอบอาชีพเหมือนเดิม ทำมะม่วง ทำนา แต่ไปไหนไม่ได้ เดินทางไม่ได้ก็เลือกอยู่บ้านแทน ‘หาเงินไม่ได้ ไปรับจ้างก็ไม่ได้’ ฉะนั้น ช่วงเวลานี้จำเป็นต้องประหยัดและวางแผนการเงินให้ดีเพื่อใช้จ่ายภายในครัวเรือน รักษาโรค ตลอดจนค่าศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน ส่วนเรื่องอาหารการกิน ไม่ได้มีปัญหาอะไร เนื่องจากมีผักมีปลาหลังบ้าน ส่วนใหญ่แล้วเน้นไปที่ปรับตัวด้านการตลาดเป็นสำคัญ อีกทั้งให้ความเห็นว่า โควิดเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหาและผลกระทบต่างๆ ขณะเดียวกันโควิดได้ส่งผลกระทบต่อทุนนิยม ทำให้ทุนนิยมเกิดปัญหา เช่น เกาหลี เวียดนาม ใต้หวัน พ่อค้าคนกลางไม่สามารถเข้ามาซื้อมะม่วงได้ประกอบกับการตลาดและการขนส่งปิดตัวลง อันเนื่องมาจากมาตรการและกฎหมายของประเทศ จนในที่สุดเกษตรกรต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ให้ได้ เพราะรายได้ครัวเรือนลดลง จำเป็นต้องทำมะม่วงต่อไป แม้ขายได้เพียงราคากิโลกรัมละ 3-5 บาท ก็ยังดีกว่าอยู่นิ่งเฉยไม่ทำอะไร

เมื่อถามถึงการทำมะม่วงตามหลักนิเวศเกษตรกรรม เขาเห็นว่า ทำมะม่วงตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน เขาใช้สารเคมีเพื่อการผลิตมะม่วงมาตลอด แต่ในช่วงแรกๆ เคยใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ แต่ด้านศัตรูพืชไม่ไหว อย่างเช่นเพลี้ยไฟ เพลี้ยแป้ง อันตรายต่อผลผลิตมาก ฉะนั้น จำเป็นต้องใช้สารเคมีในการปราบเพื่อกำจัดและป้องกันผลเสียต่อผลผลิตเพื่อการค้า การผลิตมะม่วงทุกกระบวนขั้นนั้นอาศัยประสบการณ์ส่วนตัวและการหารือกับเพื่อนร่วมอาชีพบ้างเป็นบางครั้งบางคราว ส่วนใหญ่แล้วใช้การเรียนรู้ด้วยตนเอง ค่อยๆ แก่ไขและพัฒนา ไม่มีสำนักงานเกษตรหรือหน่วยงานไหนเข้ามาให้ความรู้เน้นใช้สารเคมีเป็นเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ตอบสนองการตลาด ไม่ว่าจะผ่านทางดิน การใส่ปุ๋ยสูตร 15-15-15, 16-16-16 หรือให้สารอาหารทางใบ การฉีดยาบำรุงหรือกำจัดแมลงต่างๆ เช่น อิมิดาโคลพริดฉีดพ่นเป็นระยะๆ เพื่อกำจัดและป้องกันเพลี้ยไฟ ซึ่งการปฏิบัติเหล่านี้เน้นใช้แรงงานตนเองเป็นหลัก มิได้จ้างแรงงาน เขาเลือกทำเองสบายใจกว่าและพึงพอใจ ฉีดเองได้อย่างทั่วถึง ค่อนข้างอันตรายแต่ก็ต้องทำเพราะเป็นอาชีพที่เราต้องทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว เราจำเป็นต้องป้องกันและระมัดระวัง หากจ้างแรงงานเราไม่อาจรู้ได้ว่าเขาทำให้เราเต็มที่หรือไม่ กลัวได้ผลผลิตไม่ตรงตามที่เราต้องการ และอัตราค่าบริการคิดตามจำนวนลิตร ส่วนใหญ่ถึงขนาด 200 ลิตร/200 บาท หรือค่าบริการลิตรละหนึ่งบาท ทั้งนี้ เจ้าของสวนต้องมียาหรือสารเคมีให้ ส่วนอุปกรณ์ต่างๆ แรงงานรับจ้างต้องจัดเตรียมมาเอง การทำมะม่วงอินทรีย์นั้น เขาเห็นว่าเป็นไปได้ค่อนข้างยากในกรณีผลิตมะม่วงเพื่อการส่งออกภายในประเทศและส่งออกตลาดต่างประเทศ เนื่องจากการส่งออกต้องเป็นไปตามเงื่อนไขตลาด ได้แก่ ขนาดผล ผิวสวย “ผิวต้องสวย ลูกโต ต้องมีน้ำหนัก” อย่างเงื่อนไขที่ได้ ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องใช้สารเคมี โดยปัจจุบันมีสารเคมีสำหรับเคลือบผิวมะม่วงให้ผิวสวย มียาบำรุงให้มะม่วงลูกโตตามต้องการ เขากล่าวว่า ‘ยังงี้ก็ต้องทำเกษตรเคมี เกษตรนิเวศหรืออินทรีย์นี้ยากมาก ทำเคมีเพื่อส่งออกกันทั้งนั้น

มันได้ราคาดีกว่า ถ้าไม่มันเราไม่ได้กำไรเลย’ การเปลี่ยนแปลงจากเกษตรเคมีไปเป็นเกษตรนิเวศถือเป็นอุปสรรค เพราะตลาดต้องการแบบนี้ หากเราทำอีกอย่างก็ขายผลผลิตไม่ได้ เนื่องจากพ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่ติดต่อเข้ามาเพื่อขอซื้อมะม่วงนั้น ประโยคคำแรกคือ ผิวสวยมั๊ยลูก? จำเป็นอย่างยิ่งที่ผิวมะม่วงต้องสวยก่อน จากนั้นพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนต่างชาติจะเข้ามาดูผลผลิต ณ พื้นที่สวนมะม่วงเองก่อนสั่งให้เกษตรกรเก็บผลผลิต หากผิวมะม่วงเราสวยและมีปริมาณมะม่วงจำนวนมาก เราสามารถต่อรองเรื่องราคาได้ หรือหากสวนเรามีปริมาณมะม่วงน้อยแต่เราชวนเพื่อนๆ มาขายพร้อมกัน ขายแยกแต่ขายให้พ่อค้าต่างชาติคนเดียวกันในวันเดียวกัน เราจะสามารถต่อรองราคาได้ เช่น จาก 50 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 60-80 บาทก็ยอมได้ เนื่องจากการขนส่งเป็นทางน้ำ ขนส่งโดยเรือขนาดใหญ่ จำเป็นต้องได้ผลผลิตจำนวนมากในแต่ละเที่ยวการขนส่ง เช่น รอบละ 500 ตัน เพื่อไปตลาดเวียดนาม หรืออาจเป็นการขนส่งทางบกโดยทางรถบรรทุกสิบล้อ การขนส่งขึ้นอยู่กับนายทุนเป็นผู้จัดการเอง หากถามถึงการหมักชีวภาพหรืออินทรีย์นั้น เขาเห็นว่า ปัจจุบันวัตถุดิบหายาก อาทิ ปู ปลา และใช้เวลาในการหมักค่อนข้างนาน ไม่มีเวลามากพอขนาดนั้น เนื่องจากผลิตมะม่วงแข่งกับเวลาเพื่อการส่งออก โดย 12 เดือน จำเป็นต้องทำมะม่วงทั้งปี เพื่อให้ได้ผลผลิตทั้งในฤดูกาลและนอกฤดูกาล เขยกตัวอย่างว่าเพื่อนของเขาทำมะม่วงมากกว่า 100 ไร่ เพื่อการส่งออกต่างประเทศก็ผลิตด้วยเกษตรเคมีทั้งสิ้น แต่การซื้อปุ๋ยยาสารเคมีจะไปซื้อที่จังหวัดนครสวรรค์ซื้อปริมาณมากยอมไม่ได้ราคาถูก หากจะทำมะม่วงอินทรีย์ต้องทำเพื่อบริโภคเท่านั้น ‘ผิวไม่สวยหรือ หัก เปลือกไฟเปลือกแข็งยังงี้ก็ต้องเจอ เปลือกไฟดูน้ำเลี้ยวตรงข้อ ขว้นมะม่วงดำเหี่ยวหมด’ ศัตรูพืชเหล่านี้จำเป็นต้องจำกัดด้วยสารเคมี “ฉีดยาอย่างเดียว ถ้าไม่ฉีดจบเลยที่ทำมา อย่างช่วงดอกมะม่วงออกตรงกับช่วงหน้าฝนก็ต้องเฝ้าคอยฉีดยาทุกครั้ง ไม่งั้นดอกดำไม่ติดลูก” และอีกปัญหาที่เผชิญมาตลอดคือ ภัยธรรมชาติ พื้นที่ตรงนี้ประสบน้ำท่วมน้ำหลากเป็นประจำทุกปี สวนมะม่วงติดกับคลองชมพู น้ำท่วมส่งผลให้มะม่วงดำโคลนหรือมะม่วงลายเนื่องจากน้ำป่า เมื่อน้ำลดต้องรีบฉีดยาดูแลและควบคุมผลผลิต นอกจากนี้ หากต้องการให้มะม่วงผิวสวยก็ต้องฉีดยาแล้วใช้ถุงคาร์บอนห่อผลมะม่วงราว 45 วันก่อนเก็บเกี่ยว ขั้นตอนนี้เพื่อบำรุงผิวและป้องกันแมลงในช่วงเวลาเดียวกัน

7. เกษตรกรดำเนินการประกอบอาชีพด้วยลักษณะครัวเรือนเกษตรกร (D2)

คุณตาผู้ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายท่ามกลางสวนมะม่วงอันร่มเย็นและเงียบสงบ เขาให้ข้อมูลอย่างน่าสนใจว่า ตนเองทำข้าว 30 ไร่ และทำมะม่วงอีก 10 ไร่ โดยมะม่วงทำมาแล้วรวม 26 ปี อยู่บ้านในสวนมะม่วงได้แบบนี้ เพราะไม่ได้ใช้สารเคมี ไม่มีกลิ่นเหม็น ใช้น้ำหมักเป็นหลัก แรกเริ่มปลูกมะม่วงทิ้งไว้แล้วเข้าร่วมชมรมผู้ปลูกมะม่วงเนินมะปราง โดยมีอาจารย์ศิลป์ชัย ตระกูลทิพย์ เป็นประธานชมรมได้แนะนำการปลูกมะม่วง ทาบกิ่งพันธุ์มะม่วงชาย ซึ่งขายกิ่งพันธุ์มาตลอด 15 ปี ตอนนี้อยู่เลิกทำขายแล้วเนื่องจากไม่มีตลาด หมายถึง เกษตรกรแถวนี้ซื้อปลูกกันหมดแล้ว ปัจจุบันยังคงทำนาและทำมะม่วง

เป็นหลัก แต่รายได้หลักๆ น่าจะมาจากข้าวมากกว่าจากมะม่วง เนื่องจากการทำมะม่วงของเขาขายส่ง ตลาดภายในประเทศเท่านั้น เดิมส่งออกผ่านพ่อค้าคนกลาง มีพ่อค้าจากทางภาคใต้หลายคนเข้ามารับซื้อมะม่วง ณ บ้านสวน ติดต่อกันผ่านโทรศัพท์มาตลอดมากกว่า 10 ปี ได้แก่ มะม่วงน้ำดอกไม้เบอร์สี่ และสีทอง ฟ้าลิ้น เพชรบ้านลาด หนึ่งกลางวัน โชคอนันต์ ต้นทุนต่อปีราวๆ 50,000 บาท ขายได้ราวๆ 160,000 บาท แต่เมื่อเผชิญโควิดได้ส่งผลกระทบต่อรายได้เป็นอย่างมาก มีช่วงที่ตลาดหยุดซื้อ ราคาตกต่ำลง อย่างเช่นฟ้าลิ้น เพชรบ้านลาด และน้ำดอกไม้ได้ราคาก็โลกรั้มละ 7-8 บาท ช่วงหลังๆ มา น้ำดอกไม้สีทองได้ 15 บาท น้ำดอกไม้เบอร์สี่ได้ 10 บาท โควิดทำให้พ่อค้าภาคใต้ไม่มารับซื้ออีก

ช่วงสามถึงสี่ปีที่ผ่านมา เขาได้รับผลกระทบอย่างมาก ทั้งราคามะม่วงต่ำส่งผลกระทบต่อรายได้ครัวเรือน แต่เขาก็กล่าวว่าตนเองโชคดีที่อยู่บ้านนอก บ้านสวนมีทุกอย่างไม่ต้องซื้อ แต่โควิดก็ทำให้เผชิญปัญหามากมาย แม้ขายภายในประเทศก็เผชิญปัญหาเหมือนกัน การช่วยเหลือจากภาครัฐโดยตรงก็ไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาช่วยเหลือ เขาได้ขันทะเบียนผู้ปลูกมะม่วงไว้ก็ไม่ได้มีผลอะไร ไม่เหมือนกับการช่วยเหลือข้าว เขาเป็นลูกค้า ธ.ก.ส. และได้รับการช่วยเหลือฐานะเกษตรกรอยู่บ้าง เช่นเงิน 15,000 บาท เนื่องจากลงทะเบียนต่างๆ ทุกอย่างทุกขั้นตอน ไปยืนยันตัวตนที่ธนาคาร รอตรวจสอบ กว่าจะผ่านหลายขั้นตอน เพื่อนของเขาหลายคนไม่ได้รับเงินนี้ “การช่วยเหลือข้าวได้ แต่มะม่วงไม่ได้อะไร ช่วยตัวเองอย่างเดียว” และได้ใช้บริการปรับโครงสร้างหนี้ พักชำระหนี้ช่วงสามปีแรก แต่ถ้ามีเงินก็ทยอยจ่ายไม่ได้ค้างชำระนาน ส่งต้นส่งดอกเหมือนเดิม แต่น้อยลงเพราะขาดรายได้ ส่วนการช่วยเหลือฐานะประชาชนทั่วไป เขาได้รับบัตรสวัสดิการฯ ส่วนคนละครึ่งไม่ได้รับ “อันนี้ได้รับคนทั่วไป ไม่ใช่เกษตรกร เกษตรกรถ้ามะม่วงไม่ได้เลย ข้าวพอได้บ้าง มันมีเงินไร่ละ 1,000 จำนำข้าว” มะม่วงได้รับเป็นการช่วยเหลือผ่านการอบรมแนะนำและเสริมองค์ความรู้ แต่ไม่ได้รับการช่วยเหลือในรูปแบบอื่นเลย จึงปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ให้ได้ อย่างด้านการผลิต เขาค่อยๆ ปรับตัวมาอย่างต่อเนื่อง และการผลิตลักษณะนี้เกิดขึ้นมาแล้วเกือบ 7 ปี หมายความว่า ก่อนแพร่ระบาดโควิดลูกก็ทำการผลิตเช่นนี้ ปัจจุบันก็ยังคงทำอยู่ โดยการผลิตของเขาเป็นกรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอเนินมะปราง ที่เห็นชัดมากกว่า พยายามปรับตัวไปตามหลักนิเวศเกษตรกรรม มีการใช้อินทรีย์มากถึง 90% ส่วนสารเคมีมีเพียงเล็กน้อยราว เน้นน้ำหนักชีวภาพ หมักเอง ใช้ได้ตลอดทั้งปี ช่วยลดต้นทุน ปัจจุบันราคาต้นทุนแพงขึ้นอย่างมาก ปุ๋ยยูเรียปัจจุบันราคาหลักพันบาท อินทรีย์สามารถป้องกันเชื้อรามะม่วงได้ มีหลายสูตรมาก ตัวอย่างเช่น เหล้าขาว 40 ดีกรี 2 ขวด ผสมน้ำ 2,000 ลิตร ใช้เวลาหมักราวสามเดือน หรือ 90 วัน วัตถุประสงค์อื่นก็มีใช้สำหรับสูตรอื่นต่างกันไป วัตถุประสงค์หลัก ดังนี้ กากน้ำตาล น้ำส้มคว้นไม้ น้ำมะพร้าว ก้างปลา ไล่ปลา (มีขายที่ตลาดสด) ข่า ตะไคร้หอม สะเดา ใบสาบเสือ บอระเพ็ด สาร EM เป็นต้น เหล่านี้เรียนรู้จากสำนักงานเกษตรอำเภอเนินมะปรางเข้ามาให้ความรู้ปีละครั้ง และความรู้เก่าที่เคยอยู่ชมรมมะม่วงอำเภอเนินมะปราง รวมทั้งการปรับตัวการหันมาใช้เกลือทะเลแทนการใช้ปุ๋ยเคมี “เกลือทะเลใช้มาแล้วประมาณ 5 ปี ไปหาเพื่อนที่เพชรบูรณ์แล้วเห็นเพื่อนใช้เลยเอามาใช้

กับสวนตนเอง ใช้ดีกว่าเคมี ดินชุ่ม ไล่เดือนเยอะ” สารเคมีก็มีใช้บ้าง ใช้ก็ต่อเมื่อควบคุมผลผลิตยาก แผลงเยอะ ต้อยา ฟาฝนไม่เป็นใจ คำนวนได้ยาก มะม่วงเป็นเชื้อรา “ถ้าใช้ชีวภาพแล้วเอาไม่อยู่ก็ต้องใช้เคมีบ้าง” แต่ช่วงนี้ไม่ได้ใช้เลยใช้แต่น้ำหมัก ซึ่งมะม่วงในฤดูติดดอกออกผลเองได้ตามฤดูกาล แต่ส่วนนอกฤดูถ้าหากต้องการผลผลิตในช่วงนี้จะต้องเอาใจใส่อย่างมาก นอกฤดูใช้สารเคมี เช่น ใช้ปุ๋ย ยูเรียบ้าง ราวสารบ้าง 10 ไร่ ใส่ปุ๋ยแค่ 5 กระสอบพอ การทำมะม่วงเราคำนวนเองด้วยประสบการณ์ที่ทำมา 26 ปี และไปดูสวนข้างๆ คนรู้จัก แล้วมาคำนวณของตนเอง

ด้านการตลาด ทำให้ทราบว่า พ่อค้าภาคใต้ที่เคยซื้อขายกันได้ขาดหายไปตั้งแต่โควิด เขาปรับตัวในการขายมะม่วงด้วยตนเอง คือ การเก็บมะม่วงของตนเองบรรทุกใส่รถกระบะของตนเองไปเล่ขายตามท้องถิ่นพื้นที่อื่น เช่น 5 กิโลกรัม 100 บาท ได้แก่ อำเภอนครไทย ด่านซ้าย นาแห้ว เมืองเลย ปีละ 2 ครั้ง และช่วงนี้ก็ติดต่อพ่อค้าเก่าที่ตลาดไทพิษณุโลก ตลาดทับไทร จังหวัดพิจิตรเราเอาไปส่งเขาเอง บ้างก็ส่งโรงกวน ณ อำเภอวังทอง กิโลละ 2.50 บาท ส่วนด้านวิถีชีวิต ช่วงโควิดไม่ได้ออกไปไหน ห้ามเดินทาง ห้ามออกตอนดึก จะไปหากบหาเขียดก็ไม่กล้าไป ช่วงนั้นลำบากมาก อยู่แต่บ้าน กินน้ำอุ่นตลอด ต้มข้าว ต้มตะไคร้ กะเพรากินกันโรค อาทิตย์ละสองครั้ง ส่วนรายได้ไม่มีเราก็ปรับตัวเรื่อยๆ ตอนนี้เฝ้าถ่ายขาย ตกกุ้งฝอยที่คลองชาย ปลูกพืชผักสวนครัวเต็มสวนไปหมด เราไม่ใช้สารเคมีทำให้สามารถปลูกพืชอื่นร่วมกันในพื้นที่สวนได้ ช่วยลดค่าใช้จ่ายครัวเรือน และต้องวางแผนการเงินให้ดี

สุดท้ายทิศทางการเกษตรกรรม เขาให้ข้อมูลว่า อินทรีย์ดีกว่าเคมี เนื่องจากเดิมใช้สารเคมีมาตลอด พอได้ไปอบรมช่วงนั้น เลยลองหมักใช้เอง ซึ่งการใช้สารเคมีผลผลิตจะมีลักษณะในแบบของมัน ส่วนการใช้อินทรีย์ผลผลิตก็จะมีลักษณะเฉพาะของมัน การผลิตที่ต่างกันย่อมได้ผลผลิตที่ต่างกัน พอใช้ชีวภาพแล้วดี เราก็เลยใช้มาเรื่อยๆ ช่วงหลายปีมานี้ใช้เกือบทั้งหมด พอเราไม่ใช้สารเคมีเราสามารถปลูกพืชชนิดอื่นๆ ร่วมในสวนมะม่วงได้ ปัจจุบันเขาเริ่มปลูกส้มโอในพื้นที่ว่างสลั่บต้นมะม่วง เพื่ออนาคตทิศทางของราคามะม่วงไม่ดี เขาจะได้มีสำรอง เริ่มปลูกมะยงชิดและทุเรียน อีกทั้ง ละมุด มะไฟ มะละกอ มะเขือ ตะไคร้ ข้าว และอื่นๆ หากใช้สารเคมีฉีดมะม่วง พืชที่ปลูกร่วมในพื้นที่สวนจะตายทันที นี่คือข้อดีของอินทรีย์ เห็นได้ชัดจากสวนอื่นๆ ใช้เคมีจะเป็นพืชเชิงเดี่ยว เขาทิ้งท้ายว่า อยากให้เกษตรกรชาวสวนคนอื่นหันมาใช้อินทรีย์ เพื่อสุขภาพเราเพื่อสิ่งแวดล้อม อยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจและใช้ปุ๋ยปรับสภาพดิน เพราะดินเป็นกรดเป็นด่างจากสารเคมีเยอะ บางสวนดินแห้งหากทำมะม่วงเพื่อการส่งออก การทำอินทรีย์ก็อาจเป็นไปได้ยาก เพราะเน้นผลิตเพื่อการส่งออกตลาดต่างประเทศเป็นหลัก ตัวอำเภอเนินมะปรางมีร้านเคมีภัณฑ์มากกว่า 20 ร้าน สวนตรงปากซอยทำมะม่วงร้อยไร่ ลงทุนมากถึง 3-4 แสนบาทต่อรอบผลิต ขายได้หลักล้านบาท แต่ก็อยู่บนความเสี่ยงทั้งสุขภาพและรายได้ เราต้องคำนึงถึงความปลอดภัยในระยะยาว